

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА"

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛУКОМСЬКА ЗОРЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 711.4.01 + 711.01/09

ДИСЕРТАЦІЯ
МІСТОБУДУВАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЕПОХИ БАРОКО
(СЕР. XVII СТ. – КІН. XVIII СТ.)

18.00.01 – Теорія архітектури,
реставрація пам'яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня доктора архітектури

Ідентичність усіх примірників дисертації

ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар спеціалізованої
Вченої ради *Петришин Г. П.*

10.02.2018

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Лукомська З. В.

Науковий консультант Бевз Микола Валентинович, доктор архітектури,
професор, Заслужений архітектор України

Львів-2018

АНОТАЦІЯ

Лукомська З. В. Містобудування Західної України епохи бароко (сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.) - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – “Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури”. – Національний університет “Львівська політехніка”, Міністерства освіти і науки України, Львів, 2018 р.

Систематизовано та узагальнено результати досліджень, які торкаються проблематики вивчення містобудування епохи Бароко (сер. XVII – кін. XVIII ст.) на території Західної України, яка в цей період розвивалась відокремлено від Центральної України та входила до складу Речі Посполитої. Поглиблено історичні знання в галузі містобудування вказаного періоду, що є необхідним для відтворення якомога повнішої картини історичного розвитку міст, сіл, оборонних комплексів, заміських резиденційних комплексів, палацово-паркових утворень, сакральних-монастирських ансамблів.

Проаналізовано теоретичне підґрунтя формування містобудівної політики у країнах Європи в період XVII – XVIII ст., який характеризується переходом від феодальної міської планувальної структури до міст – торгово-виробничих центрів. Розкрито вплив містобудівних ідей мислителів Італії, вплив методичних основ середовищного підходу до містобудування в Англії та вплив планіметричної концепції розпланування міста французьких науковців на формування рис західноукраїнської урбаністики XVII – XVIII ст.

У процесі дослідження враховано різкі зміни суспільно-економічного устрою у всій Європі та політико-правове становище Західної України у період XVII – XVIII ст. Показано роль світоглядних змін та значного поступу у розвитку науки і техніки при формуванні ключових засад барокового

містобудування. Представлено сукупність історичних передумов формування містобудівної культури у Європейських країнах у згаданий період та особливості втілення тенденцій європейської барокової урбаністики у розвиток західноукраїнського містобудування.

Виявлено сукупність головних чинників, які вплинули на формування містобудівного процесу на західноукраїнських територіях в період кін. XVII – кін. XVIII ст., продемонстровано головні урбаністичні шляхи розвитку нових типів міст, проведення реконструкцій, модернізацій та розбудови існуючих міст. Розкрито особливості формування головних базових елементів розпланувально-композиційних структур барокових міст: комплексу середмістя із площею ринок та ратушею, оборонної системи, резиденційного комплексу, садово-паркової складової, сакральних ансамблів та виробничих об'єктів.

Розкрито особливості історико-містобудівного розвитку та проведено оцінку збереженості містобудівних об'єктів Західної України, які досягли найбільшого розквіту у період XVII – XVIII ст. та були відображенням ренесансно-барокових містобудівних теорій Європи. Визначено риси функціональної програми міст на трьох еволюційних рівнях розвитку, виявлено домінування репрезентативної функції на завершальному етапі розвитку. Представлено основи міського композиційно-просторового укладу міст XVII – XVIII ст., продемонстровано на конкретних прикладах засади регулярного розпланування та його поєднання із системою композиційно-планувальних осей, висвітлено новітні прийоми утворення міст-ансамблів.

Визначено головні засади формування образу та силуету барокового міста на основі сукупності висотних, природних та територіальних домінант, головними з яких виступають сакральні споруди та комплекси, адміністративні споруди, палацово-паркові утворення та елементи оборонної системи міста. Зафіксовано існування стійких композиційно-просторових зв'язків між домінантами усіх рівнів. Головною особливістю композиційного укладу

барокових міст визначено включення у композиційну структуру міста ландшафтної складової.

Розкрито формотворчу роль цілого комплексу усталених ідеологічних понять, на основі яких формувались нові регулярні ансамблі у містах барокової доби та закладались нові міста-резиденції, виникали нові сакральномонастирські комплекси.

Дослідивши процес еволюції містобудування Західної України у період XVII – XVIII ст. було виокремлено закономірності розвитку нових та реконструйованих міст, а також ряд подібних підходів до закладення нових міст та проведення реконструкцій існуючих міст, які відображені у однакових прийомах розпланування та формування об'ємно-просторової композиції міста.

Узагальнивши періодизацію розвитку та особливості розпланувальних структур досліджених міст представлено типологію їх містобудівних композицій, яка складається із трьох ієрархічних рівнів. На основі комплексного аналізу процесу містобудування Західної України барокової доби простежено головні етапи розвитку містобудівних комплексів від періоду зародження міст із рисами, які вже відмінні від ренесансного міста – до розвинутих барокових міст-ансамблів, які були розбудовані із використанням новітніх на період сер. XVII – кін. XVIII ст. урбаністичних прийомів.

На основі вивченої еволюції та аналізу збереженості містобудівних об'єктів дослідження проведено ідентифікацію головних базових елементів розпланувальних структур історичних міст періоду XVII - XVIII ст. в контексті існуючої розпланувальної структури, розроблено графічні схеми реконструкцій розпланувальних структур історичних міст та ансамблів.

Визначено роль та місце унікальної історико-містобудівної спадщини Західної України періоду XVII – XVIII ст. у сучасній архітектурній науці. Серед об'єктів культурної спадщини: історичні міста, ансамблі середмість, замські резиденційні комплекси, оборонні комплекси, замково-палацові комплекси, палацово-паркові ансамблі, сакральні комплекси. На даний час близько 50 %

цінних містобудівних комплексів мають охоронні статуси, 20 % – входить до складу заповідників чи історичних ареалів міст, 10 % – мають у своєму складі окремі пам'ятки архітектури, решта об'єктів втратили статус міста, перебувають у незадовільному технічному стані та потребують проведення охоронних заходів.

У підсумку проведеного дослідження запропоновано включити до Державного реєстру нерухомих пам'яток України ряд містобудівних об'єктів, котрі втратили статус міста на даний час, але які є особливо цінними і стан збереженості котрих є критичним. Також розроблено стратегію регенерації цінних історичних містобудівних комплексів Західної України, яка спрямована на представлення цінності об'єктів XVII – XVIII ст. та пошук шляхів їх охорони та збереження.

Ключові слова: містобудування Західної України, епоха бароко, історико-теоретичні основи розвитку містобудування, місто-фортеця, замково-палацовий комплекс, композиційно-планувальна типологія; розпланувальна структура барокового міста, резиденційний комплекс, палацово-парковий ансамбль, архітектурно-містобудівна спадщина.

Список публікацій за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лукомська, З. (2004), "Місто Івано-Франківськ – історія і сучасність", *Вісник НУ "Львівська політехніка", Архітектура*, № 505, Львів, сс. 197-201.
2. Лукомська, З. (2011), "Івано-Франківськ: силует міста, його смислове навантаження в минулому і сьогодні", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, № 716: Архітектура. Ландшафт дахів історичного центру міста: проблеми збереження і регенерації, сс. 149-152.

3. Лукомська, З. (2014), "Особливості пристосування цінних історичних палацових комплексів (на прикладі палацу Потоцьких XVII – XVIII ст. у Івано-Франківську)", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип. 3, КНУБА, сс. 32-42.
4. Лукомська, З. (2015), "Особливості історико – містобудівного розвитку міста Стрия", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 38, КНУБА, Київ, сс. 334-342.
5. Лукомська, З., Поліщук Л. (2016), "Особливості містобудівного розвитку історичного міста Почаєва", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип.10, КНУБА, сс. 197-204.
6. Лукомська, З. (2017), "Інтердисциплінарний підхід пошуку шляхів дослідження цінних історичних комплексів", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 49, КНУБА, Київ, сс. 330-343.
7. Лукомська, З. (2017), "Містобудівна спадщина Івано-Франківської області XVII – XVIII ст.," *Архітектурний вісник*, Вип. 13, *КНУБА*, Київ, сс. 230-247.
8. Лукомська, З. (2017), "Історичні містобудівні комплекси XVII – XVIII ст. у сучасній об'ємно-розпланувальній структурі міст Тернопільщини," *Науковий вісник будівництва*, Вип. 4 (90). ХНУБА, Харків, сс.42-48.
9. Лукомська, З., Лукомська, Г. (2013), "Інвентаризація цінної історичної забудови – перший крок до її збереження," *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології*, Вип. 9, Фенікс, Київ, сс. 97-104.
10. Лукомська, З., Малишко, О. (2015), "Містобудівна спадщина Калуша періоду XV – XVIII ст.", *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології*, Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України, Вип. 11, Фенікс, Київ, сс. 183-188.

11. Łukomska, Z. (2011), "Ochrona i adaptacja elementów dziedzictwa architekturno-urbanistycznego (na przykładzie centrum historycznego miasta Iwano-Frankiwska)", *Karta krakowska 2000 – 10 lat później. Praca zbiorowa pod redakcją A. Kadluczki*, Wydawnictwo PK, Kraków, ss.183-199.

12. Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2015), "Disclosure of the value of urban heritage in Western Ukraine as a way to its preservation", *Technical Transactions. Architecture*, Iss. 7-A (10), Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, ss. 39-50.

13. Бевз, М., Лукомська, З. (2017), “Замок як туристичний об’єкт: реставраційний та адаптаційний аспекти (на прикладі вибраних замків Західної України)”, *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortification – Сучасні проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*, Число 9, Chelm – Львів, ss.34-46.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

14. Лукомська, З. (2011), "Пристосування колишнього палацу Потоцьких у місті Івано-Франківську під музейно-виставковий комплекс", *Проблеми розвитку міського середовища: Наук-техн. Збірник*, Вип. 5-6, НАУ, Київ, ss.144-155.

15. Лукомська, З. (2014), "Стратегія регенерації середовища історичного містобудівного комплексу (на прикладі міста Івано-Франківська)", *Проблеми розвитку міського середовища: наук.-техн.зб*, Вип.1 (11), НАУ, Київ, ss. 79-92.

16. Лукомська, З. (2017), "Методика ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці)", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип.11-12, КНУБА, ss. 78-88.

17. Łukomska, Z. (2015), "Transformacja funkcji – nowe życie zabytku. Uzasadnienie wyboru funkcji, do której można przystosować zabytek architektury", *Architectus: pismo Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej*, 1(41), Wrocław, ss. 21-30.

18. Лукомська, З. (2015), "Реалізація барокових містобудівних традицій на прикладі міста Микулинців", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*: Архітектура, № 836, сс. 189-196.

19. Лукомська, З. (2017), "Історична фортеця Окопи Святої Трійці на Тернопільщині", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, № 856: Архітектура, сс. 178-186.

20. Лукомська З. (2018), "Туристичний потенціал історичної фортифікації періоду XVII – XVIII ст. міст Західної України", *Проблеми теорії і історії архітектури України. Сборник научных трудов*, Выпуск 18, Одеса, сс. 103-114.

Матеріали конференції:

21. Lukomska, Z. (2016.) "Unchanged elements of the historic environment in cities of Western Ukraine", *Architecture in the forming of cities culture. Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw University of Technology*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, ss. 107– 125.

22. Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2014), "Role of architectural theories in transformation of the historic environment", *Architecture confrontation with the past, Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw university of Technology*, Wrocław, ss. 131-145.

23. Lukomska, Z. (2016), "An interdisciplinary approach focused on finding ways for research of valuable historic complexes", *Current issues in research, conservation and restoration Of historic fortifications*, Вип. 8, Видавництво Львівської політехніки, Chelm – Lviv, pp.141-148.

24. Лукомська, З. (2005), "Збереження та пристосування елементів історико-архітектурної спадщини. (На прикладі історичного центру м. Івано-Франківська)", *Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Святогірськ, 25-27 травня 2005р.*, Слов'янськ, сс. 84-89.

25. Лукомська, З. (2011), "Екскурсійний маршрут на території історичного центру міста Івано-Франківська", *Туризмознавство: наукові та практичні*

аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 вересня 2011 р.), Факел, Івано-Франківськ, сс. 169-175.

26. Лукомська, З. (2016), "Представлення цінності ландшафтної складової історичних барокових міст Західної України у сучасному міському середовищі" *Жовква крізь століття*. Випуск IV. Львів: «Растр-7» сс. 50-60.

27. Лукомська, З. (2016), "Символічне ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці)", *Пам'ятки Тустані в контексті освоєння карпат у доісторичну добу та в середньовіччі: проблеми їх збереження та використання. III міжнародна наукова конференція: Збірник тез*, Львів, сс. 150-152.

28. Лукомська, З., Прокопців, П. (2014), "Ознакування історико-архітектурної спадщини колишньої фортеці Станіславова (Івано-Франківська)", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб. наук. праць за результат. V міжнародної конференції молодих науковців*, Вип. 6, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс. 24-33.

29. Lukomska, Z. (2016), "Unchanged elements of the historic environment in cities of Western Ukraine", *IV / VII Międzynarodowa konferencja architektura bez granic "Miasto – stolica kultury. Wyzwania i efekty*, 18 – 19 listopada, PW Wydział Architektury, Wrocław, сс. 30-31.

30. Lukomska, Z., Lukomska, H. (2013), "Inventory of Valuable Historical Recreational Facilities of Hytsulland", *Geodesy, Architecture & Construction. Proceedings of the 5th International Conference of Young Scientists GAC*, Видавництво Львівської політехніки, Львів, pp. 28-31.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

31. Łukomska, Z., Prokopciw, P. (2013), "Wyeksponowanie światłem wartości architektonicznych Twierdzy Ivano-Frankowsk – (Stanisławów)", *Wartościowanie zabytków architektury*, praca zbiorowa pod redakcją B. Szmygina, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa, сс. 173-180.

32. Лукомська, З. (2004), "Втілення принципів європейського містобудування XVI – XVII ст. при закладенні міста Івано-Франківська", *Науковий вісник, ЛДЛУ*, Випуск 14.4, Львів, сс. 27-34.
33. Лукомська, З. (2015), "Об'єкти містобудівної спадщини XVII – XVIII ст. на території Івано-Франківської області", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наук. праць*, Число 7, Растр, Львів, сс.189-204.
34. Лукомська, З., Баб'як, Н. (2014), "Інтерактивний музей Станіславівських фортифікацій", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб. наук. праць*, Число 6, "Растр-7", Львів, сс. 48-53.
35. Лукомська, З. (2010-2011), "Палац Потоцьких у місті Івано-Франківську", *Українознавчі студії: наук.-теорет. журнал інституту українознавства при Прикарпатському університеті*, 11-12, Івано-Франківськ, сс. 397-406.
36. Лукомська, З. (2014), "Концепція програми регенерації історичного ядра міста Івано-Франківська", *Українознавчі студії: наук.-теорет. журнал інституту українознавства при Прикарпатському університеті*, Вип. 16, Івано-Франківськ, сс. 397-406.
37. Лукомська, З. (2009), *Моделювання розвитку розплановано-композиційної структури середмістя (на прикладі міста Івано-Франківська)*, *Проблеми теорії і історії архітектури України. Сборник научных трудов*. Випуск 9, Одеса, 2009, сс. 82-88.
38. Лукомська, З. (2017), "Розпланувально-просторова структура історичного міста Єзуполя періоду XVII ст.", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 47, КНУБА, Київ, сс.116-125.

ABSTRACT

Lukomska Z. Townplanning in the Western Ukraine while the Baroque period (mid XVII - end of the XVIII century). - On the rights of the manuscript.

A thesis for a Doctor's of Architecture degree by speciality 18.00.01 - Theory of architecture, restoration of architectural monuments. Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2018.

The results of the research, dealing with the problems of studying the townplanning of the époque of Baroque (middle of the XVIIth – end of the XVIIIth century) on the territory of the Western Ukraine, that in this period developed separately from the Central Ukraine and belonged to the Polish-Lithuanian Commonwealth, are systematically and generally studied. The historical knowledge in the field of the townplanning of the period in question was deepened, which is necessary in order to draw the complete picture of development of the cities, villages, defense complexes, country residential complexes, palace and parks formations, sacral monastery ensembles.

The theoretical foundations of the townplanning policy development in the European countries in the period of the XVIIth – XVIIIth century have been analyzed, which is characterized through the transition from the feudal townplanning structure to the cities as the trading and production centers. The influence of the urban building ideas of the Italian thinkers is revealed as well as the influence of the methodical foundations of the environmental approach to the urban building in England and the influence of the plan-metric concept of the city planning by the French scientists on the forming features of the Western Ukrainian urban studies in the XVIIth – XVIIIth century.

In course of study the rapid changes of the social and economic order in the whole Europe and the political and legal situation of the Western Ukraine in the period of the XVII – XVIIIth century were taken into account. The role of the changes in the world-view and essential progress in the development of the science and technique by the forming of basic foundations in the Baroque townplanning were shown. The whole complex of the historical pre-requests of the forming of townplanning culture in European countries in the mentioned period was represented

as well as peculiarities of the embodiment of the tendencies of European Baroque urban studies in the development of the Western Ukrainian townplanning.

The complex of the main factors was found, that influenced the forming of the townplanning process on the Western Ukrainian territories in the period of the end of the XVIIth – end of the XVIIIth century, the basic urbanistic ways of the development of the new types of cities, conducting reconstructions, modernizations and development of the existing cities were represented. The peculiarities of the forming of main basic elements in the planning-compositional structures of the Baroque cities were revealed: complex of the downtown with the market square and the city hall, defense system, residential complex, garden and park constituent, sacred ensembles and production objects.

The peculiarities of the historical townplanning development are defined and the preservation of the urban objects in the Western Ukraine was evaluated, which came to their highest prosperity in the period of the XVIIth – XVIIIth century and were the reflection of the Renaissance and Baroque urban theories of Europe. The features of the functional program of the cities on three evolutionary levels of their development are defined, the predominance of the representative function on the final stage of development was found. The foundations of the urban compositional and shape formation in the cities of the XVIIth – XVIIIth century are represented, the principles of the regular planning and its combination with the system of the compositional planning axes were shown on the practical examples, the new approaches to the forming of ensemble cities were demonstrated.

The basic foundations of the forming the image and silhouette of the Baroque city were defined, based on the complex of height, natural and area dominants, the most important of them are the sacred buildings and complexes, administrative buildings, palace and parks formations and elements of the defense system of the city. The existence of the stable compositional and volume ties between the dominants of all levels was stated. The main peculiarity of the compositional formation of the

Baroque cities is defined as an inclusion of the landscape constituent into the compositional structure of the city.

The form building role of the whole complex of stable ideological notions is studied, based on which the new regular ensembles in the cities of the Baroque age were formed and the new cities-residences were founded, the new sacred monastery complexes appeared.

Having studied the process of evolution of the townplanning in the Western Ukraine in the period of the XVIIth – XVIIIth century the regularity of the development of new and reconstructed cities was outlined, as well as several similar approaches to the founding of new cities and conducting reconstructions of existing cities, that are reflected in the similar planning principles and forming of the shape and planning composition of the city.

After generalization of the development periodization and peculiarities of the planning structures of the studied cities, the typology of their urban building compositions was represented, consisting of three hierarchic levels. Based on the complex analysis of the urban building process in the Western Ukraine in the Baroque age, the main stages of development of the urban building complexes were traced, from the period of birth of the cities with the features, already different from the Renaissance city, – to the developed Baroque ensemble-cities, that were built using the new urbanistic methods as for the period of the middle of the XVIIth – end of the XVIIIth century.

Based on the studied evolution and on the analysis of the preservation of the researched townplanning objects, the identification of the main basic elements of the planning structures in the historical cities in the period of the XVIIth - XVIIIth century was completed in the context of the existing planning structure, the graphic schemes of reconstructions of the planning structures in the historical cities and ensembles were developed.

The role and place of the unique historical townplanning heritage of the Western Ukraine in the period of the XVIIth – XVIIIth century for the modern architecture

studies were defined. Among the objects of the cultural heritage there are: historical cities, downtown ensembles, country residential complexes, defense complexes, castle-palaces complexes, palace and park ensembles, sacred complexes. Nowadays about 50 % of the valuable townplanning complexes have the protection status, 20 % – belong to the preserved areas or historical areas of the cities, 10 % – include the separate architectural monuments, the rest of the objects lost the city status, are in the unsatisfactory technical condition and need the protection measures to be taken.

As a result of the completed research it was suggested to include to the State register of the real estate monuments of Ukraine several urban objects, that lost the city status by now, but are especially valuable and the preservation condition of which is critical. Also the strategy of regeneration of the valuable historical townplanning complexes in the Western Ukraine was developed, that aims at the representation of the value of the objects from the XVIIth – XVIIIth century and at the search for the ways of their protection and preservation.

Key words: town-planning of Western Ukraine, Baroque epoque, historic and theoretical basics of urban development, town-fortress, castle and palace complex, compositional and planning typology, planning structure of Baroque town, residential assemble, palace and park assemble, urban heritage.

List of published works on the topic of the dissertation

Scientific articles, in which the main scientific results of the dissertation were published:

1. Lukomska, Z. (2004), "Misto Ivano-Frankivsk – istoriia i suchasnist", Visnyk NU "Lvivska politekhnika". Arkhitektura, № 505, Lviv, ss. 197-201.
2. Lukomska, Z. (2011), "Ivano-Frankivsk: syluet mista, yoho smyslove navantazhennia v mynulomu i sohodni", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", № 716: Arkhitektura. Landshaft dakhiv istorychnoho tsentru mista: problemy zberezhennia i reheneratsii, ss. 149-152.

3. Lukomska, Z. (2014), "Osoblyvosti prystosuvannia tsinnykh istorychnykh palatsovykh kompleksiv (na prykladi palatsu Pototskykh XVII – XVIII st. u Ivano-Frankivsku)", Arkhitekturnyi visnyk KNUBA, Vyp. 3, KNUBA, ss. 32-42.
4. Lukomska, Z. (2015), "Osoblyvosti istoryko – mistobudivnoho rozvytku mista Stryia", Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia: Nauk.-tekhn.zbirnyk, Vyp. 38, KNUBA, Kyiv, ss. 334-342.
5. Lukomska, Z., Polishchuk L. (2016), "Osoblyvosti mistobudivnoho rozvytku istorychnoho mista Pochaieva", Arkhitekturnyi visnyk KNUBA, Vyp.10, KNUBA, ss. 197-204.
6. Lukomska, Z. (2017), "Interdystyplinarnyi pidkhid poshuku shliakhiv doslidzhennia tsinnykh istorychnykh kompleksiv", Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia: Nauk.-tekhn.zbirnyk, Vyp. 49, KNUBA, Kyiv, ss. 330-343.
7. Lukomska, Z. (2017), "Mistobudivna spadshchyna Ivano-Frankivskoi oblasti XVII – XVIII st. ", Arkhitekturnyi visnyk, Vyp. 13, KNUBA, Kyiv, ss. 230-247.
8. Lukomska, Z. (2017), "Istorychni mistobudivni komplekсы XVII – XVIII st. u suchasniy ob'iemno-rozplanovalnii strukturi mist Ternopilshchyny", Naukovyi visnyk budivnytstva, Vyp. 4 (90). KhNUBA, Kharkiv, ss.42-48.
9. Lukomska, Z., Lukomska, H. (2013), "Inventaryzatsiia tsinnoi istorychnoi zabudovy – pershyi krok do yii zberezhennia", Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhennia kulturnoi spadshchyny: Zb. nauk. pr. z mystetstvoznav., arkhitekturoznavstva i kulturolohii, Vyp. 9, Feniks, Kyiv, ss. 97-104.
10. Lukomska, Z., Malysko, O. (2015), "Mistobudivna spadshchyna Kalusha periodu XV – XVIII st.", Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhennia kulturnoi spadshchyny: Zb. nauk. pr. z mystetstvoznav., arkhitekturoznavstva i kulturolohii, In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy, Vyp. 11, Feniks, Kyiv, ss. 183-188.
11. Łukomska, Z. (2011), "Ochrona i adaptacja elementów dziedzictwa architekturno-urbanistycznego (na przykładzie centrum historycznego miasta Iwano-

Frankiwska)", *Karta krakowska 2000 – 10 lat później. Praca zbiorowa pod redakcją A. Kadluczki*, Wydawnictwo PK, Kraków, ss.183-199.

12. Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2015), "Disclosure of the value of urban heritage in Western Ukraine as a way to its preservation", *Technical Transactions. Architecture*, Iss. 7-A (10), Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, ss. 39-50.

13. Bevz M., Lukomska, Z. (2017), "Zamok yak turystychnyi ob'ekt: restavratsiinyi ta adaptatsiinyi aspekty (na prykladi vybranykh zamkiv Zakhidnoi Ukrainy)", Current issues in research, conservation and restoration of historic fortification – Suchasni problemy doslidzhennia, zberezhennia ta restavratsii istorychnykh fortyfikatsii, Chyslo 9, Chelm – Lviv, ss.34-46.

Scientific works certifying the approbation of the dissertation materials:

14. Lukomska, Z. (2011), "Prystosuvannia kolyshnoho palatsu Pototskykh u misti Ivano-Frankivsku pid muzeino-vystavkovyi kompleks", *Problemy rozvytku miskoho seredovyschcha: Nauk-tekhn. Zbirnyk*, Vyp. 5-6, NAU, Kyiv, ss.144-155.

15. Lukomska, Z. (2014), "Stratehiia reheneratsii seredovyschcha istorychnoho mistobudivnoho kompleksu (na prykladi mista Ivano-Frankivska)", *Problemy rozvytku miskoho seredovyschcha: nauk.-tekhn.zb*, Vyp.1 (11), NAU, Kyiv, ss. 79-92.

16. Lukomska, Z. (2017), "Metodyka oznakuvannia vtrachenoj istoryko-arkhitekturnoi spadshchyny (na prykladi Stanislavivskoi fortetsi)", *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, Vyp.11-12, KNUBA, ss. 78-88.

17. Łukomska, Z. (2015), "Transformacja funkcji – nowe życie zabytku. Uzasadnienie wyboru funkcji, do której można przystosować zabytek architektury", *Architectus: pismo Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej*, 1(41), Wrocław, ss. 21-30.

18. Lukomska, Z. (2015), "Realizatsiia barokovykh mistobudivnykh tradytsii na prykladi mista Mykulyntsiiv", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik"*: *Arkhitektura*, № 836, ss. 189-196.

19. Lukomska, Z. (2017), "Istorychna fortetsia Okopy Sviatoi Triitsi na Ternopilshchyni", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik", № 856 : Arkhitektura, ss. 178-186.

20. Lukomska, Z. (2018), "Turystychnyi potentsial istorychnoi fortyfikatsii periodu XVII – XVIII st. mist Zakhidnoi Ukrainy", Problemy teorii i istorii arkhytetury Ukrainy. Sbornyk nauchnykh trudov, Vypusk 18, Odesa, ss. 103-114.

Conference proceedings:

21. Lukomska, Z. (2016.) "Unchanged elements of the hictoric environment in cities of Western Ukraine", Architecture in the forming of cities culture. Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw University of Technology, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, ss. 107– 125 ((ISBN 978-83-7977-274-2).

22. Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2014), "Role of architectural theories in transformation of the historic environment", *Architecture confrontation with the past, Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw university of Technology*, Wroclaw, ss. 131-145.

23. Lukomska, Z. (2016), "An interdisciplinary approach focused on finding ways for research of valuable historic complexes", *Current issues in research, conservation and restoration Of historic fortifications*, Вип. 8, Видавництво Львівської політехніки, Chelm – Lviv, pp.141-148.

24. Lukomska, Z. (2005), "Zberezhennia ta prystosuvannia elementiv istoryko-arkhitekturnoi spadshchyny. (Na prykladi istorychnoho tsentru m. Ivano-Frankivska)", Problemy zberezhennia i vykorystannia kulturnoi spadshchyny v Ukraini. Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Sviatohirsk, 25-27 travnia 2005r., Sloviansk, ss. 84-89.

25. Lukomska, Z. (2011), "Ekskursiinyi marshrut na terytorii istorychnoho tsentru mista Ivano-Frankivska", Turyzmoznavstvo: naukovy ta praktychni aspekty: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22-23 veresnia 2011r.), Fabel, Ivano-Frankivsk, ss. 169-175.

26. Lukomska, Z. (2016), "Predstavleniia tsinnosti landshaftnoi skladovoi istorychnykh barokovykh mist Zakhidnoi Ukrainy u suchasnomu miskomu seredovyschi" Zhovkva kriz stolittia. Vypusk IV. Lviv: «Rastr-7» ss. 50-60.
27. Lukomska, Z. (2016), "Symvolichne oznakuvannia vtrachenoï istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny (na prykladi Stanislavivskoi fortetsi)", Pamiatky Tustani v konteksti osvoïennia karpāt u doistorychnu dobu ta v serednovichchi: problemy yikh zberezhennia ta vykorystannia. III mizhnarodna naukova konferentsiia: Zbirnyk tez, Lviv, ss. 150-152.
28. Lukomska, Z., Prokoptsiiv, P. (2014), "Oznakuvannia istoriko-arkhitekturnoi spadshchyny kolyshnoi fortetsi Stanislavova (Ivano-Frankivska)", Problemy doslidzhennia, zberezhennia ta restavratsii istorychnykh fortyfikatsii. Zb. nauk. prats za rezult. V mizhnarodnoi konferentsii molodykh naukovtsiv, Vyp. 6, Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, ss. 24-33.
29. Lukomska, Z. (2016), "Unchanged elements of the hictoric environment in cities of Western Ukraine", *IV / VII Miedzynarodowa konferencja architektura bez granic "Miasto – stolica kultury. Wyzwania i efekty, 18 – 19 listopada, PW Wydzial Architektury, Wroclaw, ss. 30-31.*
30. Lukomska, Z., Lukomska, H. (2013), "Inventory of Valuable Historical Recreational Facilities of Hytsulland", *Geodesy, Architecture & Construction. Proceedings of the 5th International Conference of Young Scientists GAC*, Видавництво Львівської політехніки, Львів, pp. 28-31.
- Publications that additionally reflect the results of the dissertation:*
31. Łukomska, Z., Prokopciw, P. (2013), "Wyeksponowanie światłem wartości architektonicznych Twierdzy Ivano-Frankowsk – (Stanisławów)", *Wartościowanie zabytków architektury*, praca zbiorowa pod redakcją B. Szmygina, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa, ss. 173-180.
32. Lukomska, Z. (2004), "Vtilennia pryntsyviv yevropeiskoho mistobuduvannia XVI – XVII st. pry zakladenni mista Ivano-Frankivska", Naukovyi visnyk, LDLU, Vypusk 14.4, Lviv, ss. 27-34.

33. Lukomska, Z. (2015), "Obiekty mistobudivnoi spadshchyny XVII – XVIII st. na terytorii Ivano-Frankivskoi oblasti", Problemy doslidzhennia, zberezhennia ta restavratsii istorychnykh fortyfikatsii. zbirnyk nauk. prats, Chyslo 7, Rastr, Lviv, ss.189-204.
34. Lukomska, Z., Babiak, N. (2014), "Interaktyvnyi muzei Ctanislavivskykh fortyfikatsii", Problemy doslidzhennia, zberezhennia ta restavratsii istorychnykh fortyfikatsii. Zb. nauk. prats za zah. red. M. Bevza, Chyslo 6, "Rastr-7", Lviv, ss. 48-53.
35. Lukomska, Z. (2010-2011), "Palats Pototskykh u misti Ivano-Frankivsku", Ukrainoznavchi studii: nauk.-teoret. zhurnal instytutu ukrainoznavstva pry Prykarpatskomu universyteti, 11-12, Ivano-Frankivsk, ss. 397-406.
36. Lukomska, Z. (2014), "Kontseptsiiia prohramy reheneratsii istorychnoho yadra mista Ivano-Frankivska", Ukrainoznavchi studii: nauk.-teoret. zhurnal instytutu ukrainoznavstva pry Prykarpatskomu universyteti, Vyp. 16, Ivano-Frankivsk, ss. 397-406.
37. Lukomska, Z. (2009), Modeliuvannia rozvytku rozplanuvano-kompozytsiinoi struktury seredmistia (na prykladi mista Ivano-Frankivska), Problemy teorii i istorii arkhytetury Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 9, Odesa, ss. 82-88.
38. Lukomska, Z. (2017), "Rozplanuvalno-prostorova struktura istorychnoho mista Yezupolia periodu XVII st.", Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia: Nauk.-tekhn.zbirnyk, Vyp. 47, KNUBA, Kyiv, ss.116-125.

ЗМІСТ

ВСТУП	22
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСТОБУДУВАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЕПОХИ БАРОКО	
1.1. Історіографічний огляд містобудування барокової доби та джерельна база дослідження.....	28
1.2. Містобудівні об'єкти Західної України епохи бароко – джерело дослідження.....	40
1.3. Методологія дослідження містобудування періоду сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.....	57
Висновок до розділу I.....	69
РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МІСТОБУДУВАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ СЕР. XVII СТ. – КІН. XVIII СТ.	
2.1. Вплив традицій європейського містобудування на формування містобудівної культури Західної України.....	74
2.2. Головні чинники впливу на розвиток західноукраїнського містобудування.....	82
2.3. Складові містобудівних процесів в західноукраїнському регіоні.....	99
Висновок до розділу II.....	145
РОЗДІЛ III. ЕВОЛЮЦІЙНІ ТА НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ У РОЗПЛАНУВАННІ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ	
3.1. Функціональна та ідеологічна програма барокового міста.....	151
3.2. Шляхи розвитку міст та містобудівних комплексів на теренах Західної України у період сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.....	171
3.3. Особливості розпланування нових міст у XVII – XVIII ст.....	177
3.4. Містобудівні реконструкції існуючих міст у період кін. XVII ст. – XVIII ст.....	195
Висновки до розділу III.....	204

РОЗДІЛ IV. ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-РОЗПЛАНУВАЛЬНОГО ТА АРХІТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНОГО ВИРШЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ МІСТОБУДІВНИХ СТРУКТУР

4.1. Композиційно-просторовий уклад міст барокового періоду	213
4.2. Типологія містобудівних утворень періоду XVII – XVIII ст.....	226
4.3. Закономірності та об’ємно-планувальні прийоми розвитку міст Західної України у епоху бароко.....	235
4.4. Періодизація барокового містобудування Західної України.....	243
Висновки до розділу IV.....	247

РОЗДІЛ V. АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНІ КОМПЛЕКСИ БАРОКО ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК ОБ’ЄКТИ ОХОРОНИ ТА РЕГЕНЕРАЦІЇ

5.1. Теоретичні реконструкції розпланувальних структур історичних міст Західної України періоду XVII - XVIII ст.....	253
5.2. Містобудівна спадщина, нововиявлені об’єкти епохи бароко Західної України та її європейський контекст.....	264
5.3. Загальні положення до регенерації цінних історичних містобудівних комплексів Західної України барокового періоду.	273
Висновки до розділу V.....	292

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ .....

296

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

304

ДОДАТКИ.....

349

Додаток А. Ілюстрації до першого та другого розділу..... 350

Додаток Б. Ілюстрації до третього розділу..... 404

Додаток В. Ілюстрації до четвертого розділу..... 425

Додаток Г. Ілюстрації до п’ятого розділу..... 434

Додаток Д. Акти впровадження результатів дисертаційної роботи..... 450

Додаток Е. Список публікацій за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дисертації..... 457

ВСТУП

Актуальність теми. Період XVII – XVIII ст. у розвитку європейської культури – це час, коли склалися більш-менш стабільні кордони та сформувалися державні утворення із централізованими формами управління й відбулися процеси великих урбаністичних трансформацій, покликаних забезпечити економічний потенціал, оборонну здатність та реалізувати релігійні, культурні, освітні та ін. процеси життєдіяльних основ держави. Так утвердились держави в Італії, Іспанії, Німеччині, Франції, Австрії, у тому числі в Речі Посполитій (частиною якої була Західна Україна).

У науковому світі відомими є праці, які розкривають архітектурно-урбаністичну культуру цих держав окресленого періоду та висвітлюють визначні її досягнення. У списку світової спадщини європейські країни представлені понад 250-ма містобудівними об'єктами цього часу – від знаного палацово-паркового комплексу у Версалі до військово-портового міста Карлскрона у Швеції. У цьому контексті Західна Україна відома унікальними архітектурними бароковими об'єктами такими як сакральний ансамбль Св. Юра у Львові, монастирські комплекси у Почаєві та в Підкамені, замок в Підгірцях та ін., однак загальна картина урбаністичних перетворень на цих теренах дотепер не висвітлена.

Відомо, що бароко – не лише стиль в архітектурі, але й течія, що охоплює всі сторони життя суспільства. Тому дослідження цього явища є актуальним з позицій теоретичної оцінки суті поняття бароко, з'ясування історичних витоків, змін та наслідків, виявлення регіональних особливостей та специфічних умов реалізації в межах польської держави.

Дослідження необхідне для теоретичних пояснень сутності барокової культури на західноукраїнських землях, її типологічних співвідношень, матеріалізованих в урбаністичних реалізаціях, у порівнянні з західноєвропейськими та східноукраїнськими її проявами. Одним із ключових

питань є виявлення особливостей містобудівної культури західноукраїнських територій в умовах формування національної та етнічної самосвідомості.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Тема дисертаційної роботи є підсумком багаторічних досліджень автора та узгоджується із Законом України “Про охорону культурної спадщини” (8 липня 2000 р., № 1085) із змінами 2002–2012 рр.; з Указом Президента України “Про пріоритетні завдання у сфері містобудування”; Конвенцією ЮНЕСКО про охорону культурної спадщини Європи (1985 р., Гренада (Іспанія)), міжнародним науково-дослідницьким проектом “Історичний атлас європейських міст” в Україні; основним напрямком наукових досліджень кафедри архітектури та реставрації Національного університету “Львівська політехніка”: “Розвиток теорії та практики регенерації та реконструкції історичних містобудівних комплексів і реставрації архітектурних об'єктів та творів мистецтва” та темою наукових досліджень кафедри, що має державну реєстрацію в МОН України: “Регенерація історичних архітектурно-містобудівних комплексів” (номер держреєстрації: 0116U004110).

Мета дисертаційної роботи – визначити передумови, сформувати закономірності і особливості розвитку містобудування на території Західної України у барокову епоху (сер. XVII – кін. XVIII ст.) та розробити загальні положення до регенерації історичних міст і цінних містобудівних комплексів барокового періоду.

У роботі поставлено такі завдання:

- з'ясувати стан рівня наукової розробки тематики містобудування Західної України періоду бароко та проаналізувати джерельну базу дослідження;
- ідентифікувати архітектурно-містобудівну спадщину Західної України доби бароко, визначити стан її збереженості;
- визначити передумови та чинники впливу на розвиток містобудування у період сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.;

- встановити закономірності та прийоми формування міського композиційно-просторового укладу та розпланування міст, містобудівних комплексів та ансамблів (замкових, палацово-паркових, репрезентативних, сакральних, оборонно-фортифікаційних комплексів);
- з'ясувати еволюційні та новаторські ідеї розпланування міст у період сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.;
- доповнити реєстр пам'яток містобудування та розкрити їх специфічні риси в загальноукраїнському та загальноєвропейському контекстах;
- розробити рекомендації з регенерації цінних історичних містобудівних комплексів Західної України барокового періоду.

Об'єктом дослідження виступає містобудування Західної України періоду сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.

Предметом дослідження є розпланувальна, архітектурно-композиційна і функціональна структура міст, містобудівних ансамблів та комплексів.

Часові межі дослідження: друга половина XVII ст. – кінець XVIII ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють західноукраїнські землі, включаючи Волинську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, Рівненську, частково Хмельницьку області.

Методика дослідження. З метою вирішення завдань дисертаційної роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціальних (професійних архітектурних) методів – усталених і нових аналітичних й синтезуючих. Висвітлення регіональних, типологічних особливостей містобудування Західної України другої половини XVII ст. – кінця XVIII ст., його місця в культурній спадщині України здійснено на основі безпосереднього польового дослідження, історико-порівняльного, історико-генетичного, систематизаційно-типологічного, синхронного, діахронного, картографічного, іконографічного методів, графічної реконструкції, та ін.

В основу дослідження покладено принцип історизму, об'єктивності і системності, а також інтердисциплінарний підхід, який обумовлений

комплексним характером роботи. Інтердисциплінарний розгляд барокового містобудування Західної України, як загально-культурного явища, що виступає об'єктом історичного процесу, здійснено на основі широкої фактографічної і теоретично-методологічної бази різних наук – історії, філософії, політології, культурології, етнографії, археології, історичної топографії, топоніміки, генеалогії, мистецтвознавства, правознавства.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в ході дослідження містобудівної культури Західної України доби бароко:

вперше

- ідентифіковано низку містобудівних об'єктів за їх приналежністю до досліджуваного періоду;
- розроблено типологію містобудівних композицій, характерних для Західної України, які реперезентують регіональні особливості реалізації західноєвропейських традицій в індивідуальних інтерпретаціях на локальному рівні міст, окремих комплексів різного функціонального призначення: палацово-паркових ансамблів, заміських резиденцій, оборонних, сакральних, виробничих комплексів та ін.
- репрезентовано новаторські ідеї, які мали місце у процесі закладення нових міст в період сер. XVII – кін. XVIII ст. та у проведенні перебудов, модернізації існуючих міст та комплексів;
- визначено закономірності та прийоми формування міського укладу та планування міст, містобудівних цивільних ансамблів, оборонних комплексів;
- виявлені та введені до наукового обігу досі не використовувані джерела та архівні матеріали;

додовнено

- перелік об'єктів містобудування для внесення в національний реєстр нерухомих пам'яток України;

удосконалено

- ряд теоретичних реконструкцій історичних міст барокового періоду;

отримали подальший розвиток

- дослідження передумов становлення містобудування Західної України в контексті соціально-економічного та політичного розвитку Європи у період сер. XVII – кін. XVIII ст.;
- бачення західноукраїнського містобудування барокової доби як частини європейського надбання із присутніми локальними рисами;
- загальні положення регенерації історико-культурного середовища міст Західної України барокового періоду.

Практичне значення наукових результатів. Результати дослідження можуть бути використані:

- для вдосконалення методик історико-архітектурних, історико-урбаністичних досліджень в українській архітектурній науці;
- для розробки практичних рекомендацій та програм пам'ятко-охоронних і реставраційних заходів щодо архітектурно-містобудівної спадщини історичних барокових міст;
- при створенні навчальних та методичних посібників з історії архітектури та містобудування України;
- у науково-проектних роботах з оцінки і регенерації архітектурно-містобудівної спадщини барокових міст Західної України,
- для вдосконалення системи архітектурно-містобудівного проектування в історичних містах, включаючи історико-архітектурні опорні плани, генплани, плани зонування, детальні плани територій, паспортизацію пам'яток історії та містобудування;
- для розширення досліджень історичних міст України за зразком цінних історичних міст Європи;
- при підготовці Державного реєстру національного культурного надбання.

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях разом із співавторами полягає в тому, що у публікаціях [5, 9, 10] автором опрацьовано основний

зміст, виведено висновки досліджень, у [12, 22, 30] сформульовані головні завдання, мета та апробована методика дослідження, у [13, 28] автором опрацьовано пам'яткоохоронний аспект дослідження.

Апробація результатів роботи. Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені автором у доповідях на 18 міжнародних наукових конференціях, конгресах, симпозіумах.

Публікації. Наукові результати дисертації були висвітлені у 20 наукових публікаціях у фахових виданнях (у тому числі – 7 публікацій у наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних та у закордонних виданнях), з яких 15 виконано без співавторів. Матеріали дослідження представлено у 10 збірниках міжнародних конференцій та 8 додаткових наукових публікаціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з основного тексту обсягом 304 с., який включає вступ, п'ять розділів, загальні висновки, список використаних джерел загальною кількістю 500 позицій та 113 ілюстративних додатків.

РОЗДІЛ I. ІСТОРІОГРАФІЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСТОБУДУВАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЕПОХИ БАРОКО

1.1. Історіографічний огляд містобудування барокової доби та джерельна база дослідження.

Аналіз містобудівних процесів на теренах Західної України у сер. XVII – кін. XVIII ст. виявляє проблеми фрагментарного, нерівноцінного дослідження архітектури та містобудування на різних наукових рівнях. Значна кількість краєзнавчих описів, історико-культурних досліджень, значний фактологічний масив науково-практичних напрацювань щодо розвитку міст не розкривають суті містобудування бароко як загальнокультурного явища. Недостатньо глибоке дослідження архітектури та містобудування вказаного періоду пов'язане із поверховим вивченням теоретичних проблем містознавства в Україні, що впливає з її багатовікової бездержавності та розчленованості.

Проведені дотепер наукові дослідження історичних міст, селищ, сіл не завжди доводились до логічного завершення. Тому більшість цінних містобудівних комплексів не мають відповідних пам'яткових статусів та охоронної документації, якою можна було б керуватись у процесі здійснення пам'яткоохоронних заходів щодо збереження історико-культурної спадщини. У багатьох західноукраїнських містах навіть збережені достатньо добре історичні цінні містобудівні комплекси барокового періоду руйнуються в процесі створення нових архітектурних об'єктів.

На сьогодні дослідження архітектурно-містобудівного розвитку епохи бароко в межах території сучасної Західної України необхідне для укладання української історії архітектури й містобудування, для виявлення своєрідних містобудівних процесів на вказаній території, їх залежності від комплексу чинників та зовнішніх впливів. Проведене автором дослідження передбачає

грунтовне переосмислення і узагальнення напрацювань, здійснених українськими та європейськими науковцями, які опираються на новий фактологічний матеріал, нові науково-проектні розробки, фіксації щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

Необхідність систематизації значного масиву науково-практичних напрацювань зумовлена потребою визначення місця архітектурно-містобудівної спадщини барокового періоду на західноукраїнських землях у розвитку світової культури, а також для вирішення завдань щодо збереження об'єктів культурної спадщини в сучасних умовах.

Поглиблення історичних архітектурних знань в галузі містобудування вказаного періоду є також необхідним для вирішення сучасних проблем, а саме необхідності відтворення якомога повнішої картини історичного розвитку міста для створення якнайкращих умов співіснування сучасного міста з історико-містобудівною спадщиною.

Найбільшою проблемою у дослідженні барокового містобудування постає відсутність історико-документальної бази, яка б мала стати головним науковим підґрунтям у процесі вивчення містобудівних об'єктів Західної України. Труднощі, які зустрічаємо у процесі дослідження міст України XVII – XVIII ст., пов'язані з тим, що сьогодні в руках істориків немає комплексу документів, на підставі яких можна було б відтворити більш-менш повну картину життя хоча б одного міста України. Дати відповідь на питання, чим було тогочасне українське місто, яким було його населення і яке було його становище, можна тільки на підставі аналізу найрізноманітніших фактів, що мають відношення до різних міст, і до того ж фактів, які здебільшого відносяться до різних часових періодів [105, С. 388].

Досліджуючи розвиток містобудування Західної України у бароковий період, звертаємось до історичних джерел, частина з яких є відомими, а частина вперше введена у науковий обіг. У блоці неопублікованих історичних джерел найголовніше місце займають історичні карти та плани міст і

комплексів Західної України та міст, які сьогодні входять до складу Польщі, але які були історичними західноукраїнськими територіями. Частина з них – це архівні матеріали, які зберігаються у фондах Центрального Державного історичного архіву України у Львові, Відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України, Державного архіву Івано-Франківської області, архіву Українського спеціалізованого науково-реставраційного інституту “Укрзахідпроектреставрація”, Державного архіву Львівської області, Австрійського військового архіву (Kriegsarchiv) у Відні, Краківського музею князів Чорторийських. Частина історичних документів на цей час є оцифрованими, та завдяки інтернет-ресурсу є більш доступними для широкого кола науковців. Серед них збірки польських цифрових архівів і бібліотек (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie; Narodowe Archiwum Cyfrowe; Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego; Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zbiory rzadkie; Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (Wrocław) та ін. Історичні картографічні матеріали, які на цей час доступні у вигляді цифрових копій на історичному порталі карт “Mapire”, “Geshet Galicja” розглядались у роботі в комплексі із історичними описами.

До наступного вагомого блоку джерельної бази дослідження належать іконографічні збірки, які дають можливість визначитись із періодизацією об’єктів, етапністю їх розвитку та втратами, змінами, доповненнями. Надійшли найбільшійшими із відомих зображень історичних міст, замків, фортець, палаців Західної України виступають творчі роботи фіксаційного характеру Н. Орди, що походять із XIX ст. А також роботи авторів XVII – XVIII ст., таких як гравер Никодим Зубрицький, що створив понад 400 гравюр різних жанрів у техніках деревориту, мідериту, офорта, а також гравери Стрільбицький Теодор, Йосиф Гочемський, які залишили колекції ілюстрацій видатних споруд.

Історичні описові матеріали, що стали основою проведених історико-містобудівних досліджень, можемо згрупувати у декілька блоків: ілюстрації,

інвентарі, грамоти, описи сучасників того періоду. Найзмістовнішими історичними описами міст Західної України у період XVII ст. є мемуари Ульріха фон Вердума. Цей голландський мандрівник, агент французького двору, подорожував Західною Україною в 70 – х роках XVII ст., його описи були видані у XIX ст. у Польщі [267]. Павло Алеппський, сирійський мандрівник, архідиякон, письменник, який відвідував наші землі у сер. XVII ст., залишив також докладні описи, якими послуговуємось при дослідженні містобудування барокового періоду [14]. Садок Баронч, вірменський релігійний діяч, історик, архівіст родом із Станіслава, залишив серію історичних хронологічно-документальних описів багатьох місцевостей Західної України, зокрема Львова, Бродів, Язлівця, Станіслава [304 – 307]. Гійом Левассер де Боплан, інженер і військовий картограф французького походження, будучи на службі у польського короля та виконуючи завдання щодо укріплення східних кордонів Речі Посполитої, склав досить точну карту України та залишив опис наших земель [46].

До більш сучасних джерел відносимо проектну документацію XX ст., яка лежить в основі проведення ідентифікації збереженої та втраченої цінної історичної субстанції об'єктів дослідження. У процесі роботи було використано документи із збірок архівів Управління містобудування та архітектури Івано-Франківської Обласної адміністрації, Управління містобудування та архітектури Тернопільської Обласної адміністрації.

Переважно історична інформація носить фрагментарний характер, що вимагає співставлення та порівняння багатьох джерел і підкріплення їх загальновідомими та апробованими працями попередніх дослідників.

Починаючи з XX століття, дослідницька традиція епохи бароко представлена трьома напрямками: бароко як стиль мистецтва (стиль епохи), що має в основному значення організації художньої матерії; бароковість або бароковий стиль як константа художнього процесу; епоха бароко як тип культури. Основи дослідницької традиції, як і різні тлумачення поняття

«бароко», актуальні для наукової думки ХХ століття, були закладені у працях Я. Буркхардта, Г. Вольфліна [53], К. Гурлітта. У зарубіжному архітектурознавстві та мистецтвознавстві європейське зодчество періоду бароко досить добре проаналізовано. Серед головних праць варто виділити видання (у перекладі рос. мовою), що містить статті низки провідних європейських вчених «Барокко. Архитектура. Скульптура. Живопись» за редакцією Р. Томана [257], а також роботу Ф. Дасса «Барокко. Архитектура между 1600 и 1750 годами», яка є нарисом про особливості європейського зодчества вказаного періоду [78] (дод. А, Табл. А 1).

Культурологічний аспект, філософію та ідеологію доби просвітництва досліджували українські та європейські науковці, зокрема, Я. Мацейовський [375]. Спробою узагальненого з етнографічним акцентом культурологічного аналізу міста ХVІІІ ст. України є науково-популярне видання Л. Пляшко «Подорож до міста ХVІІІ ст.» (1980) з коротким описом окремих міст-фортець, їх розпланувальної структури, оборонних укріплень тощо [207]. Проблеми становлення української національної культури в епоху бароко, ідейна спрямованість архітектури й містобудування цього періоду висвітлюються у статтях Г. Логвина [128], Б. Колоска [104], С. Кравцова [111, 112], Є. Ковальчика [102], зокрема, у науковому збірнику «Українське бароко та європейський контекст» (1991). Книга А. Макарова «Світло українського бароко» є культурологічною спробою аналізу широкого змісту української барокової культури у різних сферах [162].

Особливості розвитку барокового містобудування необхідно розглядати на кількох ієрархічних рівнях, оскільки містобудівні процеси торкаються багатьох аспектів розвитку міста в цілому й окремих його складових. Саме за такою кількарівневою методикою проведено дослідження та узагальнені наукові напрацювання, близькі до теми наукової роботи. Весь обсяг використаної літератури, джерел (картографічних, іконографічних, описових)

згруповано у три тематичні блоки, присвячені історико-містобудівному розвитку міста, фортифікаційному будівництву, цивільному зодчеству.

Інформацію, пов'язану з історією, історичними подіями, соціально-історичним аспектом розвитку міст, подають праці з історичної географії: історико-географічно-статистичні довідники, каталоги, найдавнішими з яких є історико-географічні трактати XVI – XVIII ст. Історико-географічно-статистичні довідники XIX – XX ст., продовжуючи традиції трактатів, також містять інформацію, пов'язану з історією окремих досліджуваних об'єктів. У соціально-історичному контексті інформацію про окремі магнатські резиденції, шляхетські двори, організацію внутрішнього життя, просторовий устрій подає, наприклад, В. Лозінський («Життя польське в давніх віках, XVI – XVIII ст.») [129]. Важливою складовою у процесі розкриття особливостей розвитку виникнення та еволюції містобудівних структур періоду бароко відіграє соціально-економічна складова, проаналізована окремими дослідниками, наприклад, Е. Горновою у праці «Соціально-економічні відносини в містах Галицької землі у 1590 – 1648 роках» [335].

Варто вказати, що до когорти ранніх досліджень історії давніх українських міст належать праці, які стали результатом активної роботи Наукового товариства імені Шевченка, у результаті чого проблема досліджень еволюції міст була поставлена на високий науковий рівень. Загалом, серед методів дослідження історико-краєзнавчого аспекту розвитку міст можемо виділити два підходи: 1) узагальнення (Г. Логвин [128], В. Тимофієнко [253, 254], Ю. Асєєв [22], С. Баронч [304-307], О. Чоловський [317-321]); 2) детальні дослідження окремих об'єктів містобудування.

Проблему розвитку ренесансного та барокового містобудування у своїх працях розкриває низка українських науковців: М. Бєвз [33-37], П. Ричков [219-227], С. Кравцов [111, 112], Т. Трегубова, В. Вечерський [56-61], О. Олійник [188, 189], Г. Петришин [4, 198-201], О. Рибчинський [213-218], С. Топилко [258-263] та ін. У дослідженні враховано досвід наукових розробок у галузі

теорії містобудування, формування архітектурно-ландшафтного середовища, еволюції просторової композиції історичних міст М. Бархіна [238], В. Лаврова [117], А. Іконнікова [120] та ін. Певна кількість праць на цю тему опублікована польськими науковцями, такими як О. Сосновський [410], К. Куснєш [356-360], В. Калиновський [337-339], М. Мотак [382], А. Мілобендзький [380], К. Павловський [392, 393], М. Ксьонжек [353], Т. Толвінський [423], А. Виробіш [431]. Дослідження історико-урбаністичного характеру належать Г. Врублевській [430], З. Кулеєвській-Топольській [355], Зарембській Т [432-436]. та ін. Серед дослідників загального процесу містобудівного розвитку історичних міст також Г. Мюнтер [384], Е. Еглі [325], Б. Зеві, В., Е. Шпаковська [417], В. Лавров [117], А. Гутнов [77], Т. Саваренська [236, 237], А. Іконніков [120], Н. Баранов [32].

Визначенню загальних особливостей, принципів та закономірностей містобудування періоду XVII – XVIII ст. присвячені дослідження польських науковців: М. Мотака [382], Я. Пуделка [401], Я. Богдановського [314], А. Грушецького [330], Т. Зарембської [432-436], В. Калиновського [337-339], Е. Штамма [402] та ін.

Особливості історичних розпланувальних структур міст Західної України досліджували Г. Врублевська [430], М. Ксьонжек [353], З. Кулеєвська-Топольська [355], К. Куснєш [357-360], М. Мотак [382], Г. Мюнх [383], Ф. Персовський [395], Ю. Пуделко [401], О. Сосновський [410], Т. Толвінський [423]. Загалом, розв'язанням проблем планувальної структури середньовічних західноєвропейських міст займалася велика кількість вчених. Серед значної кількості робіт помітно вирізняються два напрями – історико-культурологічний та середовищний. Ці два напрями в цілому і сформували сучасний погляд на проблеми планувальної структури міст. Перший напрям представлений роботами А. Буніна [49, 50], М. Круглової [50], І. Грузи [74], А. Іконнікова [120], С. Яргіної [295, 296], О. Шуазі [291], які розглядали проблему також в

історико-естетичному аспекті. Середовищний підхід представлений в роботах Л. Кріе, К. Лінча, Л. Мамфорда, В. Нікітіна та ін.

Підсумовуючи дослідження попередніх століть, можемо констатувати опрацювання чималої кількості характерних об'єктів, розкриття різнопланових аспектів розвитку барокових міст, проте поза увагою залишено багато самобутніх пам'яток містобудівної культури періоду кін. XVII ст. – кін. XVIII ст.

Серед українських авторів, дослідження яких є дотичними до теми і використані як методологічна база роботи, слід вказати праці А. Рудницького [230, 231], Б. Посацького [208], С. Кравцова [112], М. Кушніренко [115], Г. Петришин [197-201], В. Вечерського [58]. Теоретико-методологічні проблеми історії української урбаністики XVII – XVIII ст. найглибше опрацьовані у дослідженнях Я. Верменич [55], О. С. Компан [105].

У процесі розвитку та становлення барокової урбаністики одним із головних аспектів є поширення магдебурзького права та визначення його особливостей в містах України, що опрацьовано у публікаціях В. Гошка [69], Ю. Кириченко [100], Н. Толкачова [256], Ф. Персовського [395]. Питання локаційних привілеїв, надання магдебурзького права містам Польщі, у тому числі на західноукраїнських землях, висвітлив у своїх дослідженнях сучасний польський науковець Р. Щигель.

У багатій історико-архітектурній спадщині Західної України періоду XVII – XVIII ст. визначне місце належить пам'яткам оборонної архітектури – фортецям, замкам, оборонним храмам, міським укріпленням. Упродовж багатьох століть роль оборонних споруд, зведених для захисту від ворожих нападів, була провідною у процесі становлення та розвитку містобудівних комплексів. Без перебільшення можна сказати, що від рівня організації оборони залежала доля всіх поселень.

Дослідженню оборонних об'єктів XVII – XVIII ст., їх фортифікаційним особливостям присвячені праці, як науковців XIX – XXI ст. (Я. Богдановський

[313, 314], А. Грушецький [75], Я. Адамчик [299], А. Плевінський [396] та ін.), так і сучасників зведення оборонних об'єктів (Ю. Наронович-Наронський [385], А. Фрейтаг [327]). Цінним є дослідження замків Галичини, виконане в другій половині XIX ст. істориком О. Чоловським [317], яке базується на використанні значної кількості архівних матеріалів. Текст книги ілюстрований рисунками і планами замків у Бережанах, Добромилі, Кудринцях, Окопах, Пневі, Сидорові, Старому Селі, Свіржі, Теребовлі, Чорткові, Збаражі, Раківці, Галичі. У іншій книзі О. Чоловського у співавторстві з істориком Б. Янушем [336] описані замки, монастирі, церкви, костели та синагоги сучасної Тернопільської області. Крім того, у Львівській бібліотеці НАЛ України у рукописному фонді імені О. Чоловського зберігається значна кількість інвентарних описів XVII – XIX ст. замків і монастирів Галичини. У них практично зібрано матеріал про спорудження, функціонування, реконструкції та руйнування замків, фортець і монастирів у Львівській, Івано-Франківській і частково Тернопільській областях.

Перші дослідження замків Волині в кінці XIX – на початку XX ст. здійснили мистецтвознавець Ю. Дуткевич [323], мистецтвознавець і етнограф А. Шрусевич. У їхніх працях описані фортифікації в Луцьку, Володимирі-Волинському, Олиці, Клевані, Ізяславі, Острозі, Новомалині, Корці. Про пам'ятки історії Волині, а саме замки та монастирі, є публікації В. Собецького та А. Яблоновського, краєзнавців А. Фотинського, С. Каретнікова та Б. Вітте, етнографа С. Кордасевича, священника Синдульського. У другій половині XIX ст. в Україні розпочали проводити археологічні розкопки. Вони стали невід'ємною частиною при дослідженні замків та монастирів, особливо їх зруйнованих частин. Археолог В. Антонович у 1900 р. видав археологічну карту Волинської губернії, яка супроводжувалася текстовим матеріалом на 130 сторінках.

Замкові комплекси Галичини і Поділля у різні часові періоди досліджували Ю.Нельговський [180-184], О. Мацюк [168], О. Оконченко [187],

І. Оконченко [186], які поєднували вивчення архітектурної цінності пам'яток з аналізом різноманітного історичного архівного матеріалу, фактичного сучасного стану фортифікацій. Спробу розкриття еволюційних процесів, причин удосконалення укріплень бастионних регулярних замків Західної України XVII ст., що знаходились на території Речі Посполитої, а також дослідження впливу західноєвропейських шкіл бастионної фортифікації на їхні планувально-просторові характеристики зробив З. Федунків [271-278].

Дослідженню історії замкових та монастирських комплексів України у радянський період присвячені роботи Ю. Асеева [22], С. Безсонова [38], Возницького [63], Г. Логвина [128], О. Лесика [122], В. Вуйцика [65-66], І. Могитича [173-175], Ю. Нельговського [180-184], В. Овсійчука [78], О. Пламеницької [206]. У кінці XX ст. дослідження пам'яток велись широким колом спеціалістів, включаючи архітекторів, істориків, мистецтвознавців, археологів, краєзнавців, етнографів, художників, інженерів. Саме завдяки дослідженням цих науковців українська історико-архітектурна наука в 50-70-ті роки XX ст. поповнилася низкою видань та окремих публікацій, у яких висвітлені й архітектурно-мистецькі особливості оборонних споруд.

До найбільш давніх історіографічних джерел, в яких можна віднайти інформацію про пам'ятки українського фортифікаційного мистецтва, належать описи та зарисовки мандрівників, королівські люстрації, натурні обстеження та фіксації укріплень. В описах відомого сирійського мандрівника Павла Алепського [14], що подорожував територією України в середині XVII ст., на картах Гійома де Боплана [46], в рисунках та акварелях художників Наполеона Орди і Карло Боссолі та багатьох інших документальних джерелах зафіксовано чимало даних про тодішні міста-фортеці, замки, замиські резиденції, сакральні ансамблі, які дійшли до наших днів у видозміненому стані або у вигляді руїн.

Перші спроби систематизації інформації про замки та фортеці відносяться до кінця XIX – поч. XX ст. Зокрема, в працях О. Чоловського та Є. Сіцінського міститься значний фактичний матеріал про давні укріплення Галичини і

Поділля. Але ці праці мають не стільки узагальнюючий характер, скільки описово-інвентаризаційний, і були спрямовані на популяризацію об'єктів оборонної архітектури з метою їх захисту від суспільної руйнації, забезпечення охорони та всебічного вивчення.

До узагальнюючих праць з оборонної архітектури слід віднести праці О. Лесика [121-122], В. Вечерського [56-61] О. Мацюка [168] та ін., узагальнюючо-довідковий характер носять видання «Памятники градостроительства и архитектуры» [194] і «Пам'ятки архітектури та містобудування» [205].

У двотомному історико-краєзнавчому статистичному довіднику побіжно висвітлюються питання історії західноукраїнських замків, окреслені у середині ХІХ ст. М. Балінським та Т. Ліпінським [303], а згодом, в останній чверті ХІХ – на початку ХХ ст., численними авторами у фундаментальному виданні “Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” [408, 409].

Дослідженню фортифікацій періоду ХVІІ – ХVІІІ ст. присвячено чимало робіт польських дослідників: Я. Адамчика [299], Б. Дибаша [324], Б. Гверкена [331], Я. Богдановського [312-314], А. Грушецького [330] та ін.

Пам'ятки архітектури Польщі періоду ХVІІ ст. представлені у дослідженнях А. Мілобендзького («Атлас пам'яток архітектури у Польщі», 1967). Значний історико-архітектурний екскурс по резиденційних об'єктах Західної України залишили польські дослідники Р. Афтаназі, В. Лозінський, М. Орловіч. Бароковому періоду, зокрема, присвячені дослідження архітектури Є. Ковальчика [343-345]. Надзвичайно цінними історико-статистичними джерелами для відтворення архітектурно-містобудівної спадщини виступають історичні описи С. Баронча [304-307], Б. Януша [336], В. Калиновського [337], А. Плевінського [396], а також перша друкована історія Східної Європи польського історика, історіографа і дипломата ХVІ ст. М. Стрийковського.

Змістовні та науково обґрунтовані дослідження архітектурної та художньої цінності монастирів Львова, замків Галичини та Закарпаття є результатом роботи Б. Возницького, В. Вуйцика, В. Овсійчука, І. Могитича. Особливістю праць цих авторів є прикладний характер дослідження. Значна за обсягом та змістом проведена ними наукова робота дала позитивні результати, які окреслилися на початку 1960-х рр., коли досліджувані пам'ятки архітектури (в тому числі оборонні споруди України) отримали фіксаційні матеріали, обмірні креслення, короткі історичні довідки.

Значний обсяг інформації з історії заснування, архітектурно-планувальних особливостей сакральних об'єктів почерпнуто для дослідження із польськомовного багатотомного видання «Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego» [342]; концепцію шляхетського двору та садиб духовенства – із досліджень Е. Куб'яка; інформацію про архітектуру василіанських монастирів Поділля XVIII століття – з праць Б. Хіхлача [279]; про василіанський монастир у Христинополі – у В. Вуйцика [65]. Організації костельного простору в бароковій архітектурі українського Прикарпаття присвячені дослідження Н. Бабій [24-26], Почаївському монастирю у XVII – на початку XVIII ст. – Ю. Мартиніва [166, 167], історії скиту Манявського – Ю. Целевича [280], парафіяльному костюлу і монастирю у м. Городенці Івано-Франківської області – Б. Якимовича [292], а також багато інших публікацій, які торкаються певних аспектів барокових сакральних об'єктів досліджуваної території. Значну інформацію містить фундаментальна праця О. Лесика «Замки та монастирі України».

Також нами проведено опрацювання досліджень, у яких висвітлено палацово-паркову тематику барокового періоду. Палаці та парки кін. XVII – XVIII ст., будучи однією із наймасштабніших складових містобудівних структур згаданого періоду, описані та проаналізовані у працях багатьох дослідників. Комплексне дослідження історико-архітектурного розвитку палацу у Підгірцях здійснили З. Баня, В. Кшичинський, О. Чоловський, А. Шишко-

Богуш [421]. Етапи, особливості розвитку та типи ландшафтно-планувальних укладів барокових садів Галичини описані у публікаціях В. Тарас, Л. Майдецького, Я. Ковальчика, які досліджували резиденції та міста регіону колишньої Речі Посполитої. Детальний опис маєтку родини Потоцьких у Христинополі зробив Я. Чернецький. Історія садів розглядуваного періоду згадується у дослідженні Л. Майдецького. Дослідження паркових закладень здійснене К. Зелеховською, Г. Цьолеком, М. Алпатовим, Н. Бруновим. Вишневецька резиденція в просторовій структурі міста досліджувалась Л. Шиян. Вагомим є вклад сім'ї Родічкіних, які видали монографію, присвячену стародавнім маєткам із садово-парковими складовими.

Найвагомішими працями у галузі національної теоретично-правової бази у сфері охорони і реставрації нерухомих пам'яток, які присвячені розробці методики пам'яткоохоронних, реставраційних досліджень, методиці регенерації архітектурно-містобудівних комплексів, архітектурно-археологічним дослідженням, є праці: М. Бевза [33-37] В. Вечерського [56-61], В. Тимофієнка [253], Г. Логвина [128], І. Могитича [173, 174], Г. Петришин [197-201], Л. Прибеги [209, 210], О. Рибчинського [213-218]. Значення об'єктів архітектурної спадщини у формуванні просторової структури містобудівного утворення окреслено у ґрунтовній праці Л. Прибеги [209]. Пам'яткоохоронним питанням приділяли увагу також О. Лесик [121], В. Тимофієнко [253, 254], О. Олійник [188, 189], В. Лавров [117], О. Пруцин, Б. Римашевський, В. Борусевич, О. Рибчинський, З. Пашковський, К. Павловський, К. Масейовська-Буяк, В. Калиновський, К. Куснєш, М. Мотак, Б. Шмигін, Т. Зарембська та ін. дослідники. Музеефікації замкових комплексів України як одному із засобів їх збереження присвячені дослідження О. Жукової, Л. Прибеги.

1.2. Містобудівні об'єкти Західної України епохи бароко – джерело дослідження.

У дослідженні представляємо містобудівні об'єкти Західної України, які досягли найбільшого розквіту у період XVII – XVIII ст. та були відображенням ренесансно-барокових містобудівних теорій Європи (дод. А, Табл. А. 4, А. 5). Більшість містобудівних утворень реалізовувались знаменитими європейськими та українськими зодчими або під їх впливом. Головними з них були – Паоло Фонтана, Якуб Бланже Депрес, Йоган Георг Кнакфус, Андреа дель Аква, Генріх ван Пеен, Бернард Меретин, Ян де Вітте, Тильман з Гамерен, Кароль Генріх Вієдеман, Гійом Левассер де Боплан, Войцех Ленартович, Бернардо Морандо, Август Фридерик Мошинський та ін.

У період XVII – XVIII ст. ці об'єкти мали значні статуси, відігравали ключову роль у історико-містобудівному розвитку регіону. На цей час майже всі вони втратили первісний статус, а цінність навіть існуючих визначних об'ємно-просторових елементів історичних міст є применшена.

На підставі комплексного дослідження джерельної бази, історико-містобудівної ідентифікації та аналізу містобудівної та пам'яткоохоронної документації сформовано **каталог містобудівних об'єктів Західної України епохи бароко** (дод. А, Табл. А 6). У дослідженні представлено цінні містобудівні об'єкти барокової епохи:

1. Міста та їх складові;
2. Фортифікаційні оборонні комплекси;
3. Палацово-паркові ансамблі;
4. Сакральні комплекси.

Розглянувши характерні містобудівні утворення на території Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Волинської, Рівненської, Хмельницької областей було виявлено, що частина із них розглядались як об'єкти історико-архітектурної спадщини та не були предметом комплексного дослідження композиційної та об'ємно-розпланувальної структур історичних міст, а частина об'єктів взагалі опинилась поза увагою архітектурно-містобудівних наукових досліджень [1].

Сьогодні існує проблема визначення місця і ролі цінних історичних містобудівних комплексів у історичній містобудівній системі та при реконструкції чи модернізації міст та комплексів у майбутньому.

1.2.1. Міста та їх складові

Розглянуті містобудівні об'єкти відповідають урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст., суть якої полягає у принципі розташування регулярного середмістя, поєданого із замком, замково-палацовим комплексом або палацом. Така модель з'явилась на території Польщі в другій половині XVII ст. і застосовувалась у різних варіантах просторових вирішень [358, 356]. Нова оригінальна і незвичайна концепція форми, ролі і функції, яку часто зустрічаємо у цей період, залишила по собі багатство накопичених культурних цінностей у наступних століттях (дод. А, Табл. А 6.1).

При розгляді значного масиву історичних містобудівних об'єктів Західної України, таких як міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодалні двори було виявлено, що частина із них є яскравими прикладами реалізації прогресивних європейських містобудівних теорій XVII – XVIII ст. Характерні риси барокової архітектури і сьогодні простежуються у об'ємно-розпланувальних структурах досліджених об'єктів та є домінантами у сучасному середовищі історичних міст та селищ міського типу.

У представлених об'єктах ідентифіковано складові елементи (частина з яких втрачена) історичної об'ємно-розпланувальної структури, які формували середовище історичних міст чи містобудівних комплексів у XVII – XVIII ст. і стали фундаментом для подальшого їх розвитку. І саме барокові риси міст, монастирських, замково-палацових комплексів творили неповторний образ, своєрідне середовище цих цінних історичних комплексів. До занепаду їх призвела сукупність чинників, таких як збройні конфлікти, втрата актуальності функції, науково-технічний прогрес, природні умови. Незважаючи на це, сьогодні, коли минуло понад три століття із часу найвищого розквіту цих об'єктів, об'ємно-розпланувальна структура збережених будівель та комплексів

вважає та захоплює масштабом, довершеністю просторових композицій та майстерним високопрофесійним виконанням архітектурно-будівельних робіт. У дослідженні розглянуто найхарактерніші та унікальні містобудівні комплекси, за допомогою яких можливо простежити особливості та ідейний зміст містобудівних процесів XVII – XVIII ст.

Провівши комплексний аналіз існуючого стану об'єктів дослідження, ми виявили рівень їх збереженості згідно із критеріями (дод. А, Табл. А. 9):

- добрий,
- задовільний,
- незадовільний,
- аварійний,
- збережено ландшафтне оточення,
- археологічний рівень,
- збережено тільки фрагменти,
- не збережено.

На основі результатів проведеного аналізу 25-ти міст Західної України можемо виокремити три групи відповідно до стану збереженості автентичної барокової субстанції (дод. А, Табл. А. 9). До історичних міст, рівень збереженості складових барокового періоду котрих становить 50 %, належать: Збараж 54, Бучач 62, Микулинці 44, Івано-Франківськ 50, Жовква 64, Самбір 55, Вишнівець 45, Окопи 43, Язлівець 40, Броди 59, Комарно 46, Олика 51. Міста, в яких збережена тільки третина барокової містобудівної спадщини: Корець, с. Муроване, Почаїв, Бережани, Чернелиця, Єзупіль, Маріямпіль. Збережі тільки незначні фрагменти історичної барокової містобудівної об'ємно-планувальної структури у містах: Городенка, Богородчани, Калуш, смт Краковець.

Отже, на цей час серед представлених міст Західної України найбільший відсоток збереженості барокової спадщини притаманний містам Збаражу, Бучачу, Микулинцям, Івано-Франківську, Жовкві, Самбору.

Також у ході дослідження було узагальнено інформацію щодо охоронних статусів історичних міст та цінних історичних містобудівних комплексів, що входять до їх складу. На сьогодні 23 об'єкти дослідження, колишні історичні міста, входять до складу історичних ядер міст, а 18 втратили статус міста. Мають статус історичного міста 145 об'єктів. Заповідні території організовано на території 12 міст. Мають статус пам'ятки містобудування 3 об'єкти, пам'ятки садово-паркового мистецтва 4, окремі об'єкти мають статуси пам'ятки природи. Тільки 35 % із них мають охоронні статуси та охороняються державою.

Усі об'єкти дослідження можна розташувати послідовно: від збереженої всієї історичної субстанції барокового періоду, як наприклад, м. Микулинці до збережених тільки теоретично (на археологічному рівні об'єктів), наприклад історичне ядро міста Калуша.

Представляємо містобудівні історичні цінні об'єкти періоду XVII – XVIII ст., розташовані на території Західної України, які відповідають різним ступеням збереженості.

Одним із найкраще збережених історичних міст Західної України із бароковими рисами є містечко **Микулинці** Тернопільської області (дод. А, Табл. А 10.) [146, 301, 321]. Місто повстало на винятково мальовничій місцевості Поділля. Сприяла цьому близькість до ріки Серет та заліснені колись сусідні пагорби. Попри Микулинці проходив один з головних татарських шляхів, тому на мисі, оточеному півколом ріки, в середині XVI ст. було вибудовано укріплений замок, що стало початком майбутнього міського утворення. Головною особливістю історичного міста Микулинців є осьова об'ємно-просторова композиція, яка походить з XVII ст. та добре простежується у сучасній містобудівній ситуації. У ході дослідження було виявлено, що головні елементи міського ансамблю розташовані вздовж єдиної розпланувально-просторової осі, яка поступово розкриває глядачеві ці об'єкти. Отже, у міському середовищі Микулинців послідовно розміщено площу ринок

із регулярною ринковою забудовою, сакральні споруди, палацовий комплекс XVIII ст. з бароковим садом, який також мав регулярне розпланування, а замикає просторову вісь споруда костелу св. Трійці. Незважаючи на складний рельєф місцевості, будівничими та власниками міста було створено живописну і одночасно регулярну осьову об'ємно-розпланувальну композицію міста.

Сьогодні у середовищі історичного центру міста збережені цінні історичні об'ємно-просторові елементи: ринкова квартальна забудова із чітко відображеною первісною парцеляцією; палац XVIII ст. (частково перебудований); палацовий парк XVIII ст.; костел св. Трійці XVIII ст.; монастирська дзвіниця XVIII ст.; будівля монастиря XVIII ст.; замок XVI ст. (частково збережений). На цей час майже всі з представлених цінних історичних об'єктів колишнього міста зазнали змін, але в сукупності вони утворюють унікальне середовище та цілісну об'ємно-просторову композицію. Тому є підстави вважати місто Микулинці зразковим містом-ансамблем XVII – XVIII ст.

Історичне місто Микулинці на цей час втратило статус міста, хоча і входить до списку історичних населених місць України. Історична забудова середмістя позбавлена будь-яких охоронних статусів, палацово-парковий комплекс пристосовано під лікувальний заклад, що робить його недоступним для огляду громадськістю, а знаменитий костел Святої Трійці XVIII ст. із монастирем тільки нещодавно відреставровано, тому, на жаль, охоронний статус цінного історичного містобудівного ансамблю не є достатнім.

Серед достатньо добре збережених історичних міст із бароковими рисами історичне місто **Жовква** Львівської області, яке, крім того, має охоронні статуси кількох рівнів. Місто було закладено у 1594 році гетьманом Станіславом Жолкевським та розбудовано за принципами ренесансних “ідеальних міст” [33] (дод. А, Табл. А 10).

У розпланувальній структурі ренесансного міста Жовкви на сьогодні є збереженими: історична площа ринок із цінною приринковою забудовою,

замок 1594 року, костел Св. Лаврентія XVII століття, Василянський (XVII – XX століття) і Домініканський (XVII – XVIII століття) монастирі та інші сакральні споруди, частково збережений унікальний бароковий міський парк XVII – XVIII ст. та фрагменти фортифікаційної системи.

Протягом двох останніх століть, особливо під час Другої світової війни, Жовква зазнала значних руйнувань і втрат: хоч уцілили всі головні громадські будівлі й храми, втрачено більшу частину житлової забудови. Унаслідок нестачі коштів у повоєнні десятиліття втрачену історичну забудову досі не відбудували. Однак місто збереглося як цілісний історичний містобудівельний комплекс з первинним ренесансним плануванням. Ренесансний містобудівельний комплекс Жовкви є унікальним не тільки як добре збережена реалізація “ідеального” міста-резиденції кінця XVI ст. в Україні, а й як надзвичайно рідкісний тип розпланування серед збережених “ідеальних” міст Європи. З урахуванням особливої наукової, мистецької та історичної цінності і з метою збереження та відновлення унікального комплексу пам’яток Жовкви постановою Кабінету Міністрів України 1994 р. створено Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві. У 1998 р. Національний комітет ICOMOS визначив Жовкву одним із претендентів від України на введення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У 1999 р. Жовківську синагогу введено в програму “100 світових пам’яток, які перебувають у загрозливому стані” (Фонд світових пам’яток, Нью-Йорк). Цього ж року постановою Кабінету Міністрів України втрачений квартал історичної забудови Ринкової площі введено в Програму відтворення видатних пам’яток історії і культури України (він разом зі збереженим сусіднім кварталом є унікальним в Україні зразком італійської житлової архітектури кінця XVI ст.) [121].

Серед знакових містобудівних об’єктів барокового періоду, відсоток збереженості яких близько 40 %, історичне місто **Кристинопіль** (сьогодні Червоноград) Львівської області (дод. А, Табл. А 10). Розташовується містечко Кристинопіль, над р. Бугом і його притокою Солокією, поселення зараховане

до рангу міст з 1692 року. Названо місто на честь Христини з Любомирських, дружини засновника міста гетьмана Фелікса Потоцького [316]. Розпланувально-просторова композиція міста відповідає схемі приватного міста-ансамблю. Домінуючу роль у цій композиції відіграє Палац Потоцьких XVIII ст., який межує із регулярною площею ринок. Сучасних рис палац набув після перебудови первісної споруди воєводою Ф. С. Потоцьким біля 1736 р., в цей період комплекс набув рис французького стилю. Відрізнявся цей об'єкт надзвичайною пишністю. Перебудований палац був оточений довершеним розлогим парком. У композиції парку польські дослідники віднаходять багато французьких ремінісценцій, що пов'язано, на їх думку, із відповідальним за будівництво парку капітаном Рікардом, який приймав участь у плануванні Варшави 1762, а саме палацу Саскі. Також вбачають у архітектурі та розплануванні цього об'єкта впливи Андре Ле Нотра і видатні риси Версалю. Парк у Кристинополі вирізнявся багатством водних каналів, штучних каскадів та водоспадів.

На цей час збережена головна споруда Палацу Потоцьких, яка пристосована під музейну функцію, що сприяє збереженню пам'яткового об'єкта. Але історичний бароковий парк є повністю втрачений.

Серед збережених цінних барокових елементів міської композиції Кристинополя сакральні комплекси: Свято-Юрський монастир оо. Василян (1763 р.), Колишній костел Святого Духа (1692); важливим збереженим елементом історичної містобудівної композиції є головна міська комунікація, яка відіграє також роль головної композиційної осі історичного міського ансамблю.

Місто Червоноград на цей час має статус історичного населеного місця та розроблену містобудівну документацію.

Серед міст, у яких збережено приблизно половину історичних елементів з барокового періоду розвитку – історичне місто **Станіславів** (сьогодні Івано-Франківськ), яке було закладено родиною Потоцьких як їхня приватна

резиденція у 1660-тих рр. (дод. А, Табл. А 10.) [132]. Історична об'ємно-розпланувальна структура середмістя Станіславова відповідала теорії “ідеального міста”, а оборонна бастионна система мала риси французької та голландської фортифікаційних шкіл. Сьогодні найціннішою є частково збережена планувальна історична система Станіславова XVII – XVIII ст., а саме: збережена з невеликими змінами структура регулярної площі ринок та прилеглих кварталів; частково збережена квартальна забудова та система комунікацій. Збережені із змінами сакральні та громадські споруди, ратуша та споруди палацового комплексу XVIII ст. Найважливішими та найціннішими об'єктами сакральної архітектури, які збереглись до наших днів, є Парафіяльний костел Діви Марії, святих Андрія та Станіслава (1662р.) (сьогодні Художній музей), Вірменський костел (1743-1763 рр.) (сьогодні православна церква), Єзуїтський костел (1715р.) (сьогодні греко-католицька катедра). Важливим елементом палацового комплексу, який зберігся до сьогодні без змін, є в'їзна брама, та один із службових будинків (можливо офіцина) [136]. Міська ратуша також є важливою домінантою історичного центру. Хоча вона була неодноразово перебудована, все ж таки зберегла первісне місце розташування. Частково збережена на цей час і оборонна фортифікаційна системи XVII ст. – XVIII ст. [133]. Станом на 2017 р. в місті Івано-Франківську з усієї бастионової системи XVII – XVIII ст. збережена частина сторони південно-західного бастиону, який знаходиться у Фортечному провулку, та невеличкі частини інших елементів фортеці. Дані бастиони сильно зруйновані земляними роботами та під впливом природніх явищ. Зараз вони мають вигляд невеликих підвищень, повністю покритих рослинністю, які продовжують руйнуватись у зв'язку із відсутністю охоронного статусу [133].

Серед містобудівних об'єктів періоду XVII – XVIII ст. із вираженими бароковими рисами – історична фортеця **Окопи Святої Трійці** (сьогодні с. Окопи Борщівського району Тернопільської області) (дод. А, Табл. А. 10) [150, 378]. На цей час колишня оборонна система та внутрішня забудова

фортеці є майже втрачена, як і у більшості подібних історичних об'єктів Західної України.

Історична фортеця була розташована на території села Окопи, на півострові, між річками Збруч та Дністер, на межі між Тернопільською, Хмельницькою і Чернівецькою областями. Саме на вузькому перешийку із стрімкими скелястими берегами, у межиріччі, недалеко біля впадіння р. Збруча в р. Дністер створились такі умови захисту, що ще у X – XI ст. тут існувало Руське городище. І надалі цей природній захист був використаний владою польської держави для створення стратегічного військового об'єкта у період польсько-турецької війни 1672 – 1676 рр. [244]. Фортецю Окопи Гори Святої Трійці було зведено впродовж 1692 року. Засновували цю твердиню коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ян Яблоновський та воєвода Київський Марцін Контський для блокади доріг, що вели до захопленого турками Кам'янець-Подільського [326, 429]. Створення проекту фортеці приписують видатному голландському архітектору Тильману Гамерському. Головними елементами фортифікаційного об'єкта виступали дві бастионні лінії оборони. До складу східної лінії оборони входило два півбастиони, один бастион, рavelін і Кам'янецька брама, а до складу західної лінії – два півбастиони, рavelін і Львівська брама. Загальна довжина східної лінії оборони становила 180 ліктів, а західної лінії – 470 ліктів. Висотна відмітка бастионів та куртин перевищувала 10 м [150].

Використання фортифікацій такого типу зустрічаємо у видатних фортифікаційних об'єктах періоду XVII – XVIII ст., таких як м. Станіславів, м. Броди, м. Ченстохова [132]. Найцікавішим аналогічним об'єктом є фортеця у Маріямполі Галицького району Івано-Франківської області [373]. Цей об'єкт був закладений та споруджений також Яном Яблоновським у кінці XVII ст. Найцікавішими спорідненими рисами, що уподібнюють ці два об'єкти, є саме унікальні природні умови місцевості у поєднанні із бастионними фортифікаціями, що були використані як в Окопах, так і в Маріямполі як

головний захист фортець. При тому ж обидві фортеці відігравали функцію міста, Окопи короткий час, а місто Маріямпіль мало середмістя із приринковою забудовою, комплекс костелу, розвинутий бароковий сад, замок.

Крім того, на території фортеці було збудовано обсерваційну вежу та костел для гарнізону. Щоб надати більшого значення цьому об'єкту, на зламі XVII – XVIII ст. тут відбувались сеймики подільської шляхти.

На початку XX ст. польськими фахівцями було проведено реставрацію фортечних брам та костелу – єдиних частково збережених елементів фортеці. Але у радянський період продовжився занепад цього історичного містобудівного комплексу. Історичний костел використовувався як склад збіжжя, а відреставровані фортечні брами не доглядались належним чином. Очевидно, в цей час були втрачені покриття цих об'єктів, що сприяло їх подальшому руйнуванню. Тому на період початку XXI ст. і костел, і брами перебували у незадовільному стані. У такому вигляді Львівська та Кам'янецька брами є збереженими і сьогодні [150].

Це унікальне місто-фортеця належить до пам'яток фортифікаційного будівництва України та Європи епохи бароко (дод. А, Табл. А 10). Вона є одним із небагатьох унікальних оборонних об'єктів, розташованих на території Західної України, у якій було використано своєрідні природні особливості місцевості для створення стратегічного оборонного пункту тодішньої Речі Посполитої, а надалі розвитку на її основі міста.

На сучасному етапі розвитку історичної фортеці у селі Окопи із всіх складових фортифікаційної системи частково збереженими є муровані з кам'яних блоків стіни двох в'їзних брам, збережений фрагмент сторожової вежі, збережені у вигляді значних перепадів рельєфу фрагменти бастионів та куртин.

Важливим збереженим елементом первісної планувальної структури містечка є костел XVII – XVIII ст. Історія цього існуючого ключового елемента планувальної структури історичного міста є складною. Костел був зведений у

1693 році, перебудований у 1748 році в стилі бароко, від кінця XVIII ст. не виконував своєї функції та був частково зруйнований і тільки на самому початку XX ст. був відреставрований. Але, на жаль, за часів радянської влади костел знову було частково зруйновано, він виконував складську функцію. На період початку XXI ст. костел мав вигляд часткової руїни із повністю відсутнім покриттям, відсутніми заповненнями віконних та дверних прорізів. У 2014 році було проведено його реставрацію та частково приведено до історичного вигляду [150].

Відсутність будь-яких пам'яткоохоронних статусів усіх збережених реліктів фортеці Окопи Святої Трійці ставить під загрозу збереження унікального містобудівного комплексу.

Кілька цінних історичних містобудівних об'єктів барокового періоду відомі нам тільки на теоретичному рівні. Серед них м. Калуш, м. Богородчани. Опираючись на історичні картографічні, описові джерела, можемо зарахувати історичне місто **Калуш** до містобудівних об'єктів із бароковими рисами [103, 211]. На цей час із історичної субстанції цього маловідомого об'єкта не збереглося майже нічого.

Історичне місто Калуш (дод. А, Табл. А 10.) розташоване на північному заході Івано-Франківської області, на рівнинній, частково заболоченій, території [71, 302]. Найцікавішим етапом у розвитку міста виступає період існування “локаційного міста”, коли розвинулось регулярне середмістя, постала оборонна система, було розбудовано старостинський замок. На жаль, історико-містобудівна спадщина періоду XVII – XVIII ст. взагалі не відображена у сучасній історичній забудові міста. Проаналізувавши відомі описи та зображення, зіставивши історичні та сучасні картографічні матеріали, нам вдалось зробити висновки щодо збережених цінних об'ємно-розпланувальних елементів історичного ядра міста та ідентифікувати розташування втрачених його складових [156].

На цей період у об'ємно-розпланувальній структурі історичного ядра міста можна простежити головний торговий шлях зі Львова, який проходив через ринкову площу колишнього середмістя XVI – XVII ст., та історичні вулиці і провулки.

Яскраво прочитуються у теперішній розпланувальній структурі міста квартали історичної забудови, пропорції яких відрізняються від навколишньої пізнішої забудови. Хоча більша частина історичних приринкових кварталів міста була втрачена у період II світової війни і згодом відбудована – цінним у об'ємно-розпланувальній структурі середмістя є збережена парцеляція забудови, у більшості випадків збережена також масштабність та поверховість.

Важливе місце у процесі ідентифікації втрачених об'єктів історичного середмістя відіграє характерне терасоване підвищення рельєфу у частині ймовірного існування колишнього італійського саду на території замку-резиденції.

Цінним збереженим об'єктом середмістя є костел св. Валентина, який набув сучасного вигляду у XIX ст., але знаходиться на місці первісного дерев'яного костелу ще долокаційного міста. Саме цей об'єкт відіграє роль одного із базових розпланувально-просторових елементів при ідентифікації історичного середмістя Калуша та оборонної фортифікаційної системи.

1.2.2. Фортифікаційні оборонні комплекси

На території Західної України знаходяться цінні фортифікаційні об'єкти XVII – XVIII ст. (дод. А, Табл. А 6.ІІ.), ступінь збереженості яких коливається від задовільного, коли оборонний об'єкт збережений у доброму стані і його функціональне призначення сприяє охороні та збереженню об'єкта, до стану руїни, коли збережено тільки невеликі фрагменти автентичної субстанції пам'ятки. Є також такі фортифікаційні об'єкти, які відомі тільки теоретично, їх дослідження тільки розпочато, у них немає зовсім збереженої надземної частини (дод. А, Табл. А. 7).

За станом збереженості історичні фортифікаційні об'єкти можемо класифікувати таким чином:

- збережена цілісна об'ємно-планувальна структура фортифікацій;
- збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій;
- збережений підземний рівень фортифікацій;
- збережені археологічні залишки фортеці;
- збережене містобудівне та ландшафтне оточення.

Історичні фортифікаційні об'єкти, об'ємно-планувальна структура котрих збережена, можливо класифікувати за технічним станом: добрий, задовільний, незадовільний, аварійний (у стані руїни).

Обстеживши понад тридцять фортифікаційних об'єктів XVII – XVIII ст. на предмет їх збереженості та технічного стану, ми виявили, що третина із них мають збережену об'ємно-планувальну структуру та перебувають у доброму та задовільному технічному стані. У найкращому стані є: замок у Збаражі, замок у Золочеві, замок у Жовкві.

Інша третина об'єктів мають збережені тільки невеликі або окремі фрагменти первісної об'ємно-планувальної структури, при цьому технічний стан їх здебільшого незадовільний та близький до руїни. У найкритичнішому стані на цей час перебувають: замок у Бучачі, замок у с. Муроване, замок у с. Раковець, замок у с. Маріямпіль.

Поодинокі об'єкти, такі як Золотий Потік, Поморяни мають частково збережену об'ємно-планувальну структуру, але технічний їх стан є критичним, вони близькі до швидкої руйнації.

Найгірше збережені колишні міста-фортеці. Єдиною згадкою про них часто виступають тільки незначні абрисы у рельєфі та характерне збережене містобудівне та ландшафтне оточення колишніх масштабних фортифікацій. Наприклад, у розпланувальній структурі колишніх міст-резиденцій Станіславова та Бродів колишні втрачені бастіони та куртини знакують тільки сучасні вулиці, дороги, площі, які влаштовані по їх контуру.

1.2.3. Палацові комплекси

Палацово-парковий комплекс є одним із базових елементів об'ємно-розпланувальної структури історичних міст Західної України періоду XVII – XVIII ст., який відрізняє барокове місто від ренесансного (дод. А, Табл. А 6.ІІІ.). Палаці найбільших магнатів того періоду виникали під впливом модних на час XVIII ст. тенденцій палацобудування, які виникли в Італії та поширилися під патронатом французького короля Людовіка XIV [238]. Головною функцією палаців була репрезентативна, яка виражалась у багатстві об'ємно-просторової композиції споруд, пишному оздобленні їх інтер'єрів, вишуканому їх декорі та в оточенні не менш пишного парку.

Найхарактернішими палацовими комплексами Західної України барокового періоду виступають: палацовий комплекс родини Вишнівецьких у м. Вишнівці, палацова заміська резиденція Конєцпольських у с. Підгірцях, палац Потоцьких у Кристинополі (сьогодні Червонограді), палац із фрагментарно збереженим парком у Микулинцях. Майже втраченими дійшли до наших днів палацові комплекси у м. Корці, палац Острозьких у Староконстантинові. У перебудованому вигляді зберігся палац Потоцьких у Станіславові (сьогодні Івано-Франківську), повністю втрачено палацово-парковий комплекс у Ляшках Мурованих (сьогодні с. Муроване Старосамбірського району Львівської області).

Аналізуючи стан збереженості існуючих палацових комплексів барокового періоду, робимо висновки про те, що тільки поодинокі із них перебувають у задовільному стані за рахунок функціонального призначення, яке сприяє охороні та збереженню пам'яток. Пристосованими під громадську функцію (музейно-виставкову), а отже доступними для огляду, на цей час є палацові споруди у м. Червонограді (Кристинополі), м. Збаражі, м. Вишнівці, частково палац у м. Жовкві, частково у с. Язлівці.

1.2.4. Сакральні комплекси

Сакральні комплекси барокового періоду, які знаходяться на території Західної України, є найхарактернішими об'ємно-просторовими утвореннями і повною мірою презентують і в сучасному містобудівному середовищі особливості епохи (дод. А, Табл. А. 6.VI.). У період XVII – XVIII ст. утворення сакрально-монастирських комплексів було пов'язане із політичними та соціально-економічними процесами Речі Посполитої, у якій роль церкви була провідною. Західноукраїнські міста в складі тодішньої Польщі були не тільки багатонаціональними, але і мультиконфесійними. У більшості міст, на території їх середмість або передмість, за межами міських укріплень, були присутні святині всіх релігійних громад, що проживали в місті.

Представляти сакральну архітектуру періоду бароко (XVII – XVIII ст.) можуть містобудівні комплекси, міські та заміські ансамблі, які на цей час відрізняються цілісною об'ємно-просторовою композицією та станом збереження, який близький до доброго чи задовільного. Це – Собор Св. Юра у Львові, колишній Єзуїтський костел в Івано-Франківську, костел Святої Трійці у Микулинцях, Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського уставу, Крехівський монастир Св. Миколая Отців Василіян та ряд ін. (дод. А, Табл. А. 8).

Найбільшу спадщину залишив по собі орден єзуїтів, діяльність якого поширювалась на всю Європу і в тому числі і на західноукраїнські землі, існуючими є історичні монастирські комплекси у Івано-Франківську, Львові, Золочеві, Кременці та ін.

Вагомою складовою сакральної архітектури барокового періоду виступають Василіянські сакральні комплекси, які відрізняються зазвичай унікальними, притаманними тільки їм об'ємно-планувальними вирішеннями. Збереженими у задовільному та доброму стані дійшли до наших днів: комплекс собору Св. Юра у Львові, монастирський комплекс у Червонограді (Кристинополі), Хрестовоздвиженський монастир в Бучачі, Рождественський монастир в Жовкві.

Католицький орден отців Домінікан залишив по собі також багату спадщину барокового періоду у колишніх містах Західної України: костел і монастир у Богородчанах – стан збереження частковий, задовільний; Єзуполі.

Окремою групою виступають заміські монастирі, що належать ЧСВВ. Найвидатнішими пам'ятками, які є добре збереженими на цей час, є Крехівський монастир, Унівський монастир (відбудований), монастир у Добромилі.

20 % особливо цінних історичних сакральних комплексів періоду XVII – XVIII ст. перебувають у аварійному стані чи стані руїни, серед них: костел в Чернелиці, Вірменський костел в Городенці, костел в Краківці.

Частина об'єктів перебувають у задовільному технічному стані, але їх функціональне призначення негативно впливає на цінність та доступність пам'яткових об'єктів, серед них Монастир у Маріямполі, де розташовано жіночу виправну колонію.

До втрачених та відомих тільки на теоретичному рівні належать: костел у Вишнівці (навмисне зруйнований радянською владою), костел Валентина в Калуші.

Частину об'єктів можемо віднести до окремої групи – щойно відреставрованих, відновлених, або в процесі реставрації. У більшості випадків відновлення, або часткове відновлення первісної сакральної функції цих об'єктів пов'язане із передачею їх духовній громаді, відновлення справедливості. Таким щойно відреставрованим об'єктом є костел у смт Єзуполі Івано-Франківської обл., костел у с. Окопи Тернопільської обл. У процесі реставрації та відновлення сакральної функції костел у м. Гусятині, костел в м. Городенці.

Найскладнішою є ситуація із Свято-Успенською Почаївською Лаврою, комплекс споруд якої перебуває у задовільному та доброму станах, але морально-юридичне становище є незадовільним, що унеможлиблює доступ до святині відвідувачів та позбавляє охорони пам'ятковий комплекс. У 2003 р. об'єкт було виключено із Кременецького державного заповідника та передано в

оренду РПЦ МП терміном на 49 років. На цей час (в період 2015-2016 рр.) на межі із пам'ятковим бароковим ансамблем з'явилась сучасна дисгармонійна, агресивна сакральна споруда, яка нівелює сприйняття комплексу.

Унікальним прикладом оборонного монастирського ансамблю XVII — XVIII ст. є Манявський скит, розпланування якого пристосовано до особливостей складного рельєфу гірської місцевості. Комплекс споруд Манявського скиту займає вузьку терасу між схилом гори Вознесінки та урвистим берегом потоку Батерс (Скитець) в с. Манява Богородчанського району Івано-Франківської області. Відповідно до рельєфу ділянки територія монастиря має нерегулярну форму, дуже витягнуту з південного сходу на північний захід. На жаль, попри охоронний статус пам'ятки місцевого значення, цілісне сприйняття об'ємно-планувальної структури монастиря сьогодні знівельоване за рахунок влаштування у монастирському дворі та за його мурами дисгармонійних, нестильових споруд, які порушують як композиційну структуру комплексу, так і негативно впливають на історичне унікальне середовище монастиря, позбавляють його цілісного сприйняття глядачами.

1.3. Методологія дослідження містобудування періоду сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.

З метою вирішення завдань дисертаційної роботи використовуємо комплекс загальнонаукових і спеціальних професійних методів. В основу дослідження покладено *принцип історизму, об'єктивності і системності*, а також інтердисциплінарний підхід [368], який обумовлений комплексним характером роботи.

Згідно з принципом історизму в ході дослідження містобудування Західної України періоду бароко історичні факти розглядаються відповідно до конкретно-історичних обставин, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості, що

дає можливість з'ясувати історичні передумови формування містобудівної культури, виявити головні чинники впливу на розвиток містобудування і шляхи розвитку міст Західної України у епоху бароко. За принципом об'єктивності у дослідженні, опираючись на достовірні джерела, аналізуємо: генезу розпланувальних структур міст та утворення нових палацово-паркових, оборонних, сакральних комплексів; особливості реалізації містобудівних реконструкцій у період кін. XVII ст.; типологію містобудівних барокових композицій; етапи становлення містобудівної спадщини епохи бароко. Важливою складовою методики дослідження обрано архітектурні методи ідентифікації та теоретичної реконструкції.

На основі отриманих результатів пропонується розробка стратегії регенерації цінних барокових містобудівних комплексів Західної України.

Дослідження барокових міст проводимо за принципом системності, опираючись на конкретні об'єкти, групи об'єктів, серед яких: міста, палацово-паркові комплекси, оборонні комплекси, сакральні, заміські резиденції, оборонні двори. Системність полягає у підході до аналізу цих об'єктів, як цілісної ієрархічної системи, в якій конкретні архітектурно-містобудівні комплекси розглядаються, як підсистеми комплексів вищого рівня – міст та їх розпланувальних структур.

Порівняльно-історичний підхід застосовано для розкриття особливостей та ідейного змісту містобудівних процесів XVII – XVIII ст. на теренах Західної України, для проведення аналітичних зіставлень об'єктів й виявлення загальних і специфічних ознак у їх розвитку як органічного цілого, так і окремих елементів його структури. На основі порівняльного методу обрано найхарактерніші та унікальні містобудівні комплекси. Порівняння дало можливість зробити висновок про подібність чи відмінність об'єктів дослідження, виявити кількісні і якісні характеристики, класифікувати досліджувані комплекси, упорядкувати їх за істотними для зіставлення ознаками.

У дисертаційній роботі використовуємо методику, яка включає низку відомих і апробованих загальнонаукових та емпіричних методів дослідження містобудівного об'єкта з їх поділом на проведення натурних та камеральних досліджень. Відповідно до поставлених завдань сформовано поетапну методику дослідження, яка передбачає здійснення послідовних дослідницьких дій на трьох стадіях.

I стадія – передбачає формування джерельної бази дослідження, історико-містобудівну ідентифікацію об'єктів дослідження, оцінку рівня їх збереженості. На початковій стадії дослідження проаналізовано вплив геополітичної ситуації в Європі у період XVII – XVIII ст. на розвиток барокового містобудування в Західній Україні.

II стадія – спрямована на комплексний аналіз процесу містобудування, його ідеології та розкриття закономірностей формування об'ємно-просторових структур містобудівних об'єктів та формування їх типології.

III стадія – передбачає представлення цінного містобудівного надбання барокового періоду Західної України у системі Європейської спадщини.

З метою розкриття глибинних рис барокового містобудування як загальнокультурного явища у дослідженні звертаємось до суміжних дисциплін. На всіх етапах роботи – від початкового до завершального – зіставляємо ідеологію, закономірності розвитку барокового містобудування, архітектури, напрямів мистецтва, літератури та культури загалом, філософські вчення.

Для з'ясування особливостей розвитку суспільства та містобудування як однієї із його складових звертаємось до попередніх напрацювань у галузі історії, філософії, етнографії, археології, історичної топографії, топоніміки, генеалогії, картографічних та планіметричних досліджень.

Економічний, оборонний та соціально-культурологічний аспект розвитку містобудування лежить в основі проведеного комплексного системного аналізу містобудівних комплексів та розвитку містобудування в цілому.

Для збору даних та перевірки достовірності висновків дослідників застосовуємо *метод першоджерел*. Одним із найважливіших методів при проведенні перевірки достовірності різних типів першоджерел (історичних, картографічних, іконографічних тощо) й історіографічних праць є *метод логіко-теоретичного аналізу й критичного підходу* до накопиченої інформації. *Бібліографічний* метод застосовуємо для збору і вивчення опублікованих даних щодо об'єктів та методів дослідження.

У процесі дослідження розвитку містобудування барокової доби та трансформацій історичних міст, містобудівних комплексів та регіону в цілому звертаємось до історичних *джерел* (документальних – історіографічно введених у науковий обіг шляхом публікацій археографічного характеру – і потенційних, не опублікованих документів, а також – нарративних, оповідних джерел, серед яких листування досліджуваного періоду, діаріуші, подорожні нотатки XVII – XIX ст.), історичної картографії, топоніміки, топографії, іконографії. Головними джерелами дослідження виступають матеріали архівних *фондів* Центрального державного історичного архіву України у Львові, архіву Українського спеціалізованого науково-реставраційного інституту "Укрзахідпроектреставрація", архівів Управлінь містобудування та архітектури Івано-Франківської та Тернопільської областей, відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. Досліджувалися також джерелознавчі матеріали польських цифрових архівів і бібліотек (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie; Narodowe Archiwum Cyfrowe; Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego; Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego; Zbiory rzadkie; Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (Wrocław) та ін.

Важливим першоджерелом для компаративних досліджень, що базуються на порівняльних методах і дають можливість встановити подібність або відмінність досліджуваних об'єктів, є матеріали історичної картографії: картографічні збірки – австрійські військові карти Галичини двох періодів 1764 – 1784 pp. та 1806 – 1869 pp. [459, 460]; кадастрові карти історичних

населених пунктів Західної України [467-477]; історичні плани, схеми, доступні на сьогодні у вигляді електронних ресурсів [457-461, 463]. Використовуємо також порівняльний аналіз документальних джерел (люстрацій, інвентарів, описів досліджуваних об'єктів), різночасових іконографічних джерел та ін.

Пріоритетним на першій стадії етапом дослідження після аналізу матеріалів до історії розвитку досліджуваних містобудівних комплексів є проведення натурних обстежень з метою фіксації у розпланувальній схемі міст 140 об'єктів з подальшою розробкою пооб'єктно Схем розташування цінних історичних споруд і комплексів у сучасній структурі населеного пункту (які можуть бути використані при розробленні історико-архітектурних опорних планів).

Наступний етап дослідження на першій стадії передбачає застосування методу історико-містобудівної ідентифікації – здійснення заходів, що дозволяють встановити приналежність розпланувально-просторової системи досліджуваного містобудівного комплексу до певного історичного типу. На основі дослідженої еволюції та аналізу збережених складових містобудівних об'єктів проводимо ідентифікацію базових елементів розпланувальних структур історичних міст та містобудівних комплексів періоду XVII- XVIII ст. в контексті існуючої розпланувальної структури, а також встановлюємо межі комплексів (точно або умовно). Для визначення меж використовуємо методи їх визначення на підставі збережених чи втрачених межових елементів (фортифікаційного, природного, розпланувально-геометричного чи іншого характеру) або на підставі композиційно-просторової цілісності складових елементів [37].

Проектна документація, яка служить основою для проведення ідентифікації – креслення генпланів історичних міст із збірок архівів Управління містобудування та архітектури Івано-Франківської та

Тернопільської областей, Львівської, Рівненської, Волинської областей (інтернет ресурси), сучасні топогеодезичні зйомки.

У процесі проведення комплексних історико-містобудівних досліджень, а саме співставлення історичних даних із існуючими архітектурно-містобудівними артефактами, проводимо ідентифікацію об'єктів дослідження, які збережені фрагментарно. За допомогою методу порівняння визначаємо барокові риси у цих об'єктах. Підсумком цього етапу дослідження є формування **каталогу** головних містобудівних об'єктів за категоріями:

1. міста;
2. містобудівні комплекси:
  - 2.1. оборонні,
  - 2.2. резиденційні (замкові, замково-палацові, палацово-паркові),
  - 2.3. сакральні, сакрально-монастирські (міські, замські),
  - 2.4. замські комплекси.

Сформований каталог об'єктів містить інформацію про сучасну та історичну назву об'єктів, датування періоду їх розвитку у хронологічних межах стилю бароко та характер розвитку міста у вказаний період (новозакладене, реконструйоване, відновлене).

Розроблено авторську методику визначення рівня збереженості об'єктів дослідження. На основі ґрунтовних візуальних обстежень та співставлення їх із віднайденою джерельною базою (пооб'єктно) проаналізовано містотворчі елементи розпланувальної структури міст з бароковими рисами періоду XVII – XVIII ст.: історичну оборонну систему міста, замок (палацову резиденцію), середмістя, сакральні комплекси, ландшафтно-паркову складову та інші громадські комплекси. На основі восьми критеріїв стану збереження (добрий, задовільний, незадовільний, аварійний, збережене ландшафтне оточення, археологічний рівень, збережені фрагменти, не збережено) у відсотковому співвідношенні визначено середній показник збереженості історичного ядра

міста періоду XVII – XVIII ст. Також враховано у цьому аналізі існуючий охоронний статус історичного ядра міста та його складових.

З метою визначення особливостей еволюції за допомогою комплексного порівняльного аналізу різночасових картографічних, іконографічних, історичних описових писемних матеріалів, що стосуються розвитку та закладення об'єктів дослідження, простежено еволюційні зміни у їх історико-містобудівному розвитку. Головним аспектом цієї стадії дослідження виступає визначення особливостей трансформації об'єкта (існуючого) та передумов закладення чи розбудови нових комплексів.

Важливу роль у дослідженні відіграє графо-метрологічний аналіз, за допомогою якого визначаємо парцеляцію квартальної забудови міст, модульність забудови, проводимо реконструкції первісного розпланування середмість, резиденційних, садово-паркових, сакральних комплексів та оборонної фортифікаційної системи.

Методика узагальнення результатів I-ї стадії роботи дала можливість визначити шляхи розвитку міст та містобудівних комплексів у епоху бароко. Детально простеживши фази розвитку містобудівних об'єктів, ми визначили, які об'єкти були новозакладеними у згаданий період, а які з них зазнали реконструкцій та розбудов. На основі комплексного аналізу визначено, до яких груп за характером власності належали міста та містобудівні об'єкти.

На наступних етапах дослідження ці дані лягли в основу розроблення типології новозакладених та реконструйованих містобудівних об'єктів Західної України XVII – XVIII ст.

II стадія дослідження спрямована на комплексний аналіз процесу містобудування, його ідеології та розкриття закономірностей формування об'ємно-просторових структур містобудівних об'єктів та формування їх типології.

Вирішуючи завдання відтворення функціональної програми барокового міста на теренах Західної України, використовуємо комплексний системний

підхід, метод узагальнення, збираючи відому історичну інформацію про побут, соціальні, економічні, суспільні, політичні процеси, які відбувались у цей період.

Велика увага у дослідженні приділена аналізу розпланувальних та композиційних структур барокових міст та комплексів. Їх взаємопов'язане вивчення разом із функціональними характеристиками логічно окреслюється методом системно-структурного аналізу.

При визначенні первісного розпланування та композиційної структури містобудівних комплексів важливим є проведення графічних реконструкцій розпланувальних елементів середмістя, магнатської резиденції та оборонної системи на період XVII – XVIII ст. Картографічні та описові матеріали не дають вичерпної інформації щодо первісно закладених елементів містобудівної системи, як морфологічно-історичних одиниць, тому для відтворення первісного вигляду містобудівного комплексу та визначення еволюційних змін, динаміки функціонування досліджуваних об'єктів, застосовуємо методи морфологічного та компаративного аналізу, у контексті яких звертаємось до історичних описів аналогічних європейських фортифікаційних систем, до трактатів теоретиків ренесансного оборонного мистецтва та проводимо натурні обстеження існуючих у частково збереженому стані містобудівних ансамблів Європи.

У вигляді графо-аналітичних схем представлено розпланувальні та композиційні структури міст, палацово-паркових, сакральних, оборонних комплексів. Проаналізовано базові елементи об'ємно-розпланувальних структур міст та комплексів, такі як площа ринок, приринкові квартали, транспортні комунікації, резиденція власників міста, оборонна система, сакральний комплекс та ін.; визначено типи характерних містобудівних композицій та відповідні їм варіанти реалізованих розпланувально-композиційних структур; визначено ієрархію композиційних осей, вузлів, домінант, особливості композиційних прийомів та проведено теоретичну

побудову силуетів міст та комплексів. Результати проведених досліджень представлені у графічній та описовій формі.

У дослідженні представлено найхарактерніші приклади виконаних містобудівних реконструкцій у барокову добу на теренах Західної України. Дослідивши понад 140 історичних містобудівних об'єктів, ми виявили низку різноманітних варіантів проведення реконструкцій вже існуючих на період XVII ст. міст та містобудівних комплексів. У результаті були виокремлені характерні для західноукраїнських міст урбаністичні підходи проведення перебудови міст у згаданий період та згруповано їх за структурно-містобудівним критерієм у три групи:

- I – утворення нових барокових урбаністичних елементів у існуючій структурі міста;
- II – трансформація окремих структурних елементів міста;
- III – цілісна трансформація міста.

На основі аналізу особливостей проведення реконструкцій та модернізацій містобудівних комплексів визначено головні урбаністичні підходи до містобудівних трансформацій об'єктів, існуючих на період XVII – XVIII ст.

Опрацьовано типологію містобудівних барокових композицій новоутворених міст. В основу типології закладено два головні напрями розвитку міст: реалізацію ренесансних ідей, на основі чого утворились міста закритого типу, та новаторські барокові принципи, які вплинули на утворення міст відкритого типу.

Визначення особливостей формування ідеології західноукраїнського міста у XVII – XVIII ст. проведено за допомогою генетичного методу, який охоплює історію досліджуваної барокової архітектурно-містобудівної системи з моменту її зародження і до актуального стану безпосереднього спостереження, вивчення, аналізу.

III стадія дослідження спрямована на представлення спадщини барокового періоду Західної України у системі Європейської спадщини, на розкриття спільних рис та закономірностей розвитку європейських та західноукраїнських

містобудівних комплексів та їх складових, а також пошук шляхів розвитку, збереження та підвищення ступеня цінності барокової спадщини на сучасному етапі розвитку.

На основі проведеного аналізу міст Західної України з бароковими рисами можемо простежити їх генезу від періоду зародження міст із рисами, які вже відмінні від ренесансного міста, до розвинутих барокових міст-ансамблів, які були розбудовані із використанням новітніх на період сер. XVII – кін. XVIII ст. урбаністичних прийомів. Генетичний метод дозволив з'ясувати успадкування і трансформації, зміну головних функцій, призначення містобудівного об'єкта впродовж барокового періоду і охарактеризувати розвиток міст у період XVII – XVIII ст. на теренах Західної України трьома головними етапами. Початок барокового періоду містобудування пов'язуємо із активним розвитком вогнепальної зброї та винайденням нових тактик оборони, а завершення періоду характеризується зміною оборонної функції на репрезентативну. На початковому етапі домінуючу роль відіграє оборонна система, тому цей етап є характерний наявністю багатьох прикладів реалізованих проектів нових міст та реконструкцій існуючих міст із використанням фортифікацій різноманітних систем і способів укріплень. Наступним кроком у еволюції є становлення регулярної фортифікаційної системи та її чіткий геометричний зв'язок із регулярним середмістям: ансамблевість, підпорядкованість єдиній композиційній структурі. Поступово під впливом історичних обставин зникає потреба у обороні від зовнішнього ворога, зміни починаються із перебудови оборонного замку на світський об'єкт, в якому оборонна функція стає половинчастою. Завершення періоду пов'язуємо із нівеляцією оборонної функції та домінуванням репрезентативно-відпочинкової складової у функціонально-просторовій структурі міста.

Для представлення процесу розвитку середмість історичних міст у період XVII – XVIII ст. використовуємо метод прогностичного моделювання [135].

Створення моделей розвитку дає можливість показати етапність розвитку та еволюційні зміни у структурі середмістя.

На основі вивченої еволюції та аналізу збереженості містобудівних об'єктів дослідження проводимо ідентифікацію базових елементів розпланувальних структур історичних міст періоду XVII-XVIII ст. в контексті існуючої розпланувальної структури. Результатом проведеної дослідницької роботи виступають схеми реконструкцій розпланувальних структур історичних міст та ансамблів. Серед них цінні історичні міста, частина з яких на цей час втратила статус міста: Івано-Франківськ (первісна назва Станіславів), Микулинці, Ляшки Муровані (сьогодні с. Муроване Старосамбірського району Львівської області), Вишнівець, Єзупіль, Калуш, Окопи Святої Трійці (сьогодні с. Окопи Борщівського району Тернопільської області), Почаїв та ін. Схеми реконструкцій є основою для розроблення типології барокових містобудівних композицій.

При розгляді значного масиву містобудівних об'єктів Західної України, таких як міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодальні двори, було виокремлено ті об'єкти, історична забудова яких відповідає традиціям барокової архітектури періоду XVII – XVIII ст.

За результатами статистичного аналізу містобудівна спадщина Західної України барокового періоду складається із 7-ми головних груп об'єктів: історичних міст (35); ансамблів середмість (25); замських резиденційних комплексів (18); оборонних комплексів (31); замково-палацових (14); палацово-паркових комплексів (10); сакральних комплексів (30).

На підставі визначеної періодизації, що відповідає бароковій епосі, типологічної класифікації досліджуваних об'єктів, прогностичного моделювання і теоретичної реконструкції розпланувальних структур історичних міст та ансамблів запропоновано методику розроблення стратегії регенерації цінних історичних містобудівних комплексів Західної України як пам'яткових, так і нововиявлених об'єктів нерухомої спадщини України.

В основі методики збереження і регенерації історичних містобудівних комплексів лежить ідея впровадження програми регенерації історичного середовища. Склад програми формується із комплексу заходів щодо охорони, збереження та регенерації історико-архітектурної спадщини залежно від ступеня збереженості містобудівних об'єктів та носить індивідуальний характер.

Запропоновано комплекс заходів щодо охорони та збереження історико-містобудівної спадщини Західної України. Заходи відповідають встановленому за авторською методикою рівню збереженості об'єктів і поділяються на три рівні: збереження і повного відтворення; збереження і фрагментарного відтворення; символічного відтворення і ознакування.

Висновки до I – го розділу

1. Досліджуючи містобудівні процеси теренів Західної України періоду сер. XVII – кін. XVIII ст., ми стикаємось із проблемою фрагментарного, нерівноцінного дослідження архітектури та містобудування на різних наукових рівнях. До цього часу західноукраїнські міста та містобудівні комплекси барокового періоду не були предметом окремого комплексного дослідження.

Прогалина у вивченні барокового містобудування західноукраїнських земель в українській архітектурній науці пов'язана із перебуванням території Західної України у згаданий період у складі Речі Посполитої. Очевидно, це вплинуло на фрагментарне представлення розвитку барокового містобудування у найсучаснішій колективній фундаментальній праці “Історія української архітектури”. Своєю чергою, дослідження польських науковців також не носять комплексного характеру, а в більшості випадків відображають окремі об'єкти та окремі аспекти розвитку містобудування барокового періоду.

Виявлено, що найповніше у фахових дослідженнях представлено оборонні комплекси періоду, але в цьому випадку проблемою є відокремленість досліджень замків, фортифікаційних об'єктів від розпланувальної структури міст.

Частково у працях українських та європейських дослідників розглянуто особливості розпланування міст ренесансно-барокового періоду, однак відсутніми є узагальнення та систематизація об'єктів дослідження.

В останні десятиліття проведено дослідження палацово-паркових утворень барокового періоду та введено в науковий обіг нові об'єкти, що також вимагає опрацювання та включення цих ансамблів до барокової містобудівної спадщини.

Сакральні комплекси XVII – XVIII ст. добре висвітлені у мистецько-архітектурному аспекті, і тільки у виняткових випадках автори розкривають містобудівний аспект розвитку святинь, які були одним із елементів об'ємно-просторової структури міст у бароковий період.

Отже, проведені окремі детальні дослідження містобудівних комплексів та архітектурних об'єктів не дають уявлення про загальні урбаністичні тенденції періоду, етапи та особливості розвитку міст у період бароко, що передбачає наукова робота автора.

2. У результаті комплексного дослідження джерельної бази, історико-містобудівної ідентифікації та аналізу містобудівної та пам'яткоохоронної документації сформовано **каталог містобудівних об'єктів Західної України епохи бароко**. Серед головних об'єктів дослідження: міста (35), оборонні комплекси (замки, замково-палацові комплекси (28)), палацово-паркові ансамблі (18), сакральні комплекси (30).

На цей час майже всі історичні міста втратили первісний статус, а цінність навіть існуючих визначних об'ємно-просторових елементів історичних міст не розкрита. Цінні елементи історичних міст, що походять із періоду XVII – XVIII ст. не є ідентифіковані та не мають відповідних пам'яткоохоронних статусів, потребують проведення робіт з виявлення, наукового вивчення, класифікації, інвентаризації та паспортизації пам'яток архітектури та містобудування, а також розроблення програм з розвитку, охорони та збереження.

На основі обстеження існуючого стану понад 140 містобудівних об'єктів було виявлено їх ступінь збереженості, який коливається від задовільного, коли містобудівний об'єкт збережений у доброму стані і його функціональне призначення сприяє охороні та збереженню об'єкта, до стану руїни, коли збережено тільки невеликі фрагменти автентичної субстанції цінної історичної забудови. Є також такі об'єкти, які відомі тільки теоретично, дослідження яких тільки розпочато, та які є збереженими тільки на археологічному рівні.

За станом збереження історичного ядра міст періоду XVII – XVIII ст. можемо виокремити кілька груп:

– стан збереження від 50 – 60 % для міст Бучача, Івано-Франківська, Микулинців, Вишнівця, Збаража;

– стан збереження від 30 –40 % для міст Бережани, Почаїв, Язлівець, Єзупіль, Окопи Святої Трійці (с. Окопи Борщівського р-ну Тернопільської області);

– стан збереження 20 – 25 % для міст Городенка, Богородчани, Маріямпіль, Чернелиця.

До об'єктів барокового періоду, які збережені тільки на археологічному рівні, належить місто Калущ.

На сьогодні втратили статус міста 30 % історичних цінних барокових містобудівних комплексів.

За наявності охоронних статусів барокові міста зараховано у 5 груп: входять до списку історичних міст; входять до складу заповідників; мають у своєму складі пам'ятки державного значення; мають у своєму складі пам'ятки місцевого значення; мають розроблену пам'ятко-охоронну документацію.

Обстеживши понад тридцять фортифікаційних об'єктів XVII – XVIII ст. на предмет їх збереженості та технічного стану, ми виявили, що третина із них мають збережену об'ємно-планувальну структуру та перебувають у доброму та задовільному технічному стані. У найкращому стані є: замок у Збаражі, замок у Золочеві, замок у Жовкві. Інша третина об'єктів мають збережені тільки невеликі або окремі фрагменти первісної об'ємно-планувальної структури, технічний стан їх здебільшого незадовільний та близький до руїни. У найкритичнішому стані на цей час перебувають: замок у Бучачі, замок у с. Муроване, замок у с. Раковець, замок у с. Маріямпіль. Поодинокі об'єкти, такі як Золотий Потік, Поморяни мають частково збережену об'ємно-планувальну структуру, але їх технічний стан є критичним, вони близькі до швидкої руйнації. Найгірше збережені колишні міста-фортеці.

За станом збереженості історичні фортифікаційні об'єкти можна класифікувати:

- збережена цілісна об'ємно-планувальна структура фортифікацій;
- збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій;

- збережений підземний рівень фортифікацій;
- збережені археологічні залишки фортеці;
- збережене містобудівне та ландшафтне оточення.

Історичні фортифікаційні об'єкти, об'ємно-планувальна структура котрих збережена, було класифіковано за технічним станом: добрий, задовільний, незадовільний, аварійний (у стані руїни).

Аналізуючи стан збереженості існуючих палацових комплексів барокового періоду робимо висновки про те, що тільки поодинокі із них перебувають у задовільному стані за рахунок функціонального призначення, яке сприяє охороні та збереженню пам'яток.

3. У процесі дослідження містобудування Західної України барокового періоду використано методику, яка включає низку відомих і апробованих загальнонаукових та емпіричних методів дослідження містобудівного об'єкта з їх поділом на проведення натурних та камеральних досліджень. В основу дослідження покладено *принцип історизму, об'єктивності і системності*, а також інтердисциплінарний підхід, який обумовлений комплексним характером роботи. У дослідженні на основі достовірних джерел аналізуються: генеза розпланувальних структур міст та утворення нових палацово-паркових, оборонних, сакральних комплексів; особливості реалізації містобудівних реконструкцій у період кін. XVII ст.; типологія містобудівних барокових композицій; етапи становлення містобудівної спадщини епохи бароко. Важливою складовою методики дослідження обрано архітектурні методи ідентифікації та теоретичної реконструкції. На основі отриманих результатів розроблено загальні положення регенерації цінних барокових містобудівних комплексів Західної України.

Відповідно до поставлених завдань сформовано поетапну методику дослідження, яка передбачає здійснення послідовних дослідницьких дій на трьох стадіях. I стадія передбачає формування джерельної бази дослідження, історико-містобудівну ідентифікацію об'єктів дослідження, оцінку рівня їх

збереженості. На початковій стадії дослідження проаналізовано вплив геополітичної ситуації в Європі у період XVII – XVIII ст. на розвиток барокового містобудування в Західній Україні. II стадія спрямована на комплексний аналіз процесу містобудування, його ідеології та розкриття закономірностей формування об'ємно-просторових структур містобудівних об'єктів та формування їх типології. III стадія передбачає представлення цінного містобудівного надбання барокового періоду Західної України у системі Європейської спадщини.

Результати першого розділу дисертаційної роботи висвітлені в публікаціях автора: [148, 144, 134, 147, 155, 370, 371, 372].

РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МІСТОБУДУВАННЯ ПЕРІОДУ СЕР. XVII СТ. – КІН. XVIII СТ.

2.1. Вплив традицій європейського містобудування на формування містобудівної культури Західної України.

Формування та розвиток містобудування у Європі в період XVII – XVIII ст. були пов'язані із сукупністю політичних, соціальних, економічних, мілітарних, релігійних, наукових процесів (дод. А, Табл. А 2).

Період кін. XV – XVII ст. мав виняткове значення у розвитку європейської історії, часто історики цей період трактують як “великий прорив”, оскільки саме в цей час були закладені підоснови нових товарно-виробничих відносин, що базувались на засадах ринкової економіки, зросли темпи економічного розвитку. Цей період також став переломним у відносинах Європи з іншими цивілізаціями, оскільки до цього часу захід був відносно замкненим регіоном, а великі географічні відкриття XV – XVI ст. розширили межі західного світу, розширили світогляд європейців. Розвиток торгових зв'язків поглибив процес формування національних ринків у XVI – XVII ст. [255].

Важливу роль у розвитку містобудування Європи, і в тому числі Західної України, відіграли саме великі географічні відкриття, що мали дуже важливі економічні й соціально-економічні наслідки, причому неоднакові для різних країн. Торгові шляхи з Північного, Балтійського і Середземного морів перемістилися в Атлантичний, Індійський і Тихий океани. Після відкриття Американського континенту відбулось зміщення осередку торгівлі з Балтійського моря (Ганза) та Середземного моря (Генуя) на Атлантику. Відбувся занепад Шовкового шляху. Тобто виникли торгові шляхи поміж континентами, що вплинуло на швидкі темпи економічного розвитку європейських країн, розташованих на узбережжі Атлантичного океану, і

сповільнило розвиток Німеччини, Скандинавських країн, Південної Німеччини та особливо Італії, що залишалися феодальними.

Переміщення торгових шляхів, у свою чергу, породило виникнення колоніальних імперій. Колоніальна система капіталізму, що зароджувалась у Європі, також мала вирішальне значення у процесі розвитку містобудування. Першими створили колоніальні імперії Португалія та Іспанія, поділивши світ по меридіану, що проходить через Атлантичний океан. Спочатку основним методом експлуатації колоній був неприкритий грабіж, але згодом джерелом доходів стала торгівля, яка приносила надзвичайний прибуток – 300-400% і навіть 800%. Окрім цих двох країн, Нідерланди, Англія, Франція, Німеччина, Швеція також збагачувались у цей період [101].

Для цього етапу характерним є формування нових товарно-виробничих відносин в Голландії, Англії та інших Європейських країнах, що вплинуло на позиціонування європейської історії як світової. Найшвидше в кінці XIV ст. елементи нових ринкових товарно-грошових відносин сформувались у великих італійських містах, таких, як Флоренція і Генуя. У XV-XVI ст. вони отримали розвиток у Ганзі, Нідерландах і Англії. У цей час в інших європейських країнах ще панував феодалізм, хоча нові відносини вже поширилися на Францію, Німеччину, Іспанію, Португалію. Міста згаданого періоду відігравали роль центрів розвитку нових товарно-виробничих відносин. Між містом і селом розвивалися товарно-грошові відносини, які підривали натуральні основи феодального виробництва і призвели до нової форми організації виробництва – мануфактури [101].

Крім того, XVI – XVII ст. – це період першої наукової революції, яка заклала основи сучасних знань у галузі природничих і точних наук. Саме злетом наукової думки був зумовлений "Великий прорив" Європи, яка відхилила багато традиційних уявлень і зруйнувала звичну картину світу. Величезний ривок відбувся в техніці і природничих науках, що визначалося потребами практики – великі географічні відкриття, розвиток військової

справи, підприємництва та торгівлі вимагали застосування нових машин. Злет науки, потреби практики зумовили суттєві зміни і вдосконалення засобів виробництва, а отже, розвиток промисловості. Закони економічного розвитку вели до необхідності переходу від дрібного виробництва до великого, до активного поширення мануфактур [61].

Прорив Європи був обумовлений змінами виробничих відносин в Нідерландах і Англії, завдяки громадянській війні в Англії та Нідерландській революції, які відбулися тут значно раніше, ніж в інших країнах (дод. А, Табл. А. 2). Наслідком цих подій стали не тільки свобода економічної діяльності, але і зміни форм державного устрою і просування до формування правової держави і громадянського суспільства.

Важливим аспектом у розвитку нових тенденцій містобудування у Європі був абсолютизм, який найбільше розквіт у Франції у другій половині XV ст. при Людовіку XI (1423-1483). У цей період в основному завершилася централізація держави, завершилися релігійні війни 1562-1594 рр. між католиками і гугенотами. Абсолютизм у Франції досяг апогею при Людовіку XIV (1638-1715), який став королем в 1643 г. Його влада була настільки необмеженою, що легенда приписує йому вислів: "Держава – це я". Таким чином, у Франції переважали не підприємництво, а лихварство і відкупні операції. Багато французьких буржуа воліли бути чиновниками величезного адміністративно-судового апарату і купували посади за гроші. Ці особливості соціально-економічного розвитку Франції зумовили і своєрідність мануфактурного будівництва. На відміну від Англії, де розвитком мануфактур займалася буржуазія, у Франції мануфактурні підприємства виникали при участі держави [238].

На рівні з іншими процесами у Європі перебував суспільний рух проти католицької церкви – Реформація [161]. У Західній та Центральній Європі це був широкий громадський рух, що носив в своїй основі антифеодальний характер. За формою це була боротьба проти католицької церкви, як головної

ідеологічної опори великих землевласників. Батьківщиною Реформації стала Німеччина. Потім вона швидко поширилася в Швейцарії, Нідерландах, Франції, Англії, Італії. У Німеччині Реформація супроводжувалась Селянською війною – найбільшим соціальним рухом Середньовіччя. Ідеологи Реформації у висунутих ними тезах заперечували необхідність католицької церкви з її ієрархічною структурою. Поразка Селянської війни привела до посилення феодалної реакції, посилення кріпацтва, влади князів, закріплення політичної роздробленості Німеччини.

На початку XVII ст. більша частина міст Європи зберігала феодалну планувальну структуру. Конкретні містобудівні завдання наповнювались новим соціальним і функціональним змістом. Сильний вплив на розуміння ролі і місця архітектури в житті людини здійснив розвиток наукових знань, зміни у художній культурі.

Трансформація архітектурних ідей протікала індивідуально у країнах Європи і послужила основою для формування кількох напрямків у розвитку містобудівної естетики (дод. А, Табл. А 3). Наприклад, у Англії впродовж розглянутого періоду місто розуміли як оточуюче людину середовище. У Франції на формування містобудівної думки сильний вплив здійснило філософське вчення Рене Декарта, що послужило підґрунтям планіметричних засад французького містобудування, а також дедуктивна послідовність у вирішенні містобудівних завдань. В Італії розвинулось об'ємно-просторове трактування містобудівних проблем під впливом мислителів епохи Відродження. Архітектурно-просторова концепція сформувалась в період XVII ст., базуючись на принципах архітекtonіки, ієрархії, порядку, які були притаманні як архітектурним спорудам, так і міським просторам. Ця концепція отримала подальший розвиток у Австрії. Всі ці три напрямки були закладені у період Відродження: вчення Паладіо відобразилось у англійському містобудуванні – у вигляді гармонізації житлового середовища, його взаємозв'язку з природою, у італійській урбаністиці із вчень Паладіо було

запозичено доктрину – “місто – це дім”, тобто переносились закономірності інтер’єрів на міський простір і місто в цілому. На планіметричну концепцію французького містобудування здійснили вплив проекти ідеальних міст епохи Відродження (міста, спроектовані Вазарі, Скамоцці, Лорріні) [237].

XVII ст. століття напередодні національно-визвольної революції 1648 – 1654 рр. було наповнене великими змінами в культурному житті України. Події, які передували цьому періоду (загарбання татаро-монголами Балканських країн і падіння Константинополя 1453 р.), обірвали зв’язки України з візантійською культурою. Важливим аспектом у розвитку всієї України стало утворення Речі Посполитої, що було зафіксовано Люблінською унією у 1569 р. Між Великим князівством Литовським та Польським королівством було укладено угоду про створення єдиної держави – Речі Посполитої, у результаті чого більша частина українських земель відійшла під владу Польщі. Почало стрімко зростати велике феодальне землеволодіння, особливо після 1590 р. [255]. Ця подія вплинула на швидке зростання землеволодінь, а саме до володінь Польщі відійшли Волинь, Київщина й Брацлавщина. Отже, на кінець XVI ст. до складу Речі Посполитої входили 6 воєводств: Подільське, Брацлавське, Белзьке, Руське, Волинське та Київське. Ці землі стали власністю магнатських родин Замойських, Жолкевських, Калиновських, Конєцпольських, Потоцьких та ряду інших представників середньої та дрібної шляхти. Крім того, значна частина українських земель опинилась у власності католицького духовенства [255].

Нова держава мала єдиного виборного короля, сейм, грошову та податкову системи, здійснювала єдину зовнішню політику. На період кін. XVI ст. до Польської корони відходили всі українські землі, що раніше належали литовцям. Річ Посполита стала найбільшою в Європі державою.

Будучи у складі Речі Посполитої, історичні українські землі розвивались згідно із усталеними на той час феодальними порядками. Українська знать підтримувала ідею унії, оскільки прагнула здобути права, якими користувалися

польські шляхтичі (наприклад, не сплачувати деякі податки) [446, 449]. Цей крок у культурологічному аспекті посилив зближення України з Західною Європою, в архітектурі якої панували на той час стилі ренесанс і раннє бароко.

Згаданий період розвитку в держаному устрої Речі Посполитої відрізнявся дуже слабкою централізацією політичної влади. На період XVII ст. централізована влада була вкрай необхідною Польщі, але могутність феодалної верхівки в особі аристократії сприяла збереженню у державі порядків станово-представницького феодалізму. Річ Посполита опинилась в ситуації, коли посада короля була виборною¹, а кілька найзаможніших дворянських родин диктували свої закони і виборювали для себе все нові й нові можливості для збагачення. За рахунок захоплення **королівщин** найбільшими магнатами і перетворення їх на діничні маєтки впродовж XVI – XVII ст. по всій території Речі Посполитої володіння кількох знатних родів у багато разів перевищували території королівських володінь. Привілейованою й повновладною верствою суспільства стає **шляхта**. Порівняно з попередньою добою обмежувалися права міщан, у селах запроваджувалося кріпацтво [446, 449].

Найбільшими землевласниками того часу на територіях західноукраїнських земель стали: Любомирські, Потоцькі, Яблонівські, Чарторийські, Сангушки, Тишкевичі, Браницькі, Вишнівецькі, Конєцпольські, Собеські, Ржевуські і Сангушки.

Середина XVII ст. характеризується сукупністю історичних подій, що вплинули на розвиток містобудування на теренах Західної України. Цей період відзначається дуже гострим соціальним, релігійним та політичним невдоволенням усіх верств українського народу у Речі Посполитій. У ситуації, що склалась, український народ не зневірився і вів непримиренну боротьбу

---

¹ Фінансове зростання шляхти в цей період викликало і її політичне всесилля, що відобразилось у зосередженні законодавчої, виконавчої, і судової влади в державі. Це негативно відбилось на правовому статусі приватних містечок через обмежене використання магдебурзьких самоврядних традицій. Політичне свавілля шляхетського стану привело і до зміни форми правління у Речі Посполитій, з монархії на шляхетську республіку, в якій, починаючи з 1574р. (Генріх Валуа) королі вибираються рішенням шляхетського сейму [446].

проти панування польської шляхти, проти посилення соціального й національного гніту, яка врешті-решт вилилась у національно-визвольну революцію, що розпочалася в 1648 р. на чолі з Б. Хмельницьким [255].

У цей час погіршилось становище православної церкви, Контрреформація та Брестська унія (1596 р.), посилення економічних і релігійних утисків українського населення призвели до зростання національно-визвольного руху [161].

Починаючи з XV ст і до половини XVIII ст., зовнішньополітична ситуація Речі Посполитої, до складу якої входили західноукраїнські землі була складною – держави-сусіди, що її оточували, провадили агресивну політику. Угорське королівство, Молдовське (Волоське) князівство, Кримське ханство, Московське царство, Османська та Російська імперії організовували експедиції з метою пограбування населення, анексії території або створення буферної зони безпеки. Весь тягар оборони лягав на прикордонні західноукраїнські замки, фортеці та міста, які змушені були власними силами зупиняти подальше просування нападників на територію Речі Посполитої [196].

Не дивлячись на складні соціально-економічні умови перебування українського народу під владою Речі Посполитої, у сфері містобудування згаданий період пов'язуємо із активним розвитком міст та комплексів (дод. А, Табл. А. 4). Вагомий вплив на цей процес здійснили зміни політичної ситуації в кінці XVII – на початку XVIII століття, коли в результаті польсько-турецької війни 1672-1676 рр. було підписано Журавненський (1676 року) та Карловицький (1699 року) мирні договори, і зникла загроза нападу з татаро-турецької сторони – шляхта активно почала розбудовувати свої приватні резиденції, сакральні та освітні заклади [446, 449].

У цей період магнатам необхідно було впорядковувати господарську організацію своїх новонабутих землеволодінь, що вплинуло на утворення новозакладених міст (дод. А, Табл. А 4). Очевидним є той факт, що ініціатива закладення цих міст належить вже не верховній владі, а переважно найбільшим

землевласникам того часу. Міста, як правило, ставали центрами гнізд поселень, до яких входили найближчі села. Заможна шляхта, українці й поляки, запрошували до себе архітекторів і будівничих з Італії, Франції, Голландії [212]. Новоутворені міста стають не тільки центрами зосередження великих централізованих мануфактур і капіталу, а й осередками політичного і культурного життя.

Велике майно накопичувалося і раніше, у процесі розвитку товарно-грошових відносин. Однак саме у цей час виникає капітал як результат додаткової вартості. Його поява, поступове накопичення призвели до розвитку фінансових операцій, утворення банківської справи. А поряд з цим – до розладу структури феодального суспільства, поглиблення станового розшарування, появи буржуазії та найманих робітників. У ході накопичення капіталу бюргерство поступово стало могутньою суспільною силою, носієм прогресивних економічних змін. Не випадково в його середовище вливається і чиновництво, і частина тогочасної інтелігенції та дворянства, яка стає на шлях капіталістичного підприємництва, і заможна верхівка вільного селянства [446].

Важливу роль у формуванні містобудування західноукраїнського регіону відіграло культурне піднесення XVI – XVIII століття, яке було спричинене тим фактом, що значна частина наших земель була об'єднана, опинившись у складі одної держави, що дало можливість зберігати та опиратись на національні традиції. Найкраще вони збереглися у західноукраїнських землях, які були менше вражені монголо-татарськими набігами. Але не дивлячись на це, національно-культурне відродження Західної України періоду XVI – першої половини XVII ст. проходило в складних умовах іноземного поневолення. Оскільки більшість українських земель входила до складу католицької Речі Посполитої, то першим провісником національно-культурного відродження стала діяльність у релігійній сфері. У цей період з'являються Братства, які стають на оборону національно-релігійних інтересів українців. Їх діяльність співпала з поширенням ідей Реформації в Європі, посиленням інтересу до

власної мови, літератури, історії. Братства проводять розбудову освіти, дбають про культуру українського народу. У цей час посилюються зв'язки української культури з європейською, що безумовно збагатило українську культуру ідеями гуманізму [195].

2.2. Головні чинники впливу на розвиток західноукраїнського містобудування

Розвиток барокового містобудування на західноукраїнських землях у період світоглядних змін по всій Європі був складним процесом, пов'язаним із комплексом чинників, головними з яких є соціально-економічні, політико-правові, релігійні, етнічний, естетико-композиційні. З одного боку, будучи під владою Речі Посполитої, наші землі опинились під впливом тогочасної європейської культури і відображали сукупність усіх притаманних їй особливостей розвитку, з іншого боку, національні традиції з глибоким, майже тисячолітнім корінням, модифікували європейську мистецько-культурну складову.

2.2.1. Політико-правовий чинник впливу

Річ Посполита, до складу якої на період XVII – XVIII ст. входили західноукраїнські землі, була дворянською республікою на чолі з виборним королем. Державними органами влади в центрі були король, який обирався шляхтою, і сейм - станово-представницький орган, який складався з сенату, де засідали світські і духовні магнати з королівським двором, та посольської ізби, куди кожна земля чи воєводство посилали обраних послів (депутатів). На місцях існували представники державної влади (воєводи, повітові й волосні старости) та місцевого шляхетського самоуправління – сеймики (воєводські, повітові, волосні) [449].

Процес містотворення був напряду пов'язаний із перерозподілом земель у період XVII ст. У цей час польські магнати захоплювали землі самочинно, одержували їх від королів, відвойовували один у другого. З'явилися величезні

магнатські латифундії з сотнями сіл, міст, містечок, тисячами господарств селян і міщан. Це були держави в державі, з якими повинні були рахуватися королі, віддавати їм частину державних доходів. Середня ж і дрібна шляхта знаходилася на службі у магнатів і досить часто одержувала за службу в оренду землі магнатів [255].

Ще за часів панування династії П'ястів у цілій Польщі землі надавалися лицарству. З кінця XIV ст. з менш заможного лицарства сформувалася дрібна шляхта загорова, яка управляла невеликим сільським господарством. У XIV ст. шляхта поділялася на 4 групи: землевласників (які мали більше, ніж 10 ланів землі; 1 лан = 16,8 га), середню верству землевласників (менше, ніж 10 ланів), дрібну шляхту (бл. 3 ланів) і шляхту загородову (менше 3 ланів). Заможні магнатські родини мали чудові житлові будинки – замки і палаци. Від XVI ст. при великих маєтках закладалися фільварки [428].

У Польщі в XVI ст. переважала середня земельна власність і маєтки, до складу яких входило одне село. «Що село, то двір шляхетський, то гніздо шляхетське, а іноді навіть під однією назвою села криються два окремі фільварки» [396, 328]. Село, зазвичай, складалося з двох частин – двірського фільварку ґрунтів, які до нього належали, також сільської забудови, яку населяли працівники фільварку і селяни. Ареал середнього фільварку мав розмір 60-80 га.

Перебування західноукраїнських земель ще у складі Великого князівства Литовського характеризувалось збереженням та можливістю самостійного розвитку традиційних руських правових інститутів. Із об'єднанням Литовської і Польської держав почався процес поширення норм польського права на українські землі, однак у більшості випадків й руське право продовжувало діяти поряд із польським та литовським.

Поширенню польського права на українські землі сприяли й домагання української шляхти щодо зрівняння її у правах зі шляхтою власне польських земель, що призвело до чинності польського земського права шляхом видання

спеціального привілею у 1433 р. на території українських земель. У цілому ж польський вплив на українських землях, що були включені в склад Литовського князівства чи Королівства Польського, виразився не стільки у запровадженні власне польських правових інститутів та норм, скільки у поширенні норм німецького права (наприклад, магдебурзького) у вигляді привілейних грамот [256].

Правове становище західноукраїнських міст і міщанства було зумовлене правовими нормами політичної системи Речі Посполитої, до якої вони входили. Із XIV ст. в українських містах, які опинились під владою Польщі, поширюється магдебурзьке право², на основі якого виникла нова організаційна модель міських громад Центральної та Східної Європи. Засади магдебурзького права виявились найоптимальнішими в процесі трансформації середньовічних міст та закладення нових міст, їх організаційного, соціально-економічного перетворення. [129].

Прагматизм і універсальність магдебурзького права, з одного боку, та духовна спорідненість українців з європейською культурою, з другого боку, об'єктивно зумовили його швидке поширення на українських землях у всіх сферах життя. Це відбувалося паралельно зі збереженням і розвитком українського звичаєвого права [456].

Розрізняють два види правових актів, які були основами для закладення міста. Це локаційний привілей, або королівський документ, що прирівнюється до дозволу на закладення міста. Другий локаційний документ, як правило, видавався феодалом – власником міста, часто незадовго після локаційного привілею, він регулював правову та економічну ситуацію в місті.

---

² Магдебурзьке право – це особлива форма німецького феодального міського права, яка виникла в XIII ст. у Східній Німеччині, в Магдебурзі. Воно сформувалося на засадах правових норм романо-германського права, які панували в цей період у Західній Європі. У XIII-XVIII ст. на магдебурзькому праві ґрунтувалося самоврядування багатьох міст Центральної та Східної Європи. Магдебурзьке право як організаційна модель міської громади передбачало такі головні елементи: особисту свободу для міщан; регулювання їхніх повинностей; просторову перебудову міста; міське самоврядування з власним судочинством [467].

Правовий аспект закладення міста був акцією одноразовою, одномоментною, в той час як просторова організація міста була складним тривалим різностороннім процесом, який називаємо локаційним [430].

Отже, важливість правового аспекту локаційного процесу полягає в тому, що із зазначеного моменту місто виділялось з території, на якій знаходилось, і з нього створювався окремий територіально-адміністративний округ. У процесі дослідження розпланувально-просторової структури нас цікавить не тільки правова сторона закладення міста, а фактична організація міського організму в просторі. Різниця між правовою та фактичною локацією міста – це час, оскільки реалізація нового міського утворення, зазвичай, тривала роки і десятиліття. Залежно від економічної спроможності, головних господарських ремісничих напрямків розвитку міста реалізація ринкової площі, приринкової забудови, забудови примикаючих до ринку вулиць відбувалась упродовж кількох років або тривала десятки років, а часто траплялись випадки, коли запланований міський уклад був реалізований тільки частково.

Розглянувши та проаналізувавши історичні міста, які були закладені у XVII – XVIII ст. на території Західної України, можемо простежити певну етапність у створенні компактної цілісної просторової структури міста. Перший етап – це концентрація в окрузі певної кількості ремісників, фах яких процвітав і був затребуваним у регіоні, і які готові були виконувати функції місцевого самоврядування. Другим етапом було отримання королівського локаційного привілею. Третім – розмежування на місцевості впорядкованого просторового укладу. Четвертим – видача документа власником міста про всі привілеї та особливості міського укладу. П'ятим етапом було створення сприятливих умов для ведення господарки, бізнесу в найближчі роки чи десятиліття після закладення міста [430].

Щодо адміністративного управління в Галицьких містах, то воно визначалося правовим статусом конкретного міста. Кілька найбільших міст, які були королівськими, користувалися магдебурзьким правом, управління тут

називалося магістратським. Окремі галицькі міста користувались звичаєвим руським правом. Приватновласницькі міста не мали свого незалежного самоврядування [75, с.81].

Розвиток міста не відбувався миттєво. Цей процес займав кільканадцять, а то й кількадесят років, поки усталювались господарські стосунки у межах усієї системи розселення та наповнювалось життям саме місто. Характерним було, наприклад, повне звільнення міщан на умовлену кількість років (найчастіше – на 10 років) від усіх податків, поки вони не збудують своїх мешкань, крамниць та не налагодять ремесла. Це часто підтверджують «подвійні» привілеї: спершу привілеї на право локації (заснування) міста, а через якусь кількість років – надання міських прав. [111].

Міста Західної України розглянутого періоду були багатонаціональними. Українські православні міщани мали право жити лише в спеціально відведених кварталах, їм заборонялось купувати і будувати хати. У ремісничі цехи брали учнями лише католиків, також обмежувалось право на заняття торгівлею. Характерним було введення додаткових податків для православних, з них стягували більші штрафи, ніж з католиків. Українське православне населення не мало права участі в міському самоуправлінні.

Серед перших міщан у великих містах переважали німці, у рядових містах спочатку переважаючим населенням були українці, поступово своїм місцем вони поступались полякам, а також вірменам, караїмам, юдеям. Особливістю міст магдебурзького права було те, що воно стосувалось лише християн. Пізніше у великих містах з'явилося уточнення, що повноправними християнами вважаються лише римо-католики. Права «схизматиків»: українців, вірмен спершу регламентували, а згодом послідовно урізали та відверто порушували. Боротьба цих общин за свої права займає значну частину історії кожного міста в Західній Україні.

Ще з часів ренесансу крупні магнати, що засновували власні міста, – столиці латифундій, були зацікавлені у залюдненні цих міст. Знаходилося

відповідне ідеологічне підґрунтя і юридичні особливості, що давали можливість співіснувати в містах представникам усіх націй та віровизнань. Окрім того, ідея гармонійного співіснування різних общин у багатонаціональному місті закладалась у семантичній моделі його планувальної структури [112].

2.2.2. Соціально-економічні чинники впливу

Соціальна структура Речі Посполитої, до складу якої входили західноукраїнські землі, в цілому була типова для держави досліджуваного періоду. Суспільство складалося з трьох основних станів: дворянства, тобто магнатів і шляхти, селян, які в переважній більшості були кріпаками, і міщан. Великим соціальним станом, який формально належав до пануючого стану і фактично користувався його привілеями, було католицьке духовенство. Духовенство поділялося на католицьке, уніатське та православне, а також на світське (біле) і монастирське (чорне). Воно користувалося державними привілеями, не платило жодних податків, мало власні суди і юрисдикцію, володіло землями і залежними селянами [18].

У соціальному розшаруванні суспільства Правобережжя, Волині та Галичини, які залишилися у складі Речі Посполитої, мало що змінилося з XVI – початку XVII ст. Панівною верствою були феодалі-землевласники, які поділялися на *магнатів* (аристократію) і *шляхту* (знать). Магнати мали великі земельні угіддя – латифундії, забезпечували державний апарат вищими урядовцями, воєначальниками, суддями, сенаторами. Шляхта мала спадковий титул, володіла вотчинами або удільними землями, несла військову службу. Особа шляхтича була недоторканною, його охороняли закони, судити шляхту могли лише шляхетські суди [449, 266].

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. у громадсько-політичному житті українських земель заявляє про себе нова суспільна верства – міщани. Усі міста й містечка цього періоду в українських землях поділялися на 4 групи. До першої належали **королівські** міста, що мали, як правило, важливе стратегічне

значення. До другої – **приватновласницькі** міста польських, литовських та українських магнатів. До третьої – **церковні й монастирські** міста. До четвертої групи належали міста, що користувалися **магдебурзьким** правом. Натомість, міщани поділялись на:

- патриціат – купці, лихварі, промисловці, урядовці;
- бюргери – городяни середнього достатку, ремісники;
- плебс – чорноробочі.

Соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель у складі Речі Посполитої в другій половині XVI ст. – першій половині XVII ст. характеризувався стрімким розвитком сільського господарства, ремесла, промислів (солеварного, поташного, лісосплавного), внутрішньої і зовнішньої торгівлі, яка призвела до формування регіонального ринку. Виникнення нових міст і сіл, зростання внутрішньої торгівлі між містами зміцнювало економічні зв'язки, тому територія Західної України поступово втягувалась у загальноєвропейську торгівлю сіллю, поташем, залізом і іншими товарами [18].

Основою економіки наших міст у XVI ст. – першій половині XVII ст. було цехове ремесло. У ньому внаслідок технічного прогресу з'явилися нові галузі виробництва, що свідчить про подальшу диференціацію ремесла. Ці процеси призвели до збільшення числа ремісничих спеціальностей, а це свою чергу – до зростання кількості виробленої продукції. Згідно з цими показниками найрозвинутішими у галицьких містах були такі ремесла: будівельно-керамічне, харчове, металообробне, шкіряне, деревообробне, одягово-волокняне, обслуговуюче, хімічне, артистичне [255, с.91].

У цей період розвиток продуктивних сил приводить до поглиблення процесу суспільного поділу праці, набуває подальшого розвитку ремесло та торгівля, що супроводжується розвитком старих та виникненням нових міст і містечок. Ремісники майже всіх українських міст були об'єднані в цехи за професійною ознакою. Так, у середині XVII ст. у Львові було близько 30 цехів,

які об'єднували понад 500 майстрів; їх вироби були широко відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами [255].

На розвиток виробництва вплинуло значною мірою поширення вогнепальної зброї. Активно розвивалось селітроваріння як сировинна база у виробництві пороху. Селітряна варниця належала до мануфактурного виробництва, адже в ній застосовувався поділ праці, а також використовувалася праця вільнонайманих робітників. Поширювалося мануфактурне виробництво й у солеварінні. Такі підприємства називалися жупами, на них уже цілком яскраво простежується поділ праці.

Розвиток ремесла, промислів і торгівлі вели до поглиблення соціальної диференціації міського населення. Але в усіх перелічених виробництвах нові, капіталістичні, відносини перепліталися зі старими, феодальними. Поряд із вільнонайманою працею тут працювали також селяни феодальних маєтків на панщинних умовах, здебільшого на допоміжних роботах. Усі ці виробництва, як правило, розташовувалися в сільській місцевості, найчастіше у панських фільварках [255].

У 1629 р. в Речі Посполитій була проведена реформа податкової системи. Замість ланового і шоса було введено подимне – податок з будинків у розмірі від 1/2 до 3 польських золотих. Ремісники з 1632 р. платили окремий податок. Зберігалася стація на утримання війська. Були встановлені державні торгові мита. У другій половині XVII–XVIII ст. на українських землях, що залишилися в складі Речі Посполитої, продовжували існувати як державні податки кварта, мито, подимне, з 1676 р. – подушне з єврейського населення. У 1764 р. створено фінансові комісії для Польщі та Литви. Із 1775 р. основним податком стало нове подимне у розмірі 5–16 польських золотих.

З 40-х років XVIII ст., і особливо в другій його половині, в Польщі та Литві спостерігається економічне піднесення. Цьому найбільше сприяло те, що після виходу з Північної війни у 1710 р. Річ Посполита не брала участі в збройних конфліктах.

У другій половині XVIII ст. поживаються промисловість і торгівля. Відновлюються виробничі підприємства, з'являються мануфактури.

Скасування внутрішнього мита, організація роботи монетного двору, запровадження офіційної системи мір і ваги, піклування магнатів і шляхти про шляхи сполучення – все це створювало сприятливі умови для розвитку торгівлі.

Поступово відроджуються міста, в яких зосереджувалось ремісниче виробництво. Ті з них, що містились у приватних володіннях, діставали нові привілеї, у великих міських центрах відкривалися банки, які фінансували розвиток промисловості й торгівлі. У містах з'явилися нові прошарки городян: купці, підприємці, збідніла шляхта, чиновники, військові, юристи, журналісти. Під впливом ідей Просвітництва вони вимагали поліпшення становища міщан і селян.

Економічному розвитку та зміцненню внутрішньополітичного становища країни певною мірою сприяли реформи 60-х років. Ідея реформ як засобу відродження Польщі зародилася в середовищі прогресивних магнатсько-шляхетських кіл.

Пропозиції та проекти реформ спрямовувалися головним чином на вдосконалення системи державного управління, але декотрі з них передбачали й поліпшення умов існування міського й сільського населення. Однак до самої смерті Августа III ніяких практичних заходів не вживалося. Лише під час безкоролів'я, у 1764 р., група магнатів, очолюваних Чарторийськими, здійснила деякі реформи державного устрою. Навколо цього політичного угруповання згуртувалися ті, хто вважав, що країну можна врятувати від загибелі, до якої вона прямувала, шляхом внесення в її державний устрій змін, але таких, які б не порушували його фундаментальних засад.

У розробці програми реформ активну участь взяв Анджей Замойський, потомок канцлера і великого коронного гетьмана Яна Замойського. Реформи були проголошені у травні-червні 1764 р. Сейм прийняв важливі постанови, які вносили зміни у систему державної влади. Створювалися коронна і литовська

скарбові комісії, яким було доручено відати фінансами (насправді ж вони займалися й торгівлею, ремеслами та шляхами сполучення), і комісія, завданням якої було займатися військовими справами. Скасовувалися приватні ("партикулярні") мита і запроваджувалося *генеральне мито*, уніфікувалися міри і ваги. У королівських містах відновлювалося втрачене ними самоврядування, ліквідовувалися магнатські й церковні юридики. Реформовано асесорський суд, вищу судову інстанцію для королівських міст.

Королем Речі Посполитої у 1764 р. під тиском російської імператриці Катерини II (1762-1796) і в присутності російських військ був обраний її колишній фаворит, племінник А. Чарторийського, стольник литовський Станіслав Антоній Понятовський (1732-1798), котрий як король прибрав собі ім'я Станіслава Августа. Король був прихильником схвалених конвокаційним сеймом реформ, що в майбутньому вплинуло на стрімкий розвиток міст.

Отже, на період XVII – XVIII ст. сформувались соціально-економічні передумови, які сприяли розвитку міст на західноукраїнських землях, що перебували у складі Речі Посполитої. Ці передумови характеризувались наступними процесами:

- поглиблення процесу суспільного поділу праці;
- освоєння феодалами нових земель;
- швидкими темпами розширення магнатських латифундій;
- скорочення сільськогосподарських наділів;
- поширення мануфактурного виробництва;
- розширення фільваркових господарств;
- інтенсивний розвиток ремесла та торгівлі.

Отже головною рушійною силою у розвитку міста був **економічний розвиток**, завдяки якому місто виходило на новий еволюційний рівень, а саме стало - містом – торгово-виробничим центром.

2.2.3. Релігійний чинник впливу

Релігійний чинник впливу на розвиток західноукраїнського містобудування представлений трьома напрямками християнства: православ'ям, греко-католицизмом та католицизмом.

За відсутності власної держави під владою Речі Посполитої церква слугувала для українців єдиним інститутом вираження їхньої самобутності. Будучи краєм з чисельним православним населенням, суспільні зміни на західноукраїнських землях були тісно пов'язані саме із релігійним чинником впливу.

Після 1569 р. посилювався процес покатоличення українського населення. Утиски та кризовий стан православної церкви створювали умови для поширення ідеї церковної унії в українському суспільстві й породжували її активних прихильників. Моральна деградація церковних ієрархів, дезорганізація православної церкви не давали можливості їй бути гарантом збереження національних традицій. Тому перед православ'ям України постала проблема вибору: або зберегти церкву, жертвуючи національною самобутністю, або, реформуючи церкву, врятувати цю самобутність.

У 1590 р. львівський єпископ Г. Балабан виступив за підписання унії. Його підтримали єпископи холмський, пінський та луцький. Вони подали заяву королеві Сигізмунду III, і той у 1592 р. відповів згодою. У 1595 р. у Кракові папський нунцій схвалив умови унії, і 25 грудня того ж року в присутності папи римського Климента VIII вона була проголошена. Юридичне оформлення унії мало відбутися у 1596 р. в Бересті. Але собор одразу ж розколовся на дві частини – уніатську та православну.

Уніатська частина затвердила греко-католицьку церкву, підпорядковану папі римському. Визнавалися основні догмати католицької церкви, але мова богослужіння залишалася церковнослов'янською, а обряди – православними. Уніатське духовенство урівнювалося з католицьким: не сплачувало податків, отримувало місця у сеймі. Уніатська шляхта могла претендувати на державні

посади. Таким чином, ватиканська ідея унії, яку й було реалізовано, означала приєднання української національної церкви до католицької.

Але православний собор, що проходив водночас, не визнав правомірність рішення уніатів. Замість консолідації українське суспільство ще більше розкололося. Після Берестейського собору почався наступ на інтереси православ'я. Церковні землі передавались уніатам, православні фактично втратили вищу церковну ієрархію. Не набагато кращим було становище й греко-католицької церкви. Католицька верхівка розглядала її радше не як самостійну церковну організацію, а як засіб посилення власного впливу. Опинившись зрадниками для православних, уніати не стали й повноцінними, з погляду Риму, католиками. Отже, Берестейська унія не сприяла об'єднанню православних і католиків, але в історії України ці дві церкви міцно пов'язані між собою. Колоніальна політика Польщі, посилення кріпацтва, покатоличення викликали активний протест українського населення.

Унаслідок Берестейської унії (1596 р.) утворилась греко-католицька (уніатська) церква – складова частина католицької церкви на чолі з папою римським. Із моменту свого утворення греко-католицька церква потрапила у складне становище: з одного боку, католицька церква не сприймала уніатів як повноправних членів римо-католицької церкви, з іншого, більшість українського населення ставилась до неї, як до чужої, що зрадила "батьківську" віру. Ситуація навколо греко-католицької церкви загострювалась також в силу майнових суперечок: і уніати, і православні всі церкви та монастирі грецького обряду вважали своїми. Щоб подолати кризу церкви, ієрархи греко-католицької церкви вдалися до енергійних заходів. Особливо бурхлива діяльність розгорнулася за митрополитів Іпатія Потія і Веляміна Рутського. Спочатку греко-католицькі ієрархи намагались підняти авторитет церкви, слідуючи за православними, створюючи церковні братства, але цей шлях виявився безперспективним, бо він не усував тих недоліків церкви, що викликали найбільше нарікань. Тому було обрано інший шлях. Головна увага стала

приділялись монастирям і освіті священників. Був створений новий орден Василіян, що об'єднав 5 монастирів. У Мінську і Новоградку було створено колегії за зразком єзуїтських, семінарію для підготовки священників. За розпорядженням папи римського було виділено 22 місця в європейських університетах для підготовки професорів. При монастирях створювались народні школи, вводилась опіка над православними, які навчалися в єзуїтських колегіях. Ці заходи не дали відразу відчутного результату. Вони радше були розраховані на перспективу [92].

Творчість монахів-василіян розвивається в єдиному комплексі з іншими видами культуротворчої діяльності, втіленої в нових архітектурних спорудах, творах іконопису, церковного прикладного мистецтва. Ця діяльність позначена напруженим, часом драматичним прагненням відкрити свою ідентичність унікального тоді для католицької церкви монашого ордену східного обряду. Барокова стилістика стала перспективним простором для здійснення мистецького синтезу національної традиції з елементами латинської сакральної культури, активно засвоюваної у василіянському середовищі. Так складається самобутній стильовий напрям пізнього українського бароко, що його часом називають «василіянським бароко» [450].

Головною релігією в Західній Європі до початку XVI ст. був католицизм, на Сході Європи – православ'я. І там, і там церква мала величезний політичний вплив, ставши невід'ємним елементом феодальної системи. Зосередивши значні земельні багатства, вона домінувала у політичному і духовному житті, чинячи тиск на державну владу. Іноді церква навіть користувалася більшими привілеями, ніж світська верхівка (зокрема в юридично-правовій сфері). Найміцніші позиції в усіх галузях життя мала католицька церква [161].

Характерною ознакою католицької церкви в Україні було зростання кількості чернечих орденів. Найперше досягли українських земель так звані "ордени жебраків", тобто ті, що утримувалися з милостині – ордени домініканців та францисканців. Власне ці ордени значною мірою причетні до

встановлення і розвитку місцевих структур римсько-католицької церкви. Від самого початку Апостольський Престол надав їм широкі повноваження, які іноді перевищували навіть компетенції папських легатів. Особливо слід підкреслити роль ордену домініканців, який вже в 1612 році мав самостійну руську провінцію Святого Яцека. Слід зазначити, що у 1648 році домініканці налічували 50 осередків, а в 1772 році – вже 62 [161].

Реформація у XVI ст. стала такою ж переломною епохою в історії Європи, як і Відродження, але в нових історичних умовах, з новим ідейним спрямуванням, з ширшим колом прихильників. Відродження було, переважно, явищем культурним, в якому соціальні та політичні фактори завуальовувалися. Реформація (від лат. – *перетворення, виправдання*) – насамперед масовий соціальний рух, опозиційний феодалізові й католицькій церкві. Це, так би мовити, перший публічний вияв нових суспільних тенденцій, спрямованих на політичне і культурне звільнення. І як будь-який визвольний рух в умовах Середньовіччя він набуває релігійної форми [161].

Контрреформацією називають процес внутрішнього відновлення церкви та звільнення суспільної свідомості від упередженого ставлення до середньовічної спадщини. Цей традиційний термін сьогодні воліють замінити іншим: *реформа*. Адже і католицька, і православна церкви вдаються в XVI-XVII ст. до сміливих змін у сфері доктрини, обряду, суспільного служіння не лише через необхідність відповісти на виклик протестантської Реформації, але й унаслідок прагнення звільнитися від застарілих елементів, нав'язуваних церкві світом середньовічних імператорів і князів [450].

У цей період церква стає більш самостійною, шукає засобів звільнитися від впливу світської влади. Вона збільшує вплив на мистецтво, архітектуру, літературу. Мистецька творчість усе тісніше пов'язується з релігійними переживаннями. Церква прагне засвоїти нові інтелектуальні, філософські, релігійні течії, узгодити їх зі своїм навчанням і схарактеризувати як культурні здобутки [450].

Бароко вважають стилем кардиналів і пап, католицької церкви, яка продовжує в контексті Контрреформації зміцнювати свої позиції у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і в царині церковного і палацового будівництва. Важливе значення у формуванні естетичних основ архітектури бароко мала сама природа художнього світовідчуття тієї пори. «Недоцільність, невідповідність засобів і завдань та інші «недоліки» бароко не є прикритим промахом, а істотним посланням цього мистецтва. Принцип бароко – зайти далі можливого і дозволеного, перегнути палицю, зробити занадто» [292].

2.2.4. Естетико-композиційний чинник

Оскільки розвиток архітектурно-містобудівних комплексів Європи у бароковий період відбувався на тлі кризи ідей ренесансу, то система естетичних поглядів та співвідношень змінилась на протилежну. Ті мистецькі прояви, які були потворними у період ренесансу, в добу бароко почали вважати прекрасними [123, 127, 229].

Естетику бароко можемо пов'язати не стільки із відторгненням усіх здобутків відродження, а скільки із сміливим пошуком нових напрямків у всіх видах мистецтв, у їх синтезі. Періоду бароко властиві контрастність, напруженість, динамічність образів, прагнення до величі і пишноти, до суміщення реальності та ілюзії, до злиття і водночас – тенденція до автономії окремих жанрів. Одною із ключових рис, що свідчать про перелом у мистецькому світі вказаного періоду, є завершення етапу захоплення *людиною* та представлення людини “розумною істотою”, настає час сумнівів і протиріч. Не випадково мистецтво бароко довгий період було незрозумілим для суспільства, осудним, неприйнятним [379, 386].

Містобудівні ідеї Ренесансу, які отримали своє вираження в трактатах і утопічних проектах «ідеальних міст» XV і XVI ст., були реалізовані лише в небагатьох, хоча й надзвичайно важливих починаннях, та в ряді чудових ансамблів, вкраплених в забудову великих і малих міст (оточені аркадами площі XV ст., двір Бельведера у Ватикані і площа Капітолія у Римі). Освоєні

раніше форми композиції, покладені в основу окремих ансамблів, наповнюються з кінця XVI ст. новим життєвим змістом і сміливо розвиваються відповідно до нових історичних умов і естетичних вимог [64].

Замість характерної для Відродження тенденції геометризувати планувальну структуру міста на основі абстрактної схеми – поступово виявляється прагнення яскраво виділити найбільш важливі вузли міста і осі – вулиці, які їх зв'язують, створивши цілісну, створену на реальній основі й естетично організовану систему вулиць і площ [64].

Драматичні зміни в естетиці пов'язуються з новим розумінням краси. Відходить у минуле ідея краси як об'єктивної вартості явищ і речей. Формується суб'єктивізм у відчутті краси [450, 83].

Світ бароко усвідомлює себе як театр. Людина бачиться в цьому світі невеликим актором, котрого обставини життя змушують до лицемірства. Естетичне уподібнення художнього світу до театральної сцени викликає замилювання орнаментальним багатством у поетичній стилістиці. Естетика неймовірного та гіперболізація стають засобами дистанціювання художнього світу від реалій повсякденного життя [450].

Також вагомим був вплив естетико-композиційних тенденцій, що панували у Європі на той час. У західноукраїнському містобудуванні вони проявились у кількох напрямках: 1) зодчі бароко розвивали ідеї ренесансних ідеальних міст, запозичивши ідею полігонального, геометричного нарису середмістя та оборонних комплексів; 2) впроваджували та розвивали осьові композиції; 3) поєднували унікальний природний ландшафт з регулярними елементами містобудівної структури.

Характерним для згаданого періоду було прокладення прямолінійних комунікацій, у вигляді вулиць, бульварів, які впорядковували урбаністичне середовище та формували видові перспективи, створювали новий силует міста. Ці новоутворені комунікаційні зв'язки відрізнялись типовими фасадними рішеннями, причому початок та завершення вулиці знакували характерні

об'ємно-просторові елементи. Утворення прямолінійних комунікацій, перспективу яких замикали палаци, сакральні споруди є характерним для міст Кристинополя, Городенки, Микулинець, Жовкви.

У бароковому містобудуванні наслідували відомі ще з періоду відродження естетичні погляди, які полягали у використанні симетричних композицій, що мали на меті протистояти асиметрії і хаотичності забудови доби Середньовіччя. Усі палацові комплекси Західної України були розплановані на основі принципів симетрії елементів, а саме: вісь симетрії проходила по центру головної споруди палацу та їй підпорядковувались усі елементи композиції. Такий прийом використано у замково-палацовому комплексі в Олиці, Збаражі, палаці у Язлівці, Корці та ін.

Також значним був рівень естетично-композиційної складової у садово-паркових ансамблях епохи бароко. Використовуючи також осьові композиції у поєднанні із орнаментикою садових партерів, створювали особливе гармонійне і цікаве середовище для відпочинку.

Досягненням барокового періоду є вмiле вписування будівничими регулярних, геометричних середмість та містобудівних комплексів, які, крім того, часто були підпорядковані осям симетрії, в унікальні природні умови. Використовуючи високі природні миси, вигини річок, вузькі перешийки та стрімкі перепади місцевості, зодчі створювали оригінальні об'ємно-розпланувальні композиції, які відрізнялись високим рівнем естетичного сприйняття. Цікавими прикладами поєднання природних особливостей місцевості та регулярних бастионних фортифікацій є реалізації історичних міст – Маріямполя, яке розташоване на високому мисі посеред р. Дністер, Окопів Святої Трійці, яке розташоване на вузькому перешийку поміж ріками Збруч та Дністер.

Отже, естетику бароко можемо пов'язати не стільки із відторгненням усіх здобутків відродження, а скільки із сміливим пошуком нових напрямків у всіх видах мистецтв, у їх синтезі.

2.3. Складові містобудівних процесів в західноукраїнському регіоні.

Містобудівні утворення барокового періоду – міста, замки, палацово-паркові монастирські ансамблі Західної України посідають значне місце серед об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України та Європи. У складі Речі Посполитої в XVII – XVIII ст. розбудова територій західноукраїнських земель відбувалась під впливом архітектурно-містобудівних традицій Італії, Франції, Австрії, Німеччини, Чехії. Реалізовані в цей час представниками української, польської, литовської аристократії видатні та масштабні містобудівні проекти відрізнялись новітніми урбаністичними поглядами та теоріями. Для барокової урбаністики характерними були нові репрезентативні утворення в наявних існуючих містах. Їх головні риси – це розмах та великий масштаб, наявність композиційних осей та театральність. Просторова композиція мала на меті стати домінантою в структурі міста, визначити його нову геометрію, силует. Просторовими домінантами ставали палаци, резиденції зі своїми осями сприйняття у вигляді алей, вулиць, площ.

При розгляді значного масиву містобудівних об'єктів Західної України, таких як міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодалні двори, було виокремлено ті об'єкти, історична забудова яких відповідає традиціям барокової архітектури періоду XVII – XVIII ст. У роботі детально досліджено існуючі міста, селища міського типу та інші містобудівні ансамблі, у яких і сьогодні простежуються риси барокової архітектури. Найцікавішими серед таких об'єктів є міста: Жовква, Броди, Івано-Франківськ (первісно Станіславів), Маріямпіль, Бучач, Микулинці, Олика, фортеця Окопи Святої Трійці у селі Окопи Борщівського району Тернопільської області, Червоноград (первісно Кристинопіль); палацово-замкові комплекси – палац у селі Підгірцях Бродівського району Львівської області, Вишнівецький палац у смт Вишнівець Збарзького району Тернопільської області, Язловецький палац у селі Язловець Бучацького району

Тернопільської області, Олицький замок в смт Олиці Волинської області; монастирсько-сакральні комплекси – Святоюрський комплекс у місті Львові, Свято-Успенська Почаївська лавра у місті Почаєві, Манявський скит у селі Манява Богородчанського району Івано-Франківської області, Палац архієпископів у селі Оброшине Пустомитівського району Львівської області та ін.

У дослідженні представлено цінні об'єкти барокової епохи, які відігравали роль містотворчих елементів історичних міст. На цей час існує проблема визначення їх місця і ролі у містобудівній композиції при закладенні міста чи комплексу та при реконструкції чи модернізації міста у майбутньому. Розглянувши характерні містобудівні утворення на території Західної України, було виявлено, що частина із них розглядались як об'єкти історико-архітектурної спадщини та не була предметом комплексного дослідження композиційної та об'ємно-розпланувальної структур історичних міст, а частина об'єктів взагалі залишилась поза увагою архітектурно-містобудівних наукових досліджень [148, 158].

У дослідженні представляємо об'єкти, які досягли найбільшого розквіту у період XVII – XVIII ст. та були відображенням ренесансно-барокових містобудівних теорій Європи, частина із них реалізовувались знаменитими європейськими та українськими зодчими або під їх впливом. У період XVII – XVIII ст. ці об'єкти мали значні статуси, відігравали ключову роль у історико-містобудівному розвитку регіону [144, 88]. На цей час майже всі вони втратили первісний статус, а цінність навіть існуючих визначних об'ємно-просторових елементів історичних міст є применшена.

2.3.1. Міста та їх складові

Розглянуті містобудівні об'єкти відповідають урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст., суть якої полягає у принципі розташування середмістя, поєданого із замком. Така модель з'явилась на території Польщі в другій половині XVI ст. і застосовувалась у різних варіантах просторових

вирішень. Нова оригінальна і незвичайна концепція форми, ролі і функції, яку часто зустрічаємо у цей період, залишила по собі багатство накопичених культурних цінностей у наступних століттях [345, 358].

При розгляді значного масиву містобудівних об'єктів Західної України, таких як міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодалські двори було виявлено, що частина із них є яскравими прикладами реалізації прогресивних європейських містобудівних теорій XVII – XVIII ст.. Характерні риси барокової архітектури і сьогодні простежуються у об'ємно-розпланувальних структурах досліджених об'єктів та є домінантами у сучасному середовищі історичних міст та селищ міського типу [128].

У представлених об'єктах ідентифіковано складові елементи (частина з яких втрачена) історичної об'ємно-розпланувальної структури, які творили середовище історичних міст чи містобудівних комплексів у XVII – XVIII ст. і стали фундаментом для подальшого їх розвитку. І саме барокові риси міст, монастирських, замково-палацових комплексів творили неповторний образ, своєрідне середовище цих цінних історичних комплексів. До занепаду їх призвела сукупність чинників, таких як – збройні конфлікти, втрата актуальності функції, науково-технічний прогрес, природні умови.

Але сьогодні, коли минуло понад три століття із часу найвищого розквіту цих об'єктів, об'ємно-розпланувальна структура збережених будівель та комплексів вражає та захоплює масштабом, довершеністю просторових композицій та майстерним високопрофесійним виконанням архітектурно-будівельних робіт.

У дослідженні представляємо найхарактерніші та унікальні містобудівні комплекси, за допомогою яких можливо простежити особливості та ідейний зміст містобудівних процесів XVII – XVIII ст. на теренах Західної України.

Історичне місто Івано-Франківськ (Станіславів)

Місто Івано-Франківськ (первісно Станіславів) – одне з міст-резиденцій з оборонною функцією, яке було засноване у 1660-тих роках польськими

магнатами Потоцькими на території Покуття [113, 133, 235] (дод. А, Табл. А. 10). За планувальною структурою можемо віднести Станіславів до унікальних міст України, оскільки первісно воно було розплановано за принципами регулярних міст магдебурзького права та ідеальних ренесансних міст. Планувальній структурі міста притаманні риси голландської та французької містобудівельних шкіл та риси ідеальних міст італійського ренесансу [132, 348].

Період закладення міста співпадає зі швидким розвитком артилерії та появою нових видів вогнепальної зброї. Збудовані до цього часу фортифікації не могли забезпечувати потреб нової вогнепальної зброї. Тому найважливішим містобудівним фактором того часу була проблема оборони. Із застосуванням артилерії міські стіни перестали бути надійним захистом, і на їх місце прийшли більш надійні земляні укріплення з ровами, валами і бастіонами. Пояс зовнішніх міських укріплень став настільки широким і потужним, що перетворився у вирішальний фактор, який визначав всю внутрішню планувальну композицію міста. Такий принцип спостерігаємо у місті Станіславіві, оскільки планувальна система первісно була повністю підпорядкована нарисові зовнішніх фортифікацій.

У кількох історичних джерелах зустрічаємо опис первісного вигляду міста. Найважливішим з них є опис німецького мандрівника Ульріха фон Вердума, який відвідав Станіславів у 1672 році. Він описує, що місто було збудоване всього за десять років. Будівничим, а очевидно, і автором проекту був француз пан Франсуа Корассіні з Авіньйону, підполковник пішої гвардії воєводи Андрія Потоцького. Укріплення склались з шести правильних земляних бастіонів, нижче яких був частокіл з поставлених сторч цілих дубів. Крім того, Ульріх фон Вердум вказує, що воєвода ще збирався наказати викопати рови та забезпечити їх зовнішніми укріпленнями (тобто мали бути реалізовані дві лінії укріплень – внутрішня і зовнішня) [138]. За описами В. Грабовецького та інших авторів, місто замикали три брами. З північної

сторони Галицька (Львівська) брама, з південно-західної сторони – Тисменицька (Кам'янецька) і з південно-східної – Вірменська (Заболотівська) фіртка. Від кожної брами був перекинутий довгий дерев'яний міст через рів, наповнений водою, і тільки за допомогою цих мостів можна було потрапити в місто. Крім того, брами мали додатковий захист у вигляді ще одної оборонної лінії [133].

Із плином часу місто змінювалось і покращувалась його оборонна система. У 1700 році міські фортифікації були розширені і зміцнені. До цього часу був вимурований новий палац Потоцьких на північний схід від існуючого міста. У середині XVIII ст. Станіславівську фортецю було удосконалено на зразок системи Вобана, відомого військового інженера. Новий палац з прилеглою територією, яка мала в плані вигляд правильної трапеції, було обнесено мурами, і ці укріплення були об'єднані з існуючими міськими фортифікаціями [133]. У результаті проведених будівельних робіт фортеця набула вигляду видовженого восьмикутника з повздовжньою віссю симетрії.

На жаль, фортифікаційна система міста Станіславова, яка належить до XVII ст., була розібрана з приходом до влади австрійського уряду (поч. XIX ст.), залишились тільки невеликі фрагменти міського муру та валу і передмістя, які ввійшли до складу міської території [133].

Історичне місто Єзупіль (сmt Єзупіль)

Селище міського типу Єзупіль Тисменицького району Івано-Франківської області розташоване в межиріччі ріки Дністер та ріки Бистриці [109]. Із початку XVII ст., входило у розряд найбільш значних міст на Покутті та було у власності родини Потоцьких. Воно повністю відповідало урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст.: складалось із середмістя із приринковими кварталами, укріпленого замку-резиденції, монастирського комплексу, оборонної системи із в'їзними брамами, розвинених передмість [79, с.30] (дод. А, Табл. А. 10).

Місто Єзупіль виникло на території давнішого села Чешибіси, про існування якого перша письмова згадка датована 1435 роком [79, с.20]. У 1598 році місто стає власністю родини Потоцьких, які причинились до його найбільшого розквіту [79, с.29]. Маємо відомості про те, що на період 1637 р. довкола міста були вали, а вода з ріки Бистриці та навколишніх ставків стікала в рів, який оточував Єзупіль з усіх боків. На в'їзді зі сходу та заходу стояли дві брами. Біля східного в'їзду на куті, по праву руку, стояв монастир, зліва, ближче до брами – замок. А на протилежному боці середмістя, на заході, була церква. Центр містечка творив ринок з ратушею, близький до квадрата, за ним уздовж валів йшли вулички, звані “затилами”. Назовні, за брамами, розкинулись передмістя: на схід – Піскоглоди, на захід – Галицьке і Трошкове. Замок і монастир були обнесені валами, і тільки через підйомні мости можна було потрапити до них. Крім того, замок і монастир мали добрі укріплення, тож могли оборонятись навіть в разі, якщо містечко було би захоплене ворогами. Минаючи глибокий рів, який відділяв замок від міста, через браму можна було потрапити на невеличке замкове подвір'я, на яке виходили вікна кімнат. Назовні в замкових стінах виднілися бійниці. Сам замок був одноповерховий, збудований з цегли та каменю, у плані близький до квадрату. З чотирьох його боків були вибудовані вежі, з яких відкривався чудовий вид на околицю. Дві міські брами були збудовані з каменю і мали приміщення для варти. Як замок, так і монастир відділяли від містечка невеликі, однак глибокі ставки [267]. Поступово монастир перебудовувався із дерев'яного в мурований. У 1648 році закінчилось будівництво монастиря. Костел був хрестовим у плані. Фронтон споруди поєднаний із вежею. У підземеллі костелу знаходились три склепи. У самому костелі було п'ять коштовно оздоблених вівтарів. Була при костелі багата бібліотека. Частина вільної території від ставка слугувала за цвинтар. Все монастирське подвір'я оточував мур.

У 1648 р. містечко в числі інших галицьких фортець було здобуте козаками, від чого, звичайно, постраждала його забудова. У 1651 р. помер власник міста,

гетьман Микола Потоцький, успадкував місто його син Микола, з іменем якого пов'язуємо період найбільшого економічного та містобудівного розвитку міста: звільнення міщан від податків та мит, надання прав ремісникам об'єднуватись у цехи, право на проведення щотижневих торгів. У цей період Єзупіль намагався конкурувати із фортецею у Станіславові, але татарська навала 1676 року привела до нового запусіння Єзуполя і, за оцінками істориків, містечко вже більше ніколи не піднялось на такий економічний рівень, як до приходу чужинців [79. С. 33- 39].

Історичне місто Гвіздець (сmt Гвіздець)

Гвіздець – селище міського типу, розташоване на правому березі річки Чорнява, притоки Пруту, за 20 км. від районного центру – міста Коломиї [96. С. 191 - 192].

У Гвіздці знаходився оборонний замок. Як і замок у Бережанах, розташований він був у низовині. У цьому випадку допомагали непрохідні болота. Маючи таку надійну природну, заслону на території замку розташовувалась резиденція старости, а пізніше молдавського намісника, пекарня, підвали для продуктів, комори, стайні, криниця. Замкові мури сягали по ширині до 4 метрів, виконані вони були з місцевого вапняку, якого багато в околицях містечка. Замок упродовж XV – XVII ст. витримував значні турецько-татарські наїзди. Його нищили і відбудовували знову. Стояв він і у наступному XVIII ст., після захоплення Галичини Австрією у 1772р., коли втратив своє оборонне значення, і був розібраний тільки у 1778 – 1779 роках. На місці колишнього замку залишилась замкова криниця, яка і досі служить людям [240. С. 21 - 25].

Крім того, фортеця у Гвіздці відіграла вирішальну роль під час знаменитої Обертинської битви 1531 року, в результаті якої землі Покуття на наступні 250 років залишились у складі королівства польського.

Хоча перша історична письмова згадка про Гвіздець походить із 1373 р., найціннішим, з точки зору архітектурно-містобудівної спадщини, є період XVII – XVIII ст.

У XVI ст. Гвіздець належав до родини Бучацьких, потім Потоцьких та Пузин [240. С. 25 - 28]. Із сім'єю останніх пов'язаний активний розвиток міста, який розпочався із 1715 року. Саме цього року князь Міхал Пузина заснував у місті дерев'яну резиденцію бернардинів, у 1728 році дерев'яний костел та монастир згоріли, а вже через кілька років розпочалось будівництво мурованого костелу Непорочного Зачаття Найсвятішої Діви Марії з монастирем. До складу сакрального комплексу входили: притулок для дітей сиріт, бібліотека, лікарня, броварня, пасіка, овочевий город та грядки для квітів, надбрамна дзвіниця і цвинтар. Уся територія комплексу була оточена цегляними мурами. Головні будівлі монастиря були споруджені італійськими майстрами, і до оздоблення його долучились майстри львівської школи Йогана Георга Пінзеля [240. С. 80 - 87]. На цей час визначний пам'ятковий сакральний комплекс потребує проведення чергових ремонтно-реставраційних робіт.

Власниками міста в період XVII ст. була уфундована також унікальна дерев'яна споруда синагоги, оскільки переважаючою етнічною громадою в місті були євреї. Синагога XVII ст. була зруйнована у 1940-х роках, але в період 2010 – 2014 років була виконана реконструкція склепіння із розписом, що експонується у Єврейському історичному інституті у Варшаві [465].³

Окрім значного оборонного замку, об'ємно-розпланувальну структуру міста періоду XVII – XVIII ст. формували: площа ринок з ратушею, костел бернардинів та монастир, дерев'яна синагога, дерев'яні церкви. Через ринкову площу проходив життєво важливий шлях з Сучави і Хотина на Львів, що

---

³ Реконструкція стала можливою завдяки збереженому рукопису праці живописця Кароля Зиндрама Машковського (1868–1938), який перебував у Гвіздці восени 1891 року, де займався вивченням малярського вистрою синагоги. У 1898–1899 роках Машковський доповнив свою працю рисунками, виконаними на завдання Польської академії знань. Реконструкція була реалізована завдяки старанням Єврейського історичного інституту у Варшаві у співпраці з Handshouse Studio (Массачусетс, США).

сприяло його розвитку. Ядром композиції міста виступала чотирикутна, близька до квадрату, площа ринок, навколо якої зосереджувались головні споруди міста.

Історичне місто Городенка

Городенка – місто, районний центр Івано-Франківської області (дод. А, Табл. А. 10). В урочищі Галузівка вже у XII – XIII ст. існувало укріплене валами давньоруське городище, від чого, можливо, і походить назва міста. 13 лютого 1668 року місто отримало магдебурзьке право. Городенка мала, окрім замку, власні земляні, кам'яні і дерев'яні фортифікації. Природний захист творили глибокі яри, засипані у XX ст., які обмежували середмістя на резиденцію власників міста. Збереглися рештки кам'яного муру монастиря Василіан, що існував тут від кінця XVII ст. до 1780 – х років. Поблизу нього була міська Волоська брама та знаменитий Шофарів міст, від яких починалась дорога на Буковину. Через місто пролягав давній торговельний шлях, що йшов через Серафінці і далі до Хотина [249, С. 68 - 77].

Ключову роль у містобудівному розвитку Городенки у середині XVIII ст. відіграв граф Микола Потоцький, який мав бажання перетворити місто та свою “магнатську столицю” [249, С. 23 - 26]. Саме тоді Городенка випередила сусідні міста у зведенні громадських та сакральних споруд. У 1740 – х роках збудовано знаменитий триарковий міст – символ Городенки – через глибоку долину ріки Ямгорів. Він виконує свою функцію вже понад 250 років і є другим за давністю мостом в Україні серед тих, що збереглись до нашого часу.

Замок у Городенці до наших днів не зберігся (як і подібні укріплення в Коломиї, Снятині, Гвіздці, Заболотіві, Отинії), але згадується у ряді архівних документів XVII – XVIII ст. Заклав його у першій пол. XVII ст. Христофор Стжемеський, а розташовувався він у північній частині середмістя на скелястому високому правому березі потоку Ямгорів і являв собою укріплений двір місцевого феодала [249, С. 14 - 17].

Існуючий монастир із костелом Непорочного Зачаття Діви Марії XVIII ст. мистецтвознавці відносять до найвизначніших споруд стилю пізнього бароко в Центральній Європі. Костел у Городенці став першим на наших землях витвором Бернарда Меретина та одною із трьох його найвизначніших робіт. Заснував городенківський костел Микола Потоцький, Канівський староста, фундаційним актом від 22 серпня 1743 р. для ченців-місіонерів театинського ордену. Одночасно він заснував для них при костелі розкішну двоповерхову резиденцію. Навпроти костелу на осі південної вежі стоїть кам'яна коринфська колона зі статуєю Богоматері Непорочного Зачаття, другої половини XVIII ст., яка, правдоподібно, також є твором Пінзеля і відноситься до львівської скульптурної школи. Така ж колона знаходиться в селі Новосілка Золочівського району коло церкви, фундованої Миколою Потоцьким [293, 347].

Окрім знаменитого монастиря театинців, у місті існував ряд сакральних споруд. Миколою Потоцьким у 1763 р. спеціально для української громади Городенки була уфундована Успенська церква – визначна пам'ятка архітектури пізнього бароко. Над храмом працювали Б. Меретин та Й. Г. Пінзель. За архівними даними, на період сер. XVIII ст. у Городенці налічувалось 11 дерев'яних церков, котрі на жаль не збереглись. У цей період був споруджений Вірменський костел (роки спорудження 1686–1706) – найстаріша будівля міста Городенки на Івано-Франківщині, яка збереглася до наших днів, пам'ятка вірменської архітектури. У 1743 році була споруджена велика мурована Синагога, яка у перебудованому вигляді збереглась до цього часу [249, С. 35 – 48, 63 - 66].

Історичне місто Чернелиця (сmt Чернелиця)

Колишнє містечко, а сьогодні селище міського типу Чернелиця, розташоване на сході Івано-Франківської області, неподалік міста Городенки на правому березі Дністра (дод. А, Табл. А. 10). Уперше селище згадується як село у грамоті 1440 року, у 1584 році згадується як місто. У той час містечко було

центром «ключа», а отже сюди стікалася людність з довколишніх сіл на ярмарки. Тут працювали кілька ремісничих цехів [319, 249. С. 80, 3. С. 195].

Найціннішим та наймасштабнішим елементом історичної розпланувальної структури містобудівного об'єкту виступає частково збережений чотирикутний замок із чотирма бастіонами, закладений магнатами Язловецькими та добудований у сер. XVII ст. брацлавським воєводою Михайлом Чарторийським.⁴ Цей фортифікаційний об'єкт відігравав важливу роль в обороні кордонів Речі Посполитої у другій пол. XVII ст. [98, 177].

Окрім споруди замку, в центральній частині середмістя знаходився ринок видовженої чотирикутної форми із ратушею. Ймовірно, середмістя на первісних етапах розвитку міста було оточене валом та частоколом із в'їзною брамою, про що повідомляють історичні описи. Ринкові квартали, очевидно, розташовувались уздовж довгих сторін ринку, так як із короткої східної сторони до площі примикав замок, а із західної – в'їзна міська брама. Ринкова забудова, очевидно, була одноповерховою, будівлі стояли окремо. На одній осі із замком, яка виступала повздовжньою планувальною віссю також і площі ринок, знаходиться Домініканський костел, збудований 1661 року [437]. Причому будівельна техніка та матеріал будівництва замку-резиденції та костелу є ідентичними. Існує також гіпотеза про існування підземного ходу між замком та костелом, який проходить під площею ринок. Із цього випливає, що головні елементи об'ємно-розпланувальної структури міста, такі як ринкова забудова середмістя з ратушею, замок, костел та інші сакральні та громадські споруди, які сьогодні не існують, утворювали єдину лінійну композицію і ймовірно були реалізовані в один період.

Історичне місто Богородчани

---

⁴ До споруд замку в Чернелиці входили міст над широким ровом, мурована в'їзна брама, увінчана зі сторони міста гербом Чарторийських "Погоня", який також розташований над входом у Домініканський костел. Замок у плані був чотирикутним із чотирма бастіонами. На дитинці замку резиденція мурована, яка складається із великих сіл, великої зали по праву руку від входу, каплиці, по ліву сторону від входу розташовувались стайня, возівня, сторожівка, пекарня, мурована криниця посередині дитинцю.

Селище міського типу Богородчани сьогодні є районним центром у Івано-Франківській області, який розташований на відстані 18 км на південний захід від міста Івано-Франківська (дод. А, Табл. А. 10). Перша писемна згадка 1441 р. про Богородчани, розташовані на лівому березі р. Бистриці Солотвинської (тепер Старі Богородчани), пов'язана з братами Бучацькими. 1585 р. право на володіння Богородчанами переходить до родини Потоцьких. 1631 р. великий коронний гетьман Микола Потоцький (1593-1651) отримує привілей на закладення міста на магдебурзькому праві (на правому березі р. Бистриці Солотвинської). У кінці XVII ст. Богородчани розбудовуються надвірним коронним підскарбієм Д. Потоцьким (1646-1683) та його дружиною Констанцією Трусколянською. У XVIII ст. Богородчани розбудовуються Потоцькими-Коссаковськими [342, с. 28 – 29]. 1801 р. – місто переходить у власність держави [342, с. 27]. Сучасне селище Богородчани у кінці XVII ст. було приватним новозакладеним містом і розбудовувалось на вільній території у вигідному в оборонному значенні місці. Воно будувалось за наперед розробленим планом, ідейним підґрунтям для розпланування якого послужила ренесансна концепція «ідеального міста».

Розпланувальна структура складалась із двох головних взаємопов'язаних елементів: середмістя та системи бастионних фортифікацій. Із початку XVIII ст. структуру середмістя визначали комплекс монастиря, резиденція власників, чотири національні ділянки, які формували приринкові квартали [342, с. 28 – 29]; [408, 309, 412, 274, 388, 304].

Композиційним ядром міста був квадратний у плані ринок з ратушею. Регулярна структура середмістя була підпорядкована нарису п'ятикутника оборонної системи. Фортифікації мали форму пентагона у плані із п'ятьма бастионами, які були оточені ровами, наповнені водою та мали три автономні оборонні вузли – в'їзні брами з дерев'яними мостами. Для спорудження укріплень, ймовірно, було застосовано принципи голландської фортифікаційної школи. Із південного заходу на північний схід місто перетинав тракт –

планувальна вісь міста-фортеці. Здійснений аналіз архітектурно-розпланувальних характеристик дає підстави відносити Богородчани до ансамблевих міських утворень.

Історичне місто Маріямпіль (с. Маріямпіль Галицького району Івано-Франківської області)

Місто Маріямпіль, тепер село Галицького району Івано-Франківської області, розташоване на відстані 14 км на південний захід від м. Галича (дод. А, Табл. А. 10). Маріямпіль закладене на мисовидному плато над Дністром на місці первісного поселення доби Галицько-Волинського князівства (XII–XIII ст.), яке, ймовірно, було повністю знищене [286, 300]. У 1630-х рр. галицький стольник Теодор Андрій Белзецький отримав від короля грамоту на закладення містечка на землях Вовчкова, неподалік від сучасного Маріямполь. Белзецький побудував на мисі над Дністром замок-резиденцію «Божий Видок», який став дитинцем міста [365]. У 1691 р. король Ян III Собеський передає зруйноване містечко Белзецьких Боговид-Вовчків коронному гетьманові Речі Посполитої Станіславу Яну Яблоновському і надає йому привілей на закладення тут міста-фортеці [427]. Того ж року почалося будівництво фортеці й замку [272]. Приватне укріплене місто розбудовувалось на магдебурзькому праві з 1691 року біля замку, спорудженого у 1630-х рр. Мисовидне плато, на якому було розташоване місто, з трьох сторін утворювало природні перешкоди, а з напільної північної сторони міські бастионні укріплення утворювали фортифікаційну лінію оборони типу «кронверк»⁵ [273, 309].

Розпланувальна структура міста відповідала урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст. і складалась із трьох головних взаємопов'язаних елементів: середмістя, бастионного замку, обнесеного двома бастионними лініями оборони 1630-х рр. і 1691 р. [300] та системи міських бастионних фортифікацій із в'їзною брамою. Із півночі та північного сходу місто оточували

---

⁵ Аналогом укріплень у Маріямполь є м. Окопи Святої Трійці (1692). Автором обох проектів, очевидно, є голландський військовий інженер Тильман ван Гаммерен (1632 – 1706).

два розвинені передмістя. Композиційним ядром міста був наближений до квадрату ринок з ратушею. Структуру середмістя визначали комплекс монастиря капуцинів [300], три національні ділянки, які формували приринкові квартали [300]. Резиденція власників – замок із палацово-парковим комплексом, відігравав роль цитаделі й окремого об'ємно-розпланувального елемента. Одночасно в'їзна брама замку була пов'язана осьовим зв'язком із міською брамою, і між усіма елементами міста простежується стійка композиційно-розпланувальна підпорядкованість.

На основі проведених натурних обстежень і планувального аналізу можемо зробити висновок про існування у XVII – на початку XVIII ст. на території Маріямпольського міста-фортеці із унікальною композицією, частково збереженою у сучасній об'ємно-розпланувальній структурі.

Історичне місто Калуш

Калуш – одне з найдавніших і найсучасніших міст Галичини⁶ (дод. А, Табл. А. 10) [176]. Розташоване воно на північному заході Івано-Франківської області, на рівнинній, частково заболоченій, території. Ще в кам'яному віці на території сучасного міста були поселення. Назва "каліш" означає мешканців "каліша", тобто населення болотистих низовин. Такі назви трапляються як на Поділлі, так і на теренах Польщі [30, 103. С. 18; 211].

Перша зафіксована форма поселення на території сучасного історичного ядра міста – дворище, відноситься до XIV-XV століття. Характерним елементом такого типу поселення була трикутна площа, так звана "торговиця", яку можна простежити на карті Ф. фон Міга 1779 – 1782 рр. [459, 463], кадастровій карті 1850 року [470]. Первісний вигляд забудови середньовічного міста та його розпланувальні особливості важко визначити через брак збережених історичних описових, іконографічних та картографічних джерел. У

---

⁶ Перша письмова згадка про місто – 27 травня 1437 року – цього дня в Галицькому гродському суді зроблено запис: „Драгуш гомо Регіус де Калуша”, що означає в перекладі „Драгуш – людина відома, шляхетна, родовита з Калуша” [89, С. 25].

існуючій об'ємно-розпланувальній структурі міста є збережені фрагменти цієї первісної субстанції у вигляді вулиць та фрагменту площі.

Також до періоду XV ст. належать відомі згадки про володіння міста соляними копальнями, які існували у цій місцевості, ймовірно, ще за княжих часів і раніше [71].

Незважаючи на такий солідний вік, обличчя міста почало формуватися з наданням польським королем Сигізмундом Августом в 1549 році Калушу магдебурзького права [71]. У результаті цього Калуш стає „вільним містом” із власним гербом. Крім того, Калуш стає центром негородового староства, яке виділялося із складу Галицького староства з групою близьких сіл. У королівській люстрації 1565 року записано, що "містечко Калуш лежить під горами над річками Сівкою і Чечвою". Це перше топографічне визначення Калуша [442].

Відомими історичними фактами є те, що впродовж XVI – XVII століть місто багато разів потерпало від нападів татарів, чотири рази було практично ущент зруйноване [413. С. 720 – 728], це, ймовірно, спричинило закладення нового регулярного міського утворення у східному напрямку по відношенню до історичної торговиці.

Процес перебудови Калуша тривав від початку XVII ст., тоді місто набуло нового вигляду. Середмістя із приринковими кварталами і вузькими вуличками входило до фортифікованої частини, яка була у плані наближена до квадрату. В центрі міста була утворена прямокутна площа, всередині якої споруджено дерев'яну ратушу, яку в XVII столітті було замінено на муровану. У ратуші розташовувався міський магістрат. Неподалік ринкової площі в двох кутах прямокутного середмістя знаходились костел св. Валентина та церква св. Михаїла⁷, інша українська церква розташовувалась за брамою на Львівському передмісті.

---

⁷ Українська церква Св. Архистратига Михаїла - дерев'яна, непоказна – лежить близько мурованого гостинця. Середина церкви красно вимальована, має красивий іконостас з образами на блясі намальованими – такою її описав на середину XIX століття Володимир Навроцький [135].

Згідно з інвентарем Калуського староства 1693 року місто було обнесене валом, на якому частково був збудований паркан із дерева, оперезаний кутовими вежами (очевидно, мова йде про п'ятикутні бастеї) і дерев'яними оздобленими в'їздовими брамами-вежами з двох сторін валу: північної і південної [13]. Конструкцію фортифікаційної системи, що складалась із земляних насипів, поєднаних із дерев'яними елементами, зустрічаємо в інших фортифікаційних спорудах Західної України.

Очевидно, до складу середмістя входив описаний у кількох історичних джерелах старостинський замок, територія якого примикала до площі ринок довгою стороною, а двома короткими сторонами він межував із територією костелу св. Валентина та територією церкви св. Михаїла. На основі інвентарів та люстрацій XVII ст. можемо скласти уявлення про склад споруд, які входили до замково-резиденційного комплексу⁸ [442, 13, 303].

За фортифікованим середмістям були розташовані калуські передмістя, з середини XVII ст. їх називали Галицьким та Львівським.

У кінці XVIII століття, із настанням австрійського панування калуський замок був розібраний. Разом із знесенням оборонних фортифікацій були ліквідовані міські брами, знівельовані вали. У центрі міста були збудовані нові кам'яні житлові та культові споруди. Дерев'яні будівлі залишались на колишніх передмістях і в приміських селах. Це суттєво змінило історичну панораму міста Калуша.

Історичне місто Вишнівець

Цікавим об'єктом дослідження є містечко Вишнівець, розташоване на межі Волині та Поділля, понад рікою Горинь (дод. А, Табл. А. 10). Існуючий там замок і середмістя від половини XV ст. було родинним гніздом

---

⁸ Це були: резиденційний будинок з ганком на мурованому цоколі та дерев'яним дахом під гонтами. По ліву сторону від того будинку була стайня, навпроти неї кухня, до якої примикала зі сторони міста брама з вежею. По праву руку від брами були нові будинки зі столовою залюю. У четвертій частині квадрату були також будинки, що простягались від костелу аж до резиденційного будинку, в них розташовувались пекарня, помешкання підстарости і кімнатка, до якої примикало приміщення в'їзної брами зі сторони костелу. Ця брама також завершувалась вежею. На території дитинця були дві криниці, шпихлір. Навколо будинків знаходився італійський сад. Із опису випливає, що конструкція споруд старостинської резиденції в основному, за винятком мурованих цоколів споруд та печей, була зрубною із гонтовими дахами [303].

Вишнівецьких. Закладення Вишнівця, подібно як і Збаража, приписують Дмитрові Корибутові, хоча за результатами найновіших історико-документальних досліджень ця версія викликає великі сумніви⁹.

На початку XVI ст. Вишнівець відіграв роль оборонного форпосту на шляху татарських походів на Волинь. Біля підніжжя основного укріплення – замку, розташовувалося приміське поселення – підзамче. Також є відомості про існування оборонних мурів навколо середмістя. У XVII ст. Ярема Вишнівецький перебудував існуючий на той час замок і уфортифікував його новою бастионною системою [321, 191, 40].

Вишнівецькі неодноразово покидали та повертались у своє родинне гніздо, причиною цьому були вагомі історичні події – постійні турецькі набіги, Велика Північна війна. У результаті цих подій замок неодноразово руйнували і відбудовували знову [411].

У період правління останнього з Вишневецьких, Михайла Сервація, замок було перебудовано на палац, згідно з тогочасними новітніми архітектурно-інженерними поглядами. У 1720 році зведено на базі існуючого корпусу, який було значно розбудовано, резиденцію в стилі класицизуючого бароко. Вона була достойна одного з найбагатших магнатів Речі Посполитої, яким і був Михайло Сервацій. Резиденція набула рис популярного на той час "palazzo in fortezza". Проектував цей комплекс, найправдоподібніше, творець перебудови костелу Св. Михаїла Якуб Бланже Деспрес. Палац було оточено бароковим садом проекту Діонісія Міклера [191, 290].

Палац своїм архітектурно-ландшафтним вирішенням перевершував усі відомі на той час магнатські резиденції Європи. Вигляд його можна було порівняти хіба що із найпомпезнішою монаршою резиденцією тодішньої Франції чи замком Кронборг у Данії. Зали замку були оздоблені

---

⁹ Обґрунтування нових гіпотез щодо головних історичних етапів розвитку Вишнівця та його засновників подає Р. Підставка [204]. У хроніці М. Стрийковського Вишнівець уперше згадується у 1395 р. в зв'язку з будівництвом укріпленого замку [411].

найдовершенішими творами мистецтв та складала найвеличнішу приватну колекцію Речі Посполитої XVIII ст.

Після Вишнівецьких у кінці XVIII ст. їх спадок перейшов родині князів Мнішів, які не просто підтримували у порядку та примножували величезні маєтності, а й часто приймали у палаці найвищу знать тодішньої Речі Посполитої на чолі з королем Станіславом Августом.

Але на початку XIX ст. у зв'язку із частим переходом палацу із рук в руки, його доля докорінно змінилась. Так, що до половини XIX ст. наповнення та оздоблення інтер'єрів, мистецькі колекції світового значення, цінна бібліотека були втрачені¹⁰.

До складу палацового ансамблю на період XVIII ст. входили: центральний двоповерховий корпус, бічні флігелі та галереї, що утворювали просторий курдонер перед головним входом до палацу, бароковий терасований сад та бастіонні фортифікації. Увесь комплекс було обнесено характерною бароковою огорожею. Палацовий ансамбль майже у повному об'ємі є збережений до теперішнього часу.

До складу спряженої фортифікаційної системи резиденції Вишневецьких входив також комплекс монастиря Кармелітів Босих. Комплекс був уфундований Яремою Вишневецьким¹¹ у 1645 році, а завершений останнім із роду, Михайлом Сервацієм. Святиня у 1655 році була пошкоджена військами Б. Хмельницького. Упродовж XVII – XVIII ст. комплекс неодноразово руйнували і знову відбудовували. Монастир складався з храму Святого Михаїла, комплексу келій та господарських приміщень. На жаль, у радянський період костел було повністю знищено. Тому на цей час існуючими є тільки споруди келій та помпезна барокова огорожа комплексу.

Важливою складовою історичного міста є бароковий сад Вишневецького палацу, який був розпланований у 1731 році на території родинного маєтку, та

---

¹⁰ У період, коли власником палацу був граф Володимир Платер, він, прорахувавши свої можливості, був змушений розпродати майже все майно із аукціону. У результаті цього видатні мистецькі збірки були розпорочені по приватних колекціях [191].

¹¹ Ярема Вишневецький перший з цієї княжої української родини прийняв католицьку віру [89].

у видозміненому вигляді збережений до сьогодні. Парк складався із трьох структурних елементів – нижньої і верхньої платформ, між якими на великому виступі Замкової гори було утворено партерну частину. У ландшафтному вирішенні парку було застосовано стиль природного лісу. Також на цей час частково збережена цегляна історична огорожа та вхідна брама парку [439].

Біля підніжжя Замкової гори розташовується церква св. Вознесіння, колишня замкова церква XVI ст., яка була родинною усипальницею найперших із роду Вишневецьких.

Як і в попередні кілька століть, головною просторовою домінантою міста в цей час є колишній палац Вишнівецьких, який використовується як музей. Разом із історичним бароковим садом, спорудами колишнього монастиря Кармелітів Босих, замковою церквою та фрагментами бастионних фортифікацій він утворює вагомий історико-культурний осередок не тільки міста Вишнівця, але і всього Тернопілля.

Історичне місто Збараж

Наступним об'єктом дослідження є місто **Збараж**, яке належить до найдревніших міст Тернопільщини (дод. А, Табл. А. 10). Розташоване воно на річці Гнезна, що є притокою Серету. Заснування літописного Збаража датують X століттям. Але перші писемні згадки про місто походять із XIII ст.¹² Згідно з відомими історичними описами з XIII ст., а очевидно, і раніше місцевість потерпала від постійних нападів татар, тому в XIV ст. було прийнято рішення про будівництво кам'яного замку [54, 85, 40, 87].

На початку XV ст. було зведено фортецю, яка творила єдиний прихисток міщан у випадку нападів [163]. Упродовж століть родинний маєток Збараських неодноразово руйнували та відбудовували. Родина Збараських мала намір звести свою родинну обитель надійною і такою, що відповідає би найсучаснішим архітектурно-містобудівним вимогам XVII ст., тому до проекту

---

¹² У період XIII ст. контроль над цими українськими землями намагався встановити князь Лешко Білий, а з 1362 року все Поділля, а відповідно і Збараж, належали Федору Коріатовичу, що був єдиним власником цих земель до осені 1393 р. Після нього власником Збаража став князь Дмитро Корибут [270].

було залучено Віченцо Скамоцці. Виконаний ним початковий проект резиденції типу "palazzo in fortezza" був частково змінений, ймовірно, не менш видатними будівничими згаданої епохи Генріхом ван Пеном і Андреа дель Аква. У результаті було зведено оборонну резиденцію чотирикутної форми в плані з ранньобароковим палацом та бастионними укріпленнями. Всю замкову споруду оточував рів, заповнений водою. Інтер'єри ж замку були скромними і не виділялись особливими мистецькими рішеннями [180, 281].

Саме цей замок опинився в епіцентрі конфронтації між військами Богдана Хмельницького та Яреми Вишневецького в 1649 році. Наступне випробування він пройшов уже в 1675 році, в результаті чого фортеця була спалена татарами. У кінці XVII ст. маєтності Вишневецьких переходять до родини Потоцьких, які доклались до перетворення колишньої оборонної фортеці на витончену аристократичну резиденцію. На жаль, у модернізованому вигляді резиденція проіснувала також недовго і з середини XVIII ст. перебувала у стані занепаду, очікуючи періоду відродження, який наступив аж у 1990-х роках із становленням незалежності України. У кінці XX ст. розпочинається реставрація замку та утворюється на базі нього заповідник "Замки Тернопілля".

Сьогодні цей об'єкт, як і багато століть тому, є головним акцентом історичного ядра міста Збаража. Окрім того, він відіграє роль культурно-мистецького магніту, який притягує відвідувачів до міста, та виконує історико-просвітницьку функцію [2].

Збаразький палац разом із збереженими пам'ятками сакральної, житлової, громадської архітектури та видозміненим, частково збереженим простором колишньої площі ринок формують сучасне середовище центру міста [213].

На сьогодні серед збережених пам'яткових споруд історичного середмістя головними є: палац XVII ст. із фортифікаційною системою; костел і монастир отців Бернардинців (1627); Успенська церква (колишній Тринітарський костел (1755-1758)); Церква Воскресіння Христового (1764); фрагменти ринкової квартальної забудови; елементи розпланувальної

структури колишнього середмістя. Перелічені історичні споруди та комплекси формують простір сучасного міського середовища Збаража. Ці об'єкти за рахунок складного ландшафту утворюють живописну об'ємно-просторову композицію міста, яка вирізняється геометрично правильним розплануванням території середмістя, що походить із періоду XVII ст.

Історичне місто Микулинці (сmt Микулинці)

Сучасне селище міського типу Микулинці в минулому було одним з найстаріших міст Західної України. Першу писемну згадку про Микулин зустрічаємо у “Повчанні Володимира Мономаха”, яка датується 1096 роком [301].

Містечко Микулинці постало на винятково мальовничій місцевості Поділля (дод. А, Табл. А. 10). Сприяла цьому близькість до ріки Серет та заліснені колись сусідні пагорби. Попри Микулинці проходив один із головних татарських шляхів, тому на місі, оточеному півколом ріки, в середині XVI ст. було зведено укріплений замок [301, 321], поряд із яким, згодом розвинулось середмістя.

Проаналізувавши особливості історичного розвитку колишнього міста Микулинці та дослідивши існуючий стан його об'ємно-розпланувальної структури, стає очевидним, що найцікавішим і найдовершенішим періодом у його розвитку був період XVII – XVIII ст. Саме риси, притаманні бароковій урбаністиці, добре простежуються і сьогодні у міській композиції та вирізняють архітектуру Микулинець з-поміж інших міст Західної України.

Цей об'єкт є яскравим прикладом застосування практичного містобудування, у якому реалізовано нові принципи забудови у вже сформованому середньовічному місті. У Микулинцях було створено, у відносно аморфному міському середовищі, композицію, яка стала згодом осередком міського ансамблю. Використовуючи пейзаж в якості одного з головних компонентів міського ансамблю, було сформовано новий міський центр. Звивисті повороти ріки Серет утворили природне середовище, яке

виявилось зручним для зведення могутнього замку у XVI ст., а використання стрімких перепадів рельєфу – для розпланування середмістя за регулярним принципом у низині ріки у період XVII ст. – XVIII ст. Поруч із замком на мисі, оточеному півколом ріки Серет, було розташовано бароковий палац із парком та костел із монастирем.

Микулинецький палац із парком мав традиційне для періоду бароко об'ємно-просторове вирішення [333]. Майже у повному об'ємі палацовий комплекс збережений і в наш час. До його складу входять: центральний двоповерховий корпус, два флігелі та дві півкруглі у плані галереї, що утворюють просторий курдонер перед головним входом до палацу. Вагомою складовою ансамблю є колишній бароковий сад, який на цей час збережений у видозміненому вигляді.

Ще однією видатною спорудою Микулинців є Костел св. Трійці, який є яскравим взірцем епохи пізнього бароко, а на Тернопіллі Микулинецькому костелу немає рівних за величчю [247]. Дослідники його архітектури схиляються до думки, що автор проекту надихався архітектурою Дрезденського катедрального собору Св. Трійці¹³ та вбачають багато спільних рис у об'ємно-просторових вирішеннях цих споруд. Упродовж XVIII – XX ст. костел зазнавав пошкоджень від природних стихій та неодноразово був ремонтований, на цей час споруда відреставрована та виконує свою первісну функцію. У 1780 році при костелі було створено монастир отців-місіонерів ордену Св. Вінцента.

У ході дослідження було виявлено що, головні складові міської композиції розташовані вздовж єдиної осі сприйняття, яка поступово розкриває глядачеві об'єкти міського середовища. Уздовж цієї осі розташовані головні просторові доміанти історичного ядра міста – споруда костелу та споруди палацу. У свою чергу, головна вісь сприйняття є головною планувальною віссю, вздовж якої послідовно розташовано площу ринок із ринковою

---

¹³ Дрезденський катедральний собор Св. Трійці будувався упродовж 1738 - 1754 років за ескізами італійського архітектора Гаetano Чіавері. Його визнають однією з найвеличніших споруд Дрездена у пізньобароковому стилі.

забудовою, сакральні споруди, палацові споруди з бароковим садом, який також мав чітке розпланування, а замикає цю вісь споруда костелу. Отже, не зважаючи на складний рельєф місцевості, будівничими та власниками міста було створено живописну і одночасно регулярну осьову об'ємно-розпланувальну композицію міста, у якій вдало розташовуються головні домінанти, а інші планувальні елементи підсилюють їх значення.

Історичне місто Окопи Святої Трійці (с. Окопи)

У дослідженні представлено маловідомий фортифікаційний об'єкт Окопи Святої Трійці, який був зведений у XVII ст. на території сучасного с. Окопи Борщівського району Тернопільської області (дод. А, Табл. А. 10). Унікальність об'єкту полягає у його розташуванні на вузькому перешийку із стрімкими скелястими берегами, у межиріччі, недалеко біля злиття р. Збруча та р. Дністер. За рахунок унікальних природних умов ще у X–XI ст. тут існувало Руське городище. І надалі цей природній захист був використаний владою польської держави для створення стратегічного військового об'єкта в період польсько-турецької війни 1672 – 1676 рр. [244].

Оскільки на період 1672 р. Кам'янець-Подільська фортеця була захоплена військом Османської імперії, а коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ян Яблоновський [427], як і король Ян III Собеський, мали на меті її відвоювати, то необхідним було створення нового стратегічного військового об'єкта.

Фортецю Окопи Гори Святої Трійці було зведено впродовж 1692 року. Засновували цю твердиню коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ян Яблоновський та воєвода київський Марцін Контський для блокади доріг, що вели до захопленого турками Кам'янця-Подільського [326, 429].

Створення проекту фортеці приписують видатному голландському архітектору Тильману Гамерському, свій вклад у проектування оборонного об'єкту зробив також генерал коронної артилерії Мартин Контський, київський воєвода. Фортеця була утворена на вузькому скелястому перешийку між двома ріками шляхом утворення двох бастіонних ліній оборони [324, 378].

До складу східної лінії оборони входили два півбастіони, один бастіон, рavelін і Кам'янецька брама, а до складу західної лінії – два півбастіони, рavelін і Львівська брама. Загальна довжина східної лінії оборони становила 180 ліктів, а західної лінії – 470 ліктів. Висотна відмітка бастіонів та куртин перевищувала 10 м.

Крім того, на території фортеці було збудовано обсерваційну вежу та костел для гарнізону. Щоб надати більшого значення цьому об'єкту, на зламі XVII – XVIII ст. тут відбувались сеймики подільської шляхти.

Проаналізувавши історичний розвиток фортеці, можемо виокремити кілька містобудівних етапів її розвитку.

I етап (1692 р. – 1700 р.) – закладення бастіонної фортеці за принципами ренесансно-барокового містобудування, яка набула рис староголландської військово-інженерної школи. Головною метою будівництва фортеці було створення стратегічного військового пункту. Головні чинники, що вплинули на створення цього оборонного об'єкта, – унікальні природні умови, вдале місце розташування.

II етап (1700 р. – 1730-ті рр.) – створення містечка на основі військового об'єкта, надання привілеїв на проведення щотижневих торгів та щорічних ярмарків. У цей час проводиться модернізація бастіонних укріплень. Містечко проіснувало до середини XVIII ст., потім занепало. Укріплення фортеці не підтримувались у належному стані і також почали занепадати. У цей час на території фортеці розташовувався невеликий гарнізон.

III етап (1768 р. – 1769 р.) – фортеця була зайнята військами барської конфедерації та використовувалась за призначенням [48, 341]. Улітку 1768 р. після утворення барської конфедерації невеликий гарнізон коронних військ залишив фортецю, завдяки цьому в листопаді її зайняли барські конфедерати під командуванням Казімежа Пуласького. Відділи конфедератів знаходилися в Окопах до весни 1769 р. 8 березня російський генерал Сергій Ізмайлов почав штурмувати фортецю. Конфедерати не були в стані утримувати занедбаних

укріпленнь проти атаки регулярних військ. У результаті Пулаский з групою солдат утік уплав через Дністер. Під час штурму згорів костел в Окопах, в якому знаходився на той час конфедератський шпиталь.

IV етап (1772 р. – поч. XX ст.) – період перебування фортеці у руїні.

У 1772 р. Окопи знаходилися під австрійською владою, яка не приймала рішень, щоб реставрувати фортецю і розмістити там знову гарнізон.

Історичне місто Почаїв

Місто Почаїв Кременецького району Тернопільської області розташоване на відстані 20 км на південний захід від районного центру Кременця у північній частині Тернопільської області [8, 95, 250] (дод. А, Табл. А. 10). Першу письмову згадку про Почаїв як населений пункт містить королівська грамота на землеволодіння у Литовській метриці. У 1442 р. князь литовський Казимир IV Ягеллончик надав маєток Почаїв кременецькому війтові, а у 1451 – передав Васкові Стрільцю [166, 167, 165]. З періоду виникнення можемо виділити кілька головних етапів функціонування Почаєва – монастирського комплексу і міста.

I етап (від заснування – до початку XVIII ст.). У давньоруських літописах згадки про Почаїв як монашу обитель відсутні, найрозповсюдженішою версією заснування монастиря є період після нападів 1240 р., коли Києво-Печерські монахи обрали для себе пристанище у печерах (природних або рукотворних) поблизу старовинного Крем'янця. Комплекс основних монастирських споруд сформувався після 1597 р. навколо мурованої Успенської церкви на південному схилі Почаївської гори. У XVII ст., попри несприятливі суспільно-політичні обставини, турецькі напади, Почаївський монастир продовжує розбудовуватись: споруджуються сакральні, житлові, господарські й цивільні будівлі. На початок XVIII ст. стає найбільшим монастирем Волині – і за суспільно-релігійним значенням, і за архітектурно-просторовими характеристиками, і переходить у підпорядкування греко-католицькій церкві, пізніше оо. Василян [227].

Найбільш достовірним іконографічним джерелом, яке відтворює вигляд монастиря до василіанської доби, є мідьорит Никодима Зубрицького «Облога Почаївського монастиря 1675 р.» (1704 р.). Головною спорудою на ній є Успенська церква, орієнтована вздовж осі схід-захід паралельно до схилу гори. Вона неодноразово трансформувалась, що підтверджують показані на гравюрі другий і третій надбудовані яруси ще двох церков і укріплення південної стіни наві трьома контрфорсами. Очевидно, значний перепад рельєфу дозволяв організувати вхід у другий ярус споруди з монастирського подвір'я. Зі східної сторони біля церкви на гравюрі позначений вхід до печери, у якій, ймовірно, до початку будівництва на Почаївській горі мешкали монахи-пустельники.

Північніше на незначній відстані, вище по рельєфу, розташовувалась значно більша за розмірами тридільна церква Св. Трійці, також зорієнтована вівтарем на схід. Її розташування пояснюється не композиційними міркуваннями, а необхідністю включення до внутрішнього простору однієї з святинь монастиря – відбитку стопи Божої Матері. П. Ричков припускає, що близькими за бароковою стилістикою, об'ємно-просторовими характеристиками до також втраченої Троїцької церкви є Преображенська в Залужжі (1600 р.), Миколаївська в Бучачі (1610 р.), Михайлівська в Гощі (1639 р.), Успенська в Підгайцях (1653 р.). З північної сторони у периметральній забудові, між келіями, розташовувалась невелика церква Перемоги Божої Матері (після 1675 р.), із західної сторони, у пряслі оборонної стіни, – триярусна оборонна дзвінниця.

Локаційний ареал монастирської території склався одночасно і залишився практично незмінним протягом XVII ст. На кінець XVII – початок XVIII ст. уся територія була поділена на власне монастирську та передмонастирську частини. Композиційно комплекс складався з трьох складових: найдавнішої головної периметрально замкненої частини нерегулярної форми з храмами, келіями, яка утворювала своєрідну цитадель; суміжної східної, також

периметрально замкненої частини з рядовою нерегулярною забудовою; та монастирського саду, який оточував монастир із південно-західної сторони [227]. Оборонний периметр монастирської цитаделі утворювали монастирські споруди, келії, церква Успіння, західний оборонний мур з вежами і оборонною дзвіницею і частково південний. Передмонастирська частина була оточена менш потужною вежо-стіновою системою, ймовірно, дерев'яною.

II етап (початок XVIII – 1830-ті рр.). На початку XVIII ст. монастир переходить до оо. Василіан (дата та історичні обставини на сьогодні не з'ясовані). Поступова розбудова монастиря починається після закінчення Північної війни (1721 р.). Найперше відбулись зміни у перейменуванні церков. Головний храм Св. Трійці переосвячено в Успенський. Не з'ясованим на сьогодні є також стан архітектурних споруд того періоду. Описи пожеж у XVIII ст. можуть бути підтвердженням втрати дерев'яних новозбудованих споруд. За інвентарем 1736 р. [227, с. 29, 40, 43], який складався після кількох руйнівних воєнних дій, об'ємно-розпланувальну структуру Почаївського монастиря визначала менша кількість споруд, ніж зображено на гравюрі Н. Зубрицького. Проте основні монастирські споруди та оборонний мур були збережені, отже, об'ємно-розпланувальна структура не зазнала значних змін.

Принципові зміни відбулись після 1761 р. На кошти Миколи Потоцького у 1782 р. завершено будівництво нового Свято-Успенського собору (проект Готфріда Гофмана (1771); проект перебудови Петра Полейовського (1775)). Також споруджено помешкання для монахів (братський корпус). [227, с. 48].

Успенський собор розташований на місці колишньої Троїцької церкви, але головним фасадом орієнтований на південь. Для забезпечення доступу до головного входу над фундаментами попередніх двох церков і давніми печерами була споруджена південна тераса. Братський корпус збудований з північного боку собору і разом з ним утворює замкнене, прямокутне у плані подвір'я, за об'ємно-розпланувальною характеристикою – конвент. Планувальна характеристика є свідченням намагання архітектурними засобами «примирити»

західну і східну традиції. Використання такого прийому, як поворот бічних веж головного фасаду таким чином, що їх діагоналі паралельні поздовжній осі храму, є знаковим бароковим прийомом європейської архітектури XVIII ст. [227, с. 54, 64 – 70]. Із архітектурно-містобудівної точки зору Успенський собор є композиційною домінантою, яка підпорядкувала собі всю навколишню забудову. Можна стверджувати, що Успенський собор є найяскравішим творінням європейського бароко другої половини XVIII ст. на території Правобережної України.

Сакральний комплекс Почаєва є головною складовою містобудівного комплексу, навколо якої сформувалось місто. За локаційним привілеєм 1778 р., ймовірно, з незаселеної на той час південної сторони монастирського комплексу, біля підніжжя Почаївської гори закладається містечко Новий Почаїв з розпланувальною структурою, характерною для європейської барокової традиції. Так, композиційним ядром Нового Почаєва була прямокутна у плані ринкова площа, закладена при перехресті трьох доріг. Також у містобудівній структурі присутня багатоосьова розпланувальна версія, підпорядкована єдиній точці, як спеціальному пункту, відповідно до барокової ідеї політичної централізації, якою у даному випадку слугує комплекс Почаївського монастиря – символ влади (релігійної).

Історичне місто Бережани

Сьогодні місто Бережани – це адміністративний центр Бережанського району Тернопільської області (дод. А, Табл. А. 10) [179]. Місто розташоване в мальовничій горбистій місцевості, через яку протікає р. Золота Липа, також на території сучасного міста розташовується Бережанський став [95].

Бережани були засновані у 1530 році як невелике приватне місто. Вже з самого початку свого існування вони отримали функцію головного адміністративно-управлінського центру просторих володінь шляхетської родини Синявських. Тут утворилось гніздо цього визначного роду і був зведений могутній замок.

У результаті проведених планувальних досліджень історичної картографії, а також на основі проведеного аналізу описових джерел і наукових праць вдалось виділити три етапи просторового розвитку Бережан [356].

На **I - му етапі** це було місто – невеликий ансамбль ринкової площі з одним рядом корпусів, який був обнесений земляними оборонними валами. Зі східної сторони міста, на острові, біля берегів Золотої Липи, було зведено згаданий замок на плані п'ятикутника з трьома вежами та ровами. За своїм характером – це був самостійний ансамбль в плані просторової композиції [356].

На **II - му етапі** розвитку – приблизно 1570 – 1630 рр. – в період проникнення на територію тодішньої Польщі тогочасних урбаністичних течій із західної Європи, сформувалась нова просторова система міста. Це проявилось у принципі поєднання міста із замком за допомогою загальної фортифікаційної системи, яка охопила нові території центру і укріплення замку, що виникли одночасно. У цей час змінює свій характер замковий ансамбль, який перетворюється із середньовічної фортеці у ”палаццо ін. фортецца”.

III - й етап розвитку пов'язаний з виникненням нових об'єктів у місті й замковому комплексі та модернізацією укріплень усього центру. Робота була завершена у першій чверті XVIII ст. [356].

Отже, для міста Бережан у період їх найвищого розвитку характерною була урбаністична модель міста-резиденції XVII – XVIII ст., головним розпланувальним принципом якої є розташування середмістя, композиційно поєданого із замком. Така модель з'явилась на території Польщі в другій половині XVI ст. і застосовувалась у різних варіантах просторових вирішень. Нова оригінальна і незвичайна концепція форми, ролі й функції, яку часто зустрічаємо у цей період, залишила по собі багатство накопичених культурних цінностей у наступних століттях.

Історичне місто Жовква

Жовква – місто районного значення Львівської області, яке було закладено у 1594 році коронним гетьманом, львівським каштеляном Станіславом Жолкевським на території його села Винники (дод. А, Табл. А. 10) [91, 264]. Власником було утворено місто-фортецю, яку розпланували на південній околиці села. Складалась вона із замку та середмістя, що були об'єднані в один комплекс. У 1603 році місто отримало магдебурзьке право та ряд інших привілеїв.

Місто мало два передмістя – Львівське та Глинське. Від початку заснування у Жовкві були поселені лише українці та поляки. Пізніше тут з'явилися італійці, німці, вірмени, євреї та татари. Упродовж XVII-XVIII ст. містом володіли магнатські родини Жолкевських, Даниловичів, Собеських, Радзивилів.

В основі історичної розпланувальної структури міста Жовкви лежить ренесансна схема міста-резиденції. Міський уклад складають: резиденція власника міста, середмістя та оборонний пояс. Розбудова міста почалась із закладення замку, міських башт і брам. У наступний етап місто обнесли мурами, які споруджували близько 1613–1621 рр., а в 1626 р. почали насипати вали. У Жовкві поєднано дві системи оборони: перша – оборонні мури з вежами, друга – земляні бастіони, куртини і рavelіни, які оточили місто ззовні.

Замок Жолкевських у плані був наближений до квадрата, його головний фасад мав вежу та в'їзну браму, за допомогою якої резиденція комунікувала із середмістям [304].

Квадратний ринок Жовкви мав розмір, наближений до замку, по центру якого розташовувалась ратуша, а по периметру – квартали житлової забудови. Розпланувальна структура міста була регулярною та наслідувала італійські ідеальні міста ренесансу [382].

Найбільшого розквіту місто досягло за часів правління польського короля Яна III Собеського (1661–1696), коли воно виконувало функцію королівської резиденції, оскільки перебувало у власності роду Собеських. Особисто він заклав

парк в італійському стилі з лазнями на озері, великі мисливські угіддя поблизу замку, звані Звіринцем, а на горі Гарай збудував літню резиденцію – глоріету у вигляді вежі з великими підвалами біля підніжжя гори [33].

До видатних історико-архітектурних ансамблів Жовкви належать Ринкова площа (сучасна площа Вічева) із замком 1594, костелом Святого Лаврентія XVII століття, Василіанський (XVII-XX століття) і Домініканський (XVII-XVIII століття) монастирі та інші. Високу художню цінність мають зразки дерев'яного зодчества, збережені на території колишніх передмість, та синагога в стилі ренесанс.

У планувальній структурі Жовкви присутньою є спеціальна парадна площа перед резиденцією власника міста. Найчастіше ці площі закладались окремо від решти площ міста і формували спеціальний парадний простір перед палацом власника. Одною із особливостей Жовкви є те, що ця площа тут була поєднана із головною громадською та торговою площами міста [33].

До нашого часу місто зберегло планувальну структуру, в основі якої – всі храми міста і житлова забудова.

Історичне місто Броди

Місто Броди розташоване на північному сході Львівської області (дод. А, Табл. А. 10) [91, 264]. Воно було закладене в кін. XVI ст. воєводою руським Станіславом Жолкевським на території історичного села Броди. У 1584 році Броди отримали магдебурзьке право, а на початок XVII ст. місто вже було одним із найбільших торгових центрів регіону.

Містечко Броди є яскравим прикладом західноукраїнських міст, які були збудовані за принципами “ідеальних міст” відродження. Регулярна розпланувальна структура міста відрізняється строгою геометричністю [349].

Головними розпланувальними елементами міста виступають середмістя, оточене поясом бастионних фортифікацій, та поєднана з ним резиденція власника міста. Резиденція розташувалась у західній частині міста, вона мала вигляд п'ятикутної бастионної фортеці, в межах якої знаходився палац.

Замково-палацові утворення такого типу отримали у Європі назву "палаццо ін. фортецца". По периметру фортеця була оточена глибоким земляним ровом. Укріплення складались з 5 бастіонів і куртин з казематами. Брідська фортеця була яскравим прикладом оборонної споруди раннього бароко [307].

Як показує графічно-метрологічний аналіз, нарис міських фортифікацій був опертий на комбінацію правильного десятикутника і двадцятикутників, яка співпадала своєю віссю з віссю п'ятикутного нарису замку. Манера будівництва в загальному співпадає з концепціями Ж. Е. де Бар ле Дюка, відомого авторитета французької військово-інженерної школи. Можна також знайти подібність брідських фортифікацій до оборонної системи Боплана в Кодаку [307]. Саме риси французької містобудівельної школи зустрічаємо у Станіславові та Бродах, що робить їх подібними. Крім того, фортифікації обидвох міст розплановані на основі правильних геометричних фігур.

На сьогодні у Бродах частково збережено п'ятикутну фортецю, яка була резиденцією власників міста. Конструкція оборонної системи – земляна, що є традиційним для фортифікацій XVI ст. В оборонних мурах знаходиться ряд приміщень (казематів), перекритих парусними склепіннями. По периметру оборонні стіни обмуровані цегляною кладкою з вкрапленнями кам'яних блоків. Подібну кладку зустрічаємо у м. Івано-Франківську (Станіславові) на збереженому бастіоні фортеці XVII ст.

У вигляді перепадів рельєфу збережено фрагменти двох бастіонів фортифікаційної оборонної системи міста Броди XVII ст.

2.3.2. Резиденційні комплекси періоду XVII – XVIII ст. на території Західної України

Бароковому періоду розвитку містобудівних комплексів Західної України притаманні кілька типів приватних резиденцій. Це замкові споруди із оборонною функцією або замково-палацові та палацово-паркові комплекси із переважаючою репрезентативною функцією. Можливим є також змішаний тип,

у якому присутні риси і оборонної архітектури, і палацової. У Європі такі специфічні палацово-оборонні споруди отримали назву "палаццо ін. фортецца".

Розмір резиденції, її велич залежали від статусу, кількості нерухомого майна власника. Власник великої латифундії, який прирівнювався до звання князя, мав резиденцію, що б відповідала ієрархії маєтків відповідно до статусу держави, якою була Річ Посполита в XVIII ст. Інакше виглядала садиба шляхтича, власника одного села, який також намагався підкреслити приналежність до привілейованого цивільного стану. Отже, магнати мали резиденції з замками – палацами, багата шляхта зупинялась на палаці або величній садибі, а сільська шляхта – на невеликому дерев'яному дворі, що завжди був у стилі, який відрізняв його від селянської хати [343, С. 52].

Історичний замково-палацовий комплекс у смт Олика

Олицький замок розташований на території сучасного смт Олика Ківерецького району, Волинської області, на шляху Рівне-Брест [94] (дод. А, Табл. А. 11). Замково-палацовий комплекс постав на місці попереднього середньовічного замку, який, очевидно, існував ще у XV ст. Саме в цей період власник тих земель Ян Радзивіл Бородатий першим із Радзивілів став писатися на Олиці [29, 424].

Розташування замку пов'язане із особливостями місцевого ландшафту, він знаходиться на зручному підвищенні острівного типу біля злиття двох рік – Осенище і Путилівка. В'їзд до замку є відгалуженням історичного торгового шляху, що проходив через поселення [226].

Ренесансно-бароковий період у розбудові Олицького замку пов'язаний з Станіславом, Миколаєм Кшиштофом і Альбрехтом Станіславом – Радзивілами, які провели перебудову існуючого на період XVII ст. чотирикутного у плані замку із баштово-стінового типу на більш досконалу оборонну споруду з використанням новоіталійської бастионної системи з наріжними вухастими бастионами (al orione). Ймовірно, прототипом цієї фортифікаційної споруди слугував Несвізький замок (головна резиденція

Радзівілів), який, у свою чергу відображав досягнення італійських фортифікаторів кінця XVI ст. [226].

На сер. XVIII ст. припадає наступна трансформація замку, спрямована на перетворення його із оборонного комплексу на цілісний світський архітектурний ансамбль. У периметр старіших бастионних фортифікацій було вписано нову світську масштабну архітектуру. На період 1755 р. внутрішньо-просторова композиція резиденції складалася із периметральних мурованих житлових корпусів, домінантою для яких служила новозбудована брама із надбрамною вежею. Надбрамна вежа була трьохповерховою. Її нижня розширена частина була включена в крило замку і в плані мала вигляд видовженого восьмигранника. Вежа від сторони дитинця мала динамічну ввігнуту форму з високою конховою нішею на осі. Мотив обширної конхової ніші на фасаді має європейську, ще ренесансну традицію, яка походить від палацу Бельведер у Ватикані, за проектом Браманте. [345]

Замок в Олиці вважають одним із найкращих прикладів поєднання оборонної та резиденційної функції в єдину об'ємно-просторову композицію.

Період сер. XVIII ст. був періодом найвищого розквіту замку, після чого розпочався його поступовий занепад.

Упродовж XIX ст. замок використовувався як військовий шпиталь або стояв пустою, що вплинуло на його незадовільний стан. Пишне інтер'єрне оздоблення в цей період було знищене. Упродовж XX ст. замок пережив декілька реставрацій та відновлень, на цей час там влаштовано лікувальний заклад. Попри те, що замок має статус пам'ятки архітектури національного значення, сучасна функція не сприяє збереженню об'єкта та обмежує доступ відвідувачів.

Історичний палацовий комплекс у с. Підгірці

Підгорецький замок знаходиться у селі Підгірці Бродівського району Львівської області [91, 264, 287, 438] (дод. А, Табл. А. 11). Він розташований на краю рівнинного плато, неподалік від ріки Стир. На території теперішнього

замку ще у період XVI ст. існувала оборонна споруда, на місці якої у 1637 р. гетьман Конєцпольський розпочав будівництво палацу. Отримавши Підгірці як придане своєї першої дружини Кристини Жолкевської, дочки гетьмана Станіслава Жолкевського, Станіслав Конєцпольський утворює замський резиденційний комплекс неподалік від головної резиденції міста Бродів на кшталт тодішніх популярних у Європі замських вілл [400].

Підгорецький палац був побудований на краю схилу, який стрімко обривається з північного боку. Палацова споруда в плані близька до квадрата, нижній ярус споруди обмежений чотирма бастіонами. Тобто цей комплекс поєднує в собі оборонну і житлово-репрезентативну функцію, що відповідало популярному у Європі типу замково-палацових комплексів “**палаццо ін. фортецца**”. З півдня, заходу і сходу він оточений ровом, зовні за його межами помітні сліди існування інших оборонних елементів: крита дорога, площі зброї і фортечний стік. З боку головного в'їзду до палацу через рів був перекинений розвідний міст [351].

Споруда палацу, перероблена Конєцпольським, отримала вигляд замку у формі чотирикутної зірки, майже квадратної, з чотирма кутовими бастіонами. Північна частина палацу двоповерхова, південна частина одноповерхова, прикрашена в'їзною пишно декорованою брамою. Із північного боку до палацової споруди примикає партерний сад. Територія саду складається із трьох терас на північному схилі. Тераси були обгороджені балюстрадами, прикрашеними скульптурами, які були розміщені з певними інтервалами. Під найвищою терасою була розташована печера (грот), в альтанках опорного муру другої тераси були розташовані 18 гіпсових фігур, третя тераса була покрита грабовими алеями, що перетинались між собою [421, 352].

3. Хорнунг визначив, що концепція форми Підгорецького комплексу впливає із французьких палацових споруд з кінця XVI-поч. XVII ст. Безпосереднім джерелом натхнення, ймовірно, була композиція Люксембурзького палацу в Парижі й проекти Еррарда де Бар-ле-Дюка [334].

На думку О. Чоловського, до реалізації палацу в Підгірцях долучились два знамениті архітектори: автором проекту був Гійом Левасер де Боплан, а його реалізатором Андреа дель Аква [320].

Упродовж свого існування палац неодноразово реставрувався, оскільки він зазнавав ворожих ударів. На початок XVIII ст. Підгорецький замок перебуває у власності В. Жевуського, якому він дістався як спадщина від батька – С. Жевуського. Новим власником палац знову реставрується у 1728 р. і саме після цієї реконструкції палац набув сучасного вигляду.

У 1750 – 1760 рр., за ініціативи В. Жевуського, комплекс палацу було доповнено костелом святого Йосипа, який розташований на відстані 300 м від палацу та замикає головну композиційно-планувальну вісь комплексу. Тобто палац і костел первісно були поєднані алеєю з вистрижених дерев, які доповнювались скульптурними елементами.

До складу палацового комплексу входили також господарські споруди.

Внутрішнє оздоблення палацу відповідало найсучаснішим європейським тенденціям періоду. Творцями деяких розробок багатого внутрішнього оздоблення палацу були Джона де Баана, який стелю і дальні «прикрасив історичними картинами», ліпний декор каплиці палацу було виконано майстернею Джованні Батисти Фалконі [406].

У період XX ст. палац під впливом історичних обставин був сильно знищений, розграбований, пристосовувався під невідповідні функції, тому внутрішній його простір вимагає ґрунтовної реставрації та відновлення. На сьогодні реставраційно-ремонтні роботи тривають.

Підгорецький парк належить до пам'яток садово-паркового мистецтва державного значення.

Історичний палацовий комплекс у м. Корець

До замків з пізньобароковими рисами належала резиденція Чарторийських в Корці, яку разом з обширними маєтностями вони отримали у спадок після вимерлого роду Корецьких перед 1680 р. [93]. У межах території замку з

XVI –XVII ст. був вписаний пізньобароковий палац з кін. XVIII ст. До товстих замкових мурів, які замикають дитинець у підкові, добавлено офіщини з коридором – з двома повздовжніми несучими стінами. Барокізованим також став вежевий фасад замку, фланкований поставленими під кутом частинами мурів. Потужна чотирибічна вежа над брамним проїздом, обрамленим плоским портиком, могла на поверсі містити каплицю, як в Олиці. У верхній частині вежі, оформленій пілястрами великого ордеру, вміщено годинник у круглому вікні, над яким було вигнуто антаблемент.

Навскіс поставлені п'ятиосьові крила вежевого фасаду корецького замку, у певний період накриті мансардним дахом, були оформлені пілястрами, подібно до високих стінок аттика, який її увінчує, завершених із боків волютами і коронованих півкруглими фронтонами. Монументальний фасад замку був несумірним до масштабу видовженого дитинця, замкненого на осі об'ємом палацу. Осьова композиція замку з вежею і палацом у глибині дитинця в традиції, яка сягає XVII ст., на терені Волині наводить на думку про Олику. Палац в Корці доведений габаритами до висоти периметральних мурів замку і, так би мовити, замикає той периметр, становить у ньому пролом, що свідчить, про те, що чинник світської репрезентації і вигоди взяв гору над чинником оборонним [345, с.56-59].

Палац Чарторийських в Корці, який замикає видовжений дитинець замку, оточеного офіщинами, прилягав одним боком до замкових мурів. Був одноповерховим з двоповерховою частиною на поперечній осі, яка містила вестибюль і бальну залу та накрита мансардним дахом. Середня частина фасаду акцентована невеликим ризалітом, а садовий фасад – ризалітом трьохстороннім, завершеним аттиковою стінкою. Стіни палацу вкриті пілястрами, тільки трибічний ризаліт мав рустування. Бальна зала була висока, освітлена високими вікнами, сягаючими до підлоги і розташованими вище круглими вікнами. Над залою і вестибюлем був мезонін, а під високим

мансардним піддашшям містилися невеликі покої, освітлені люкарнами. Об'єм палацу в Корці з вищою поперечною частиною на осі, з обох сторін з ризалітами, не має аналогів у Західній Україні, але є аналогом палаців Яна Якуба Замоїського в Лабунях біля Замостя [345, с.56-59].

2.3.3. Сакральні комплекси періоду XVII – XVIII ст. на території Західної України

Собор Святого Юра у м. Львові

Одним із унікальних історико-ландшафтних об'єктів у Львові є ансамбль собору святого Юра – архітектурний бароковий комплекс на Святоюрській горі (дод. А, Табл. А. 12) [114, с. 124; 153, с.1, 2, 124].

Згідно з переказами, першу церкву, що була дерев'яною, спалив польський король Казимир у 1340 р. На її місці в 1437 р. було збудовано нову муровану, з міцними мурами, церкву. Перебудова монастирського ансамблю з новим величним Храмом, розпочата 1744 року, була зумовлена, в тому числі, ідеєю підкреслення визначної ролі Собору в культурному ландшафті Львова. Церкву закладено на плані грецького хреста в основі, з центральною банею та незамінними, закритими балюстрадаю, плоскими банями на раменах. Крім головного вівтаря, встановлено ще шість бічних, в одному з яких розміщено ікону теребовлянської Богородиці з 1723 р. Прикрашено фасади церкви різьбленими вазами, вишуканим рококовим декором, монументальними статуями святих та статуєю святого Юрія на коні над аттиком. Вхід у церкву організовано подвійними кам'яними сходами у стилі рококо. Ансамбль забудови складають головні споруди комплексу – з півночі мешкання монахів, від заходу – гостинні палати єпископів, потім митрополитів із садами, з півдня – Духовна семінарія. При головних спорудах були й інші будівлі: будинок стайні при огорожі, брами “від ярмарку” та “від городу”, кухні, кордегарди для війська, двори і доми для винайму. Була також у комплексі друкарня та бібліотека. Доповнював своїм поділом та укладом цілісну

композицію парк. Чи була площа перед першою мурованою церквою Святого Юрія – невідомо.

Композиційно ландшафтно-історичний комплекс Святоюрської гори згідно з концепцією архітектурно-планувальної організації складається з таких ландшафтних районів:

- тераси барокових садів при митрополичих палатах – “митрополичі барокові сади”;
- монастирський східний сад;
- монастирський західний сад;
- комплекс будівель і споруд собору св. Юра та монастиря;
- території, що прилягають до ЛК Святоюрської гори [114, с. 124; 153, с.1,2].

Одне з найдавніших картографічних джерел – карта Львова 1766 року інженера дю Дефі – свідчить, що, за задумом творця визначної пам'ятки, архітектора Бернарда Меретина, перед входом на подвір'я Храму був сформований відкритий міський простір. Це була трикутна у плані площа, оточена ділянками городів та садів. На окремих парцелях розташовувались приміські на той час садиби.

Територія комплексу, разом із середмістям та районом Підзамче, увійшли до списку Всесвітньої спадщини під охороною ЮНЕСКО (1998) [53, с.220].

Свято-Миколаївський монастир у Крехові

Свято-Миколаївський монастир у Крехові – один з кращих архітектурних ансамблів України оборонного характеру (дод. А, Табл. А. 12) [407].

Монастир розташований у мальовничій місцевості на південній околиці села Крехова на відстані 3 км від нього [91]. Його заснування датується другим десятиліттям XVII ст. У 20-х роках XVII ст. було зведено більшу церкву Преображення Господнього, потім другу св. Миколая. Преображенську церкву (але не ту, що на гравюрі 1699 р.) посвятив після 1632 р. Петро Могила. 19 лютого 1628 р. Крехівський монастир отримав грамоту від Константинопольського Патріарха Кирила на ставропігію [478].

Монастир поступово збагачувався дарчими записами, які дозволяли йому розбудовуватися. Із другої половини XVII ст. монастир, який до того часу мав лише земляні та дерев'яні укріплення, оточили оборонними мурами з бійницями і баштами та глибоким ровом і валом. Башт було п'ять – чотири наріжних, п'ята надбрамна. Оточена мурами площа монастирського подвір'я отримала форму нерегулярного чотирибічника. Спорудження мурів і башт велось з 1661 по 1687 р. У 1661 р. споруджено дві башти, мур з бійницями та вали. У наступному році фортифікаційні роботи продовжувалися. На кінець XVII ст. монастирський комплекс сформувався у такому вигляді, який бачимо на гравюрі Дениса Сінкевича, виконаній у 1699 р.: “Територія монастиря обведена муром з бійницями, який утворює нерегулярний чотирикутник. На рогах поставлені триярусні під наметовим дахом восьмигранні вежі, одна з них на південно-східному розі кругла. Посередині східного відтинку муру стоїть чотиригранна надбрамна вежа, завершена банею на восьмирику. У верхній частині вежі влаштована дерев'яна галерея. До брами через глибокий рів перекинутий дерев'яний міст. Мури накриті гонтовим дашком на дерев'яних кронштейнах. Від подвір'я стіни нижче бійниць мали, очевидно, по периметру дерев'яну галерею для оборонців. Це невід'ємний елемент усіх оборонних споруд того часу”.

Головною церквою крехівського монастиря була церква Преображення Господнього. Це класичний тип української дерев'яної тризрубної, трибанної церкви, сформованої у XVII ст. Збудована вона у 1658 – 1660 рр. коштом львівського міщанина Стефана Красовського. Її будівничими були майстри-теслі зі Львова Адам та Андрій.

Крім Свято-Преображенської, в межах мурів були ще Троїцька і Миколаївська. Перша досить складної композиції з галереєю по периметру, збудована близько 1639 р. Друга, однобанна, походить приблизно з 1628 р. Покровська каплиця примикала безпосередньо до трапезної. Поруч із каплицею стояла дзвіниця над «криницею з великим дзвоном».

У 1721 р. Крехівський монастир прийняв унію. Для його розвитку цей рік став переломним, із дерев'яного він став перебудовуватися на мурований, старі будівлі почали розбирати. Між 1721 – 1751 рр. побудовано нову муровану церкву св. Миколая. Майже водночас із церквою при східному мурі вимуровано двоповерховий будинок монастиря. Спочатку частину, а в 1775 р. продовжили аж до наріжної круглої башти, але за браком коштів повністю не викінчили, бо вивели лише стіни без склепінь. У 1759 р. за ігумена Інокентія Дідицького надбудовано північно-східну вежу з високою бароковою банею для пристосування під дзвіницю. У період 1775 – 1782 церква св. Миколая отримала сучасний вигляд як зовні, так і всередині, проведено впорядкування монастирської території, зведено нові будівлі. У 1775 р. почалось будівництво нової брами. Стару браму з вежею, яка знаходилась у східному мурі, розібрано і влаштовано нову, нині існуючу, посередині північного муру. На місці старої брами збудовано шпихлір.

У 1776 р. збудовано від фундаментів двоповерховий будинок монастиря з трьома келіями і сходами і з'єднано з наріжною південно-східною круглою вежею. Нову частину монастиря повністю викінчено і засклеплено у 1780 р. Мур західної сторони, який частково був дерев'яний, тепер замінено новим мурованим, вирівняно підвір'я.

Того ж 1776 р. проведено нівеляцію монастирського саду з влаштуванням у ньому регулярних грядок і саджівки. У 1794 – 1795 рр. ігумен Інокентій Крижанівський обмурував цілий сад і зробив до нього біля дзвіниці браму. Фільварок, який стояв на цьому місці перенесено поза малий ставок на долину, де знаходився до останнього часу.

За Сильвестра Лащевського стара дерев'яна церква Преображення, яка загороджувала дорогу до нової мурованої, у 1775 р. розібрана і продана разом з іконостасом до села Добросина.

Дерев'яна церква св. Миколая була розібрана ще у 1755 р. і продана до с. Лозини.

Історичний монастирський комплекс Манявський Скит

Манявський скит – цікавий приклад оборонного монастирського ансамблю XVII – XVIII ст., розпланування якого пристосовано до особливостей складного рельєфу гірської місцевості (дод. А, Табл. А. 12) [73]. Комплекс споруд Манявського скиту займає вузьку терасу між схилом гори Вознесінки та урвистим берегом потоку Батерс (Скитець). Відповідно до рельєфу ділянки територія монастиря має нерегулярну форму, дуже витягнуту з південного сходу на північний захід.

Монастир було закладено 1281 року [280, 426. С. 13 - 114], проіснувавши 300 років він з невідомих причин припинив своє існування. Заново скит у Маняві відкрито 1611 року, цього ж року було зведено першу монастирську церкву Святого Христа. Розбудова монастиря розпочалась 1619 року, коли його почали обносити високими кам'яними мурами та для оборони звели три вежі. Було збудовано в'їзну та виїзну брами, а також розпочато будівництво церкви за зразком Христо-Воздвиженського храму в Києві¹⁴. На території монастиря були підземні ходи, які виходили в глибині гір. Один із них вів на гору Вознесінку, де розташовувалась церква Вознесіння Господнього [67].

Розквіт монастиря припадає на другу половину XVII ст., а саме після надання йому Константинопольським Патріархом статусу Ставропігії. На той період Манявський скит був найбільшим православним монастирем на цілу Україну. Йому виявляли покору 556 православних монастирів Руського воєводства, Волощини та Молдавії. У 1660 – ті 1670 – ті роки він постраждав від турецько-татарських нападів і переживав період занепаду, але був відновлений за кошти жертводавців [242].

Монастир був великим культурним та освітнім центром на теренах заходу України. На території скиту були три церкви – Воздвиженська,¹⁵ Богородична і Новозбудована.

---

¹⁴ Христо-Воздвиженський храм був споруджений в XVII ст. над входом в Ближні печери Києво-Печерської Лаври. Церква була тричастинною з двома банями над навою та вівтарем. Західний притвір був кам'яним, уся інша частина споруди була дерев'яною з опасанням. Біля 1670 р. дерев'яну частину церкви перебудували.

¹⁵ Хрестовоздвиженська дерев'яна пізніше була продана у Надвірну, але під час Першої світової війни згоріла.

У стінах монастиря знаходилась найбільша з бібліотек Прикарпаття з безліччю стародруків, художня школа, яку в першій половині XVIII ст. очолив художник – чернець Іов Кондзелевич [82], під його керівництвом у 1698 – 1705 роках створено знаменитий Богородчанський іконостас¹⁶ – визнаний взірцевим іконостасом періоду бароко в українському мистецтві [63, 82]. У монастирі діяла професійна хорова школа партесного співу.

До складу об'ємно-планувальної структури комплексу входили: потужні фортифікації у вигляді високих кам'яних стін, на вході чотиритінна вежа-дзвінниця, ще дві башти, одна з них – триповерхова чотирибічна скарбниця, вихідна брама грубої кам'яної кладки із склепінням, три церкви, одноповерхова кам'яна споруда з келіями, між якими велика трапезна з вітварем, розташовані за брамою монастирський сад та монастирський цвинтар. Усі елементи комплексу утворювали цікаву врівноважену осьову композицію та були гармонійно вписаними у складний гірський ландшафт. На осі, що з'єднувала в'їзну та виїзну брами, розташовувалась головна сакральна споруда, яка відігравала роль композиційного центру об'ємно-розпланувальної структури монастиря. На перпендикулярній осі у складі захисного муру розташовані оборонні вежі. Другорядні споруди монастиря доповнювали єдину композицію комплексу, органічно вписуючись у загальний контекст скиту. Визначальним у об'ємно-планувальній композиції комплексу було створення ансамблю шляхом поєднання вертикальних акцентів горизонтальним оборонним муром.

2.3.4. Барокові сади та парки періоду XVII – XVIII ст. на території Західної України

Наприкінці барокового періоду із зникненням оборонних систем міста розпочинається новий етап еволюції. Оскільки розпланування середмістя на

---

¹⁶ Після закриття Манявського скиту у 1785 році іконостас було продано до Троїцької церкви, в селі Богородчани. У травні 1916 року іконостас демонтовано австрійськими військами і вивезено вантажівками у Краків. При сприянні центральної комісії з охорони пам'яток у Відні, в жовтні того ж року його перевезли до Австрійського музею мистецтва і релігії, що знаходився у Відні. Після війни, іконостас потрапив до одного із варшавських музеїв. У грудні 1924 року, завдяки бажанню і заходам громади Богородчан та активному клопотанню митрополита Андрея Шептицького, Варшавське міністерство охорони пам'яток перевезло іконостас до Львова для експонування у Національному музеї, де він зберігається і сьогодні.

первісних етапах розвитку було підпорядковано та обмежено у фактичному розвитку саме оборонною функцією, то на завершальному етапі магнати намагались реалізувати найпомпезніші ідеї щодо нового композиційно-просторового вирішення цілого міста та своєї резиденції зокрема. Ці прагнення відобразились у активному розвитку нової паркової функції, яка була пов'язана із резиденцією власника.

Створюючи сади бароко, архітектори того періоду переслідували головну мету – дивувати і вражати. «Гра» з водою, велика кількість скульптур, павільйонів, ніш, балюстрад, садових театрів мали служити відображенням багатства, смаку та ерудиції їх господарів. Поглиблювався синтез мистецтв. Стали модними жартівливі композиції і прикраси: курйози, обманки, вертушки. Ці сади були театральними і музейними, вони використовувалися для маскарадів, театральних вистав, правили за музеї скульптур, рідкісних рослин і плодів. «Музейність» середовища проникла і в інтер'єр палаців, де виставлялися колекції творів мистецтва. Гість, переходячи з будинку до саду і навпаки, потрапляв з одного музею до іншого [228].

Новим поглядом на паркову складову можемо вважати появу барокового регулярного парку ще за межами мурів у м. Жовкві та появу барокового розвинутого регулярного парку на місці колишньої оборонної фортифікації у м. Ляшки Муровані. Очевидно, саме паркова функція давала можливість багатій шляхті заявити про свій статус та утвердити своє положення у суспільстві.

У кін. XVII ст. у Яворові був дивовижний сад у італійському стилі, декорований так, як єдиний рай на землі: тут були різні фонтани, альтанки, зали і вулиці, а також прохолодні місця і кімнати, статуї купідонів і богинь, ніби живі, чудові дерева, що їх важко й перелічити [364].

Кристинопільський парк був оточений навколо каналом з водою. До парку каналом була направлена також річка Солокія, яка постачала воду до шлюзової системи, яка, в свою чергу, постачала воду на чотири фонтани-

водойми, котрі оздоблювали партери. Також річка поставляла воду на водоспад та впадала у величезну водойму-фонтан «Нептун» [228].

Перед палацом з боку парку були великі клумби у вигляді тераси. Тераса була оздоблена навколо кованою балюстрадою. Посередині двох клумб були фонтани. За терасою містився великий партер у вигляді прямокутника, позаду якого – довгий Великий канал, оточений колонами та фонтанами. Закінчувався канал голландською шлюзовою системою, яка регулювала рівень води в каналах. Направо від великого каналу був фонтан-водойма «Нептун», а наліво – дві менші водойми. Біля однієї з них на терасі стояв павільйон, оточений балюстрадою з вазонами. Посередині містилася італійська тераса з бельведером. Головна балюстрада була оздоблена аркадами.

У Жовкві згідно з описом безіменного французького подорожнього з 1688 р. був замковий сад з павільйонами, повністю зі скла, і з триповерховою вежею, з якої відкривався вигляд на цілу околицю. Посередині протікала ріка і оживляла його. Посеред річки була влаштована купальня, оздоблена зсередини і зовні кахлями. Підійти до неї можна по великому дерев'яному мосту, зігнутому посередині у формі півмісяця. Парк був настільки великий з густими гаями та широкими галявинами, що в ньому гуляли сарни та олені. Все ж це були рідкісні випадки, які ознаменували період перед початком появи парків і садів великих розмірів із чисельними винаходами декорацій і справжньою мистецькою композицією плану. Таким був чудесний парк у Ляшках Мурованих, конфігурація і розподіл якого збереглися завдяки рисунку офіцера артилерії Кляйна з 1734 року. Цей сад мав численні партери і квіткові хідники, рисунок яких не поступався найкращим французьким ландшафтним композиціям такого типу кінця XVII – початку кінця XVIII століття, а отже від часів відомого Ле Нотра, мав великий фонтан, три басейни, водні канали, лабіринти, гроти, таємничі закутки, ермітажі і т.п. Довгі, потужні алеї творили композиційно-планувальний каркас цього розкішного парку, який оповивала хитро скомбінована мережа доріжок, що мали устя в колах і півколах,

оздоблених святинями, луками і т.д.; оранжереї, павільйон для більярду, амфітеатр, два кегельбани і широка арена, обладнана для перегонів по рингу, урізноманітнювали все це [364].

Висновки до 2-го розділу

1. З'ясовано, що на період сер. XVII ст. землі Західної України перебуваючи під владою Польщі розвивались відокремлено від інших територій України. Важливим був вплив особливостей історичних процесів, які відбувались у Європі: закладення підоснов нових товарно-виробничих відносин, розширення світогляду європейців, великі географічні відкриття, розвиток торгових зв'язків, виникнення торгових шляхів поміж континентами, період першої наукової революції, суспільний рух проти католицької церкви – Реформація.

Під впливом історичних обставин періоду другої половини XVII ст., таких як: зникнення загрози нападу з татаро-турецької сторони, закінчення 30-ти літньої війни, наростання національно-визвольної боротьби, відбувається перерозподіл землеволодінь, зміна власників земель на західноукраїнських теренах, виникнення нових міст.

Важливим аспектом розвитку міст була слабка центральна влада та період безкоролів'я Речі Посполитої, що вплинуло на значні збільшення статків великих магнатів та активізацію процесу закладення ними міст – приватних резиденцій. Тому у згаданий період одночасно розвиваються **королівські та церковні** міста. Переважають однак **приватні міста**. Оскільки магнатам необхідно було впорядковувати господарську організацію своїх новонабутих розлогих землеволодінь, то виникає чимало новозакладених міст та новоутворених містобудівних комплексів у існуючих містах. Новоутворені міста стають не тільки центрами зосередження великих мануфактур і капіталу, а й осередками – політичного і культурного життя, часто такі міста відігравали роль *“родинного гнізда”* певної сім'ї.

2. Розвиток західноукраїнських міст у складі Речі Посполитої в другій половині XVII ст. – кінці XVIII ст. відбувався під впливом цілого комплексу чинників, головні з них: політико-правовий, соціально-економічний, релігійний, етнічний, естетико-композиційний.

Еволюція містобудування була тісно пов'язана із політичною ситуацією в державі та соціально-економічним становищем суспільства. На період XVII ст. Річ Посполита була дворянською республікою на чолі з виборним королем. Відсутність міцної центральної влади та значні процеси перерозподілу земель поміж знаттю у Речі Посполитій вплинули на розвиток міст-резиденцій. На період XVII – XVIII ст. на західноукраїнських землях (у межах Руського, Белзького, Волинського, Подільського, Люблінського, Хелмського воєводств) було понад 300 міст, 15 % з них були королівськими, 5 % єпископськими, 80 % приватновласницькими. У цей період утверджується клас міщан та їх поділ: патриціат – купці, лихварі, промисловці, урядовці; бюргерство – городяни середнього достатку, ремісники; плебс – чорноробчі.

Основою економічного розвитку міст на період XVII ст. був розвиток цехового ремесла, промислів, внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Унаслідок технічного прогресу з'явилися нові галузі виробництва, ключовою галуззю стає виробництво, пов'язане із виготовленням вогнепальної зброї.

На період XVII – XVIII ст. сформувались соціально-економічні передумови, які сприяли розвитку міст на західноукраїнських землях, а саме: поглиблення процесу суспільного поділу праці; освоєння феодалами нових земель; швидкі темпи розширення магнатських латифундій; скорочення сільськогосподарських наділів; поширення мануфактурного виробництва; розширення фільваркових господарств; інтенсивний розвиток ремесла та торгівлі. Отже, важливою рушійною силою у розвитку міста була **економічна складова**, завдяки якій місто перейшло на новий еволюційний рівень, тобто стало торгово-виробничим центром.

Релігійний чинник впливу на розвиток містобудування у період XVII – XVIII ст. представлений трьома напрямками християнства: православ'ям, греко-католицизмом та католицизмом.

За відсутності власної держави під владою Речі Посполитої, в якій домінуючою була католицька віра, православна та утворена у 1596 р. греко-

католицька церква для українців слугували головним інститутом вираження їхньої самобутності. Цей період розвитку православної української церкви пов'язуємо із значними утисками та окатоличенням прихильників православної віри. Місію збереження православних традицій та канонів в умовах уніатства взяв на себе новостворений греко-католицький орден Василіян. Пріоритетними напрямками діяльності ордену, окрім служіння, була освіта та виховання молоді. При монастирях створювались народні школи, вводилась опіка та захист над православними, які навчалися в єзуїтських колегіях. Ці заходи не дали відразу відчутного результату. Вони радше були розраховані на перспективу. В архітектурно-містобудівному аспекті діяльність греко-католицької церкви представлена сакральнo-монастирськими, світськими, резиденційними спорудами та комплексами. Архітектура цих містобудівних об'єктів формувалась на основі канонів православної архітектури та поєднувалась із рисами європейського сакрального будівництва барокового періоду. За період діяльності ордену створено багату оригінальну архітектурно-містобудівну спадщину: Собор Святого Юра, Свято-Успенська Почаївська лавра, Крехівський монастир, Унівський монастир, Монастир Святого Онуфрія в Добромилі, монастир Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Бучачі є найвидатнішими реалізаціями періоду.

Головною релігією в Європі у зазначений період був католицизм, церква мала величезний політичний вплив, ставши невід'ємним елементом феодальної системи. При допомозі ордену єзуїтів католицька верхівка активно поширювала католицизм на західноукраїнських землях. Створювались численні та грандіозні сакральнo-монастирські комплекси, які займали ключові місця у розпланувальній структурі міст та відігравали роль об'ємно-просторових домінант. Розбудовувались ці комплекси методом наслідування характерних для європейської сакральної барокової архітектури рис. Прикладами католицьких сакральних комплексів на наших землях виступають монастирський комплекс в м. Олиці, Станіславові, Самборі, Львові, Кременці.

Також вагомим був вплив **естетико-композиційних тенденцій**, що панували у Європі в той час. У західноукраїнському містобудуванні вони проявились у кількох напрямках: 1) зодчі бароко розвивали ідеї ренесансних ідеальних міст, запозичивши ідею полігонального, геометричного нарису середмістя та оборонних комплексів; 2) упроваджували та розвивали осьові композиції; 3) поєднували унікальний природній ландшафт із регулярними елементами містобудівної структури.

Характерним для згаданого періоду було прокладення прямолінійних комунікацій у вигляді вулиць, бульварів, які впорядковували нове убраністичне середовище та формували видові перспективи, створювали новий силует міста. Ці новоутворені комунікаційні зв'язки відрізнялись типовими фасадними рішеннями, причому початок та завершення вулиці знакували характерні об'ємно-просторові елементи. Утворення прямолінійних комунікацій, перспективу яких замикали палаци, сакральні споруди є характерним для міст Кристинополя, Городенки, Микулинець, Жовкви.

У бароковому містотворенні наслідували естетичні погляди, відомі ще з періоду відродження, які полягали у використанні симетричних композицій, що мали на меті протистояти асиметрії та хаотичності забудови доби середньовіччя. Усі палацові комплекси Західної України були розплановані на основі принципів симетрії елементів, тобто вісь симетрії проходила по центру головної споруди палацу та їй підпорядковувались усі елементи композиції. Такий прийом використано у замково-палацовому комплексі в Олиці, Збаражі, палаці у Язлівці, Корці та ін.

Також значним був рівень естетично-композиційної складової у садово-паркових ансамблях епохи бароко. Використання осьових композицій у поєднанні із орнаментикою садових партерів створювало особливе гармонійне і цікаве середовище для відпочинку.

Досягненням барокового періоду є вмiле вписування будівничими регулярних, геометричних середмість та містобудівних комплексів, які крім

того, часто були підпорядковані осям симетрії в унікальні природні умови. Використовуючи високі природні миси, вигини річок, вузькі перешийки та стрімкі перепади місцевості, зодчі створювали оригінальні об'ємно-розпланувальні композиції, які відрізнялись високим рівнем естетичного сприйняття. Цікавими прикладами поєднання природних особливостей місцевості та регулярних бастионних фортифікацій є реалізації історичних міст Маріямполь, яке розташоване на високому мисі посеред р. Дністер, Окопів Святої Трійці, яке розташоване на вузькому перешийку поміж ріками Збруч та Дністер.

Отже, естетику бароко можемо пов'язати не стільки із відторгненням усіх здобутків відродження, а скільки із сміливим пошуком нових напрямків у всіх видах мистецтв, у їх синтезі.

3. Виявлено та розкрито особливості становлення та історико-містобудівного розвитку головних складових містобудівних процесів Західної України періоду бароко. У цей час представниками української, польської, литовської аристократії реалізовані видатні та масштабні містобудівні проекти, які відрізнялись новітніми урбаністичними поглядами та теоріями. Ведучу роль у формуванні містобудівного процесу відігравали міста, оборонні комплекси: замки, фортеці, оборонні двори, та цивільні містобудівні комплекси різного функціонального призначення: резиденційні, представницькі, виробничі, сакральні, адміністративні, відпочинкові. Ці комплекси могли бути інтегровані у містобудівну структуру середмістя, а могли бути окремими заміськими утвореннями.

Новозакладені міста відповідали урбаністичній моделі міста-резиденції XVII – XVIII ст., суть якої полягає у розташуванні середмістя поєданого із замком. За характером розвитку міст Західної України у барокову добу можемо виділити: новоутворене, реконструйоване, відбудоване (відновлене). На основі проведеного аналізу розпланувальних структур міст було встановлено, що 50

відсотків із них були новозакладеними, інші 50 відсотків становлять реконструйовані, модернізовані та відбудовані міста.

Оборонні комплекси, які зводили на землях Західної України у період XVII – XVIII ст. пройшли еволюційний шлях від громіздкої нерегулярної середньовічної оборонної системи до регулярної бастионної фортифікації. Будівництво оборонних замків та фортець проводилось за зразками та на основі європейських оборонних теорій.

Визначено характерні резиденційні комплекси: а) замкові споруди із оборонною функцією; б) оборонно-репрезентативні комплекси типу ”палаццо ін. фортецца”; в) замково-палацові ансамблі; г) палацово-паркові комплекси. У цей період постають: нові замково-палацові комплекси у м. Бережанах, Збаражі, Бродах; нові палацово-паркові комплекси у Микулинцях, Кристинополі, Вишнівці; заміські резиденції у Підгірцях, Оброшино.

Виявлено, що роль сакральних комплексів періоду XVII – XVIII ст. на території Західної України була вагомою, оскільки катедральні, монастирські, сакрально-репрезентативні комплекси виступають найхарактернішими елементами об’ємно-просторових та містобудівних композицій того часу.

Результати другого розділу дисертаційної роботи висвітлені в публікаціях автора: [132, 133, 136, 143, 145, 146, 148, 150, 152, 156, 157, 369].

РОЗДІЛ III. ЕВОЛЮЦІЙНІ ТА НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ У РОЗПЛАНУВАННІ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ЕПОХУ БАРОКО

3.1. Функціональна та ідеологічна програма барокового міста

Барокове місто розвивалось так, як і міста попередніх епох: поряд із зовнішніми торговими комунікаціями, часто на їх перетині, що було запорукою його економічного розвитку. Можливість отримувати прибутки у вигляді різноманітних податків представляла найбільший інтерес для власника міста: чи то короля, чи то магната.

3.1.1. Функціональна програма західноукраїнського барокового міста

Функціональна програма барокового міста формувалася з набору головних функцій: торгової, житлової, адміністративної, резиденційної, оборонної; та другорядних: сакральної, виробничої, освітньої, лікувальної (дод. Б, Табл. Б. 1). Упродовж усього барокового періоду функціональна програма міста трансформується шляхом зміни оборонної функції на палацово-паркову. Присутньою впродовж всього періоду розвитку міста є репрезентативна складова, яка виражається спочатку додатковою невеликою територією поряд із палацом власника міста, та поступово ця функція починає виражатись у вигляді великих і навіть грандіозних по відношенню до інших частин міста територій, які відіграють головну роль у *місті-резиденції*. На завершальному етапі розвитку барокове місто можемо назвати *містом-репрезентативним*, оскільки саме репрезентативна функція починає домінувати у всій розпланувально-просторовій композиції та є основою ідеології резиденції магната. Тобто, із зникненням потреби у захисті від зовнішнього ворога, розпочинається новий виток у розвитку функціональної структури міста. У цей період поетапно нівелюється оборонна функція та активно починає розвиватись палацово-паркова. Часто саме на місці колишніх середньовічних укріплень розвивається палацово-парковий комплекс. Сталими є адміністративна, житлова, торгова, резиденційна, сакральна, виробнича, репрезентативна

функції. Змінними функціями виступають оборонна і палацово-паркова. Ключовим аспектом у еволюції міста впродовж періоду кін. XVII – XVIII ст. є активний розвиток репрезентативної функції. Щодо виробничої функції, то вона присутня на всіх етапах розвитку міста, але змінюється її внутрішній склад, оскільки, виробнича діяльність змінюється від натурального господарювання до створення мануфактур.

Розвиток барокового міста у функціональному аспекті можемо розподілити на три рівні: початковий-простий, середній та розвинуто-складний.

У бароковому місті функціональна програма пройшла три рівні розвитку.

На **1-му рівні** функціональне ядро, яке складалось з адміністративної, торгової та житлової функцій, доповнювалось сакральною та виробничою функціями, які були обмежені оборонною функцією, крім того, таке утворення доповнювалось резиденційною складовою – замком з переважаючою оборонною функцією.

На **2-му рівні** розвитку функціональне ядро, яке складалось з адміністративної, торгової та житлової функцій, доповнювалось сакральною, виробничою, репрезентативною та резиденційною функцією у вигляді замково-палацового комплексу, при цьому все міське утворення обмежувалось оборонною функцією.

На **3-му рівні** розвитку функціональне ядро, яке складалось з адміністративної, торгової та житлової функцій, доповнювалось сакральною, виробничою, репрезентативною, освітньою, іншою та резиденційною функцією у вигляді палацового комплексу, а також парковою функцією.

Функціональним ядром міста виступав ансамбль площі ринок, який поєднував, причому у найкомпактніший спосіб, три найголовніші міські функції: адміністративну, торгову та житлову. Можна вважати, що у такому вигляді ядро міста було сталим функціонально-планувальним елементом упродовж всього барокового періоду. Завжди воно було поєднано із зовнішньою торговою комунікацією та було композиційно-планувальним

центром міського значення, з якого розходились внутрішні міські комунікації. У бароковий період будівничі та архітектори укладали ці внутрішні функціональні зв'язки за принципом простоти та зручності. Також цей аспект – прокладення зручних і композиційно-чітких комунікацій став підґрунтям для проведення реконструкцій міст у період XVII – XVIII ст.

Одним із ключових аспектів розвитку функціональної програми міста виступає наявність **оборонної функції** середмістя, її композиційно-планувальний зв'язок із резиденцією власника на I рівні розвитку міста, її сполучений характер на II рівні розвитку та відсутність цієї функції на завершальному – III рівні розвитку міста. Тобто, оборонна функція у бароковому місті проходить також декілька етапів перетворень: 1. Наявність окремої оборонної системи резиденції власника міста + окрема оборонна система середмістя. (Прикладом виступають міста: Збараж, Самбір, Чернелиця.) 2. Наявність окремої оборонної системи резиденції власника міста + сполучена оборона система середмістя. (Прикладами є міста: Єзупіль, Городенка.) 3. Наявність сполученої оборонної системи середмістя і резиденції власника. (Прикладами виступають міста: Станіславів, Богородчани.) 4. Відсутність оборонної системи міста і резиденції. (Прикладами таких реалізацій можуть бути міста: Кристинівль (сьогодні Червоноград), Вишнівець.)

Оскільки місто було у володінні короля, єпископа чи приватного власника, то ключову роль у об'ємно-просторовій його структурі відігравала **резиденційна функція**, яка трансформується впродовж барокового періоду із замкової в замково-палацову, а потім в палацово-паркову. Тобто, на початковому рівні розвитку резиденція власника – це замок, часто ще із середньовічними рисами, із переважаючою оборонною функцією. Після того замок перетворюється на замково-палацовий комплекс із присутніми оборонною та житловою функціями. Варіанти таких реалізацій: а) на території оборонного замку розташовувалась житлова споруда. (Приклад: замок в

Чернелиці); б) “палаццо ін. фортецца”. (Приклад: палац у Підгірцях). Наступний етап розвитку резиденції – це палац, у якому оборонна функція відсутня. Розвинутий варіант палацу – це палацовий комплекс як багатофункціональне утворення (поєднував у собі житлову, репрезентативну, відпочинкову, розважальну, адміністративну та ін. функції) з обов’язковою **парковою складовою**.

Із зникненням оборонної системи наприкінці барокового періоду розпочинається новий еволюційний етап у розвитку міста. Оскільки розпланування середмістя на первісних етапах розвитку було підпорядковане та обмежене у фактичному розвитку саме оборонною функцією, то в період розвиненого бароко магнати намагались реалізувати грандіозні ідеї щодо нового композиційно-просторового вирішення цілого міста та своєї резиденції зокрема. Ці прагнення виявились у активному розвитку палацової та нової **паркової функції**. Новим поглядом на паркову складову можемо вважати появу барокового регулярного парку ще за межами мурів у м. Жовкві та появу барокового розвинутого регулярного парку на місці колишньої оборонної споруди у м. Ляшки Муровані (сьогодні с. Муроване, Старосамбірського р-ну, Львівської області), а також утворення регулярного парку поруч із новим палацом у м. Микулинцях. Очевидно, саме паркова функція давала можливість багатій шляхті заявити про свій статус та утвердити своє положення у суспільстві.

Обов’язковою складовою барокового міста виступає **сакральна функція**, яка мала різноманітні варіанти просторового та композиційно-планувального вирішення. Ця функція у містах барокового періоду була представлена досить різноманітно: від поодиноких католицьких костелів та православних церков до цілої мережі різноконфесійних культових будівель та споруд. Більшість західно-українських міст у період XVII – XVIII ст. були багатонаціональними, що вплинуло на співіснування в місті різних релігійних громад. Більшість сакральних об’єктів – це самодостатні розвинуті барокові ансамблі з

домінуючою сакральною функцією, що поєднувалась із житловою (монастирською), освітньою, науковою, лікувальною, мистецькою, виробничою, резиденційною та іншими функціями. Наприклад, у м. Станіславові (сьогодні м. Івано-Франківську) при Єзуїтському костелі було утворено колегіум єзуїтів, який був потужним навчальним закладом регіону.

Виробнича функція була невід'ємним структурним елементом функціональної програми міста у період XVII – XVIII ст. У цей час виробництво у сучасному розумінні тільки зароджувалось і було представлено цеховими та мануфактурними утвореннями. Мануфактури виникли в таких галузях промисловості, як харчова (борошномельна, салотопна, цукрова, винокуріння, виробництво олії), легка (текстильна – сукняна, полотняна, канатна), металургійна, лісова (паперова, поташна), хімічна (селітряна), миловаріння, друкарська, скляна.

Функціональне зонування середмістя відіграло важливу роль у формуванні загальної структури середмістя. Від змін функціонального наповнення залежало формування розпланувальної та композиційної структур міста.

3.1.2. Ідеологічна програма барокового міста Західної України

Мистецтво бароко стало механізмом психологічного захисту моральної свідомості людини XVII ст. від світоглядних криз. Людина шукала порятунку не в світоглядних концепціях природознавства, а на краєчку власного розуму, де з давніх-давен знайшло собі притулок мистецтво зі своїм неоднозначним, інколи алогічним мисленням [27, 162, 269].

Суть конфлікту між бароко та іншими, позначеними рисами прямолінійного раціоналізму епохами культури, слід шукати в його пристрасті до «форм, що містили в собі певний елемент неосяжності», в його прагненні до «ясності неясного». Воно відкривало «нову властивість почуття», коли «душа прагне розчинитись у висотах непомірного і безмежного» [53].

Розвиток нових містобудівних комплексів, закладення нових міст та реконструкція існуючих у XVII - XVIII ст. перебували під сильним ідеологічним впливом епохи [62, 160, 265] (дод. Б, Табл. Б. 2). Ті перетворення історичних західноукраїнських міст, які представлені у дослідженні, мають глибинний характер і напряду пов'язані із світоглядними змінами на зламі епохи Відродження і епохи Просвітництва.

Терміном «бароко» (італ. – химерний, вигадливий) у XIX ст. Т. Готьє ретроспективно визначив сутність мистецтва, яке відбило якісно нову парадигму осягнення світу. Криза ідеалів гуманізму, розширення раціонального наукового знання сформували уявлення про світ, як про мінливий, несталий, конфліктний і суперечливий. Новим змістом наповнюється й образ людини. Це особистість, яка втратила гармонію зі світом і сталі ідеали. Велична розумом, вона здатна осягнути найзагальніші закони буття Всесвіту, але перед його силами виявляється слабкою, нездатною щось змінити у своєму бутті та в бутті соціуму [257, 340].

Це детермінує водночас й притаманний бароковому мистецтву потяг до створення дистанції між соціумом і світом. Утративши гармонійність, людина намагається знайти своє місце у світі за допомогою звернення до ірраціонального, містичного. Це вагання між почуттями й розумом, раціональним та містичним, реальним та фантасмагоричним, песимізмом та оптимізмом, гедонізмом та аскетизмом, у свою чергу, обумовлює й потяг до афектації, надмірної емоційності [257].

Видовищність, розкіш, надмірність, патетичність, експресивність бароко склалися і під впливом інших чинників – ідеології аристократії та реалізації інтересів католицької церкви, яка в такий спосіб привертала до себе паству за умов втрати глобальної значущості церкви як осередку світоглядних настанов [257].

У розвитку європейської архітектури XVII століття – це одна з найважливіших віх. У художній культурі цього часу панівною стильовою

тенденцією є пишній і підкреслено декоративний стиль бароко, батьківщиною якого є Італія [403]. Ренесансна стилістика на західноукраїнських землях у період панування Речі Посполитої у XVI ст. з'являється завдяки творчості італійських майстрів, які працювали на наших землях. На початку XVII ст. під впливом єзуїтського ордену на українські землі приходить нова хвиля храмовбудування від римського Іль Джезу, який приносить із собою архітектурну стилістику раннього бароко [246, 164].

На той час у більшості країн Європи втрачено цілісність і єдність, які були притаманні світоглядній і художній системі ренесансу. У країнах із сильною централізованою владою (Франція, Англія) домінував класицизм, а на землях Центрально-Східної Європи з 1680-х років розвинулось вільніше за пластикою бароко [246].

Об'єктивну оцінку досягнень культури Бароко чи не вперше дав німецький мистецтвознавець Генріх Вельфлін у книзі «Ренесанс і Бароко» (1888). Порівнюючи естетику Ренесансу й Бароко, він дійшов висновку, що напрям бароко став основою усіх подальших досліджень мистецтва XVII століття: «Існує краса цілком ясної, вповні сприйнятної форми, й поряд із нею краса, що ґрунтується якраз на неповному сприйнятті, на таємничості, яка ніколи цілком не розкриває свого обличчя, на загадковості, яка щомиті набуває іншого вигляду» [16, 53].

На відміну від ренесансу бароко розвивається без усіляких теорій. Починається новий етап у розвитку європейського мистецтва, коли стилі виникають не одним за другим, як наприклад, в мистецтві середньовіччя (романський, а за ним готичний), а майже одночасно, немов би змагаються, і в той же час переплітаються між собою.

До початку XVIII ст. стала очевидною необхідність теоретичного осмислення міських проблем, що далеко відійшли від концепцій «ідеальних міст» Відродження. Окремі ансамблі, навіть дуже великі, не вирішували проблеми міста в цілому. У містобудуванні почав формуватися погляд на місто

як на єдине ціле. Провідні теоретики закликали розглядати місто як систему, в якій все взаємопов'язане і взаємозалежне. Велику роль у формуванні суспільних поглядів і великі дискусії в колах письменників, філософів і теоретиків архітектури викликали праці абата Ложье, а саме: «Досвід архітектури» і «Огляд архітектури». Ложье проповідував раціоналізм в архітектурі, вважаючи, що в основі логіки побудови будівлі повинна лежати конструкція простої хатини і конструктивна система древніх греків. В основі краси він бачив пропорції, ритмічне з'єднання яких давало необхідний образ споруди, як музичний ритм утворює основу музичного образу [237].

У галузі містобудування Ложье пропонував розглядати не тільки проблеми сьогодення, але і перспективний розвиток міста. Він закликав дивитися на місто, як на лісовий масив, в якому необхідно пробивати просіки [237].

У середині XVII ст. відбувся перелом у всій культурі України, який був зумовлений геополітичними реаліями, що стало ґрунтом для розвитку на наших землях європейської ідеології міста.

Концепція бароко як вираження абсолютизму

К. Віктор висунув концепцію бароко як вираження абсолютизму (1928), причому абсолютизм трактувався ним досить широко – як світогляд, що проявився в найрізноманітніших формах суспільного життя [185]. У книзі А. Савіна ідеологія абсолютизму розглядалася як джерело різних проявів і форм придворного життя, освіти і виховання, військової та державної діяльності [238]. Концепція бароко як вираження абсолютизму зазнала з того часу деяких змін. Дослідники 1990-х років пишуть про «державницький міф», втілений у формах стилю бароко, як про одну з типологічних ознак культурно-історичної епохи.

Створений у період XVII ст. Андре Ленотром ансамбль Версалю [15, 17, 298] – головної резиденції французьких королів – визначив напрям і характер містобудування і палацово-паркового мистецтва багатьох країн Європи, в тому

числі Речі Посполитої та Західної України в її складі. Трипроменева система планування, відкритість композиції, масштабні простори і перспективи, органічно пов'язані з навколишньою природою, відповідали мисленню людини епохи абсолютизму. Просторовий розмах бароко поєднувався в них із характерною для класицизму регулярністю побудови. Раціоналізм породив образ регулярного саду, правильно і чітко розпланованого, де порядок і симетрія переважали у плануванні та об'ємно-просторовій композиції. Відповідно до розуміння пейзажу, сад «розгортався» на рівнинній місцевості, як великий килим, і був майже сценічним простором, що відбивав певний спосіб життя, пронизаний тонкощами складного двірського етикету [228].

У Версалі вперше в історії міського планування була створена масштабна об'ємно-просторова композиція, яка не була обумовлена ані військовими, ані економічними проблемами, але була викликана ідеєю державницького абсолютизму [15, 417]. Культурний блиск і бездоганний церемоніал при дворі Людовика XIV були ретельно продуманою політикою, вони служили лише декораціями при здійсненні основного завдання королівської влади – управління елітою [42, с. 121 - 154].

Прийоми, які були використані при розбудові Версалю, зустрічаємо в ряді західноукраїнських палацово-паркових комплексів. Насамперед, це палацовий комплекс у Вишнівці, який у період XVIII ст. був настільки розкішно розпланований та оздоблений і наповнений творами мистецтва, мав надзвичайно багату бібліотеку, безцінні колекції картин та ін., що його можна було порівняти тільки із Версалем та замком Кроненберг у Голландії.

Ратуша – символ правління містом

Роль акценту в ідеологічній програмі формування міста відіграла споруда ратуші. Ця будівля поєднувала в собі представницьке місце міської влади і водночас через архітектурні форми та місце розташування у об'ємно-просторовій структурі площі ринок була покликана виконувати роль центру мудрості та справедливості.

Моделювання функціонального простору ратуші та її зовнішнього образу визначалося ідеологічним скеруванням. Спочатку місце під споруду ратуші вибиралося за принципом первинності і чільності – посеред ринкової площі, зі зручними комунікаційними сполученнями. Горизонтальні габарити визначалися розміром площі, статусом міста і його впливом на політику в регіоні. Архітектурне вирішення фасадів залежало від часу будівництва, а їхня зміна – від політичного устрою або приналежності до певної держави. Отже, споруда ратуші була у просторі міста, регіону та окремої держави певним символом. Цей символ мав важливе значення для формування міщанської та національної ідентичності, отож втручання в образ ратуші могло спричинити зміну суспільних настроїв тощо [214, С. 146, 283, 284].

Ідеологічні підоснови формування сакральних споруд у бароковий період

Бароко називали стилем кардиналів і пап католицької церкви, який продовжував у контексті Контрреформації зміцнювати свої позиції у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і в царині церковного і палацового будівництва.

На рубежі XVI – XVII ст. вперше у мистецтві Італії спостерігаємо передумови розвитку нового потужного художнього стилю "Римське бароко", яке завдячує своєму виникненню та розквіту ідеології католицизму, яка ширилася із Ватикану [291, 80].

Важливе значення у формуванні естетичних основ архітектури бароко мала сама природа художнього світовідчуття тієї пори. Недоцільність, невідповідність засобів і завдань та інші «недоліки» бароко не є прикритим промахом, а істотним посланням цього мистецтва. Принцип бароко – зайти далі можливого і дозволеного, перегнути палицю, зробити занадто” [292].

Величезну роль для розвитку мистецтва та ідеології періоду бароко зіграв патронат королівського двору, аристократії і церкви. На відміну від суворих і аскетичних форм Ренесансу, бароко було багатим на оздоби. Його завданням було захоплювати глядача розкішшю. Сакральне будівництво служило ідеології

і діяльності Контрреформації. На відміну від скромних і аскетичних протестантських церков, барокові костели повинні були захоплювати, зачаровувати і цим притягувати вірних до католицької церкви.

Провідну роль у виникненні та становленні стилю бароко відіграли організаційно-ідеологічні засади у діяльності ордену єзуїтів – Товариства Христа [31]. Більшість дослідників пов'язують місію ордену єзуїтів у XVII ст. із наверненням вірних до лона католицької церкви. Тобто розвиток діяльності ордену пов'язують з ідеологічними прагненнями Контрреформації повернути віруючих за допомогою невідомого до цього часу стилю в архітектурі, який мав вразити, захопити людину. Становленню оригінальних, невідомих до цього часу архітектурно-містобудівних прийомів сприяло також суперництво єзуїтів з іншими орденами. Наслідком цього стає зародження “римського бароко” у XVI ст. в Римі в образі храму Іль Джезу (іт. "Il Gesu" – "В ім'я Ісуса") [246].

Розквіт бароко в Польщі припадає на початок XVII ст. та є відповіддю на ідеологію відродження, міцно пов'язаний з ідеєю Контрреформації, яку поширював орден єзуїтів [248, 289].

Єзуїтські костели у Речі Посполитій будувалися за зразком головного храму Ордену єзуїтів – римського Іль Джезу у вигляді тринефної купольної базиліки з трансептом, у якій замість понижених бічних нефів були шерехи капел. Класичним зразком такого костелу є Петропавлівський у Кракові, збудований у 1605–1609 рр. італійцем Дж. Тревано. Розвиваючись, цей тип був доповнений двома вежами, що фланкували західний фасад.

Культурно-релігійний феномен ордену єзуїтів на теренах Західної України

На українські етнічні землі у складі Речі Посполитої єзуїти прибули на запрошення Перемишльського єпископа Валентина Гербурта. У 1574 році вони заснували в Ярославі своє представництво і колегію. Згодом свої місійні осередки отці-єзуїти створили у Перемишлі, Львові, Станіславі та інших містах [444].

Прийшовши у край з чисельним православним населенням, єзуїти стали свідками як відлуння колишньої високої культури краю, так і тих суспільних змін, які вже доторкнулися України і почали призводити до її занепаду. Отці-єзуїти взяли активну участь у суспільних процесах, започаткувавши нові душпастирські концепції, розвиваючи місіонерську діяльність, а оскільки мали добрі педагогічні здібності, то також змогли запропонувати свою навчальну методику і засновували школи, колегії та академії [444].

Єзуїти досягли значних успіхів у поширенні католицизму в східних країнах завдяки тому, що рахувалися з місцевими звичаями [289].

Одним із найвидатніших архітекторів-європейців, що працював у руслі поширення єзуїтських традицій, був Джакомо Бріано з Риму, який будував єзуїтські храми у Львові, Перемишлі та Сандомирі. А до нього в барочному стилі працював Себастьяно Браччі (перебудова Успенського собору у Києві, 1613 р.) [246].

У Західній Україні зустрічаємо чимало прикладів реалізацій сакральних об'єктів на зразок собору Іль Джезу. Найхарактернішими є костел у м. Олиці, м. Львові, м. Гусятині та ін.

В Україні мистецтво бароко роздвоїлося: на заході воно зберегло форми єзуїтського бароко, в Центральній та Східній Україні сильно модифікувалося й набрало оригінального забарвлення, т. зв. козацького бароко [246]. Різниця між цими двома галузями в основі одного стилю особливо яскраво виявляється в архітектурі сер. XVII ст.

Василіанська філософія, виражена в архітектурі святинь

Внаслідок Берестейської унії 1596 р. утворилась греко-католицька (уніатська) церква – складова частина католицької церкви на чолі з Папою Римським, головним завданням якої було подолання кризи церкви. У цей період греко-католицькі ієрархи вдалися до енергійних заходів щодо розвитку та розбудови церкви. Головна увага стала приділятися монастирям і освіті

священиків. Був створений новий орден Василіян, що об'єднав 5 монастирів [279].

Із середини XVIII ст. Василіани активно включилися у справу навчання світської молоді, організовуючи при багатьох своїх монастирях колегії. Для провадження освітньої діяльності ченці потребували навчальних аудиторій та приміщень для проживання учнів. Часто такі приміщення містилися в монастирських спорудах, або ж для них споруджувалися додаткові шкільні будівлі, які прагнули вписати в забудову монастиря. Взірцем слугували монастирі римо-католицьких орденів, які провадили освітню діяльність – єзуїтів чи піарів [279].

Неабияку роль у будівництві монастирів відігравали їх фундатори. Ними були, передусім, магнати або багата шляхта: М. Потоцький, С.Конецпольський, І. Собеський. Їхня фінансова підтримка впливала на достаток обителів, отже, й на архітектурний вигляд. Переважно комплекс монастирів складався з церкви, дзвіниці, келій, трапезної та господарських будівель: кухні, стайні, кузні тощо, споруджуваних одночасно з обителлю чи трохи згодом. Увесь цей ансамбль обносили добротним парканом, менш заможні монастирі – тином.

У цей період були зведені: Собор Св. Юра у Львові, Свято-Успенська Почаївська Лавра, Монастир Св. Миколая ЧСВВ УГКЦ у с. Крехів, Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського уставу в с. Унів Перемишлянського району Львівської області, Благовіщенський монастир ЧСВВ УГКЦ у с. Підгірці Бродівського району, Львівської області, Свято-Юрський монастир у м. Червонограді (Кристинополі), Монастир та церква Св. Йосафата ЧСВВ УГКЦ у м. Бучачі, Монастир у с. Завалів Підгаєцького району Тернопільської області, Василіанський монастирський комплекс в м. Холмі.

Основними особливостями монастирів ЧСВВ було прагнення до регулярності забудови та функціонального поєднання основних елементів у монастирський комплекс, а також відхід від традиційних композиційних схем його побудови й пошук нових планувально-просторових рішень, що

зумовлювалося характером рельєфу, розташуванням у населеному пункті, вимогою фундатора. Це часто призводило до порушення традиційної орієнтації храмів.

Василіанські монастирі сприяли піднесенню освітнього рівня народу, збереженню культу й обрядів, традицій і звичаїв в умовах постійної політики асиміляції.

Роль ідеології у фортифікаційному будівництві

У XVIII ст. фортифікації, зв'язані з резиденціями, мали значний ідейний зміст. Bastionні укріплення з ровами, в'їзна брама з вежею символізували садибу поважного пана, власника розлогих маєтків, колишнього феодала. На той час державі вже не загрожувала турецько-татарська небезпека, тому необхідність оборони від зовнішнього ворога відійшла на задній план. Збереження і часто навіть модернізація фортифікацій у цей час потрібна була тільки для захисту від сусідів та селянських бунтів. Також найбільші магнати могли собі дозволити утримувати в палаці збройну гвардію. Все це було необхідним для підтримання високого іміджу посеред знаті, підкреслення станової приналежності, та здебільшого залякування, тримання у покорі підлеглих [345].

Відомими є приклади будівництва нових фортифікацій в сер. XVIII ст. Наприклад, князь Олександр Йозеф Яблоновський у Ляхівцях (сьогодні смт Білогір'я Хмельницької обл.) звів палацовий комплекс із садом, який був вписаний у п'ятикутник bastionних фортифікацій. У самому ж палаці знаходилась тронна зала зі справжнім тронном, в якій він щонеділі грав роль монарха, приймаючи своїх васалів [345].

Сарматизм – соціокультурний феномен Речі Посполитої

Вагомою ідеологічною течією згаданого періоду на території Речі Посполитої був сарматизм. Це – оригінальна система цінностей, спосіб життя і ставлення до світу польського дворянства, яка сформувалась в XVII ст. Дворяни пов'язували своє походження із легендарною сарматською нацією,

тим самим виділяючись від інших, найбільш вразливих соціальних верств. Використовуючи ці ідеологічні основи, польська шляхта міцно пов'язувала себе із “золотою вольністю дворянства” [375].

Сарматизм як домінантна тенденція самосвідомості польської еліти формувався в епоху пізнього Ренесансу, у шляхетському середовищі на ґрунті особливого політико-правового статусу дворянського стану в суспільстві й державі. Основним положенням сарматизму став постулат про особливе походження польського народу, під яким розумілося тільки дворянство [453].

У XVII ст. сарматизм був прийнятий шляхтою за основу її станово-корпоративної ідеології і визначив унікальний характер польської знаті та її політичний статус у століття абсолютизму в Західній Європі [453].

Ці процеси в тогочасній Польщі відбувалися в контексті загальноєвропейських процесів пошуку коріння народу, віднайдення неперервного зв'язку з античністю. Але лише в Речі Посполитій сарматизм став невід'ємною частиною національної свідомості шляхти і зробив вагомий внесок у культурний розвиток держави. Ідеологія сарматизму повною мірою втілилася у способі життя та культурі. Він не залежав від етнічної ознаки, а швидше від приналежності до соціальної верстви: сарматами вважала себе лише шляхта. До сарматів себе зараховували не лише знатні польські роди Потоцьких, Замойських, а й литовських Радзивілів та Сапег, українських Вишневецьких та Корецьких та ін.

Привілейований аристократичний клас в уособленні шляхти виробив своєрідні ідеали, визнані цінності, стиль життя та звичаї, які були характерними для сарматизму. Сарматові личило бути лицарем, воїном, добрим сільським хазяїном-магнатом (з деякими нестоїчними рисами), людиною з освітою та з цікавістю до світу. Життєвий ідеал пов'язувався з рідними місцями, з малою батьківщиною – вотчиною, родинним гніздом, маєтком, містечком, містом чи повітом. Крім того, шляхта презентувала себе як відкрита войовнича громада, в середовищі якої проповідувалось протиставлення себе простому люду, гонор

(лат. honor – честь), хоробрість та почуття власної гідності та уяви про загальну рівність в середині суспільного стану т.зв. «пани-брати», внаслідок чого король не тільки входив до шляхти, а й сприймався, як рівний. Таким чином, усі перелічені ідеї та принципи мали бути виражені в архітектуро-містобудівних особливостях їх резиденцій [375].

Феноменологія палацового будівництва

Із переходом на позиції підтримки нової ідеологічної течії у вигляді стилю бароко були створені компромісні форми між сарматськими настановами, вираженими у ренесансних формах, та бароко.

Перші зміни торкнулись самого житла, на що вказує Л. Опалінські у своїй праці “Коротка наука будівництва дворів, палаців, замків під небом та звичаєм польським”, опублікованій у 1659 р. Тут автор наголошував, що для проживання шляхти більше підходять муровані двоповерхові палаци без дитинця «Ad usum Delphini» (лат. «для використання дофіном») [389]. Зважаючи на зміни в політико-економічному становищі у другій половині XVII ст., на території Галичини вводиться в обіг резиденція з відкритим простором перед входом до головної споруди. Цей простір розділявся на дві частини: першою був «avant cour», ближча частина палацу служила представницьким цілям, утворюючи т.зв. коло пошани, та отримала французьку назву «cour d’honneur». Комплекс будівель разом з дитинцями з’єднувався із садовим утворенням через своєрідний вузол, яким був палац. Садовий фасад набуває характерних для бароко рис – свободу та оздобленість, часто збагачену лоджіями та терасами, дотримуючись при цьому монументальності з боку заїзду [252].

Головною інтенцією палацового будівництва було здійснення на практиці “готового” і добре відомого образу. Образ палацу в художній культурі епохи бароко включає ряд нерозривних ознак, що дозволяють глядачеві безпомилково впізнати його. Палац виникає раптово, він оточений садом, величезний і просторий, сліпуче виблискує свічками, золотом, розкішшю, в ньому

відбуваються “чудеса”. Образ палацу не є винятковою приналежністю епохи Бароко, але їй належить заслуга втілення образу в реальному будівництві.

Палац з точки зору теорії мистецтва, відображеної не тільки власне в трактатах по архітектурі, але і розчиненої в архітектурних образах, метафорах, термінах і категоріях теорії мистецтва є жанром високого, “чудового” стилю. Палац сконцентрував у собі характерні риси і можливості високого стилю, з яким пов'язувалося уявлення про максимальну ефективність впливу мистецтва на глядача.

3.1.3. Досягнення військово-інженерної теорії у період XVII – XVIII ст.

Вирішальним містобудівельним фактором на початковому етапі розвитку барокових міст була проблема оборони, так як із початком використання артилерії міські стіни перестали бути надійним захистом. І їх місце зайняли менш вразливі земляні укріплення з ровами, валами і бастіонами. Пояс зовнішніх міських укріплень став настільки широким і потужним, що перетворився в фактор, який визначав всю внутрішню розпланувальну композицію міста [50, с.246].

Оборонне будівництво в Західній Україні XVI – XVIII ст. відображало загальні тенденції військової справи у Європі [387]. У другій половині XVI – першій половині XVIII ст. в Україні та сусідніх землях будівництво укріплень розвивалось у двох напрямках. Перший – поширення та вдосконалення старих середньовічних замків засобами потовщення стін та побудовою потужних розлогих башт – бастей. Такі замки в європейському мистецтвознавстві позначались як бастееві (бастейні). Вони посіли місце між баштовими та бастіонними фортецями. Другий напрям, який базувався на теоретичних розрахунках, що їх викладено в трактатах доби Ренесансу, – будівництво регулярних бастіонних замків.

Соціальні зміни та необхідність оборони від вогнепальної зброї призводять до пошуків нових форм міста, що відображається в його плануванні, обрисах,

силуеті та забудові. Архітектори повинні були реагувати на нові потреби суспільства, що виникли, перш за все, в Італії, яка в той час мала найбільший рівень розвитку економіки і культури [49, 74].

Упродовж згаданого періоду проводились численні та різноманітні модернізації та перебудови укріплень міст та резиденцій. Будучи у більшості випадків приватними об'єктами, фортифікації слугували не тільки засобом оборони, а й засобом вирізнення одного магната над іншими. Кожен із представників знаті намагався перевершити іншого, в тому числі, за допомогою зведення найсучасніших і найдосконаліших фортець.

Вирішуючи проблему оборони міста, ще з періоду відродження зодчі шукали найбільш економної форми міського плану, а так як найменший периметр мають правильні багатокутники, круг і квадрат, то більшість міст набули подібного обрису. Бажання віддалити центр міста від дій артилерії спонукало до створення центричних планів із головною площею, розташованою в самій середині міської території. Але при центричній планувальній композиції плани міст, все-таки, мали різноманітні варіанти. Так, німецьке ідеальне місто Альбрехта Дюрера демонструє прямокутну планувальну систему, вписану в квадрат; грандіозна польська фортеця Замостя мала прямокутну форму з розтягнутою віссю симетрії [74].

Питанням містобудування відведено значне місце в трактаті першого теоретика Відродження – Альберті. Пізніше про місто писали Антоніо Аверліно, Леонардо да Вінчі і Паладіо. Проекти ідеальних міст залишили Аманаті (1560), Лоріні (1592), Вазарі (1598) і Скамоці (1615). Найвідомішим і за часом першим представником французької теорії міста того періоду є Жак Перде Шабері. Його книга з прекрасними ілюстраціями відрізняється від усіх попередніх трактатів наявністю в ній цілого комплексу детально розроблених проектів замків, міст і будівель із короткими описами [49]. Основний вклад теоретиків епохи Відродження в теорію містобудівництва – це концепція радіального міста з чітко виділеним центром [74]. У трактаті Філарете ми

вперше зустрічаємося з типовим зіркоподібним центричним містом, план якого намальований самим автором. У різних варіантах цей план повториться у всіх наступних архітектурних трактатах епохи Відродження [74, 236]. Більшість трактатів на тему ідеальних міст і відносяться до XVI ст., тому у період бароко відчувається їх значний вплив на містобудівельну практику [49].

Період сер. XVII ст. характерний веденням Францією постійних завойовницьких воєн з Габсбургами та інших воєн за спадок і т.д., що в результаті призвело до необхідності реорганізації як військової справи в цілому, так і військового будівництва зокрема. Розвиток наукових знань цього періоду мав великий вплив на формування регулярного містобудування. Знаменитий математик і філософ цього часу Рене Декарт (1596-1650) вважав, що універсалізм математики здатний вирішувати будь-які просторові завдання. Геометричний план будівлі або території в його дедуктивній послідовності ставав у такому випадку основою будь-якого архітектурно-містобудівного рішення. Ці ідеї були активно освоєні провідними представниками класицизму, і планіметричний характер містобудівних утворень став розвиватися, особливо в будівництві міст-фортець.

До сер. XVII століття у Франції сформувалася національна школа військових інженерів. Безумовним лідером у цій області став Себастьян Ле Претр де Вобан (1633-1707), який був одним із засновників мінно-підривної справи, маршалом Франції (1703), засновником європейського фортифікаційного мистецтва. Його трактат «Істинний спосіб зміцнення міст» був перекладений на всі основні європейські мови. Він вніс багато нового в правила зміцнення міст, розробив прийоми розміщення і планування бастіонів, куртин, ровів і т.д. Військовий інженер Вобан активно займався не тільки теорією, а й значною практичною діяльністю [74].

За час поступового вдосконалення бастіонної системи в Європі склалося кілька великих і малих шкіл. Основні з них – староіталійська (перша половина XVI ст.), новоіталійська (друга половина XVI ст.), голландська (друга

половина XVI ст. – перша половина XVII ст.), німецька (друга половина XVI ст.), французька (друга половина XVI ст. – перша половина XVII ст.) [330, С. 24-34; 313. С. 79–83]. Засоби фортифікації, притаманні будь-якій школі, застосовувались по всій Європі. Часто найсучасніші та архаїчні форми існували водночас [49, 153].

Походження староголландської школи пов'язане з голландською визвольною війною проти Іспанії в роки 1572-1648. Невдовзі після початку боротьби очевидною стала необхідність забезпечення міст сучасними на той період укріпленнями для належного захисту. Зміцнення кам'яних бастіонів італійського типу, які використовували досі в Нідерландах, було дорогим і потребувало багато часу, тому під цим впливом розпочався пошук нових рішень.

У 70-тих роках XVII ст. розроблено нову систему фортифікацій під назвою “голландська”. Система земляних валів замінила середньовічну оборонну систему з вежами і баштами й бастейну оборону систему, і також бастіонну систему італійської школи. Перевагою земляних конструкцій була не тільки легкість і швидкість зведення, а також і менший вплив пошкоджень при артилерійському обстрілі [466].

Голландці, які були відмінними будівельниками водних каналів, використовуючи свої навички в проведенні земляних робіт, замінили кам'яні укріплення з казематами та глибокими ровами на низькі земляні укріплення, які були, крім того, одерновані. Нові елементи – бастіони – мали просту конструкцію, були позбавлені вух (орільйонів) та доповнювались неглибокими, але широкими фосами, заповненими водою [466].

Значно розширилася і змінилась форма бастіонів: вони стали гострокутними, що вплинуло на збільшення області захисту. Також відбувався пошук такого нарису бастіонів, який би забезпечував найефективніший бічний захист. Плечі бастіонів, які були сховані дотепер за вухами, замінили плечі

прямі, перпендикулярні до куртин, що дозволило збільшити простір ший бастіону та сприяло розташуванню знарядь.

Французька фортифікаційна школа розвинулась під впливом та увібрала в себе особливості й манери італійської та голландської фортифікаційних систем [313, С. 80-81].

Найпоширенішими на наших теренах виявились фортифікаційні школи: староіталійська, староголландська, французька. Саме риси французької фортифікаційної школи простежуємо в оборонній системі м. Бережани та Станіславова (сьогодні Івано-Франківськ), бастіонний замок в м. Олиці має риси староіталійської фортифікаційної школи, оборонним спорудам у Окопах Святої Трійці (сьогодні с. Окопи Борщівського району Тернопільської області), м. Вишнівці, м. Збаражі, с. Чернелиці Городенківського району Івано-Франківської області притаманні риси староголландської фортифікаційної школи.

3.2. Шляхи розвитку барокових міст та містобудівних комплексів на теренах Західної України у період сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.

Перебуваючи під владою Речі Посполитої, західноукраїнські міста розвивались згідно із загальноєвропейськими тенденціями та закономірностями [308, 420]. Під впливом головних містотворчих чинників та особливостей історичних обставин у період XVII – XVIII ст. сформувались принципові шляхи розвитку містобудування на теренах Західної України. У цей час відбувалось перетворення традиційної (середньовічної) моделі міста під впливом багатьох факторів. Одним із них є зникнення королівських та костельних ініціатив в урбаністичних процесах та, у свою чергу, прогресуюча активність знаті у закладенні приватних міст.

На період сер. XVII ст. території Західної України в складі Корони були слабо урбанізованими, що сприяло інтенсивній появі нових міст саме на наших територіях. На землях Корони у згаданий період налічувалось приблизно – **900**

міст. Міста й містечка, які виникали, виконували функцію центрів значних латифундій магнатів і ставали їх військовими центрами. Щодо щільності розташування міст, то найгустіше міста розташовувались у Руському воєводстві: одне місто – на 250 км. Найбільша щільність була характерна для Львівської та Галицької земель. У Волині і Поділлі насичення міських центрів було набагато рідше.

У кін. XVI – XVII ст., на піку урбанізації в Короні, включаючи Україну і Волинь, налічувалось понад 1300 міст із нерівномірною щільністю і різними відстанями між містами: від декількох десятків кілометрів на території Польщі – до часто більш, ніж сто кілометрів на південному сході. Така ситуація на західноукраїнських землях дуже ускладнювала процес торгівлі, унеможлиблювала роботу місцевих ринків.

Бурхливий процес виникнення і розвитку міст, що почався з кінця XVI ст., привів на кінець першої половини XVII ст. до виникнення великої кількості нових міст і містечок. Великій чисельності і разючій густоті міських поселень відповідала не менш разюча чисельність міського населення, що дорівнювала близько 50 % усього населення. Цей надзвичайно високий для феодального періоду процент міського населення, однак, не означав відповідного розвитку справжнього міського життя, тобто виняткового розвитку промисловості і торгівлі. У більшості випадків між жителями міст і сіл не було яскраво виявленого чіткого поділу праці [105 С. 377].

Переважно населення міст перед визвольною війною становили іноземці. Обдароване численними привілеями іноземне бюргерство, головним чином польського, вірменського, грецького та єврейського походження, не представляло інтересів українського міщанства в цілому. Українське міщанство великих міст, знесилене конкуренцією привілейованих іноземців і поставлене на останнє місце законами Речі Посполитої, не могло стати організуючою і керівною силою ні в боротьбі за визволення і об'єднання країни, ні в боротьбі з феодалами. [105 С. 378].

Більшість міст згаданого періоду за кількістю жителів були зовсім невеликими – до 1 тис. мешканців, а в багатьох випадках – і до 500, але на досліджуваний період вони якісно відрізнялися своєю принциповою орієнтацією на грошовий обмін і часто яскраво вираженою спеціалізацією. Будучи посередниками між великими містами й сільською місцевістю, малі міста забезпечували стабільний товарообмін і відігравали важливу роль у формуванні внутрішнього ринку регіону [129].

На кінець XVI ст. у Руському воєводстві нараховувалося бл. 2800 населених пунктів, серед яких було 193 міст і містечок. Упродовж XVI ст. у воєводстві було локовано 128 міст і містечок. Найбільш урбанізованими землями воєводства були Галицька та Львівська (75 і 50 відповідно). На момент ліквідації Руського воєводства на цій території нараховувалося близько 280 міст і містечок [172 с. 397 – 398].

Найбільша концентрація міст на період XVII ст. спостерігається в Галицькій землі Руського воєводства. Специфіка міст цієї землі полягала в тому, що багато з них мали чітко виражений оборонний характер. Адже саме Галицька земля найбільше потерпала від набігів кримськотатарських орд. Серед міст, що виникли навколо побудованих задля оборони замків, можна назвати Скалат, Надвірну, Гримайлів, Богородчани, Струсів, Лисець та інші. Найбільшими містами Галицької землі в першій половині XVII ст. були Коломия, Тереховля, Рогатин, Галич [129].

Друге місце за кількістю міських поселень займала Львівська земля. Центр землі й одночасно столиця Львівського воєводства – Львів – був одним із найбільших міст та найважливіших торгових центрів Речі Посполитої. Населення Львова на початку XVII ст. становило близько 17–20 тис. осіб (із них 5 тис. жило у середмісті, тобто на обведеній мурами території), а в середині століття зросло до 25–30 тис. Іншими великими містами Львівської землі були Броди, Городок, Яворів та Жовква [129].

У 40-х рр. XVIII ст. змінюється геополітична ситуація, розпочинається певний злет в економіці краю, втрачає своє значення фортифікаційне будівництво, зникає потреба в оборонних спорудах. Наслідком цієї ситуації є поява, окрім міст і містечок, нових резиденційних ансамблів [252].

У бароковий період закладались **нові приватні міста** із використанням новітніх містобудівних принципів або на основі ренесансних теорій, зокрема ідеї “ідеального міста” [405, 419]. **Нові міста** можемо розділити у дві принципові групи: 1. Міста, у яких була присутньою **оборонна складова** і розвиток середмістя був обмежений фортифікаціями, які поступово ставали регулярними (протобастіонні, бастіонні) та удосконалювались; 2. **Міста відкритого типу**, без оборонної системи, у яких резиденція власника була палацового типу із парковою складовою. Внутрішня розпланувальна структура міста розвивалась на чіткій модульній основі, де модулем часто служив розмір ринкової площі. Резиденція власника міста у цей період еволюціонувала із замку з переважаючою оборонною функцією у розвинутий палацово-парковий комплекс із домінантною репрезентативною складовою.

Отже, впродовж періоду XVII – XVIII ст. до складу розпланувальної структури барокових міст входили: ансамбль площі ринок із приринковими кварталами, резиденція власників міста (замок, замково-палацовий комплекс, палац), оборона система, сакральні комплекси, головні транспортні комунікації міста, адміністративні споруди, парковий комплекс, водойма.

Еволюція резиденційних комплексів відбувалась у кілька етапів та мала певні особливості. У більшості випадків ранні етапи розвитку епохи бароко характеризуються ще замковими магнатськими утвореннями (перехідний тип від ренесансу до бароко), наступні етапи розвитку – це перебудова і адаптація потужних оборонних споруд, перетворення їх на світські репрезентативні споруди, і завершальний, третій етап розвитку – це створення нових палацово-

паркових комплексів. Bastionні¹⁷ та протобастіонні регулярні замки, які відігравали роль магнатських резиденцій у містах XVII – XVIII ст., були характерними для первісних етапів розвитку барокової урбаністики на теренах Західної України. Наступним етапом розвитку барокових магнатських резиденцій є “палаццо ін фортецца” – магнатська резиденція, яка, з точки зору функції, є проміжною між замком і палацом. Оскільки палац є об'єктом житловим і репрезентативним, а головна функція замку – оборонна, то модель “палаццо ін фортецца” стала компромісом поміж зручністю і безпекою. У такого роду закладеннях будівля палацу була оточена укріпленнями, як правило бастейними або бастіонними. Завершальний етап розвитку резиденцій у барокових містах Західної України пов'язаний із утворенням палацово-паркових комплексів. Їхньою головною функцією була репрезентативна, яка виражалась у багатстві об'ємно-просторової композиції споруд, пишному оздобленні їх інтер'єрів, вишуканому декорі та в не менш пишному парку довкола.

Соціальні зміни та необхідність оборони від вогнепальної зброї призводить до пошуків нових форм міста, що відображається в його плануванні, обрисах, силуеті та забудові. Архітектори повинні були реагувати на нові потреби суспільства, що виникли, перш за все, в Італії, яка в той час мала найбільший рівень розвитку економіки і культури [49, 74].

Вирішуючи проблему оборони міста, ще з періоду відродження зодчі шукали найбільш економну форму міського плану, а так як найменший периметр мають правильні багатокутники, круг і квадрат, то більшість міст набули подібного обрису. Бажання віддалити центр міста від дій артилерії спонукало до створення центричних планів з головною площею, розташованою в самій середині міської території. Але при центричній планувальній

---

¹⁷ Bastionна система - це система організації оборонних споруд, яка базується на застосуванні принципу розміщення бастіонів (об'єднаних з куртинами для освіти бастіонних фронтів) таким чином, щоб з куртини і фасів половин двох суміжних бастіонів (які утворюють фронт) була можливість здійснювати перехресну оборону передпілля, а з їх фланки - вести фланкуючий куртину і фаси бастіонів вогонь [187].

композиції плани міст все-таки мали різноманітні варіанти. Так, німецьке ідеальне місто Альбрехта Дюрера демонструє прямокутну планувальну систему, вписану в квадрат; грандіозна фортеця – Замостя мала прямокутну форму з розтягнутою віссю симетрії [74]. Також прикладами застосування ідей ідеального містобудування є міста Станіславів, Жовква, Броди, Богородчани.

Утворення міст відкритого типу пов'язане із новаторськими бароковими ідеями та характеризується відсутністю оборонної складової, оскільки у зв'язку з історичними обставинами в кін. XVII ст. зникає необхідність захисту міста від зовнішнього ворога. Такі міста складались із середмістя, резиденції власника у вигляді палацу та парку. Також містобудівна структура могла бути доповнена міськими ансамблями іншого функціонального призначення, наприклад, сакральними.

Для барокового міста характерними були сакральні споруди, які вписувались у загальну розпланувальну структуру середмістя, та окремо розташовані комплекси із самостійною оборонною системою.

Також у цей період **реконструювались та модернізувались** існуючі середньовічні міста відповідно до тогочасних європейських урбаністичних традицій: принципу регулярності, домінування осьових композицій, розвитку палацово-паркової складової міст, розвитку репрезентативних комплексів у структурі існуючих міст, створення ансамблевих композицій із нових та існуючих елементів містобудівної структури, формування гармонійного силуету міста.

Епоху бароко в урбаністиці можна радше охарактеризувати, як період реконструкції існуючих міст, аніж закладення нових містобудівних утворень. У містобудуванні починають домінувати осьові багатоконпонентні складні композиції, в архітектурі спостерігаємо ефект переплетення реалістичності із театральністю, в садово-парковому мистецтві відбувається злиття природних компонентів із рукотворними. Для західноукраїнських міст характерними були такі урбаністичні підходи проведення перебудови міст, як утворення нових

барокових комплексів у існуючій структурі міста, проведення трансформацій окремих структурних елементів та здійснення цілісної трансформації міста.

Найдосконалішими прикладами реконструкцій містобудівних утворень із бароковими рисами є історичні міста: Микулинці, Бережани, Бучач.

Розташувавши об'єкти дослідження згідно з типологічними ознаками, вдалось простежити еволюційні зміни у розвитку барокового міста на західноукраїнських теренах. Було виявлено поетапну трансформацію від міста із поодинокими бароковими елементами до розвинутого барокового містобудівного утворення. Тобто, на період сер. XVII ст. існували ранні типи барокових містобудівних утворень, які мали ще риси середньовічного та ренесансного міста. Серед таких прикладів – м. Єзупіль (сьогодні смт Єзупіль Івано-Франківської області). Найактивніший розвиток цих утворень припадає на сер. XVII ст.

До найрозвинутіших барокових зразків нашого регіону можемо віднести м. Кристинопіль (Червоноград), м. Микулинці, які на період кін. XVII – сер. XVIII ст. відповідали бароковим принципам європейського містобудування.

3.3. Особливості розпланування новоутворених міст та містобудівних об'єктів у XVII – XVIII ст.

Під впливом політичних, соціально-економічних та культурних чинників розвитку у період XVII – XVIII ст. на західноукраїнських землях складаються передумови формування нових типів міст, проведення реконструкцій, модернізацій та розбудови існуючих середньовічних міст із стихійною невпорядкованою забудовою.

При розгляді значного масиву містобудівних об'єктів Західної України, таких як міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодалні двори – було виокремлено ті об'єкти, історична забудова яких відповідає традиціям барокової архітектури періоду XVII – XVIII ст. (дод.

Б, Табл. Б. 3). Серед існуючих міст, селищ міського типу та сіл, у яких і сьогодні простежуються риси барокової архітектури та містобудування, найцікавішими є:

- міста – Микулинці, Червоноград (Кристинопіль), Броди, Івано-Франківськ (первісно Станіславів), Маріямпіль, Городенка, Олика;

- замкові комплекси – бастіонний замок у смт Чернелиця Івано-Франківської області, Бережанський замок у м. Бережани, Олицький замок в смт Олиці Волинської області, Збараський замок;

- палацово-паркові комплекси – палац у селі Підгірцях Бродівського району Львівської області, Вишнівецький палац у смт Вишнівець Збараського району Тернопільської області, Язловецький палац у селі Язловець Бучацького району Тернопільської області, фортеця Окопи Святої Трійці у селі Окопи Борщівського району Тернопільської області;

- монастирсько-сакральні комплекси – Святоюрський комплекс у місті Львові, Свято-Успенська Почаївська Лавра у місті Почаєві, Манявський скит у с. Манява Богородчанського району Івано-Франківської області, Палац архієпископів у с. Оброшине Пустомитівського району Львівської області та ін.

Головні результати роботи ґрунтуються на обстеженні понад 140 історичних цінних містобудівних об'єктів, розташованих на території Західної України, серед яких: 35 міст, 28 замків, 12 замково-палацових комплексів, 6 палацово-паркових комплексів, 29 сакральних комплексів: монастирі, резиденції, відпочинкові. Також було обстежено ключові окремі об'єкти сакрального (церкви, костели, каплиці, житлові приміщення), громадського призначення (ратуші) та малі архітектурні форми.

З метою визначення особливостей та закономірностей розпланування міст та містобудівних комплексів Західної України у період XVII – XVIII ст. проводимо аналіз об'ємно-розпланувальної структури містобудівних об'єктів. Вибрані об'єкти – історичні міста та містобудівні комплекси – мають

розпланувальну структуру, яка розвинулась у бароковий період, або була у цей період видозмінена.

За характером розвитку міста у барокову добу можемо виділити: новозакладене, реконструйоване, відбудоване (відновлене). У дослідженні представляємо склад та особливості історичних розпланувальних структур цих міст (дод. Б, Табл. Б.3, Б.4). Головними містотворчими елементами розпланувальної структури виступають:

- 1.Середмістя із площею ринок.
- 2.Замок власника міста (палацова резиденція).
- 3.Оборонна система.
- 4.Сакральні комплекси.
- 5.Садово-парковий комплекс.
- 6.Виробничий комплекс.
- 7.Передмістя.

У дослідженні детально розглядаємо ці головні містотворчі елементи в історичних містах Західної України, досліджуємо просторові та планувальні взаємозв'язки між ними.

3.3.1. Середмістя із площею ринок

У період бароко була винайдена схема поділу на квадрати міського середмістя, що витіснила ренесансний радіальний план міста з концентричними артеріями, який так цінували архітектори ренесансу. Міста розпланувались на чіткій модульній основі, де модулем часто служив розмір ринкової площі, а дрібніші членування визначалися податковою політикою, метою якої була активізація торгівельної діяльності [7, с. 65]. В цей період отримала поширення забудова міського типу, яка обрамлювала ринкові квартали і вулиці далші від ринку. Тому виникала потреба у значній кількості цегли - були створені королівські, шляхетські (княжі), міські і парафіяльні цегельні. Працівники целелень об'єднувались у цехи. Будинки збільшувались у глиб і росли у висоту,

перетворюючись в XVII ст. у багатоквартирні будинки або у репрезентативні садиби патриціїв [397].

Центром планувальної композиції і головним комунікаційним вузлом міста в епоху Відродження була ринкова площа [222]. Барокова доба успадкувала цю рису та розвинула її. На період кін. XVII – кін. XVIII ст. площа ринок у містах мала значні розміри, вона у декілька разів перевищувала середньовічну площу. Здебільшого це був майдан квадратної або прямокутної форми, який виконував функції як торговиці, так і громадської площі. Класичний ринок повинен був мати 8 або 12 вулиць, що вели на площу, але дуже часто були відхилення, спричинені реаліями території. Головні квартали, що формували сторони площі, ділились на будівельні ділянки – парцелі, для яких були характерні однакові розміри. У центрі площі часто будували ратушу: урядовий будинок міської громади – символ міського самоврядування. Оскільки місто призначалось передовсім для торгівлі, то і в ратуші передбачались торгові приміщення та склади товарів [112]. Для ренесансного ринку був характерним планувальний “хрест” головних доріг, що вливались в площу. І хоча такий принцип розпланування ринку був відомий і в середньовіччі, та активно він почав застосовуватись в часи ренесансу. Серед причин, чому головні вулиці входили в ринок посередині приринкових кварталів, можна виділити такі: практичну – до ринкової площі повинна була б вести додаткова артерія, яка під час ярмарків чи торгів полегшувала б рух малоповоротких кінних запрягів, та композиційну – кожна з чотирьох серединних вулиць, що вела до ринку, замикалась перспективою ратуші, яка, своєю чергою, символізувала владу власника та міщан [358, с. 296–297].

Особливою специфічною рисою барокових міст було закладення спеціальної площі перед резиденцією власника міста. Найчастіше ці площі закладались окремо від решти площ міста і формували спеціальний парадний простір перед палацом власника (прикладом є міста Замостя, Жовква, Кристинопіль, Станіславів та ін.) [33].

3.3.2. Резиденція власника міста (замок, замково-палацовий комплекс, палац)

У досліджених історичних містах на території Західної України, які мають барокові риси, зустрічаємо декілька типів резиденцій власників міста (дод. Б, Табл. Б. 5, Б.8). Це замкові споруди із оборонною функцією або замково-палацові та палацово-паркові комплекси із переважаючою репрезентативною функцією. Можливим є також змішаний тип, у якому присутні риси і оборонної архітектури, і палацової. У Європі такі специфічні палацово-оборонні споруди отримали назву "палаццо ін. фортецца" [398].

Розмір резиденції, її велич залежала від статусу і кількості нерухомого майна власника. Власник великої латифундії, що прирівнювався до звання князя, мав резиденцію, яка б відповідала ієрархії маєтків відповідно до статусу держави – Речі Посполитої в XVIII ст. Інакше виглядала садиба шляхтича, власника одного села, який також намагався підкреслити приналежність до привілейованого цивільного стану. Отже, магнати мали резиденції з замками – палацами, багата шляхта зупинялась на палаці або величній садибі, а шляхта сільська – на невеликому дерев'яному дворі, який завжди за стильовими ознаками відрізнявся від селянської хати [343].

У більшості випадків ранні етапи розвитку епохи бароко характеризуються ще замковими магнатськими утвореннями (перехідний тип від ренесансу до бароко), наступні етапи розвитку – це перебудова і адаптація потужних оборонних споруд, перетворення їх на світські репрезентативні споруди, і завершальний третій етап розвитку – це створення нових палацово-паркових комплексів.

Провівши комплексний аналіз замкових комплексів, які знаходились на території Західної України, у понад 40 з них було виявлено об'ємно-планувальні елементи, які можемо датувати періодом XVII – XVIII ст. Серед цих об'єктів є оборонні комплекси, які відповідають бастейному, бастіонному або змішаному типу.

Перший етап розвитку барокових резиденцій - бастионний замок

Бастионні¹⁸ та протобастионні регулярні замки, які відігравали роль магнатських резиденцій у містах XVII – XVIII ст., були характерними для первісних етапів розвитку барокової урбаністики на теренах Західної України (дод. Б, Табл. Б. 5, Б.8.) [183].

У досліджуваній період застосування бастионної системи на території Західної України зустрічається як при влаштуванні нових замків, так і при реконструкції та модернізації вже існуючих, переважаючими рисами котрих були риси баштової або бастейної систем.

У замках періоду XVII ст. були повністю сформовані основні характеристики бастионної системи: геометрично-правильна форма нарису оборонної споруди; розташування фланкуючих елементів рівномірно по периметру замку згідно з відстанями, регламентованими дальністю пострілу; п'ятикутні в плані фланкуючі елементи, що повністю виключали наявність мертвих полів; бастиони з куртинами, які утворювали бастионні фронти [187].

Зразками застосування геометрично правильної форми нарису укріплень є замки, кардинально модернізовані або зведені в XVII ст., фортифікації яких виконані відповідно до принципів західноєвропейських класичних шкіл бастионної архітектури (новоіталійської і староголландської). До них належать: замок в Бродах (укріплення розплановані на основі правильного п'ятикутника), замки в Олиці, Золочеві, Чернелиці, Вишнівці (нарис їх укріплень наближений до правильного квадрату, на кутах якого розташовані бастиони) [187].

Розплановувались такі замки на основі модульної сітки, найхарактернішими параметрами та мірами, які використовували для таких оборонних споруд на території Західної України, були хелмінський лікоть, шнур та ін. Ці замки мали стійкі до потужного вогню артилерії земляні укріплення-куртини, а в кутах – п'ятикутні в плані укріплення з земляним

---

¹⁸ Бастионна система - це система організації оборонних споруд, яка базується на застосуванні принципу розміщення бастионів (об'єднаних з куртинами для освіти бастионних фронтів) таким чином, щоб з куртини і фасів половин двох суміжних бастионів (які утворюють фронт) була можливість здійснювати перехресну оборону передпілля, а з їх фланки - вести фланкуючий куртину і фаси бастионів вогонь [187].

заповненням (повні бастіони). По периметру бастіонний замок оточувався ровом, часто із контрескарпом. В'їзний вузол у таких оборонних спорудах було організовано наступним чином – в'їзна брама, яку розташовували посередині однієї із куртин, поєднувалась із підвісним мостом, а додатковим захистом виступали рavelіни навпроти брами. Сама споруда в'їзної брами не виступала з оборонної лінії, а була тільки вищою від неї на кілька метрів, двохярусною та оздобленою порталом, часто з елементами геральдики. З плином часу відбуваються зміни у об'ємно-планувальній структурі раннях бастіонних утворень. У XVIII ст. рови перед в'їзною брамою засипаються, підвісні мости зникають, а приміщення брами – її другий ярус – отримує додаткову функцію.

Зустрічаємо також на території Західної України бастіонні замки, які відрізняються неправильною формою нарису лінії бастіонних укріплень. Це характерно для оборонних ліній, які оперізували існуючі замки із застарілою, і тому не досить ефективною системою укріплень (баштовою, бастейною, раннябастіонною). Наприклад, другу лінію бастіонних укріплень неправильної форми отримали замки в Ляшках Мурованих (до цього замок був фортифікованим відповідно до принципів баштової системи), в Бережанах (до цього замок був фортифікований відповідно до принципів бастейної системи). Наявність існуючих укріплень і необхідність пристосовуватися до умов рельєфу привели до того, що тільки частина периметру замку в Маріямполі була доповнена новими бастіонними укріпленнями [187].

Другий етап розвитку барокових резиденцій – “палаццо ін фортецца”

Палаццо ін фортецца – магнатська резиденція, яка з точки зору функції є проміжною між замком і палацом (дод. Б, Табл. Б. 5, Б.8). Оскільки палац є об'єктом житловим і репрезентативним, а головна функція замку – оборонна, то модель “палаццо ін фортецца” стала компромісом поміж зручністю і безпекою. У такого типу закладеннях будівля палацу була оточена укріпленнями, як правило, бастейними або бастіонними [443].

Сама назва фортифікації вказує на італійське її походження. Одним із найбільш ранніх прикладів резиденцій такого типу вважається ренесансна резиденція в Капрарола, яка була розроблена і побудована Джакомо Вінйола для Алессандро Фарнезе [49]. У Західній Європі такого типу резиденції виникли у XVI ст. Пізніше вони поступилися місцем палацовим утворенням без оборонних рис. На території тодішньої Речі Посполитої тип резиденції “палаццо ін фортецца” часто використовувався особливо в XVI і XVII ст. і користувався значною популярністю.

Найцікавішими реалізаціями цього типу є Підгорецький, Збараський, Бродівський замки на Західній Україні. Такими укріпленнями оточували не тільки палаци знаті, але і сакральні комплекси, до прикладу – сакральний комплекс у Підкамені, храм Ясна Гура в Ченстохові.

Третій етап розвитку барокових резиденцій – палац

Завершальний етап розвитку резиденцій у барокових містах Західної України пов'язаний із утворенням палацово-паркових комплексів (дод. Б, Табл. Б. 5, Б.8). Палаци найбільших магнатів того періоду виникали під впливом модних на час XVIII ст. тенденцій палацобудування, які виникли в Італії та поширились під патронатом французького короля Людовіка XIV [47].

Головною функцією палаців була репрезентативна, яка виражалась у багатстві об'ємно-просторової композиції споруд, пишному оздобленні їх інтер'єрів, вишуканому декорі та в не менш пишному парку довкола.

Внутрішнє розпланування палацового комплексу було підпорядковане чітким композиційно-просторовим осям. До складу комплексу входили типові елементи: 1) споруда палацу; 2) парадна огорожа з брамою; 3) передній двір – курдонер; 4) господарсько-обслуговуючий блок; 5) задній двір; 6) сад; 7) водні елементи; 8) звіринець.

Серед існуючих на цей час об'єктів, які найкраще характеризують палацову архітектуру барокового періоду, можемо представити палаци у смт Микулинцях, смт Вишнівці, с. Язлівці, м. Червонограді (Кристинополі).

Інші подібні об'єкти або не збережені взагалі, або дійшли до нашого часу у перебудованому вигляді чи у стані руїни.

До резиденцій нижчого рангу відносили шляхетські двори. Вони найчастіше були дерев'яні, в три і два поверхи, оздоблені ззовні галереями, ганками і балконами. При чому таку об'ємно-просторову композицію мали найрозвинутіші з них, а значна частина дворів були споруджені прямокутними в плані, як і господарські приміщення (стодоли) будинки без особливих відзнак [380].

У період XVII – XVIII ст. приватні резиденції розрізняли за певними ознаками. Великий мурований або дерев'яний будинок, що мав відповідні офіцини, називався палацом. Якщо не мав бічних прибудов, а крім того, був помірної величини, називався двором або двірцем відповідно до своєї розлогості. Якщо був мурований, а крім того, збудований на підвищенні, місці чи півострові, тобто омивався водою і був обведений валами, набував назви замку [380].

3.3.3. Оборонна система середмістя

Оборонне будівництво в Західній Україні XVI – XVIII ст. відображало загальні тенденції військової справи у Європі. У другій половині XVI – першій половині XVIII ст. в Україні та на сусідніх землях будівництво укріплень розвивалось у двох напрямках. Перший – поширення та вдосконалення старих середньовічних замків засобами потовщення стін та побудовою потужних розлогих башт – бастей. Такі замки в європейському мистецтвознавстві позначались як бастеєві (бастейні). Вони посіли місце між баштовими та бастіонними фортецями. Другий напрям – будівництво регулярних бастіонних замків – базувався на теоретичних розрахунках, що їх викладено в трактатах доби Ренесансу.

Поширення бастіонної системи фортифікацій було наслідком інтенсивного розвитку вогнепальної зброї та появи на озброєнні європейських країн артилерії. Перших два бастіони спорудив в Італії на валу м. Верони архітектор

Мікеле Санмікеллі в 1527 р. [236]. До найбільш ранніх бастионних укріплень на теренах України слід віднести замок в смт Олиці, споруджений М. Радзивілом у середині XVI ст. [226].

На початковому етапі бастионні укріплення за планувальною конфігурацією були наближені до квадрата з наріжним розташуванням бастионів. Подібно до замку в Олиці, у першій половині XVII ст. були споруджені квадратні чи наближені до квадрата бастионні укріплення в Збаражі, Золочеві, Чернелиці. Зовні їх оточували глибокі рови та вали [210].

За час поступового вдосконалення бастионної системи в Європі склалося кілька великих і малих фортифікаційних шкіл. Основні з них – староіталійська (перша половина XVI ст.), новоіталійська (друга половина XVI ст.), голландська (друга половина XVI ст. – перша половина XVII ст.), німецька (друга половина XVI ст.), французька (друга половина XVI ст. – перша половина XVII ст.) [137, с. 24 -34; 134. с. 79 – 83]. Засоби фортифікації, притаманні будь-якій школі, застосовувались по всій Європі. Часто найсучасніші та архаїчні форми існували водночас [21, 153].

З урахуванням топографічних особливостей місцевості, бастионні укріплення могли бути й іншої планувальної конфігурації – трикутні чи трапецеподібні, як наприклад, у Дубно, Ужгороді, і мати два, три, а то й чотири наріжні бастиони. Та найдосконалішою вважалася п'ятикутна форма бастионних укріплень. Серед замків з такою планувальною структурою зберігся замок у Бродах. Зведення замків бастионного типу було справою професійних архітекторів-фортифікаторів. Так, наприклад, замок у Збаражі проектував італійський архітектор Вінченцо Скамоцці, а зведення замку в Підгірцях пов'язане з іменем архітектора Андре дель Аква і французького інженера Гійома де Боплана [210].

3.3.4.Сакральні комплекси

Сакральні комплекси барокового періоду становлять не тільки вагомую частину усієї архітектурно-містобудівної спадщини України, а й виступають найхарактернішими елементами об'ємно-просторових композицій історичних

міст того періоду [68]. Значна частина дослідників архітектури та містобудування барокового періоду схиляється до визначення барокової архітектури як архітектури католицизму чи засобу навернення християнської общини до лона католицької церкви у період Контрреформації. Саме тому особливості вирішення архітектури сакральних споруд та комплексів найповніше відображають новітні, невідомі до цього часу, риси архітектури, які притаманні виключно епосі бароко.

Для барокового міста характерними були сакральні споруди, які вписувались у загальну розпланувальну структуру середмістя, та окремо розташовані комплекси із самостійною оборонною системою. Подібно до еволюції резиденцій власників міст, можемо виокремити кілька етапів у розвитку барокових сакральних комплексів: від пізньоренесансних, у котрих присутні часто тільки деякі елементи об'ємно-просторового вирішення чи елементи декору відповідали бароковій архітектурі, до помпезних багатокomпонентних утворень із садовими композиціями, котрі навіть сьогодні є символами цілих міст чи навіть країн. Прикладом найпростішого вирішення може бути костел у с. Єзуполі Івано-Франківської області, прикладом найрозвинутішого – комплекс Св. Юра у Львові.

У зв'язку із загрозою татарських та турецьких набігів, міжфеодалних воєн монастирські комплекси і навіть окремі храмові споруди мали оборонний характер. Прикладом можуть виступати монастирі Крехівський та Унівський на Львівщині. Фортифікаційний устрій цих комплексів був подібний до замків. Зовні монастирський комплекс був обнесений мурами та баштами; надбрамна башта часто правила за дзвіницю. Але домінантна роль у просторовій організації комплексу належала головному храмові, що розміщувався в центрі монастирського подвір'я. Уздовж оборонних мурів містилися приміщення келій та інші будівлі господарського призначення. Архітектурним виглядом і параметрами в забудові двору виділявся митрополичий корпус. Зовні територія монастиря, аналогічно до замків, обносила валами та ровами [210].

3.3.5. Палацово-паркові комплекси

Одним із базових елементів об'ємно-розпланувальної структури історичних міст Західної України періоду XVII – XVIII ст., який відрізняє барокове місто від ренесансного, є палацово-парковий комплекс (дод. Б, Табл. Б. 5). Часто паркова складова розташовувалась на місці первісної громіздкої оборонної системи та ставала елементом новітньої осьової об'ємно-просторової композиції середмістя.

Щодо розташування комплексу палацу у структурі середмістя можемо виділити кілька варіантів: а) на головній планувальній осі міста; б) на перетині планувальних осей; в) на осі природного мису.

Палаці найбільших магнатів того періоду виникали під впливом модних на час XVIII ст. тенденцій палацобудування, які виникли в Італії та поширились під патронатом французького короля Людовіка XIV [238].

Головною функцією палаців була репрезентативна, яка виражалась у багатстві об'ємно-просторової композиції споруд, пишному оздобленні їх інтер'єрів, вишуканому їх декорі та в оточенні не менш пишного парку.

Внутрішнє розпланування палацового комплексу було підпорядковане чітким композиційно-просторовим осям, до складу комплексу входили типові елементи: 1) споруда палацу, два бічні флігелі, що примикають під прямим кутом; 2) парадна огорожа з брамою; 3) передній двір – курдонер; 4) господарсько-обслуговуючий блок; 5) задній двір; 6) сад; 7) водні композиції; 8) звіринці.

У класичних випадках фасади головної споруди палацу складались з трьох частин. Центральна частина із входом була найбільш вираженою, вона або виступала вперед, утворюючи ризаліт, або була більш втопленою відносно бічних частин, котрі виступали до переду. Головна частина палацу з'єднувалась із бічними крилами під прямим кутом, за рахунок чого утворювався квадратний двір – **курдонер**, часто він був відгороджений від вулиці або дороги пишною декоративною огорожею із брамою. Новинкою барокових палацово-паркових

комплексів була планувальна структура палацового блоку, яка мала план підкови. Характерним об'ємно-планувальним елементом палацу був ганок з навісом, який підтримували колони. Важливим компонентом палацової споруди були сходи, що вели на партер, які виконували не тільки функцію комунікації, але й служили для урочистого привітання гостей [354].

На поч. XVIII ст. і надалі дотримувалися традиції спорудження палацу, видовженого у плані, фланкованого вежеподібними квадратними або прямокутними еркерами. Такого типу об'ємно-просторова композиція палацу, італійсько-французька у своїй генезі, була розповсюджена у Речі Посполитій і на територіях Західної України, що була в її складі в кін. XVII ст., дякуючи чисельним проектам і реалізаціям спольщеного голландця Тильмана з Гамерену (Голландія). Близький творам Тильмана є великий палац у Вишнівці, фундації князя Михайла Сервація Вишнівецького, запроектований біля 1720 р. французьким архітектором Якубом Депресом Бланже.

Палаці, як правило, склалися з трьох поверхів (партер плюс два), іноді з чотирьох. До складу їх внутрішньої планувальної структури входили: парадна сходові клітка, великі, значні по висоті зали, у наріжних частинах – невеликі покої (малі кімнати), невеликі еркери, каплички і скарбці (кімнати для зберігання цінностей) [354].

До групи резиденційних об'єктів, окрім палаців, входили також і двори (садиби, маєтки). Група двірська складалася з двору, як шляхетської садиби, фільварку, або господарської забудови, також з теренів зелені – парк, сад, газони й алеї. Групу двірську оточували зазвичай поля і маєтні ґрунти.

На поч. XIII ст. П. Кресцентином була розроблена і сформульована програма житлового дому, яка стала зразком для польської шляхти. П. Кресцентин рекомендував здійснювати будівництво укріпленої садиби і фільварку. Житловий дім мав бути локалізований на пагорбі, оточений ровом, з обов'язковою баштою. До складу садиби шляхтича мали входити сади і звіринці, оформлені відповідно до моди і уподобань власника [376, 346, 404].

В “Короткій науці по будівництву дворів, палаців, замків згідно із польськими будівельними традиціями” з 1659 р., яку приписують Лукашові Опалінському, автор наполегливо подає таку дефініцію двору: двором називаю двоповерховий будинок або з дерева, або з каменю. Але рекомендував би з каменю, тому що довговічніший, протистоїть пожежам, безпечний і не потребує частих ремонтів, а відповідно постійних вкладень коштів.

Перші шляхетські двори були збудовані з дерева, мали солом’яний дах і невеликі вікна. Стіни будували в зруб з модрини, ялиці або сосни. Близько 1580 р. в польській резиденційній архітектурі оборонність стала декорацією і віддзеркаленням заможності власників. У джерелах XVI і XVII ст. головну садибу власника названо “великим домом” або “великим будинком”, “кам’яницею”, “замком”. Поняття “палац” в більшості джерел стосуються будинків тільки найбагатшої шляхти, яка займала високі пости [190, 329, 354, 404].

З періоду XV ст. лицарство почало в більш значних масштабах експлуатувати новонабуті території, перетворюючись у шляхту, яка володіла значними землеволодіння, а їх скромні двори поступово переростали в значні цегляні будівлі з валами або садами. Збільшувалась кількість кімнат і залів, з’являлись великі парадні зали. В XVI ст. серед такого комплексу виникав панський будинок, який складався з головних житлових приміщень. В цілому був він мурований з цегли, як правило, приймав форму житлової вежі, або її похідних. Був відділений ровом від іншої частини двору, з метою захисту від «поганого сусіда» або татарського набігу [397].

Як правило, споруда палацу поєднувалась із садом, творячи єдину геометричну композицію. Ландшафтна композиція складалась із газонних партерних композицій, дерев і чагарників, які утворювали зелені стіни алей; із водних композицій у вигляді фонтанів, басейнів, часто у таких садах зустрічаємо скульптурні елементи.

Прикладом палацу з парком виступають резиденції в смт Микулинцях, с. Ляшках Мурованих, м. Кристинополі (Червонограді), смт Вишнівці та ін.

3.3.6. Барокові сади

У XVII - XVIII ст. на теренах Речі Посполитої з'являються великі парки подібного складу і подібних програм [377] (дод. Б, Табл. Б. 5). Центром композиції, як правило, був палац, від якого розходились зіркою алеї, а сад оточував природній ліс. Іноді були скромніші паркові закладення, які складались лише з кількох проспектів (найчастіше трьох), що сходились віялом на одну площу. Спосіб розташування палациків, павільйонів, скульптури і т.д. у різних варіантах вирішувався по-різному, а також різноманітними були їх функції. Важливою складовою таких парків були звіринці, які розплановувались, як правило, у вигляді центричної композиції, по осях якої розміщувались павільйони з тваринами [312, 464].

Барокові сади були театральними і музейними, вони використовувались для маскарадів і театральних вистав, відігравали роль музеїв для скульптур та рідкісних рослин. "Музейність" була характерною і для інтер'єрів палацу, тобто глядач, переходячи із саду в палац, потрапляв з одного музею в інший [228].

Однією з головних рис барокового саду, кін. XVII – кін. XVIII ст. є підпорядкування осям на всіх рівнях планувальних рішень від великих до незначних просторів. Таким чином, наявність осьових укладів забезпечувала порядок, цілісність та об'єднання архітектурних споруд, садів і парків в єдину композицію. За допомогою осі чи осей у простих і складних садово-паркових ландшафтно-планувальних укладах формувалася кульмінація, розставлення акцентів і внутрішнє наповнення композиції саду [252].

У другій половині XVII ст. при закладенні садів у магнатських маєтках Речі Посполитої використовували за зразок французьку моду. Головними характерними рисами таких садів виступають репрезентативність, ефектність і багатство композиційних прийомів. Найбільший їх розвиток відбувався в садах королівських палаців, магнатських резиденцій і церковних маєтків.

Бароківі регулярні сади підпорядковували собі місцевість, у котрій виникали. У процесі їх розбудови відбувались значні перетворення середовища. Це було пов'язано із влаштуванням штучних терас, розплануванням значних за площею територій з метою створення дальніх видових перспектив, великі зміни несли із собою нововлаштовані водні елементи. Причому переважно будівництво такого саду відбувалось у швидкому темпі, часто було приурочене до визначної події у житті магната і не перевищувало 2-3 років.

Ідейним підґрунтям простору барокових садів були палацові інтер'єри того періоду, які відрізнялись насиченістю різноманітними елементами та складались із приміщень різних типів. Новинкою барокових палацово-паркових комплексів була планувальна структура палацового блоку, яка мала план підкови. Як правило, до палацу вели три довгі шляхи, які отримали назву "гусяча лапка". Підхід до головної площі перед палацом відбувався через ряд внутрішніх двориків. Проте, фактичний сад розвивався позаду палацу. Характерними рисами парку були контрасти між плоскими партнерами і високими стінами боскетів, симетрія і підпорядкування всієї композиції просторовим осям. Уперше було введено у композицію саду принцип динамічного сприйняття, який відображався, наприклад, у вирізьблених з каменю фонтанах, котрі ніби застигли в русі. Прекрасним прикладом є фонтан Аполлон з Версалю, який представлений у вигляді упряжки коней, що тягнуть карету. Ефект посилюється бризкаючими колами, що розходяться по воді [15, 425].

Для посилення просторового ефекту та підкреслення осьової перспективи алеї точки сходу та закінчення променів алеї фіксувались архітектурними елементами, чим досягалась композиційна єдність і завершеність. Використання трьохпроменевої схеми планування саду з ефектом несподіваного розкриття алеї надає саду театральності. Зазначену схему спостерігаємо у парках м. Чорткова, м. Жовкви, м. Ляшів Мурованих (сьогодні с. Муроване Львівської області). Елементами, що доповнювали сад, були різні

види садових партерів, які утворювали садові салони, розташовані в безпосередній близькості від вікон палацу, вони були найефектнішими місцями саду. Відвідування таких садів займало багато часу, через численні прогулянкові доріжки, наявність великих лабіринтів і звіринців. Невід'ємною частиною барокових садів є вода, у вигляді різноманітних систем водних каналів. Сукупність численних елементів саду, таких як: будівлі у вигляді садових павільйонів, сходи, підпірні стінки, перголи значно підвищували роль саду в загальній композиції комплексу.

Першою ознакою барокового саду стала поява різноманітних садових партерів, які розбивались на головних алеях, біля головних будівель на еспланаді, утворюючи відкриту парадну частину саду. Наявність партеру можна вважати сталою ознакою барокового садово-паркового мистецтва Галичини упродовж усього періоду існування бароко від його зародження у першій половині XVII ст. і до садів з розвинутим ландшафтно-планувальним укладом у кінці XVIII ст. [252].

Друга ознака, яка була притаманна садово-парковому мистецтву бароко у період від другої половини XVII ст. до кінця XVIII ст., – це багатодільність. Об'ємно-просторову композицію садово-паркового закладення формували за допомогою принципів, які були характерні для будівель, а саме в садово-паркові закладення були перенесені: заламані садові тераси, які наслідували бастіони, садовий салон відповідав палацовому салону, кабінети – кабінетам, а також шпалери, балюстради, скульптурні елементи. На зразок архітектурних споруд у садово-парковому закладенні намагалися відокремити різні за призначенням садові компоненти, створюючи відповідники внутрішнього наповнення палацових споруд, які мали ідентичні назви: садові зали, кабінети, театри, коридори. Для цього використовували формоутворюючі рослинні елементи (різної висоти шпалери, боскети, групи дерев) та архітектурні елементи (балюстради, тераси, садові будівлі та павільйони), а також скульптурні елементи.

У XVII ст. по всій Європі і на території Західної України домінували впливи французьких садів. Барокові сади закладалися при резиденціях, часто з бастіоновими фортифікаціями. Сади були невеликі, членовані. Плоскі клумби творили партер перед палацом, а з боків локалізувались заліснені частини, засаджені деревами. Однією з стін саду був фасад палацу або двору, а решту три становили біндажі – алеї, обсаджені деревами або рослинами, які утворювали аркове склепіння, що виникло у період Ренесансу та розвинулось у добу бароко. Алеї будували з цегли, кам'яних плит, насипались вони ущільненим піском, мармуровою крихтою або вапняним пилом. У почленованих квітникових партерах висаджувалися квіти, кущі троянд, жасмину, турецького бузку. В орнаментованих ділянках з самшиту формували герби і монограми. Складний рисунок членувань проектували архітектори, які формували палацовий інтер'єр. У межах почленованих ділянок запроваджували вертикальні елементи – вазони з рослинами, також невеликі стрижені дерева і кущі. При дворах закладалися хмільники і виноградники [404].

Одним з найдосконаліших прикладів барокових садів регіону був чудовий сад у Ляшках Мурованих (сьогодні с. Муроване Львівської обл.), вигляд якого передає нам рисунок офіцера артилерії Кляйна 1734 р. Цей сад мав численні партери і квітники, рисунок котрих не поступався найкращим французьким садовим композиціям такого типу кінця XVII – початку XVIII ст. До складу парку входили великий фонтан, три басейни, водоспади, лабіринти, гроти, таємничі закутки, ермітажі і т.п. Довгі потужні алеї творили досконале членування простору грандіозного парку, оперізувала його частина стежок химерного нарису.

Інший приклад – Підгірці Конєцпольських, в котрих на період 1650 року був парк із фонтанами, гротами і каскади, яким не було рівних у всій тодішній Речі Посполитій. Також яскравим прикладом барокового садового мистецтва є сад у Яворові дивовижної на той час італійської манери, що нагадував “рай на

землі”, до якого входили фонтани, альтанки, алеї, скульптури, вистрижені дерева.

Сад у Жовкві, де на період 1688 року розташовувались засклені павільйони з триповерховою оглядовою вежею, з якої проглядались всі околиці та весь простір парку із травниками та густими гаями, в яких бігали олені та сарни. Ці всі особливості садово-паркового мистецтва були ще рідкістю для згаданого періоду, адже весь задум опирався на досконалу художню композицію.

3.4. Містобудівні реконструкції існуючих міст у період кін. XVII ст. – XVIII ст.

Епоху бароко в урбаністиці можливо охарактеризувати швидше як період реконструкції, ревіталізації існуючих міст, ніж закладення нових містобудівних утворень. Оскільки період кін. XVII ст. характеризуємо зміною світосприйняття, коли домінантною ідейною течією стає Просвітництво зі своєю новою ідеологією, то у процесі розвитку міст можемо виділити новітні підходи, які виникли під впливом цієї ідеології та проявилися безпосередньо в їх просторовому перетворенні. Під впливом історичних подій середньовічна забудова на період XVII ст. була значною мірою знищена, що дало можливість впровадження нових барокових елементів у об’ємно-розпланувальну структуру міст.

У порівнянні з періодом ренесансу захоплення ідеальними містами вщухало. Одночасно з цим хвиля політичного впливу на містобудівні перетворення перенеслася з Італії до Франції. Місце “зіркового” плану зайняв *trivium* і його багатоосьова версія, *rond-points*, система, підпорядкована одному будинкові – символіві влади. Пишність із “вітрувіанської тріади” почала домінувати над зручністю та простотою використання [418].

У містобудуванні починають домінувати осьові багатокомпонентні складні композиції, в архітектурі спостерігаємо ефект переплетення реалістичності із театральністю, в садово-парковому мистецтві відбувається

злиття природних компонентів із рукотворними. Найдосконалішим прикладом містобудівних утворень із бароковими рисами у сучасній Європі був і є Версаль, а в сучасній Західній Україні – історичні міста Микулинці, Кристинопіль, палацово-парковий комплекс Підгірці та ряд інших об'єктів.

У Версалі вперше в історії міського планування була створена масштабна об'ємно-просторова композиція, яка не була обумовлена ані військовими, ані економічними проблемами, але була викликана ідеєю державницького абсолютизму. Майстерно використавши топографічні особливості, Ленотр створив єдину композицію із принципово відмінних елементів: дім, палац, алеї з газонами та водні елементи. Утворилась система, в якій злились сад, палац короля та нове місто. Центр *trivium* був ідеологічно найбільш важливим пунктом – центром палацу, це була королівська спальня. Саме в цю точку умовно сходились три головні осьові напрямки і міста, і резиденції. За рахунок триосьовості композиції забезпечувалась її репрезентативність [417]. Втілення цих новітніх ідей та підходів відображено у ряді західноукраїнських містобудівних об'єктів зазначеного періоду. Найхарактернішими з них є Вишнівецький палац, Жовківський, Кристинопільський, Микулинецький палаці та ін.

На території Речі Посполитої, до складу якої входили розглянуті українські території, у період кін. XVII – кін. XVIII ст. спостерігається відродження Контрреформації. У архітектурі у цей період характерним є тяжіння до творення безперервних площин вуличної забудови на відміну від окремостоячих будівель. Однорідні фасади були покликані творити ефект, характерний для ідеальних міст, а саме повинні були відображати єдність суспільства. Уніфікація відбувалась за рахунок введення законодавчих правил забудови щодо висоти будинків, розміру віконних прорізів, естетики фасадів. Така практика була розпочата в Нідерландах, що було зумовлено браком землі, й була активно виражена при реконструкції Лондона в 1667 році.

Від ренесансу період бароко перейняв поняття вулиці, не як вільного простору між будівлями, а як однорідного елемента простору із характерною естетикою.

З періоду ренесансу також запозичено принцип вписування сакральних споруд у вуличну мережу середмістя, тільки із підкресленням їхньої монументальності. Прикладами виступають сакральні споруди Івано-Франківська (Станіславова), Збаража, Червонограда (Кристинополя).

Барокове місто можна вважати першим взірцем міста, містом-артефактом [417, 121 - 154.].

Із часом, замість оборонних замків почали поставати чудові палаци та заміські резиденції. У старих замкових утвореннях реконструювались оборонні лінії та закладались замість них обширні сади, колишні мури обсаджували деревами та чагарниками. У XVII ст. поширеними були резиденції, по-аматорськи обсажені садами, наприклад, Казимирський палац у Варшаві, який на той час був оточений парком в італійському стилі, з квітковими партерами, фонтанами, скульптурами, водоспадами. Прикладами в Західній Україні є палацові комплекси у с. Підгірці, смт Оброшино, с. Язлівці та ін.

3.4.1. Основні урбаністичні підходи до містобудівних реконструкцій періоду XVII - XVIII ст. на території Західної України

У дослідженні представляємо найхарактерніші приклади виконаних містобудівних реконструкцій у барокову добу на теренах Західної України (дод. Б, Табл. Б. 6, Б.7). Дослідивши близько 140 історичних містобудівних об'єктів, було виявлено низку різноманітних варіантів проведення реконструкцій вже існуючих на період XVII ст. міст та містобудівних комплексів. У результаті були виокремлені характерні для західноукраїнських міст урбаністичні підходи проведення перебудови міст у згаданий період та згруповано їх за структурно-містобудівним критерієм у три групи:

I – утворення нових барокових урбаністичних елементів у існуючій структурі міста;

II – трансформація окремих структурних елементів міста;

III – цілісна трансформація міста.

Для кожної з цих груп характерними є свої особливості проведення заходів щодо реконструкції містобудівного утворення.

Отже, для *першої групи* характерним є утворення нового елемента з бароковими рисами при існуванні стійких первісних елементів містобудівної структури (дод. Б, Табл. Б. 6). Дослідивши Переважно стабільним елементом виступає середмістя, яке залишається на первісному етапі розвитку, тобто без вагомих змін у бароковий період. А зміни, які відбуваються в цей період, пов'язані із появою нового елемента, такого як новий палац, парк та інші комплекси, які мають яскраво виражені барокові риси.

Поміж першою та другою групою розташовуємо приклади, для яких є характерним перетворення одного структурного елемента та утворення нового барокового елемента.

Для *другої групи* характерними є такі прийоми, коли відбувається перетворення одного або кількох структурних елементів містобудівної композиції. У цьому випадку стабільним елементом виступає часто також середмістя, а трансформації торкаються резиденції власника міста, палацово-паркового комплексу (дод. Б, Табл. Б. 6).

Третя група включає в себе такі випадки, коли перетворення стосуються всіх частин міста. Тобто, це може бути перебудова середмістя разом із перебудовою резиденції власника міста та разом із перебудовою оборонної системи, або повною її втратою. Також до цієї групи входять випадки, коли нове середмістя та інші складові міської структури розвиваються поряд із первісною локацією міста, яка з часом занепадає, і нове утворення перебирає на себе всі міські функції. Цікавим прикладом третьої групи є утворення паралельних міст, які з часом можуть бути об'єднані єдиною оборонною системою.

З метою представлення реконструкцій історичних міст Західної України у період XVII – XVIII ст. виконано серію схем історичного розпланування цих міст на період до проведення реконструкції та після її проведення (дод. Б, Табл. Б. 6).

Об'єктом, який розкриває особливості реконструкції, що пов'язана із утворенням нового структурного елемента (І група), було обрано історичне місто Язлівець (сьогодні с. Язлівець, Бучацького району, Тернопільської області) (дод. Б, Табл. Б. 6). Зміни цього історичного міста у бароковий період пов'язані із доповненням існуючої містобудівної структури новим елементом. На період сер. XVII ст. місто мало розвинуту об'ємно-розпланувальну структуру, головними елементами якої виступали: середмістя (нерегулярне), сакральні та адміністративні споруди, оборонна система, середньовічний замок XV ст. та так званий нижній замок, який пережив кілька трансформацій. Саме нижній замок, який будувався спочатку як оборонний об'єкт, був перебудований на палацову споруду із розвинутим терасованим садом. Тобто на період сер. XVIII ст. у структурі ренесансного міста Язлівця з'явився новоутворений бароковий палацово-парковий комплекс.

Характерним прикладом реконструкцій, які пов'язані із виникненням новоутворених елементів за межами первісного міста (І група), є історичне м. Жовква Львівської області (дод. Б, Табл. Б. 6). Будучи прикладом ідеального ренесансного містобудування, Жовква мала характерну регулярну ренесансну розпланувальну структуру середмістя та оборонну систему, що поєднувала стінову та бастіонну фортифікації. Мури оточували все місто до середини XVIII ст., коли за бажанням власників міста було реконструйовано оборонну систему зі сторони замку та розвинуто осьовий партерний сад із звіринцем за всіма канонами європейських барокових садів. Отже, ренесансне місто, залишаючись незмінним, було доповнено новим бароковим елементом.

Цікавим прикладом, який поєднує у собі перетворення одного структурного елемента існуючого містечка і утворення нового елемента, є колишнє місто Ляшки Муровані (сьогодні с. Муроване Старосамбірського

району Львівської області) (дод. Б, Табл. Б. 6). На жаль, сьогодні від цього унікального містобудівного об'єкта, який поєднував у собі риси середньовічної та барокової урбаністики, залишилися тільки незначні фрагменти. А первісно цей об'єкт складався із середньовічного замку родини Тарлів XVI ст. стіново-баштової конструкції, середмістя із регулярною приринковою забудовою, сакральних споруд. У середині XVII ст. замок було реконструйовано та перетворено на палац із новозакладеним грандіозним бароковим парком. Інші елементи міста на період сер. XVII ст. залишаються без змін.

До другої групи урбаністичних перетворень відносимо об'єкти, які характерні трансформацією окремих структурних елементів міста (дод. Б, Табл. Б. 6). До них належить історичне місто Маріямпіль (сьогодні с. Маріямпіль, Галицького району Івано-Франківської області). Представлений містобудівний об'єкт цікавий своїм унікальним розташуванням на високому мисі із крутими, майже прямовисними берегами, які з трьох боків омиваються водами р. Дністер, що творить природний захист об'єкта. У кінці XVII ст. на території первісного майже зруйнованого поселення та середньовічного замку коронним гетьманом Станіславом Яном Яблоновським було закладено середмістя із площею ринок та регулярною приринковою забудовою, монастирський комплекс, трансформовано існуючий замок на бастионну резиденцію та розвинуто регулярний парк, реалізовано систему регулярних бастионних укріплень типу «кронверк» із північного боку міста. Отже, на період XVII – XVIII ст. розпланувальна структура міста відповідала урбаністичній моделі міста-резиденції і складалась із трьох головних взаємопов'язаних елементів: регулярного середмістя, до складу якого входив монастирський комплекс, бастионного замку та міської бастионної фортифікаційної системи.

Перехідною ланкою між II і III групою урбаністичних підходів виступає містобудівна реконструкція, яка стосується *трансформації всіх складових міста* (дод. Б, Табл. Б. 6). При дослідженні західноукраїнських міст нами було виявлено такі випадки, коли у бароковий період трансформувались усі

структурні елементи міста, перетворюючи його із невпорядкованого середньовічного утворення у місто-ансамбль із яскраво вираженими бароковими рисами містобудівної композиції. Тобто, в таких містах часто відбувалась реконструкція трикутної торговиці на чотирикутний регулярний ринок, середньовічний замок перебудовувався на палац, зазнавала змін і оборонна система міста, перетворюючись із баштово-стінової на бастіонну чи протобастіонну, або зникала зовсім. Стабільними елементами у таких прикладах залишались комунікаційні зв'язки, особливо зовнішні торгові шляхи.

Найхарактернішим прикладом урбаністичної реконструкції, яка полягає у трансформації всіх складових міста, виступає історичне місто Микулинці (сьогодні смт Микулинці Тербовлянського району Тернопільської області) (дод. Б, Табл. Б. 6).

Проаналізувавши особливості історичного розвитку колишнього міста Микулинці та дослідивши існуючий стан його об'ємно-розпланувальної структури, стає очевидним, що найцікавішим і найдовершенішим періодом у його розвитку був період XVII – XVIII ст. Саме риси, притаманні бароковій урбаністиці, добре простежуються й сьогодні у міській композиції та вирізняють архітектуру Микулинців з-поміж інших міст Західної України.

У Микулинцях було проведено реконструкцію вже існуючого на період XVII ст. середмістя, яке виникло первісно на торговому шляху. Первісно місто складалось із нерегулярного середмістя та середньовічного замку власників міста, які розташовувались на певній відстані на протилежних берегах ріки Серет. У бароковий період існуюче середмістя трансформується, набуваючи регулярних рис, а історичний торговий шлях відіграє роль планувальної осі, на якій з'являються нові елементи міської композиції: палацово-парковий ансамбль та монастирський комплекс із бароковим костелом. У цей період первісний оборонний замок втрачає своє значення, а з часом зовсім занепадає.

Також у розпланувально-просторовій структурі міста було використано ландшафтну складову в якості одного з головних компонентів міського ансамблю.

У ході дослідження розпланувально-композиційної структури палацово-паркової частини міського утворення було виявлено, що палацово-парковий комплекс із костелом та спорудою колишнього монастиря утворюють єдиний просторовий ансамбль із присутніми яскраво вираженими рисами барокового містобудування.

Опрацювавши кадастрову карту Микулинців 1861 року [461], було виявлено, що партерний сад при замку також було розплановано за принципами європейських садів XVII – XVIII ст. Головними архітектурно-планувальними прийомами створеної композиції були: симетричне планування вздовж головної осі; підкорення всіх частин ансамблю єдиному художньому задуму; активне залучення природного середовища; використання рельєфу місцевості, лісових масивів, рослинності.

Щодо особливостей розпланування міської забудови Микулинців, то структурною одиницею історичного середмістя були і залишились земельні ділянки – парцелі. Їх величину і характер поділу також можемо простежити і сьогодні у центральній частині міста. Саме збережений історичний масштаб та поверховість приринкової забудови підсилюють цінність історичної барокової спадщини міста.

До третьої групи урбаністичних перетворень, що пов'язана із цілісною трансформацією міста, відносимо такі варіанти реконструкцій, які вплинули на докорінну зміну функціонування міського організму (дод. Б, Табл. Б. 6). Такі перетворення в більшості випадків були пов'язані із доленосними історичними подіями, зміною власників міста, природними стихіями та ін. До цієї групи належить приклад проведення реконструкції, який полягає в утворенні нового середмістя. Тобто, у процесі дослідження було виявлено варіанти реконструкцій, коли у період функціонування одного середмістя поруч із ним

виникла нова міська локація і якийсь час вони існували як два незалежні утворення. Подальший розвиток такої ситуації відбувався двома шляхами: 1) існування паралельних міст; 2) розвиток нового міста та занепад первісного.

Яскравим прикладом паралельного існування кількох міст може бути місто Бережани, у якому в період від сер. XVI і до сер. XVIII ст. існувало декілька незалежних середмість, які пізніше були об'єднані єдиною оборонною системою (дод. Б, Табл. Б. 6).

Цікавим прикладом *цілісної трансформації* є той випадок, коли середньовічне середмістя втрачає своє значення, а поряд із ним розвивається нове місто. Яскравим прикладом такої реконструкції виступає м. Калуш, у якому після значного руйнування, нищення татарами існуючого на період першої пол. XVII ст. середмістя із торговицею та міською забудовою виникає зовсім нове міське утворення зі всіма новими структурними елементами: регулярним середмістям з чотирикутним ринком, старостинським замком в межах єдиної регулярної оборонної системи та іншими міськими об'єктами (дод. Б, Табл. Б. 6). Первісне історичне середмістя, очевидно, відіграло роль одного із передмість у період існування міста-фортеці. Цікавим є той факт, що і у сучасній розпланувальній структурі міста Калуша можемо простежити елементи історичної торгової XVI ст.

На основі здійсненого аналізу урбаністичних прийомів у XVII – XVIII ст., які були реалізовані з метою реконструкції міст, можемо простежити процес становлення барокової традиції містобудування у ренесансних та середньовічних містах Західної України у період XVII – XVIII ст. від утворення одного барокового комплексу у місті до повної перебудови всіх його структурних елементів (дод. Б, Табл. Б. 7).

Висновки до III-го розділу

1. Дослідивши понад 140 містобудівних об'єктів, які розвинулись на території Західної України у період XVII – XVIII ст., було визначено особливості функціональної програми міста, яка формувалась з набору головних функцій (торгова, житлова, адміністративна, резиденційна, оборонна) та другорядних (сакральна, виробнича, освітня, лікувальна). Упродовж всього барокового періоду функціональна програма міста трансформується шляхом зміни оборонної функції на палацово-паркову.

Упродовж усього періоду, який досліджуємо, **функціональним ядром міста** виступав ансамбль площі ринок, який поєднував, причому найкомпактнішим способом, три головні міські функції: **адміністративну, торгіву та житлову**. Упродовж всього періоду розвитку функціональне ядро доповнювалось іншими функціями, а обороноздатність міста поступово нівелюється і на завершальному етапі розвитку зовсім зникає.

У бароковому місті функціональна програма пройшла три рівні розвитку:
1-рівень – (функціональне ядро (адмін., торг., житлов.) + сакральна + виробнича – обмежені оборонною функцією) + резиденція (замок) – з переважаючою оборонною функцією;

2-рівень – функціональне ядро (адмін., торг., житлов.) + сакральна + виробнича + репрезентативна + резиденційна (замково-палацовий комплекс) – обмежені оборонною функцією;

3-рівень – функціональне ядро (адмін., торг., житлов.) + сакральна + виробнича + освітня + інша + репрезентативна + резиденційна (палацовий комплекс) + паркова.

Присутньою впродовж всього періоду розвитку міста є **репрезентативна складова**, яка виражається спочатку додатковою невеликою територією поряд із палацом власника міста, як наприклад у Чернелиці, та поступово ця функція

починає виражатись у вигляді великих і навіть грандіозних по відношенню до інших частин міста територій, які відіграють головну роль у місті-резиденції. Великі репрезентативні площі були характерними для Станіславова, Жовкви, Замостя, Бродів.

У ряді міст репрезентативна функція була виражена за допомогою композиційних засобів. У містах Кристинополі, Калущі, Єзуполі резиденція магната примикала до площі ринок, за рахунок чого торгова функція площі суміщалась із репрезентативною. Взаємозв'язок “палац – ринок” був підпорядкований чітким композиційним осям, що сприяло високому рівню його сприйняття у просторово-планувальній композиції міста.

Зовсім новою виступає **паркова функція**, яка присутня у барокових містах як Європи, так і Західної України, як новий структурний елемент об'ємно-розпланувальної структури міста. Паркова складова, яка була значною за площею, наприклад, парк міста Кристинополя мав площу 5,2 га, парк у Вишнівці – 11,3 га, парк у Ляшках Мурованих – 2, 0 га, формує новий образ, нове бачення міста. Саме барокові міські парки стали прототипом сучасної рекреаційно-відпочинкової функції.

2. Визначено, що розвиток нових міст, утворення нових ансамблів у місті в барокову добу на західноукраїнських землях відбувався на основі цілого комплексу усталених ідеологічних понять. З-поміж них головними були: ідеологія абсолютизму, яка була на вершині світоглядних поглядів XVII ст.; ідеологія католицизму, яку поширював по всій Європі орден єзуїтів. Головною тенденцією самосвідомості великих магнатів – власників міст – виступає сарматизм, який найбільше впливав на формування резиденційних, замково-палацових комплексів.

Ідеологія абсолютизму, яка розвинулась при дворі Людовіка XIV і вплинула на формування ряду барокових містобудівних комплексів Європи, знайшла своє відображення і на західноукраїнських теренах. Великі магнати того періоду, наслідуючи європейську урбаністичну моду, створювали свої

міські та замські резиденції на основі поширених європейських тенденцій. Головними були: підпорядкування всіх складових містобудівного комплексу (міста) осі, яка була головною віссю палацу, парку, інших комплексів (наприклад, сакрального), палац відігравав у такому комплексі роль композиційно-просторового ядра. У цій композиції палац відігравав також роль територіальної домінанти.

Зведення іменитих резиденційних комплексів було пов'язано з ідеологією сарматизму, яка виникла на теренах Польщі та активно поширювалась магнатами на наші землі. Прирівнюючи себе до великого народу сарматів, аристократія намагалась з допомогою архітектурно-містобудівної діяльності виокремитись у суспільстві, продемонструвати свою велич за рахунок розбудови родинних маєтків.

Розвиток бароко у Європі був пов'язаний із ідеєю контрреформації і діяльністю ордену єзуїтів, вплив яких поширився на західноукраїнські землі й втілювався у вигляді масштабних сакральних комплексів, які займали ключові позиції у розпланувальній структурі нових та модернізованих міст.

3. Визначено, що проникнення національних рис у архітектуру та містобудування пов'язане із діяльністю та філософськими поглядами греко-католицького чернечого ордену Василіян. Із метою подолання кризи церкви, ієрархи греко-католицької церкви приділяли значну увагу розвитку монастирів та освіти молоді. Ця потреба вплинула на активізацію процесу розбудови монастирських комплексів. Взірцем слугували монастирі римо-католицьких орденів, які провадили освітню діяльність – єзуїтів чи піарів. Ключову роль у будівництві монастирів відігравали їх фундатори, чия фінансова підтримка впливала на архітектурно-містобудівне вирішення сакральних комплексів. Основними особливостями монастирів ЧСВВ було прагнення до регулярності забудови та функціонального поєднання основних елементів у монастирській комплекс, а також відхід від традиційних композиційних схем його побудови й

пошук нових планувально-просторових рішень, що зумовлювалося характером рельєфу, розташуванням у населеному пункті, вимогою фундатора.

4. Під впливом головних містотворчих чинників та особливостей історичних обставин у період XVII – XVIII ст. сформувались принципові шляхи розвитку містобудування на теренах Західної України. У бароковий період закладались **нові приватні міста** із використанням новітніх містобудівних принципів, або на основі ренесансних теорій, зокрема ідеї “ідеального міста”. Також у цей період **реконструювались та модернізувались існуючі середньовічні** міста відповідно до тогочасних європейських урбаністичних традицій: принципу регулярності, домінування осьових композицій, розвитку палацово-паркової складової міст, розвитку репрезентативних комплексів у структурі існуючих міст, створення ансамблевих композицій із нових та існуючих елементів містобудівної структури, формування гармонійного силуету міста.

Нові міста можемо розділити у дві принципові групи: 1. Міста, у яких була присутньою оборонна складова, і розвиток середмістя був обмежений фортифікаціями, які поступово ставали регулярними (протобастіонні, бастіонні) та удосконалювались; 2. Міста відкритого типу, без оборонної системи, у яких резиденція власника була палацового типу із парковою складовою. Внутрішня розпланувальна структура міста розвивались на чіткій модульній основі. Резиденція власника міста у цей період еволюціонувала із замку з переважаючою оборонною функцією у розвинутий палацово-парковий комплекс із домінуючою репрезентативною складовою.

Одним із базових елементів об’ємно-розпланувальної структури історичних міст Західної України періоду XVII – XVIII ст. є **палацово-парковий комплекс** із репрезентативною функцією, яка виражалась у регулярній містобудівній композиції, багатстві об’ємно-просторової композиції споруд, пишному оздобленні їх інтер’єрів, вишуканому їх декорі та в оточенні не менш пишного парку.

Епоху бароко в урбаністиці можна охарактеризувати радше, як період **реконструкції існуючих міст**, аніж закладення нових містобудівних утворень. У містобудуванні починають домінувати осьові багатокomпонентні складні композиції, в архітектурі спостерігаємо ефект переплетення реалістичності із театральністю, в садово-парковому мистецтві відбувається злиття природних компонентів із рукотворними. Для західноукраїнських міст характерними були такі урбаністичні підходи проведення перебудови міст, як утворення нових барокових комплексів у існуючій структурі міста, проведення трансформацій окремих структурних елементів та здійснення цілісної трансформації міста.

5. Визначено особливості розпланувальної структури нових міст. Вона складалась із таких базових елементів: середмістя із площею ринок; резиденції власника міста (резиденції старости або військового керівника); оборонної системи; сакральних комплексів; садово-паркового комплексу; виробничих комплексів; передмість.

Середмістя у бароковому місті складалось із ансамблю площі ринок, сакральних комплексів, громадських, адміністративних, виробничих та ін. споруд.

Центром планувальної композиції і головним комунікаційним вузлом міста була ринкова площа, яка мала значні розміри, наприклад, у історичних містах Станіславові 98 м x 98 м, Єзуполі 115м x 115 м, Микулинцях 100 м x 100 м. Здебільшого це був майдан квадратної або прямокутної форми, який виконував функції як торговиці, так і громадської площі. Головні квартали, що формували сторони площі, ділились на будівельні ділянки – парцелі, для яких були характерні однакові розміри. У більшості випадків чітку регулярну парцеляцію мали квартали, які були найближчими до площі ринок, а віддалені частини середмістя були менш впорядкованими. У центрі площі часто будували ратушу: урядовий будинок міської громади – символ міського самоврядування. У період бароко була винайдена схема поділу середмістя на квадрати, що витіснила ренесансний радіальний план міста з концентричними артеріями.

Головними міськими комунікаціями були: а) головний міжміський торговий шлях, який проходив через площу ринок, б) міські вулиці, які в цей період були чіткими прямими та розходились із планувального та композиційного центру міста – ринкової площі.

Для історичних міст Західної України періоду XVII – XVIII ст. характерною була організація захисту середмість за допомогою регулярних бастионних фортифікаційних систем. Упродовж періоду XVI – XVIII ст. **оборонна система** міста із громіздкої нерегулярної середньовічної оборонної системи трансформується у регулярну бастионну фортифікацію. Поширення бастионної системи фортифікацій було наслідком інтенсивного розвитку вогнепальної зброї та появи на озброєнні європейських країн артилерії. За цей період будівництво укріплень розвивалось у двох напрямках : а) поширення та вдосконалення старих середньовічних замків засобами потовщення стін та побудовою потужних розлогих башт – бастей; б) будівництво регулярних бастионних систем, яке базувалось на теоретичних розрахунках. Отже, оборонна система міст поступово вдосконалювалась. У Європі склалося декілька великих і малих фортифікаційних шкіл. На західноукраїнські землі поширились деякі з них – це староіталійська, староголландська, голландська, французька. На період XVII – XVIII ст. у 40 % міст (Станіславів, Жовква, Броди, Бережани, Богородчани, Маріямпіль, Окопи, Вишнівець, Збараж, Олика та ін.) розвинулась бастионна оборонна система. Деякі з них на початкових етапах розвитку поєднували елементи первісної оборонної системи та сучасної (бастионної).

Резиденція власника міста у барокову добу еволюціонує і в кілька етапів перетворюється із оборонного замку на репрезентативний палац із регулярним парком. Визначено головні 3-ри етапи розвитку барокових резиденцій та їх типи. На первісному етапі розвитку резиденція магната мала переважаючу оборонну функцію та була відокремлена від середмістя, часто за рахунок

розташування та об'ємно-просторового вирішення замок домінував над середмістям (наприклад, замок у Збаражі).

Наступний етап розвитку характеризується нівелюванням оборонної функції та виникненням резиденцій із домінантною **репрезентативною** функцією. До цього періоду належать замково-палацові комплекси типу “палаццо ін. фортецца”, які характерні регулярною структурою споруди, що має вигляд оборонного замку, але за функцією це вже репрезентативний палац.

На завершальному етапі розвитку барокові резиденції Західної України представляли собою палацово-паркові комплекси, у яких оборонна функція була повністю відсутня. Такі комплекси склались із головної споруди палацу, другорядних споруд різноманітного призначення: господарських, розважальних, виробничих. У такого комплексу був чіткий композиційно-планувальний та просторовий зв'язок із ядром середмістя – площею ринок. Планувальна структура його була підпорядкована поширеним на той час у Європі принципам та закономірностям, головними з яких були наявність композиційно-просторових осей, використання особливостей ландшафту при розплануванні парку, наявність у комплексі зон різного призначення, активне включення у композицію регулярних водних елементів.

Щодо розташування комплексу палацу у структурі середмістя можемо виділити кілька варіантів: а) на головній планувальній осі міста, б) на перетині планувальних осей, в) на осі природного мису.

Внутрішнє розпланування палацового комплексу було підпорядковане чітким композиційно-просторовим осям. До складу комплексу входили типові елементи: 1. Споруда палацу. 2. Два бічні флігелі, що примикають під прямим кутом. 3. Парадна огорожа з брамою. 4. Передній двір – курдонер. 5. Господарсько-обслуговуючий блок. 6. Задній двір. 7. Сад. 8. Звіринець. 9. Водні канали.

Бароковий сад, який входив до складу палацового комплексу, відрізнявся регулярністю, багатодільністю, наявністю головної осі та другорядних осей.

Часто такі сади мали трипромене розпланування. Барокові сади були театральними і музейними, вони використовувались для маскарадів, театральних вистав, відігравали роль музеїв для скульптур та рідкісних рослин.

Усі ці особливості присутні у палацово-паркових комплексах в історичних містах Микулинці, Кристинопіль, Ляшки Муровані, Оброшино, Язлівець.

Окрему групу становлять палацові комплекси в історичних містах Станіславів, Замості, у яких оборонна система міста сполученого типу, і в її межах розташовується резиденція – палац з невеликим парком з переважаючою репрезентативною функцією. Такі комплекси обмежувались з трьох сторін мурованою огорожею, а зі сторони середмістя вони мали представницьку огорожу з брамами.

6. Розвиток історичних міст Західної України відбувався також шляхом проведення **реконструкцій та модернізацій** існуючих міст. Було виявлено цілу низку різноманітних варіантів проведення реконструкцій вже існуючих на період XVII ст. міст та містобудівних комплексів. Варіанти урбаністичних підходів проведення перебудови міст у згаданий період можемо згрупувати у три групи:

I – утворення нових барокових урбаністичних елементів у існуючій структурі міста; **II** – трансформація окремих структурних елементів міста; **III** – цілісна трансформація міста.

Для **першої групи** характерними є: а) доповнення існуючої містобудівної структури новим бароковим елементом, як приклад, будівництво барокового палацу в Язлівці поряд із середньовічним замком; б) виникнення нового містобудівного елемента за межами існуючої містобудівної структури, прикладом може бути парк у Жовкві, який розвинувся за межами оборонної системи міста.

Перехідним прийомом є перетворення одного структурного елемента та утворення нового, як у місті Ляшки Муровані, коли середньовічний замок було

зафортифіковано бастіонною системою, а потім перебудовано на палац та розвинуто біля нього бароковий регулярний парк.

Для **другої групи** характерними є: а) перетворення одного структурного елемента, як замок у Збаражі; б) перетворення кількох структурних елементів, як у Маріямполі.

Перехідним прийомом між II групою і III групою є трансформація всіх складових міста. Прикладом, що демонструє такий варіант модернізації міста, є Микулинці, у яких відбулось перетворення середмістя з нерегулярного у регулярне, утворилась нова резиденція власників міста, зникла оборонна система та утворився парк і новий сакральний комплекс.

Для **третьої групи** характерними є: а) розвиток паралельних міст, як у Бережанах; б) розвиток нового міста поряд із первісним, яке занепадає. Прикладом такої трансформації є місто Калуш, у якому нове регулярне фортифіковане місто розвинулось поряд із середньовічним середмістям, яке занепало.

Результати третього розділу дисертаційної роботи висвітлені в публікаціях автора: [133, 135, 146, 148, 150, 152, 156, 157].

РОЗДІЛ IV. ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-РОЗПЛАНУВАЛЬНОГО ТА АРХІТЕКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНОГО ВИРІШЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ МІСТОБУДІВНИХ СТРУКТУР.

4.1. Композиційно-просторовий уклад міст барокового періоду.

Композиційно-просторова структура міста періоду XVII – XVIII ст. є тим показником, який вирізняє барокові урбаністичні композиції з-поміж інших історичних містобудівних утворень (дод. В, Табл. В.1). Цей період є практично переломним етапом у світосприйнятті, у системі художньої культури, у становленні наукових підходів у всіх сферах життєдіяльності. Власне, композиційна система міста чи комплексу відображала насамперед нові гуманістичні ірраціональні тенденції розвитку суспільства. Саме за допомогою новітніх засобів композиції зодчі цього періоду розкривали динамічний розвиток суспільної свідомості та нові погляди на усталені ренесансні догми. Особливу вагу необхідно приділити композиційній складовій у формуванні середовища західноукраїнських містобудівних об'єктів, оскільки на перехресті західних та східних впливів тут формуються оригінальні самобутні риси, переплетені крім того ще із народними традиціями.

Досягнення вказаного періоду проявились у тяжінні до ансамблевих утворень, які, своєю чергою, вирізнялись художньою виразністю та новітніми принципами організації простору. Сукупність засобів барокової композиції була спрямована на створення незабутніх вражень та надзвичайного впливу на людину. Величезна увага приділяється у цей період гармонізації середовища міст, палацово-паркових, резиденційних утворень. Утворюючи нові та комбінуючи відомі композиційні прийоми, архітектори та будівничі у період XVII – XVIII ст. створюють невідомі до того часу багатокomпонентні містобудівні ансамблі, у яких поєднано рукотворні об'єкти із природними домінантами.

Композиційно-просторовий уклад барокового міста увібрав у себе та переосмислив глибину ренесансних ідей, поглядів та традицій, розкривши для сприйняття всі відомі теорії у зовсім новому світлі. Порівняно з відносно простою, лаконічною та компактною композицією ренесансного міста, барокове утворення щоразу ускладнюється та доповнюється все новими та розвинутішими базовими елементами об'ємно-планувальної структури середмістя та резиденції власника міста. Композиційні зв'язки між головними елементами розпланувальної структури міста стають продуманими, чіткими та спрямованими на створення певного враження, настрою.

Крім того, проаналізувавши містобудівні об'єкти Західної України, можемо відзначити досить плавний перехід і тяглість у процесі становлення барокових рис у містобудуванні. Хоча у всіх досліджених об'єктах було виявлено риси, характерні для європейського містобудування XVII – XVIII ст., помітною є обережність у об'ємно-розпланувальних рішеннях новозакладених та реконструйованих комплексів на початкових етапах розвитку барокової доби.

Замість характерної для Відродження тенденції геометризувати планувальну структуру міста на основі абстрактної схеми, поступово виявляється прагнення яскраво виділити найбільш важливі вузли міста і осі – вулиці, які їх зв'язують, створивши цілісну, утворену на реальній основі й естетично організовану систему вулиць і площ.

Це відразу ж позначається в чіткому виявленні головних композиційних осей, які стають в нову епоху характерною рисою міського планування. Увага до площинного, рівнинного розпланування міста, характерного для ідеальних проектів епохи ренесансу, змінюється підвищеним інтересом до конкретного рельєфу, прагненням активно використовувати його в архітектурній композиції. На відміну від спокійної, замкнутої, і зазвичай, прямокутної ренесансної площі, тепер надають перевагу відкритій площі складної форми, яка легше вбирає в себе вулиці, що підходять справа і зліва від композиційної осі. Завдяки цьому

просторовий вплив ансамблю так само, як і вплив його головної будівлі – палацу, ратуші або церкви, неодмінно поставлених по осі композиції, поширюється все далі за її межі. Можна сказати, що площа набуває все більш відкритого характеру, все більше взаємодіє з містом.

Трипроменева система планування, відкритість композиції, масштабні простори і перспективи, органічно пов'язані з навколишнім середовищем, відповідали мисленню людини епохи абсолютизму. При цьому просторовий розмах поєднувався з регулярністю побудови.

4.1.1. Базові композиційно-просторові елементи міста періоду бароко

Головним формотворчим елементом композиційної структури барокового міста виступає **площа**, яка вже перейшла на вищий ієрархічний рівень, аніж ренесансна площа із переважаючою торгівельною функцією (дод. В, Табл. В. 3). У добу бароко насамперед площа відіграє репрезентативну функцію, підкреслюючи статус власника міста. У цей період площа ставала все пишнішою, активно доповнювалась зеленню, у її складі з'являлись водні композиції з фонтанами, малі архітектурні форми, такі як колони, обеліски, які ставали місцями зустрічей, зібрань, забав (наприклад: *парадна площа у м. Жовкві*).

Численні пам'ятники, обеліски і фонтани завершували площі, організовуючи їх простір за допомогою строгих вертикалей, наповнюючи статичний простір динамікою падаючої води, різноманітністю і багатством пластичних форм, невичерпною вигадкою композиційних побудов. Багаторазові повторення цього прийому в наступні епохи, і особливо в ХІХ ст., зробили його шаблонним.

Крім того, такі малі архітектурні форми часто ставали символічними елементами новітнього урбаністичного утворення або навіть символами цілого міста (наприклад: *пам'ятники-колони в Підгірцях, Городенці, знаки про відміну кріпацтва*).

Функцію головних **композиційних центрів** міст виконували площа ринок, резиденція власника міста (палац або замок), сакральні комплекси

(монастирські, резиденційні), ландшафтно-паркові комплекси, також це могли бути адміністративні, виробничі, навчальні, лікувальні та інші заклади (дод. В, Табл. В. 1). Тобто – це компактні містобудівні комплекси та об'єкти, які добре проглядаються і служать орієнтирами в просторі. У значній кількості розглянутих об'єктів композиційні центри, які виникли у період XVII – XVIII ст., були настільки вдало вирішені композиційно і просторово, що стали також символами цих міст, а часто символом цілої епохи. Найяскравішими прикладами виступають: площа ринок із видатною бароковою ратушею в м. Бучачі; палацово-парковий комплекс родини Вишнівецьких у с. Вишнівець Тернопільської області; сакральнo-ландшафтний комплекс Св. Юра у Львові та ін.

Композиційні осі формуються урбанізованими елементами середовища, такими як комунікаційні торгові шляхи, комунікаційні зв'язки між середмістям та резиденцією власника міста, комунікаційні зв'язки між сакральним комплексом та іншими складовими міста; або природними – річкою, берегом озера, зеленим коридором, вершиною мису (дод. В, Табл. В. 3). У досліджених історичних містах є цікаві приклади в обох категоріях. У містобудівних об'єктах, які мали розвинуту оборонну систему, часто головні осі, у вигляді торгового шляху, з'єднували центр міста із в'їзними брамами, наприклад, м. Станіславів (сьогодні Івано-Франківськ), також ключовою у місті була комунікація – “площа ринок – резиденція власника міста”, як наприклад у м. Збаражі. Але найцікавішими прикладами є утворення композиційних осей на основі ландшафтних особливостей місцевості. Досконалим прикладом такого прийому є історичний палац родини Язлівецьких XVII ст. у с. Язлівці Тернопільської області, що розташований разом із терасованим італійським садом на вершині крутого неприступного мису, який омивається рікою. У цьому випадку роль композиційної осі відіграє вісь симетрії пагорба (дод. В, Табл. В. 1).

За допомогою композиційних осей зодчі барокового періоду формували головні напрямки покадрового огляду міського простору, який поступово розкриває для глядача всі його складові. Ця особливість формування простору сприяла перетворенню статичної об'ємно-просторової композиції ядра міста у динамічну, яка, крім того, була підсилена характерними архітектурними елементами.

Абриси композиційних осей і розташування композиційних вузлів часто стають репрезентативними елементами міського простору, наприклад; площа перед замком у м. Жовкві, головна торгова вулиця у м. Городенці, яка поєднує всі головні просторові та висотні доміанти міста. Композиційні центри та осі, зазвичай, утворюють ієрархічно організовану систему.

Чільне місце у творенні своєрідного характерного образу барокових міст Західної України відіграють **композиційні доміанти** (дод. В, Табл. В. 1), які діляться на кілька типів:

- територіальні;
- висотні;
- природні;
- композиційно-містобудівні.

Саме ці об'єкти є відповідальними за сприйняття образу міста та за створення його неповторного силуету (дод. В, Табл. В. 3). Вони створюють враження про містобудівний об'єкт та впливають на формування пам'яті про нього, а доміанти, особливо висотні, творять неординарний силует, унікальну панораму міста.

Кожен із розглянутих об'єктів відрізняється певним набором та особливим поєднанням доміант, що творять його незабутній самоідентичний образ. Нерідко саме ці споруди сьогодні є єдиним елементом, який дає можливість ідентифікувати втрачені елементи цінної містобудівної спадщини барокового періоду (наприклад: *висотна доміанта – Єзупіль, територіальна – Вишнівець, природна – Почаїв*).

Часто роль висотної та композиційної домінант поєднувала в собі споруда ратуші, яку архітектори періоду бароко намагались розташувати в геометричному центрі площі ринок (дод. В, Табл. В. 1).

Головні архітектурні домінанти історичних середмість періоду XVII – XVIII ст. майже завжди були пов'язані системою візуальних зв'язків, оскільки архітектори, будівничі та власники міст велике значення приділяли естетичному сприйняттю панорами та силуету міста. Роль домінанти у панорамі міста відіграють ратуша, палацові комплекси, сакральні споруди. Характерними прикладами такого прийому є м. Почаїв, м. Самбір, м. Язлівець, смт Єзупіль.

4.1.2.Просторова організація міста періоду XVII – XVIII ст.

Період XVII – XVIII ст. у історії Західної України пов'язаний із активізацією процесу містобудування та проявом нових урбаністичних традицій на наших землях. Просторова організація міста представляє не тільки шлях його історичного розвитку, але і розвиток забудови; соціальні, економічні, політичні, культурні зміни. Просторова композиція міста також пов'язана із:

- компактністю міської забудови, що пов'язана із щільністю населення;
- розплануванням вулиць і площ, яке залежить від стосунків між власниками (рівень – блоків і ділянок-парцелей у блоці);
- економічною активністю міщан;
- мілітарними особливостями міста (фактор обороноздатності).

Своєю чергою, процес містотворення тісно пов'язаний із компонуванням простору, із прагненням отримати красу та досконалість форми і просторову гармонію, а також цей процес є вираженням культури нації і проявом сублимації всіх існуючих елементів в просторі міста.

Головною характеристикою міст барокового періоду є прагнення зодчих настільки гармонійно поєднати всі елементи міської композиції, щоб перевести

їх на найвищий ієрархічний рівень просторової організації, утворивши з них єдине ціле – ансамбль.

Міські ансамблі періоду бароко

В епоху бароко вперше з'явилося і утвердилось розуміння ансамблю, який складався із всіх елементів об'ємно-просторової композиції цілого міста або містобудівного комплексу [19]. У Європі така ідея вперше була втілена у життя архітектором Джакомо Віньолю у процесі реалізації ансамблю вілли Джулія для папи римського Юлія III у XVI ст. Хоча ця споруда ще мала риси маньєризму, це вже було відмінне від ренесансних ансамблів утворення, яке характеризувалось новітніми композиційно-просторовими прийомами [64].

У бароковому містобудуванні формується нове розуміння міського ансамблю, як закономірно організованого архітектурного комплексу.

Міський ансамбль барокового міста – це складна розвинута структура, яка включає в себе середмістя, замково-палацовий ансамбль або палацово-парковий ансамбль, ансамбль сакрального комплексу, ансамблі міських площ, обмежені квартальною забудовою.

Розуміння міського ансамблю як цілісної композиції, доступної спостереженню лише під час руху, яскраво виявляється і в забудові вулиць. Достатньо порівняти міські пейзажі кінця XV ст., на яких вулиці й площі представлені як статичні композиції, складені з відособлених, різнорідних споруд, та вулиці у стилі бароко, прорізані у Римі в другій половині XVI ст. Останні, незважаючи на їх забудову різножанровими спорудами, набувають цілісності завдяки архітектурним акцентам на початку, в кінці, а іноді й посередині вулиці [237].

У розглянутих містобудівних комплексах простежується тенденція до утворення єдиного ансамблю із існуючих та новоутворених елементів. Характерними прикладами виступають історичні міста: Микулинці, Кристинопіль, Станіславів (дод. В, Табл. В. 3).

Архітектуру бароко неможливо розглядати відокремлено від містобудування цієї епохи, так як характерні для нього тенденції і, перш за все, нове розуміння ансамблю встановили нові взаємозв'язки між простором площі, вулиці або саду з будівлею, що докорінно відбилося на композиції останньої.

У цей період ми спостерігаємо новий прояв поняття форми – не тільки як засобу вираження, але й як ідеологічного інструменту. Саме нетрадиційне використання форми при творенні міського простору пов'язане із головними філософськими трактуваннями періоду, такими як «світоглядний песимізм», «античний гедонізм». Характерними ознаками «барокової свідомості» людини були меланхолія, сум, трагедійність, драматизм [28].

Архітектори бароко не вводять нових типів будівель, але знаходять для старих типів будівель – церков, палаців, шляхетських дворів – нові конструктивні, композиційні та декоративні прийоми, які докорінно змінюють форму і зміст архітектурного образу. Вони прагнуть до динамічного просторового рішення, застосовують складні плани з переважанням криволінійних обрисів. Улюбленим прийомом є використання криволінійних площин фасадів сакральних споруд, як наприклад, костели у Городенці, Микулинцях, Домініканський костел у Львові та ін.

Композиції бароко завжди складні, й у складності полягає один із художніх принципів бароко. Вони завжди мають вісь симетрії або чітко виражений композиційний центр. У процесі планування і сприйняття міста згаданої доби має важливе значення філософський взаємозв'язок між формою елементів об'ємно-просторової структури і загальною ідеєю містобудівного утворення. Засоби формування просторової композиції включають способи зіставлення, чергування, ієрархічне підпорядкування елементів, з яких формується містобудівна композиція. Просторова композиція мала на меті стати домінуючою в структурі міста, визначити його нову геометрію, силует. Просторовими домінантами ставали палаци, резиденції зі своїми осями сприйняття у вигляді алей, вулиць, площ. Велика увага у просторових

композиціях містобудівних комплексів приділяється симетрії, а саме використанню єдиної планувально-просторової осі симетрії для багатокomпонентного містобудівного утворення.

У містобудівних композиціях барокового періоду з'являється вимір часу – тобто тільки в процесі руху глядачеві послідовно розкриваються всі елементи композиції. Цікавим зразком такого прийому виступає місто Городенка із анфіладним розкриттям сакральних споруд – домінант, розташованих уздовж однієї композиційно-просторової осі. Характерним було створення ілюзії динамічних ефектів за допомогою просторових елементів, особливо у палацово-паркових комплексах.

Поширеним був прийом гармонізації різночасових розпланувально-просторових елементів та утворення з них єдиної містобудівної композиції. Яскравими прикладами таких ансамблів є м. Бережани, м. Бучач, м. Жовква та ін. Формування об'ємно-просторової композиції періоду бароко пов'язане із “нелюдськими масштабами”, а саме вхідні портали, вікна, арки часто і в десять разів перевищували ріст людини.

Основою орієнтації в просторі стає мережа вулиць, яка направляє, орієнтує глядача. Особливе значення в містобудуванні бароко і класицизму отримала прямолінійна вулиця, яка починає сприйматися як естетичний необхідний елемент міського ансамблю. Естетика прямолінійної вулиці, оформленої в одному ордері, зародилася в теоретичних трактатах архітекторів Відродження. Але на практиці їм вдалося побудувати тільки одну таку вулицю – вулицю Уффіці у Флоренції [51]. На відміну від Відродження, у період бароко маємо багато прикладів реалізацій нових прямолінійних вулиць. У містах Західної України прикладом можуть виступати: м. Кристинопіль, м. Городенка, м. Микулинці.

Об'ємно-просторова композиція барокових резиденцій

Характерні для західноукраїнських земель магнатські резиденції періоду XVII – XVIII ст. – замки, замково-палацові комплекси, палаци, палацово-

паркові комплекси – відрізняються розмаїттям об’ємно-просторових вирішень. Оскільки розглянутий період розвитку західноукраїнського містобудування складається з кількох послідовних етапів, у дослідженні представляємо їх еволюцію від найпростіших резиденційних комплексів, які мали вигляд оборонного замку чи укріпленого двору, до помпезних резиденцій, які стоять в одному ряду із найзнаменитішими європейськими реалізаціями. Весь масив резиденційних комплексів складається з трьох головних типів: бастіонного замку, замково-палацового комплексу типу “палаццо ін фортецца”, палацово-паркового комплексу.

Будучи принципово різними планувальними утвореннями, ці комплекси також відрізняються характерними для кожного етапу розвитку об’ємно-просторовими композиціями.

Особливості об’ємно-просторового вирішення бастіонних замків

Бастіонні та прото-бастіонні регулярні замки, які відігравали роль магнатських резиденцій у містах XVII – XVIII ст., були характерними для первісних етапів розвитку барокової урбаністики на теренах Західної України. У таких комплексах переважаючою була оборонна функція, яка відіграла вирішальну роль у об’ємно-просторовому вирішенні комплексу. Такий оборонний об’єкт складався із фортифікаційного бастіонного периметру, який був на цей період уже регулярним та мав чотирикутний або полігональний нарис плану. У внутрішньому об’ємі бастіонної фортеці розташовувався житловий корпус. Крім того, розпланувально-композиційна структура такого утворення складалась із об’єму в’їзної брами, яка відіграла роль візитної картки знатного власника резиденції, господарських споруд, криниці. Композиційна структура бастіонних замків, зазвичай, була моноосьовою або поліосьовою. Для чотирикутних об’єктів характерним було розташування на головній осі в’їзної брами та головного житлового блоку, інші споруди не були підпорядковані композиційним закономірностям.

Композиційні зв'язки між комплексом палацових будівель і фортифікаціями в резиденціях оборонного характеру були двох типів. Вони могли бути традиційно пов'язані з куртинами (приклад: замки в м. Олиці, м. Корці) або могли бути вільно вкомпоновані в простір, який, своєю чергою, був обмежений чотирикутною або п'ятикутною фортифікацією (приклад: замки у м. Вишнівець, м. Ізяслав, м. Рівне, м. Чернелиця, м. Броди).

Особливості об'ємно-просторового вирішення “палаццо ін фортецца”

“Палаццо ін фортецца” – магнатська резиденція, яка з точки зору функції, проміжна між замком і палацом (дод. В, Табл. В. 3). Оскільки палац є об'єктом житловим і репрезентативним, а головна функція замку – оборонна, то модель “палаццо ін фортецца” стала компромісом поміж зручністю і безпекою. Композиційні особливості такого роду укладів полягали у тому, що будівля палацу була оточена укріпленнями, як правило бастейними або бастіонними, які вже не виконували тільки оборону функцію, часто їх використовували як репрезентативну складову. Ззовні до комплексу примикала розвинута паркова складова, яка підпорядковувалась головній композиційній осі всього утворення. Тобто, “палаццо ін фортецца” був перехідним етапом між оборонними та світськими резиденціями і поєднання його композиції з парком символізувало розвиток комплексу за межі укріплень, нівеляцію оборонної функції. Такий комплекс часто мав розвинену головну вісь, яка доповнювався іншими елементами, як наприклад, палацовий комплекс і сакральна споруда у с. Підгірцях (дод. В, Табл. В. 1).

Особливості об'ємно-просторового вирішення палацових комплексів

Завершальний етап розвитку резиденцій у барокових містах Західної України представлений утворенням палацово-паркових комплексів, які були вже повністю позбавлені оборонної складової. Палаці найбільших магнатів того періоду виникали під впливом модних на час XVIII ст. тенденцій палацобудування, які зародились в Італії та поширились під патронатом французького короля Людовіка XIV [238].

Просторова композиція резиденцій у XVIII ст. характеризувалась активним впровадженням осей. На одній лінії послідовно були розташовані головні елементи композиції: в'їзна парадна брама, парадний двір – курдонер, будівля палацу із перпендикулярними офіцинами, садові партери, лабіринти, альтанки, водні композиції, малі архітектурні форми. Окремим елементом такої композиції виступали звіринці, які розташовували на певній відстані від головного об'єму парку.

Цікавим прийомом було розташування на цій самій осі інших елементів композиції міста чи замиського комплексу, наприклад, сакральної споруди.

Характерним нововведенням епохи виступає трипроменева система планування парку, для якої властивою є відкритість композиції, масштабні простори і перспективи, органічно пов'язані з навколишньою природою. Серед досконалих прикладів грандіозних містобудівних палацово-паркових комплексів європейського рівня були резиденції у м. Вишнівці, м. Микулинцях, с. Підгірцях Бродівського району Львівської обл., м. Червоноград (колишній Кристинопіль), с. Кукезові Кам'янка-Бузького району Львівської обл., с. Мурованому Старосамбірського району Львівської області (колишнє м. Ляшки Муровані), м. Жовкві, м. Краківці, с. Оброшине Пустомитівського району Львівської області.

Оригінальний підхід до паркового рішення спостерігаємо у Микулинцях, де на головній композиційно-планувальній осі палацу на відстані 150 м навпроти головного входу в палац розташовано споруду костелу, а бароковий парк розташовано зліва від палацу. Таким чином головна вісь доповнена другорядними осями, які організують парк, що складається з двох частин: регулярної та території вільнішого планування, що нагадує вже англійський парк.

Типи композиційно-просторової організації барокових міст

Із метою визначення найхарактерніших композиційних прийомів у містобудуванні барокової доби проводимо побудову концептуальних схем

композицій об'єктів дослідження. Це дає можливість представити розташування головних композиційних вузлів, осей, домінант, котрі формують композицію міста, виявити найважливіші візуально-просторові зв'язки між ними та головні панорами міст. Опираючись на значну джерельну базу та результати проведених нами натурних обстежень, у 140 містах та комплексах було визначено наявність композиційно-просторових домінант на кількох ієрархічних рівнях, а також взаємозв'язки між ними. У барокових містах Західної України головними композиційними домінантами виступають ратуші, сакральні споруди та комплекси, палацово-паркові комплекси, адміністративні споруди та оборонні споруди. Вони поділяються на висотні, територіальні, композиційно-містобудівні. Важливе місце у формуванні композиційно-просторової структури барокового міста займають природні домінанти, роль яких у формуванні композиційного каркасу міста часто є вирішальною.

Дослідивши містобудівні композиції Західної України, які походять із періоду XVII – XVIII ст. неможливо не відзначити спорідненість із розвинутою на той час у Європі містобудівною парадигмою. Новітні принципи організації простору, які сформувались на території Італії та отримали свій подальший розвиток у Франції, були поширені на західноукраїнських землях, що перебували під владою Польщі. За допомогою архітекторів-іноземців та видатних прогресивних магнатів того часу всі найсучасніші, наймодніші європейські погляди були присутні у композиційно-просторових укладах нових і реконструйованих міст та у новозакладених репрезентативних резиденційних комплексах.

Головними формотворчими елементами **об'ємно-просторових композицій** міст виступають: комплекс площі ринок із приринковою забудовою; резиденція власника міста (палац, замок, замково-палацовий комплекс), оборонна система, сакральні ансамблі, паркові ансамблі.

На основі комплексного дослідження розпланувальної та композиційної структури міст було визначено головні типи їх композиційно-просторової організації:

1. Моноосьова з послідовним розташуванням головних складових елементів міста;
2. Радіальна полігональна складна (поліосьова з радіальним розташуванням базових просторово-планувальних елементів);
3. Мульти-осьова розгалужена;
4. Перехресно-осьова.

Моноосьова композиційна структура з послідовним розташуванням головних складових елементів міста простежується у таких історичних містах, як Микулинці, Вишнівці, Окопи Святої Трійці (сьогодні с. Окопи Борщівського району Тернопільської області), Чернелиця (сьогодні) та ін. Для містобудівних об'єктів Станіславова, Богородчан притаманна радіальна полігональна складна композиційна структура. Мульти-осьова розгалужена композиційна структура характерна для міст Кристинололя, Маріямполь, Городенки. Композиційна структура міст Краківця, Жовкви, Бродів відповідає перехресно-осьовому типу.

4.2. Типологія містобудівних утворень періоду XVII – XVIII ст.

Узагальнивши періодизацію розвитку та особливості розпланувальних структур досліджених міст представляємо типологію їх містобудівних композицій, яка складається із трьох ієрархічних рівнів [23] (дод. В, Табл. В. 2). Розглянувши понад сотню містобудівних об'єктів Західної України, було виявлено, що підґрунтям розвитку головних складових міста стали ренесансні ідеї, зокрема теорія “ідеального міста”, які були описані у теоретичних працях мислителів епохи Відродження, але так і не були втілені в життя, та новаторські барокові принципи містобудування.

Типологія розпланувальних структур новозакладених міст

Перший типологічний рівень містобудівних композицій міст із бароковими рисами складається з двох складових (дод. В, Табл. В. 2):

1. Закритого типу розпланувальної структури міста, що виникає на основі ренесансних впливів та характеризується обмеженим оборонною системою середмістям;

2. Відкритого типу, що пов'язаний із новаторськими бароковими ідеями та характеризується відсутністю оборонної складової, оскільки в силу історичних обставин у кін. XVII ст. зникає необхідність захисту міста від зовнішнього ворога.

Ці два типи першого найвищого типологічного рівня, своєю чергою, поділяються на типи другого рівня, які характеризують особливості оборонної системи міста або її відсутність. Таких типів виділено чотири:

1. Місто з нерегулярною оборонною системою;
2. Місто з нерегулярною оборонною системою, в якій присутні прото-бастіони;
3. Місто з регулярною фортифікаційною системою;
4. Місто з відсутньою оборонною системою.

Кожен із типів другого рівня також має модифікації. Отже, місто з нерегулярною оборонною системою може мати два типи містобудівних композицій: лінійний-мисовий та компактний.

Приклади міст першого типологічного рівня: 1. Чернелиця, 2. Єзупіль, 3. Станіславів, 4. Кристинопіль.

Місто з нерегулярною оборонною системою, в якій присутні прото-бастіони, характеризується розвинутим типом містобудівної композиції.

Приклад міст: Збараж, Самбір, Бережани.

Міста з регулярними фортифікаційними системами, своєю чергою, діляться на чотири типи нижчого рангу: 1. Простий тип містобудівної композиції з прямокутною планувальною структурою; 2. Компактний – полігональний із радіальним розташуванням квартальної забудови; 3.

Компактний, підпорядкований ландшафту; 4. Сполучений із вираженим композиційним взаємозв'язком поміж середмістям та резиденцією власника.

Приклади міст з регулярними фортифікаційними системами: Станіславів, Жовква, Маріямпіль.

Міста відкритого типу, для яких характерною є відсутність оборонної системи, також діляться на два типи нижчого рангу: 1) розвинутий – моноосьовий; 2. розвинутий – перехресно-осьовий.

Приклади міст відкритого типу: Микулинці, Кристинопіль (сьогодні Червоноград), Краковець та ін.

У дослідженні представлено до кожного визначеного типу варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України у вигляді графічних схем. Типологічні схеми розроблено із урахуванням головних базових елементів об'ємно-планувальної структури міст Західної України та планувальних взаємозв'язків між ними. Головними базовими елементами барокового міста виступають: площа ринок, приринкові квартали, резиденція власників міста (замок, замково-палацовий комплекс, палац), оборона система, сакральні комплекси, головні транспортні комунікації міста, адміністративні споруди, парковий комплекс, водойма.

Розташувавши об'єкти дослідження згідно з типологічними ознаками, ми простежили еволюційні зміни у розвитку барокового міста на західноукраїнських теренах. Було виявлено поетапну трансформацію від міста із поодинокими бароковими елементами до розвинутого барокового містобудівного утворення. Тобто, на період сер. XVII ст. існували ранні типи барокових містобудівних утворень, які мали ще риси середньовічного та ренесансного міста. Серед таких прикладів м. Єзупіль, найактивніший розвиток якого припадає на сер. XVII ст.

До найрозвинутіших барокових зразків нашого регіону можемо віднести м. Кристинопіль (Червоноград), м. Микулинці, які на період кін. XVII –

сер. XVIII ст. відповідали бароковим принципам європейського містобудування.

Типологія композиційно-просторової організації територій міст барокового періоду Західної України

На основі комплексного дослідження розпланувальної та композиційної структури міст було визначено головні типи їх композиційно-просторової організації:

1. Моноосьова з послідовним розташуванням головних складових елементів міста;
2. Радіальна полігональна складна (поліосьова з радіальним розташуванням базових просторово-планувальних елементів);
3. Мультиосьова розгалужена;
4. Перехресно-осьова.

Моноосьова композиційна структура з послідовним розташуванням головних складових елементів міста є найхарактернішою для розвинутих барокових міст. Така композиція простежується у Микулинцях, Вишнівці, Окопах Святої Трійці, Кристинополі та ін. Головною особливістю композиційної структури цих міст є послідовне розташування головних об'ємно-просторових елементів на головній просторовій осі, що сприяє послідовному їх розкриттю глядачеві під час руху, створюючи за рахунок цього притаманний бароковим містам ефект театральності (Дод. В. Табл. В.1).

Радіальна-полігональна складна (поліосьова з радіальним розташуванням базових просторово-планувальних елементів) композиція притаманна для об'єктів Станіславова, Богородчан, у яких із центру композиції (площі ринок) розходяться променями композиційні осі, на які нанизано головні об'ємно-просторові елементи – сакральні споруди, елементи фортифікацій (Дод. В. Табл. В.1).

Мультиосьова розгалужена композиція міст складається із головної осі, яка доповнена другорядними осями нижчого рангу. Така композиція

притаманна багатьом містам Західної України аналізованого періоду. Часто головна вісь поєднувала площу ринок та резиденцію власника, а на другорядних осях розташовувались сакральні комплекси та інші елементи міської структури. Такий прийом характерний для міст Кристинололя, Маріямполь, Городенки (Дод. В. Табл. В.1).

Перехресно-осьова композиція міст відповідає тим утворенням, у яких практично однаково розвинулись дві перпендикулярні осі. Такий прийом характерний для міст Краківця, Жовкви, Бродів. Часто перетин цих двох рівнозначних осей відбувався в межах площі ринок, рідше, як наприклад, у Краківці – в місці розташування резиденції (Дод. В. Табл. В.1).

Типи оборонних систем, які характерні для західноукраїнських міст періоду XVII – XVIII ст.

Оборонні системи міст барокового періоду поділяємо дві групи: бастионного типу та ранньобастіонного (протобастионного) типу, зустрічаються також виняткові випадки, коли застосовано поєднання двох типів у одному об'єкті.

Міські укріплення бастионного типу можемо поділити за нарисом фортифікацій на такі, що мають:

- геометричну (чотирикутну) регулярну схему (*м. Калуш, м. Вишнівець*);
- полігональну регулярну центричну (*м. Богородчани, м. Броди*);
- полігональну неправильну (*м. Бережани*);
- підпорядковану ландшафту (*м. Маріямпіль, м. Окопи*);
- мішану (комбіновану) (*м. Жовква*).

Типи резиденцій власників міст періоду XVII – XVIII ст. на території Західної України

У бароковий період на західноукраїнських землях найактивніше розвивались приватні міста. Тому, зазвичай, резиденція магната відіграла ключову роль у просторово-розпланувальній структурі міста. На первісних етапах розвитку роль резиденції відігравав замок, часто із середньовічними

рисами, але загалом для доби характерною є модернізація громіздких середньовічних замків вежево-стінової конструкції та перетворення їх на бастіонні регулярні замки. Найхарактернішими бастіонними замками періоду XVII – XVIII ст., у яких переважала оборонна функція, є замок у Чернелиці, Золочеві. Кожен із власників у той чи інший спосіб намагався осучаснити існуючу на період XVII ст. оборонну споруду, надавши їй більш презентабельного вигляду. Тому для цього періоду притаманними є варіанти перебудов, реконструкцій, розбудов існуючих середньовічних замків, коли зміни були не значними, та коли споруда була змінена докорінно. Тобто характерним явищем барокового періоду є замково-палацові комплекси різноманітних об’ємно-планувальних вирішень. Часто такі утворення набували вигляду “палаццо ін фортецца”, наприклад, палац у с. Підгірцях, м. Вишнівці.

Цікавими є варіанти, коли старіші замкові утворення укріплювали зовні новою оборонною лінією, найчастіше бастіонною. Яскравими прикладами таких модернізацій виступають замки в м. Бережанах, м. Маріямполі, м. Ляшках Мурованих (сьогодні с. Муроване Старосамбірського району Львівської області).

На завершальному етапі розвитку барокових міст резиденції власників представлені розвинутими палацовими комплексами з парками. При цьому часто вся композиція міста була підпорядкована резиденції власника. Саме такий варіант розпланування зустрічаємо у Кристинополі (сьогодні Червоноград). Палаці XVII – XVIII ст., які зустрічаємо в нашому регіоні, розпланувались за правилами, що були характерні для палацового будівництва Європи згаданого періоду. Походила ця мода від італійських вілл, але вирішальним був приклад розпланування Версалю, який масово наслідували і на західноукраїнських землях. Отже, комплекс палацу повинен був складатись із головних просторово-планувальних елементів, таких як: 1) споруда палацу (головний корпус, бічні крила, підковоподібні галереї); 2)

передній двір – курдонер; 3) в'їзна парадна брама; 4) задній двір; 5) регулярний терасний сад; 6) водойма.

Отже, розглянувши резиденції власників барокових міст, які розвивались на території Західної України у період XVII-XVIII ст., представляємо їх типологію:

1. Замки:

- бастионний замок;
- басейний замок;
- прото-бастионний замок;
- мішана конструкція.

2. Замково-палацові комплекси:

- “палаццо ін фортецца”;
- споруда палацу примикає до фортифікаційної системи;
- споруда палацу окремо стоїть на території оборонної системи замку;
- споруда палацу інтегрована у оборонну систему.

3. Палацово-паркові комплекси:

- палац із невеликим парком у межах єдиної огорожі;
- палац із розвинутим парком;
- палац окремо розташований, парк за межами міста.

Крім того, оборонні комплекси можемо класифікувати за приналежністю до фортифікаційних шкіл, які були розвинуті у європейському містобудуванні вказаного періоду. Розглянувши понад 50 фортифікаційних об'єктів зазначеного періоду, було виявлено на українських землях присутність чотирьох європейських фортифікаційних шкіл, таких як:

- староіталійська;
- стаголландська;
- французька;
- новоголландська.

Схеми розташування сакральних комплексів у бароковому місті

Важливою складовою барокового міста виступає сакральний комплекс, який завдяки своєму об'ємно-просторовому вирішенню часто відігравав роль символу міста. Для приватних королівських та церковних міст характерним було існування у середмісті одного або кількох сакральних комплексів. Це могли бути окремо стоячі костели чи монастирські комплекси, які складались із багатьох споруд. Поширеними на території Західної України у період XVII – XVIII ст. були католицькі ордени: єзуїти, домінікани, бернардини та інші; уніати і православні. У більшості випадків, міста того періоду були багатонаціональними, а отже кожна із общин мала свою святиню, яка була розташована у середмісті згідно із семантичними особливостями. Але оскільки домінуючою у містах була польська громада і католицька релігія, то католицький храм, або храми майже завжди займали ключове місце у розпланувально-просторовій структурі міста.

Насамперед, сакральні комплекси того часу можемо поділити на дві групи: ті, які були обмежені оборонною системою, і ті, які вже не мали захисту.

Яскравим прикладом монастирського комплексу, який входив до складу міської структури та був обмежений оборонною фортифікаційною системою, виступає комплекс монастиря Кармелітів Босих у м. Вишнівці.

Прикладом сакрального комплексу, який не має оборонної складової, є монастирський комплекс Театинців у м. Городенці.

За розташуванням у структурі міста головні сакральні комплекси класифікуємо таким чином: 1. Примикають до площі ринок (костели у м. Краківці, м. Жовкві), 2. Розташовані у другому ряді забудови відносно приринкових кварталів (приклад: Єзуїтський, Вірменський та Парафіяльний костели у м. Станіславові); 3. Не пов'язані із площею ринок, але мають композиційний зв'язок з палацом (приклад: монастир у м. Микулинцях). А також зустрічаємо виняткові композиції з оригінальними рисами.

Типологія барокових міст Західної України

На основі комплексного аналізу спеціалізації, адміністративного підпорядкування, особливостей розташування, наявності оборонної функції, ролі релігійної складової нами розроблено типологію барокових міст. Це:

- міста-резиденції,
- міста-фортеці,
- міста – торгово-виробничі центри,
- міста – сакральні центри,
- мультифункційні міста.

Як було зазначено у попередніх розділах, у період другої пол. XVII ст. зникають королівські та церковні ініціативи в процесах закладення міст та, своєю чергою, активізуються великі магнати, що впливає на виникнення великої кількості приватних міст. Тому головним типом барокових міст Західної України можемо вважати місто-резиденцію. До цього типу міст належать: Кристинопіль (Червоноград), Вишнівець, Броди, Микулинці, Станіславів. Незважаючи на домінування резиденційної складової, міста цього типу часто мали розвинуті суміжні функції.

Міста-фортеці – це такі міські утворення, у розвитку яких домінують роль відігравала оборонна функція. Переважно це об'єкти, у яких тільки зароджувались барокові риси, і в більшості випадків оборонна функція поєднувалась із торговою або виробничою, що було запорукою існування міста.

До міст-фортець можемо зарахувати: Збараж, Самбір, Єзупіль, Богородчани, Бережани.

На період сер. XVII – поч. XVIII ст. сформувались соціально-економічні передумови, які спричинили вихід міста на новий еволюційний рівень, а саме: місто стало торгово-виробничим центром. До найвідоміших торгових міст Західної України можемо зарахувати звичайно Львів, Станіславів, Броди, Дрогобич.

Ряд міст досліджуваного періоду відносимо до категорії міст – сакральних центрів. Вони були магнатською чи костельною власністю. У

процесі розвитку в деяких містах сакральна-духовна функція почала домінувати у функціонально-просторовій структурі міста. Яскравим прикладом таких містобудівних комплексів виступає історичне місто Почаїв, у якому закладений у XVIII ст. сакральний комплекс – відігравав і відіграє на сьогодні роль функціонально-просторової домінанти.

Але у результаті проведеного дослідження приходимо до висновку, що більшість західноукраїнських міст у розглянутий період розвивались у різних сферах, тобто були мультифункційними центрами у яких паралельно розвивались і торгівля і виробництво і культурно-освітні осередки (дод. В, Табл. В. 3).

4.3. Закономірності та об'ємно-планувальні прийоми розвитку міст Західної України в епоху бароко

Провівши комплексний аналіз композиційно-просторового укладу та розпланувальної структури історичних міст Західної України вказаного періоду, нами було виявлено традиції формування своєрідного історичного середовища (дод. В, Табл. В. 4). Узагальнення та висновки щодо закономірностей та об'ємно-планувальних прийомів розвитку барокових міст вдалось виокремити, завдяки дослідженню містобудівних комплексів, на кількох ієрархічних рівнях: I рівень – місто – ансамбль; II рівень – комплекс, що входять до складу міста (палацовий, сакральний, оборонний); III рівень – структурний елемент в межах комплексу.

Найхарактернішою рисою міста періоду бароко було підпорядкування його розпланування і об'ємно-просторової композиції системі осей із пластичними домінантами – костелами, магнатськими резиденціями і виникненням безмежних перспективних виглядів за рахунок довгих простих вулиць, розлогих площ і масштабних паркових комплексів.

Утилітарні, часто обумовлені необхідністю впорядкування середньовічного міста вимоги в поєднанні з ідейними і політичними

прагненнями магнатської верхівки і католицької церкви, які залучали для здійснення своїх завдань кращих майстрів європейського рівня, вихованих на досягненнях передової архітектурної та мистецької культури Європи, призвели до високого розвитку містобудівного мистецтва у період бароко на землях Західної України.

Досягненням саме барокової доби є реалізація теорій і ідей ідеальних міст, завдяки підтримці їх елітою держави.

На завершальному етапі розвитку барокової доби остаточно втрачають своє значення історичні оборонні комплекси, що стає своєрідним імпульсом у розвитку містобудування XVII – XVIII ст., який прийшов на зміну середньовічного хаосу.

Дуже важливим в цей період стає також зміна масштабу містобудівної композиції. Нові костели, церкви, монастирські комплекси, палаци, замки, які стали багатшими за формою, пластично насичені, також набагато перевищують своїми розмірами існуючу забудову. Середовище міста отримує інший масштаб і новий образ.

Важливим аспектом розвитку історичних міст Західної України у період XVII – XVIII ст. була єдність регулярного розпланування та природного ландшафту, якої досягали, використовуючи традиційні сміливі комбінації композиційних прийомів.

Головними характеристиками еволюції містобудівної структури на всіх етапах розвитку виступають: розпланувальна структура історичного ядра, головні композиційно-просторові вузли, які відображають інформацію про структуру, періоди і закономірності розвитку.

Кожне із представлених історичних міст та комплексів, будучи живим організмом, мало свій унікальний історичний шлях розвитку, впродовж періоду існування змінювався його архітектурно-містобудівний образ, функціональне призначення. Але більшість розглянутих у дослідженні містобудівних об'єктів саме у бароковий період досягли найвищого рівня розвитку, а їх спадщина

барокового періоду і сьогодні формує незабутній своєрідний образ історичних центрів цих міст. На сучасному етапі роль історико-містобудівної спадщини барокових ансамблів є визначальною у формуванні архітектурного та культурного аспектів розвитку регіону.

4.3.1. Закономірності розвитку міст барокової епохи

***Закономірність 1.** Використання теоретичних концепцій містобудування, які були відомі ще з часів Відродження, для розпланування міст (використання ідеї “ідеального міста”).*

Усе частіше використовуються теоретичні концепції містобудування, відомі з часів Відродження, які зазнали деяких змін. Під впливом цих теорій закладались міста на вільних територіях, поруч із існуючими на період XVII ст. поселеннями. У таких випадках об’ємно-розпланувальна структура міста відзначалась винятковою чіткістю та регулярною композицією. Найдосконалішим прикладом демонстрації цієї закономірності виступає історичне місто Станіславів, яке було закладено в кін. XVII ст. на вільній території згідно з ренесансними принципами “ідеальних міст”. Його реалізація відрізняється досконалою геометричною чіткістю розпланувальних осей, врівноваженим розташуванням об’ємно-просторових доміант та чіткими взаємозв’язками між ними. Головні міські просторові доміанти та ансамблі Станіславова були реалізовані у кін. XVII – поч. XVIII ст. та мали риси раннього бароко.

***Закономірність 2.** Закладення магнатами так званих нових міст на новонабутих територіях з метою створення центрів своїх маєтностей.*

У зв’язку з перебуванням західноукраїнських земель під владою Речі Посполитої відбувався перерозподіл земельних володінь, що було на пряму пов’язано із утворенням нових приватних міст. Значна частина магнатської верхівки держави намагалась закріпити своє становище на новонабутих територіях, а реалізувати це було можливо за допомогою створення міцних осередків своїх маєтностей. Закономірним процесом у цій ситуації стало

закладення так званих нових міст, які відповідали ідеології можновладців XVII – XVIII ст. та новим суспільним поглядам. Характерним прикладом є історичне місто Маріямпіль (сьогодні с. Маріямпіль Галицького району Івано-Франківської області), яке у 1691 році стало власністю *магната* Яблоновського та було ним розбудоване згідно із традиціями європейських міст магдебурзького права на території первісного села і на місці старішого замку. Розпланувальна структура Маріямполья поєднувала в собі риси регулярного розпланування середмістя та регулярної бастионної оборонної системи. У цей період існуючий середньовічний замок було також перебудовано на бастионну резиденцію із регулярним партерним садом.

Закономірність 3. Паралельна модернізація резиденції магната та перебудова середньовічного міста.

Частими у період сер. XVII – кін. XVIII ст. були реконструкції середньовічних непорядкованих середмість поряд із існуючими середньовічними замками на перетинах важливих торгівельних шляхів. У такому випадку відбувалась паралельна модернізація існуючого середньовічного замку власника та перебудова середньовічного міста за принципами регулярного містобудування. Середмістя докорінно змінювалось, його об'ємно-розпланувальна структура набувала рис, притаманних періоду бароко, та утворювався стійкий візуально-просторовий зв'язок із резиденцією власника міста (приклад: м. *Бережани*).

Закономірність 4. Поступова втрата обороноздатності (оборонної системи міста) та розвиток нових елементів міста на місці первісної оборонної системи.

Бароковий період розвитку містобудування характерний вивільненням існуючих середньовічних міст із меж оборонної системи, якою середмістя було затиснуте. У цей період розвиток існуючих міст отримує новий поштовх в напрямку освоєння територій колишньої оборонної системи.

Прикладами можуть виступити міста Микулинці та Кристинопіль (сьогодні Червоноград), у яких поряд із первісним міським утворенням, яке мало оборонну систему, розвинулись нові палацово-паркові елементи міста.

Закономірність 5. *Поступова трансформація резиденції власника міста від замку з оборонною функцією до палацу з переважаючою репрезентативною функцією.*

Із зменшенням ворожої зовнішньої загрози у період XVIII ст. зменшується, а з часом зовсім зникає, потреба в оборонній функції магнатських та шляхетських резиденцій. Саме на бароковий період припадає поступове поетапне перетворення резиденції власника міста з оборонного замку, переважно вежо-стінової конструкції, на бастіонний замок, замково-палацовий комплекс, а пізніше – на палац із повною відсутністю оборонної функції. Ці трансформації характеризуються великою кількістю розмаїтих об'ємно-просторових та планувальних вирішень.

Закономірність 6. *Набуття ансамблевості композиційною структурою середмістя загалом та в межах окремих містобудівних утворень (замку, сакральних комплексів та ін.).*

У барокову добу вперше в історії містобудування утверджується поняття ансамблю, який поєднує в собі всі елементи просторової композиції міста. Закономірним у цей період стає перетворення стихійного невпорядкованого середньовічного міста у місто-ансамбль, яке складається із просторово-планувальних елементів кількох ієрархічних рівнів. Характерним прикладом для розкриття цієї закономірності виступає історичне місто Микулинці, бароковий загальноміський ансамбль якого складається із ансамблю площі ринок із ринковою забудовою, палацово-паркового комплексу та монастирського комплексу. Усі ці ансамблі з нижнього рівня ієрархічної драбини творять, крім того, єдиний містобудівний ансамбль із осью композицією, одним із складових елементів якого виступає ландшафтна складова.

Закономірність 7. Активне включення особливостей ландшафту в об'ємно-розпланувальну композицію міста та його складові.

На відміну від ренесансної площинної містобудівної композиції, яка була ніби на долоні і глядач міг її осягнути, перебуваючи в одній точці міста, при створенні барокового містобудівного утворення зодчі намагались використати характерні риси ландшафту для створення динамічної містобудівної композиції, яка відкривалась глядачеві поступово у процесі руху. Цікавими прикладами виступають: новоутворений палацово-парковий комплекс у Язлівці у сер. XVIII ст., який розташувався по осі природнього мису, середмістя Маріямполь, палацово-парковий комплекс у Вишнівці.

Закономірність 8. Зміна функції головної міської площі із торгової на репрезентативну.

У період кін. XVII – сер. XVIII ст. функціональна програма міст Західної України була орієнтована на представлення приватного міста не тільки як торгово-виробничого центру, але мала на меті, насамперед, презентувати багатого аристократа, власника міста. Тому у цей період велике значення надається композиційно-просторовому вирішенню резиденції магната у структурі міста, та з'являється додаткова парадна площа перед палацовим комплексом (прикладом може виступати м. Станіславів (сьогодні Івано-Франківськ)), або площа ринок поєднує ці дві функції. Є також випадки, коли площа ринок примикає до передпалацової площі, як у м. Жовкві.

Закономірність 9. Будівництво магнатами резиденцій з оборонними елементами на статусних засадах.

Часто у період XVII – XVIII ст. необхідність обороноздатності резиденції магната замінюється ідеологічними вимогами. Оскільки зовнішня загроза на території Речі Посполитої на період XVIII ст. вже відсутня – магнати та шляхта зводять бастіонні замки з метою підкреслення та утвердження свого суспільного визнання. Прикладом такого утворення виступає оборонний комплекс у Ляхівцях (сьогодні смт Білогір'я Хмельницької області).

4.3.2. Об'ємно-планувальні традиційні прийоми закладення нових міст, проведення реконструкцій, модернізацій існуючих міст та містобудівних комплексів

Міста Західної України закладались і розвивались згідно із загальноєвропейськими бароковими об'ємно-планувальними прийомами, які були притаманні бароковій урбаністиці (дод. В, Табл. В. 6). Відмінність полягала в тому, що нові містобудівні теорії та ідеї реалізовувались в Україні з невеликою ретардацією в часі. У процесі розвитку барокових міст головну роль відігравали особливості формування розпланувальної структури та об'ємно-просторової композиції.

Проаналізувавши особливості процесу містотворення на західноукраїнських землях у період сер. XVII – XVIII ст., було виявлено ряд подібних підходів до закладення нових міст та проведення реконструкцій існуючих міст, які відображені у споріднених прийомах розпланування та формування об'ємно-просторової композиції міста.

Головним **об'ємно-планувальним прийомом** у розвитку розпланувальної структури новозакладених та реконструйованих міст є **регулярність середмістя**. Головною складовою розпланувальних структур усіх досліджених західноукраїнських міст на період XVII – XVIII ст. було регулярне середмістя. Для міст барокового періоду характерним був поділ території середмістя на квадрати, які складались із рівних ділянок парцелей. Для міст Західної України характерними є розміри ділянок парцелей 65 x 25 ліктів та розміри ринкових площ 150 ліктів x 150 ліктів. Простежити цю особливість можемо на прикладі міста Станіславова (сьогодні Івано-Франківська) та ін. міст.

При закладенні нових міст використовували **об'ємно-планувальний прийом підпорядкованості розпланувальної структури середмістя оборонній системі**. Найкраще цей прийом демонструють: м. Станіславів, м. Броди, м. Богородчани, які були розплановані за зразком ренесансних

ідеальних міст. Регулярна розпланувальна структура середмістя була вписана у полігональну структуру бастионних фортифікацій, які були спільними для міста та резиденції власника.

При реконструкції міст використовували **об'ємно-планувальні прийоми трансформації** середньовічної вежево-стінової оборонної системи у новітню бастионну систему. Прикладом такої трансформації може виступити замково-палацовий комплекс у с. Муроване (м. Ляшки Муровані) Старосамбірського району Львівської області.

Одним із найхарактерніших **об'ємно-планувальних прийомів барокового** періоду є **розвиток або розширення** історичного середмістя шляхом утворення нової палацово-паркової складової. Найкраще цей прийом демонструє м. Жовква, у якому історичне середмістя було розвинуте за рахунок утворення масштабного барокового парку.

Спільними **прийомами** формування об'ємно-просторової композиції новозакладених та реконструйованих міст є:

- 1) застосування осьової композиції (*приклад: м. Микулинці, м. Кристинопіль (сьогодні Червоноград)*);
- 2) становлення композиційно-просторового взаємозв'язку між регулярним середмістям і резиденцією власника міста (*приклад: м. Збараж, м. Станіславів (сьогодні Івано-Франківськ)*);
- 3) утворення ансамблю із всіх, в тому числі, різночасових складових комплексу (*приклад: м. Бережани*);
- 4) підпорядкованість загальної композиції міста одному будинку – палацу – символу влади (*приклад: м. Микулинці, м. Кристинопіль (сьогодні Червоноград)*);
- 5) тяжіння до синтезу різних мистецьких проявів у одному ансамблі (*приклад: палац у с. Підгірцях, палац у м. Вишнівці*);
- 6) гармонізація силуету міста;

7) домінування естетичної складової на всіх ієрархічних рівнях формотворення та містотворення.

4.4. Періодизація барокового містобудування Західної України.

На основі комплексного аналізу міст Західної України з бароковими рисами можемо простежити їх генезу від періоду зародження міст із рисами, які вже відмінні від ренесансного міста, до розвинутих барокових міст-ансамблів, які були розбудовані із використанням новітніх на період сер. XVII – кін. XVIII ст. урбаністичних прийомів. Головними тенденціями у процесі розвитку міст упродовж барокового періоду є перехід від феодальної форми міського поселення до товарно-виробничого центру, початок барокового періоду містобудування пов'язуємо із активним розвитком вогнепальної зброї та винайденням нових тактик оборони, а завершення періоду характерне зміною оборонної функції на репрезентативну. На початковому етапі найголовнішу роль у процесі формування міста – середмістя та всіх інших складових, відіграє саме оборонна система, яка у більшості випадків була протобастіонною, або комбінованою. Місто, будучи власністю знатного магната, короля чи церкви, повинно було мати певний рівень захисту від зовнішнього ворога. Тому цей етап є характерний наявністю багатьох прикладів реалізованих проектів нових міст та реконструкцій існуючих міст із використанням фортифікацій різноманітних варіантів. Прикладами застосування регулярних фортифікаційних систем у містобудуванні Західної України XVII – XVIII ст. виступають міста Станіславів (сьогодні Івано-Франківськ), Богородчани, Броди; замкові комплекси: Збараський замок, Олицький замок, Золочівський замок та ін.

Наступним кроком у еволюції є становлення регулярної фортифікаційної системи та її чіткий геометричний зв'язок із регулярним середмістям. Тобто місто цього періоду можемо характеризувати, як місто-ансамбль, у якому всі складові творять єдину композицію, часто підпорядковані єдиній просторово-

планувальній осі чи системі осей. Розпланувальна структура такого містобудівного об'єкту – це математично прораховане, регулярне просторове утворення, яке опирається на найсучасніші принципи, описані у теоретичних трактатах того періоду [237]. На наших землях найдосконалішими реалізаціями такого типу міст-ансамблів із регулярною фортифікаційною системою є Станіславів, Богородчани, Жовква, Броди.

Поступово під впливом історичних обставин зникає потреба у обороні від зовнішнього ворога – власники міст починають проводити модернізаційні процеси у своїх родинних гніздах. У більшості випадків наймасштабніші перетворення починаються із перебудови оборонного замку на світський об'єкт, в якому оборонна функція стає половинчастою. Тобто споруда резиденції магната, короля чи духовної особи могла мати ще риси оборонної фортеці, але у просторовій композиції комплексу з'являється палацовий об'єкт (чи перебудовується існуюча споруда), який починає домінувати у всій об'ємно-просторовій та функціональній структурі резиденції. Яскравим прикладом виступає замково-палацовий комплекс у історичному місті Ляшки Муровані, резиденційний комплекс у с. Підгірці Львівської області.

Завершення періоду пов'язуємо з нівеляцією оборонної функції та домінуванням репрезентативно-відпочинкової складової у функціонально-просторовій структурі міста. Характерним прикладом такого містобудівного утворення виступає місто Кристинопіль (Червоноград), у розпланувальній структурі якого домінує палацово-парковий комплекс родини Потоцьких, який композиційно поєднаний із площею ринок та головною міською комунікацією.

Розвиток міст у період XVII – XVIII ст. на теренах Західної України можемо охарактеризувати трьома головними етапами (дод. В, Табл. В 5).

I етап розвитку барокового міста (поч. XVII – сер. XVII ст.) характеризується середмістям із нерегулярною оборонною системою, яке поєднане із замком. Причому простежуються два варіанти взаємозв'язку

резиденції власника та середмістя: а) замок розташовується в межах оборонної системи міста; б) замок розташований окремо.

Характерними ознаками міста із бароковими рисами на первісному етапі розвитку є: 1) регулярне середмістя із площею ринок чотирикутного нарису із приринковими кварталами та ратушею, яким притаманна чітка регулярна парцеляція; 2) замок власника міста (старостинський замок) із оборонною системою, бастіонною або модифікованою; 3) оборона система міста вежево-стінового або комбінованого типу; 4) наявність чіткого комунікаційного зв'язку замок – середмістя; 5) розташування одного або кількох головних сакральних комплексів у межах середмістя та наявність чітких композиційно-просторових зв'язків із площею ринок.

Від початку до середини XVII ст. виникло 40 % міст на землях Західної України. Прикладами є міста Збараж, Городенка, Єзупіль, Самбір.

II етап розвитку барокового міста (сер. XVII – кін. XVII ст.) характеризується середмістям із регулярною оборонною системою, поєднанням із замком-палацом.

Характерними ознаками міста із бароковими рисами на перехідному етапі розвитку є: 1) регулярне середмістя із площею ринок чотирикутного нарису із приринковими кварталами із ратушею, яким притаманна чітка регулярна парцеляція; 2) замок або палац (перебудований замок вже із рисами палацу) власника міста (старостинський замок) із оборонною бастіонною системою; 3) оборонна система міста бастіонного типу; 4) чітка (геометрична) композиційна структура, яка поєднує всі елементи міста: середмістя, резиденцію власника, сакральні комплекси, адміністративні, громадські споруди; 5) наявність структурних елементів міської композиції за межами оборонної системи, наприклад, садово-парковий, сакральний, відпочинковий комплекс, які пов'язані із середмістям стійким композиційним зв'язком (наприклад, розташовуються на продовженні міських осей)

На другому етапі розвитку, від середини і до кінця XVII ст., постало 34 % міст.

III етап розвитку барокового міста (поч. XVIII – кін. XVIII ст.) відображає регулярне середмістя, композиційно пов'язане із палацом та парком, відсутність оборонної функції.

Характерними ознаками міста із бароковими рисами на завершальному етапі розвитку виступають: 1) регулярне середмістя із площею ринок чотирикутного нарису із приринковими кварталами із ратушею, яким притаманна чітка регулярна парцеляція; 2) палац – резиденція власника має чіткий композиційний зв'язок із площею ринок; 3) відсутня оборонна система міста; 4) наявність садово-паркової складової, яка композиційно пов'язана із палацом та іншими елементами міста; 5) чітка (геометрична) композиційна структура, яка поєднує всі елементи міста: середмістя, резиденцію власника із парком, сакральні комплекси, адміністративні, громадські споруди.

На завершальному етапі розвитку виникло 26 % міст. Найдовершенішими прикладами розвинутого барокового містобудування виступають м. Микулинці, м. Кристинопіль, м. Вишнівець.

Для представлення процесу розвитку середмість історичних міст у період XVII – XVIII ст. використовуємо метод моделювання [135]. Створення моделей розвитку дає можливість показати етапність розвитку та еволюційні зміни у структурі середмістя. У дослідженні розроблено моделі розвитку для 3-х етапів еволюції середмістя барокового міста. Кожна з моделей показує найхарактерніші особливості та складові міста на початковому, середньому чи завершальному етапі. Моделі розвитку дають можливість продемонструвати динаміку еволюції розпланувальної та композиційно-просторової структур історичного міста та виявити зміни її головних розпланувальних елементів, композиційних вузлів, комунікаційних зв'язків (дод. В, Табл. В 4).

Висновки до IV – го розділу

1. Композиційно-просторовий уклад міст Західної України періоду XVII – XVIII ст. розвинувся на основі засад регулярного розпланування та характеризується виникненням єдиної композиційно-просторової осі, або геометрично-продуманої раціональної системи осей між головними розпланувально-просторовими елементами міської структури, що в результаті сприяло утворенню загальноміського ансамблю.

Головним формотворчим елементом композиційної структури барокового міста виступає **площа**, яка вже перейшла на вищий ієрархічний рівень, аніж площа із переважаючою торгівельною функцією у період ренесансу. У добу бароко площа насамперед відіграє репрезентативну функцію, підкреслюючи статус власника міста.

Функцію головних **композиційних центрів** міст виконували площа, ринок, резиденція власника міста (палац або замок), сакральні комплекси (монастирські, резиденційні), ландшафтно-паркові комплекси, також це могли бути адміністративні, виробничі, навчальні, лікувальні та інші заклади. Тобто – це компактні містобудівні комплекси та об'єкти, які добре проглядаються і служать орієнтирами в просторі. Більшість із цих об'єктів були настільки вдало вирішені композиційно і просторово, що стали символами цих міст, а часто символом цілої епохи.

Композиційні осі формуються *урбанізованими елементами середовища*, такими як комунікаційні торгові шляхи, комунікаційні зв'язки між середмістям та резиденцією власника міста, комунікаційні зв'язки між сакральним комплексом та іншими складовими міста, або *природними*: річкою, берегом озера, зеленим коридором, вершиною мису. У містобудівних об'єктах, які мали розвинуту оборонну систему, часто головні осі, у вигляді торгового шляху, з'єднували центр міста із в'їзними брамами, наприклад м. Станіславів (сьогодні Івано-Франківськ). Також ключовою у місті була комунікація *“площа ринок – резиденція власника міста”*, як наприклад у м. Збаражів.

Чільне місце у творенні своєрідного образу барокових міст Західної України відіграють **композиційні доміанти**, які діляться на кілька типів: територіальні, висотні, природні, композиційно-містобудівні. Кожен із розглянутих об'єктів відрізняється певним набором та унікальним поєднанням доміант, що творять його незабутній самоідентичний образ. Нерідко саме ці споруди сьогодні є єдиним елементом, який дає можливість ідентифікувати втрачені елементи цінної містобудівної спадщини барокового періоду.

Образ та силует барокового міста творився на основі цілого комплексу висотних, природних та територіальних доміант, головними з яких виступають сакральні споруди та комплекси, адміністративні споруди, палацово-паркові утворення та елементи оборонної системи міста. Між усіма доміантами різних рівнів існували стійкі композиційно-просторові зв'язки. Головною особливістю композиційного укладу барокових міст виступає активне включення у композиційну структуру ландшафтної складової, наприклад, у м. Окопах, м. Маріямполі.

2. Визначено типологію містобудівних композицій, яка складається із трьох ієрархічних рівнів. Перший типологічний рівень містобудівних композицій міст із бароковими рисами складається з двох складових: 1) закритого типу розпланувальної структури міста, що виникає на основі ренесансних впливів та характеризується середмістям, обмеженим оборонною системою; 2) відкритого типу, що пов'язаний із новаторськими бароковими ідеями та характеризується відсутністю оборонної складової.

Міста закритого типу за характером оборонної системи поділяємо на: 1) міста з нерегулярною оборонною системою; 2) міста з нерегулярною оборонною системою, в якій присутні прото-бастіони; 3) міста з регулярною фортифікаційною системою.

Кожен із типів другого рівня також має модифікації. Отже, місто з нерегулярною оборонною системою могло мати два типи містобудівних композицій: лінійно-мисовий та компактний.

Місто з нерегулярною оборонною системою, в якій присутні прото-бастіони, характеризується розвинутим типом містобудівної композиції.

Міста з регулярними фортифікаційними системами, своєю чергою, діляться на чотири типи нижчого рангу: 1) простий тип містобудівної композиції з прямокутною планувальною структурою; 2) компактний – полігональний із радіальним розташуванням квартальної забудови; 3) компактний, підпорядкований ландшафту; 4) сполучений із вираженим композиційним взаємозв'язком поміж середмістям та резиденцією власника.

Міста відкритого типу, для яких характерною є відсутність оборонної системи, також діляться на два типи нижчого рангу: 1) розвинутий – моноосьовий; 2) розвинутий – перехресно-осьовий.

3. На основі комплексного дослідження розпланувальної та композиційної структури міст було визначено головні типи їх композиційно-просторової організації:

1. Моноосьова з послідовним розташуванням головних складових елементів міста (*Микулинці, Вишнівечь, Окопи Святої Трійці, Чернелиця та ін.*);
2. Радіальна полігональна складна (поліосьова з радіальним розташуванням базових просторово-планувальних елементів) (*Станіславів, Богородчани*);
3. Мультиосьова розгалужена (*Кристинопіль, Маріямпіль, Городенка*);
4. Перехресно-осьова (*Краківець, Жовква, Броди*).

4. Дослідивши процес еволюції містобудівних комплексів Західної України у період XVII – XVIII ст., ми виокремили закономірності розвитку нових та реконструйованих міст. Частина з них є спільними. Головними виступають:

– для новоутворених міст, таких як Станіславів, Броди, Богородчани Жовква, характерним є використання теоретичних концепцій містобудування, які були відомі ще з часів Відродження для розпланування міст (використання ідеї ідеального міста);

– закладення магнатами так званих нових міст на новонабутих територіях з метою створення центрів своїх маєтностей;

Головними закономірностями проведення реконструкцій міст є:

- паралельна модернізація резиденції магната та перебудова існуючого міста;
- поступова втрата обороноздатності (оборонної системи міста) та розвиток нових елементів міста на місці первісної оборонної системи;
- трансформація резиденції власника міста від замку з оборонною функцією до палацу з переважаючою репрезентативною функцією;
- набуття ансамблевості композиційною структурою середмістя загалом та в межах окремих містобудівних утворень (замку, сакральних комплексів та ін.);

Спільними тенденціями формування нових і реконструйованих міст виступають:

- активне включення особливостей ландшафту в об'ємно-розпланувальну композицію міста та його складових;
- зміна функції головної міської площі із торгової на репрезентативну;
- будівництво магнатами резиденцій із оборонними елементами на статусних засадах.

5. Проаналізувавши особливості процесу містобудування на західноукраїнських землях у період сер. XVII – XVIII ст., було виявлено ряд подібних підходів до закладення нових міст та проведення реконструкцій існуючих міст, які відображені у однакових прийомах розпланування та формування об'ємно-просторової композиції міста. Головним спільним прийомом розвитку розпланувальної структури новозакладених та реконструйованих міст є регулярність парцеляції середмістя. Головною складовою розпланувальних структур усіх досліджених західноукраїнських міст на період XVII – XVIII ст. було регулярне середмістя. Крім того, при закладенні нових міст використовували об'ємно-планувальний прийом підпорядкованості розпланувальної структури середмістя оборонній системі. При реконструкції міст використовували об'ємно-планувальні прийоми

трансформації середньовічної вежево-стінової оборонної системи у новітню бастионну систему та прийом розвитку (*розширення*) історичного середмістя шляхом утворення палацово-паркової складової.

Спільними прийомами формування об'ємно-просторової композиції новозакладених та реконструйованих міст є: 1) застосування осьової композиції; 2) становлення композиційно-просторового взаємозв'язку між регулярним середмістям і резиденцією власника міста; 3) утворення ансамблю із всіх, в тому числі, різночасових складових комплексу; 4) підпорядкованість загальної композиції міста одному будинку – палацу – символу влади; 5) синтез різних мистецьких проявів у одному ансамблі; 6) гармонізація силуету міста; 7) домінування естетичної складової на всіх ієрархічних рівнях формотворення та містотворення.

6. Визначено періодизацію містобудівних процесів західноукраїнських міст у період сер. XVII – кін. XVIII ст. Головними тенденціями у розвитку міст упродовж барокового періоду є перехід від феодальної форми міського поселення до товарно-виробничого міста. Початок барокового періоду містобудування пов'язуємо із активним розвитком вогнепальної зброї та винайденням нових тактик оборони, а завершення періоду характерне нівелюванням оборонної функції, натомість, домінуванням репрезентативно-відпочинкової складової у функціонально-просторовій структурі міста.

Розвиток міст у період XVII – XVIII ст. на теренах Західної України можемо охарактеризувати трьома головними етапами:

I етап розвитку (поч. XVII – сер. XVII ст.) характеризується наявністю: регулярного середмістя; замку власника міста (старостинського замку) із оборонною системою, бастионною або комбінованою; оборонної системи міста вежево-стінового або комбінованого типу. Характерним для цього етапу є наявність чіткого композиційного зв'язку "*замок – середмістя*". Для цього етапу характерними є два принципові варіанти взаєморозташування середмістя – замок: а) замок розташовується в межах оборонної системи міста (приклад –

історичне місто Єзупіль); б) замок окремо розташований (приклад – історичне місто Збараж).

II етап розвитку (сер. XVII – кін. XVII ст.) характеризується наявністю також регулярного середмістя, замок в цей період модернізується, набуваючи бастионної оборонної системи, або перебудовується на палац, оборонна система міста – трансформується у оборонну систему бастионного типу. Цей етап відрізняється чіткою (геометричною) композиційною структурою, яка поєднує всі елементи міста: середмістя, резиденцію власника, сакральні комплекси, адміністративні, громадські споруди. Також у цей період виникають структурні елементи міської композиції за межами оборонної системи міста, такі як садово-парковий, сакральний, відпочинковий комплекс, які пов'язані із середмістям стійким композиційним зв'язком.

III етап розвитку (поч. XVIII – кін. XVIII ст.) характеризується відсутністю оборонної функції та домінуванням композиційного зв'язку *“регулярне середмістя – палац – парк”*.

Характерними ознаками міста із бароковими рисами на завершальному етапі розвитку виступають: 1) наявність регулярного середмістя із площею ринок чотирикутного нарису із ратушею та приринковими кварталами, яким притаманна чітка регулярна парцеляція; 2) палац – резиденція власника має чіткий композиційний зв'язок із площею ринок; 3) відсутність оборонної системи міста; 4) наявність садово-паркової складової, яка композиційно пов'язана із палацом та іншими елементами міста; 5) чітка композиційна структура, яка поєднує всі елементи міста: середмістя, резиденцію власника із парком, сакральні комплекси, адміністративні, громадські споруди.

Результати четвертого розділу дисертаційної роботи висвітлені в публікаціях автора: [130, 143, 144, 146, 148, 138].

РОЗДІЛ V. АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНІ КОМПЛЕКСИ БАРОКО ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТИ ОХОРОНИ ТА РЕГЕНЕРАЦІЇ

5. 1. Теоретичні реконструкції розпланувальних структур історичних міст Західної України періоду XVII - XVIII ст.

У дослідженні проведено теоретичні реконструкції барокових міст, які характеризують особливості еволюції містобудування на трьох етапах розвитку.

На основі досліджених закономірностей розвитку, комплексного аналізу джерельної бази та оцінки рівня збереженості містобудівних об'єктів дослідження проведено ідентифікацію збережених та втрачених базових елементів розпланувальних структур історичних міст періоду XVII-XVIII ст. в контексті існуючої розпланувальної структури. Результатом проведеної дослідницької роботи виступають схеми реконструкцій розпланувальних структур історичних міст та ансамблів, які ілюструють етапність у розвитку барокового містобудування західноукраїнського регіону (дод. Г, Табл. Г1).

Початковий етап або зародження барокової традиції на наших землях демонструють теоретична реконструкція історичних міст Єзуполя (сьогодні смт Єзупіль Галицького району Івано-Франківської області) та схема реконструкції м. Збаража. На період першої половини XVII ст. ці містобудівні комплекси мали у своєму складі регулярне середмістя із житловою, громадською та сакральною забудовою, замком власника та оборонну систему. Єзупіль відповідає варіанту розпланувальної схеми, у якій замок власника із власною оборонною системою примикає до середмістя, і вся міська структура має спільну оборонну систему. Особливість містобудівної композиції Збаража полягає в тому, що середмістя із власною оборонною системою є відокремлене від замку власника, який має індивідуальну фортифікацію.

Наступний етап розвитку проілюстровано реконструкціями міст Калуша, Станіславова та міста-фортеці Окопи Святої Трійці. Для цих об'єктів характерною є містобудівна композиція, до складу якої входить регулярне середмістя та резиденція магната у межах єдиної оборонної системи. Щодо Окопів, то цей об'єкт є унікальним за рахунок природніх умов розташування та відсутності у містобудівній структурі палацово-резиденційної складової.

Завершальний етап розвитку барокового містобудування Західної України найкраще презентує місто-ансамбль Микулинці, у об'ємно-розпланувальній структурі якого на період XVIII ст. вже відсутня оборонна складова, а домінантним елементом у міській композиції стає палацовий комплекс із характерними бароковими рисами.

Історичне місто Єзупіль (сьогодні смт Єзупіль, Тисменицького району Івано-Франківської області)

У дослідженні представляємо схему реконструкції історичної розпланувальної структури колишнього міста Єзуполя (сьогодні смт Єзупіль, Тисменицького району Івано-Франківської області) на період XVII ст. із зазначенням збережених та втрачених об'ємно-розпланувальних елементів, яку складено на основі опрацювання історичних картографічних, іконографічних, описових матеріалів (дод. Г, Табл. Г1). Головними з них виступають: кадастрова карта м. Єзуполя, 1847 р. [469], австрійські військові карти Галичини двох періодів 1764 – 1784 рр. та 1806 – 1869 рр. [459, 460], генеральний план м. Єзупіль, опорний план 1979 р. [486], історичні та краєзнавчі описи [70, 79].

На початковому етапі роботи було проведено серію натурних обстежень та фіксацій збережених елементів історичної містобудівної субстанції з періоду XVII – XVIII ст. Базовими елементами при проведенні робіт з ідентифікації виступають існуючі цінні елементи історичного міста: Домініканський

монастир з костелом (1597-1651)¹⁹, фрагменти квартальної ринкової забудови, елементи розпланувальної структури у вигляді вулиць та доріг, фрагменти рельєфу: залишки валів і ровів, які первісно оточували все місто та розмежовували середмістя, замок, монастирський комплекс та передмістя, водойми. Очевидно, колишні земляні укріплення доповнювали природній рельєф, і саме цей чинник був вирішальним при локації середмістя у період XVII ст. після повного знищення татарами попереднього міського утворення.

Ядром композиції на період кін. XVII ст. виступала чотирикутна наближена до квадрату площа ринок розміром 115 x 115 м із квартальною регулярною забудовою, через яку проходив так званий “волоський” торгівельний шлях зі Львова у Волощину. До ринкової площі примикала також наближена до квадрату укріплена територія резиденції власників міста (замок). Уся територія середмістя була оточена потужною оборонною системою із двома в’їзними брамами. Про конструкцію оборонної системи маємо дуже скупі відомості, тому припускаємо, що це були дерев’яно-земляні укріплення із мурованими в’їзними брамами.

Домініканський монастирський комплекс у історичному місті Єзуполі відіграв роль окремого об’ємно-планувального елемента за рахунок укріплень, які розділяли його з середмістям, але водночас існував стійкий композиційно-планувальний зв’язок між ними. Навколо міських валів були розвинені середмістя. На основі проведеного планувального аналізу та натурних обстежень складено схему реконструкції історичної розпланувальної структури міста Єзуполя на період XVII ст. Дослідивши особливості історичного розвитку та розпланувально-просторові риси історичного міста Єзуполя, можемо робити висновок про існування у XVII ст. на території цього містобудівного комплексу міста–резиденції, із компактною просторовою

---

¹⁹ Авторство костелу приписують Павлу Римлянину. Збереглися згадки про виїзди Римлянина «на роботу» до Єзуполя у 1598 і 1617 роках. На цей час споруда костелу збережена у загальному об’ємі, втрачено тільки завершення вежі костелу. Інтер’єр та екстер’єр монастирського комплексу потребують проведення реставраційно-відновлювальних заходів.

композицією, якій притаманні риси барокової архітектури. Найважливішу роль у формуванні розпланувально-просторової структури міста відіграла ландшафтна складова, оскільки територія для локування міста–резиденції родини Потоцьких була обрана така, що її природний рельєф відіграв оборонну функцію.

Історичне місто Ляшки Муровані (сьогодні с. Муроване Старосамбірського району Львівської області)

У дослідженні проведено реконструкцію історичного міста Ляшки Муровані, історико-містобудівний розвиток якого відбувався в кілька етапів, а головним елементом містобудівної композиції виступав замок кін. XVI ст. який був перебудований на палац і згодом доповнений грандіозним бароковим парком (дод. Г, Табл. Г1).

Джерельною базою для теоретичної реконструкції були історичні картографічні матеріали: Кадастрова карта м. Ляшки Муровані, 1853 р. [472], австрійські військові карти Галичини двох періодів 1764 – 1784 рр. та 1806 – 1869 рр. [459, 460], План замку, міста та саду Ляшки 1734 р. [463], Топогеодезична зйомка парку с. Муроване 2016 р. [499]; історичні описові матеріали [318, 228]; фіксації існуючого стану.

У процесі дослідження було проведено серію натурних обстежень та фіксацій збережених елементів історичної містобудівної субстанції з періоду XVII – XVIII ст. Базовими елементами при проведенні робіт з ідентифікації виступають існуючі цінні елементи історичного замково-палацового комплексу, два костели, фрагменти історичного парку.

Містобудівна композиція складалась із двох рівноцінних елементів: площі ринок із приринковою забудовою та палацово-паркового комплексу, які утворюють перехресно-осьову композицію. Цікавою розпланувальною особливістю є розташування костелу Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Св. мученика Георгія (сер. XVIII ст.) на перетині композиційних осей, а в силу історичних обставин цей композиційний вузол був доповнений ще

однією сакральною спорудою костелом Св. Йосифа обручника (кін. XVIII ст.). Але домінуючу роль у композиції містечка відігравав палац із парком. Розвинувшись у кілька етапів резиденція власників міста переросла із оборонного замку у палацово-парковий ансамбль, який відповідав найсучаснішим вимогам французького садово-паркового мистецтва XVIII ст. Споруда палацу мала вигляд значного за розмірами п'ятикутника з обширним внутрішнім двором, який мав на зовні три округлі башти по кутах споруди. В'їзд до палацу відбувався через кілька ярусну вежеву браму з годинником. На період поч. XVII ст. споруда палацу, яка розбудовувалась у кілька етапів була доповнена фортифікаційною системою з трьома бастіонами, яка у свою чергу була реконструйована на поч. XVIII ст. та перетворена на елемент репрезентативної композиції парку. На той період до складу цього ансамблю входили: велика алея, партери, квітники, газони, фонтани, боулінг, трел'яж, лабіринти, оранжереї, більярд, гроти, фонтани та водні канали, всього понад 40 головних складових елементи, які були розплановані відповідно до чіткої осьової композиції і одночасно пристосовані до природніх умов. Цей парк можемо порівнювати з найзнаменитішими європейськими реалізаціями.

Палацово-парковий комплекс був майже повністю знищений російськими військами під час першої світової війни.

Історичне місто Калуш

У дослідженні розроблено схему реконструкції історичного середмістя Калуша на період XVII ст. (дод. Г, Табл. Г1). Джерельною базою для теоретичної реконструкції були історичні картографічні матеріали: кадастрова карта м. Калуш, 1850 р. [470], австрійські військові карти Галичини двох періодів 1764 – 1784 рр. та 1806 – 1869 рр. [459, 460], генеральний план м. Калуша. Опорний план 1976 р. [487]; історичні описові матеріали, головним з яких є документ "Інвентарі замків у Стрию і Калуші з кінця XVII ст." [13]; містобудівна документація, фіксації існуючого стану [156].

На період XVII ст. місто мало вигляд регулярного середмістя із приринковими кварталами із прямими вуличками, які були обмежені регулярною чотирикутною близькою до квадрата фортифікаційною системою з наріжними бастіонами (бастеями). Розпланувальна структура середмістя історичного Калуша вписується у правильний прямокутник. Вона складалася із блоків забудови уніфікованих розмірів, всередині прямокутника розташовувалась площа ринок, яка була геометричним центром розпланувальної структури. Головною комунікаційною артерією була сучасна вулиця майдан Шептицького, яка з'єднувалась з іншою паралельною комунікаційною артерією – сучасною вулицею С. Бандери, яка мала локальне значення. Обидві ці вулиці перетинались у південно-західному куті площі ринок. Ринкова площа мала розміри 100 x 120 м. Неподалік ринкової площі в двох кутах прямокутного середмістя знаходились костел св. Валентина та церква св. Михаїла, інша українська церква розташовувалась за брамою на Львівському передмісті.

Очевидно, до складу середмістя входив описаний у кількох історичних джерелах старостинський замок, територія якого примикала до площі ринок довгою стороною, а двома короткими сторонами він межував із територією костелу св. Валентина та територією церкви св. Михаїла, тому подаємо його гіпотетичне розташування на схемі.

Згідно з історичними даними місто мало оборонну систему [156], яку нам вдалось реконструювати на основі історичних описів, історичної картографії та натурних обстежень. Очевидно, це були земляні укріплення із невеликими протобастіонами, розташованими по кутах фортеці. Замикали місто дві брами. За фортифікованим середмістям були розташовані калузькі передмістя – Галицьке та Львівське.

У теперішній розпланувальній структурі міста збережені тільки скупі натяки колишньої регулярної об'ємно-розпланувальної композиції. Більша частина історичних приринкових кварталів міста була втрачена у період II

світової війни і згодом відбудована. Цінним аспектом об'ємно-розпланувальної структури середмістя є збережена парцеляція забудови, у більшості випадків збережена також масштабність та поверховість. Цікавим збереженим фрагментом території історичного замку є характерне терасоване підвищення рельєфу у частині ймовірного існування колишнього італійського саду на території замку-резиденції.

Історичне місто Станіславів (сьогодні м. Івано-Франківськ)

Для історичного міста Станіслава представляємо реконструкцію історичної розпланувальної структури кін. XVII – поч. XVIII ст., періоду існування на території міста бастионної фортеці (дод. Г, Табл. Г1).

На підставі проведеного аналізу картографічних, іконографічних, історичних описових матеріалів, порівнянь із планувальними структурами європейських міст-фортець XVII – XVIII ст., можливо реконструювати план історичного ядра Станіслава в перші десятиріччя його існування. Головними документами у картографічному блоці, які прийнято за основу для реконструкції, виступають: Станіслав. План міських фортифікацій 1743р. [133]; План Станіслава 1792р., складений за участю Артура Дрекслера (копія, що зберігається в Івано-Франківському краєзнавчому музеї) [498], Кадастрова карта міста Станіслава 1848р. [44], План Станіслава 1886р. [415] та ін.

Для побудови теоретичної реконструкції історичної розпланувальної структури міста використано мірну величину хелмінський лікоть (0,576 м) та шнур (43,2 м), оскільки саме ця система використовувалась на наших теренах у зазначений період [111, 112].

На поч. XVIII ст. Станіславівська фортеця складалась із регулярного середмістя та резиденції власників міста, які були поєднані єдиною оборонною системою. Розпланувальна структура середмістя мала вигляд правильного шестикутника із примикаючою до нього трапецевидною у плані резиденцією Потоцьких, вся ця територія була обмежена фортифікаційною оборонною системою, що складалась із шести бастионів та двох напівбастионів. До складу

міської фортифікації входи дві міські брами та фіртка, що поєднувались із дерев'яними мостами.

У межах шестикутної оборонної системи розвинувся міський простір. Вагомою особливістю містобудівної композиції є розташування кварталів міської забудови відносно оборонної системи. Чотирикутний ринок був розташований паралельно до двох сторін шестикутника фортифікацій, тобто до двох куртин. Отже, розбивка на квартали у місті проводилась паралельно та перпендикулярно до двох протилежних сторін бастионної системи. Крім того, вісь, що проходить через роги північно-східного і південно-західного бастионів, майже співпадає з серединною віссю модульної сітки, що накладена на план середмістя. Крок цієї модульної сітки становить 25 ліктів. У геометричному центрі шестикутника розташований ринок з ратушею. Первісна ратуша була муровано-дерев'яна і мала в плані вигляд грецького хреста. По периметру площі розташовувались приринкові квартали, що були поділені на рівні ділянки-парцелі. Уся забудова у місті була регулярною, але, крім цього, підпорядковувалась внутрішній межі фортифікацій. Тому квартали, які розташовані найдалше від центру, повторювали контури шестикутної бастионної системи. Ринок мав величину 170 л x 170 л. Приринкові квартали мали ширину 65л. Вулиці, що виходять на ринок, мають ширину 10л. Кwartали, що були далі від ринку, могли бути дещо вужчі, як і вулиці, що не вели до ринку. Ці квартали мали ширину 30, 25 ліктів. Очевидно, не всі території, заплановані у проекті під житлові квартали, були забудовані.

Окрім житлової забудови, на цей час у місті знаходились Парафіяльний та Вірменський костели, українська дерев'яна церква св. Миколая, синагога. Причому розташування сакральних споруд не підпорядковувалось модульній системі кварталів. Парафіяльний костел трохи виступав за межі території середмістя, він майже доторкався до міського муру, а синагога розташовувалась на території південно-західного бастиону.

На початковому етапі розвитку на території середмістя, а саме на місці пізнішого Єзуїтського костелу, знаходився замок Потоцьких, на той період ще дерев'яний. На плані 1792 р. західний бастион, що знаходиться поза Єзуїтським костелом, мав додаткову внутрішню лінію укріплень, можливо, ці оборонні споруди первісно належали палацу Потоцьких і забезпечували додатковий захист у разі нападу.

На поч. XVIII ст. була вимурована нова резиденція Потоцьких. Новий палац розташувався на північному-сході від середмістя, де було введено нові фортифікації. На цій ділянці, окрім панського палацу, розмістились допоміжні споруди, такі як кухня, офіцина, стайня, возівня. Палац було додатково обнесено огорожею з парадною в'їзною брамою. На території одного з півбастионів був збудований арсенал. Також з'явилися два рavelіни, які розташовані з двох протилежних сторін відносно видовженої осі міста. Один із них був додатковим захистом новозбудованого палацу, а інший прикривав Тисменицьку браму.

Загалом, композицію міста можемо вважати регулярною, за винятком вулиць, що ведуть від міських брам до ринку. Можливо, саме такий цілеспрямований напрям вулиць мав підсилити їхню значимість. Оскільки місто часто відвідували торговці з інших регіонів, які приїхали вперше, то необхідно було чітко виділити шлях, що вів до ринкової площі. Такий вигляд мала Станіславівська фортеця на первісному етапі розвитку.

Історичне місто-фортеця Окопи Святої Трійці (с. Окопи Борщівського району Тернопільської області)

У дослідженні проведено реконструкцію маловідомого фортифікаційного об'єкта Окопи Святої Трійці, який був зведений у XVII ст. на території сучасного с. Окопи Борщівського району Тернопільської області. Унікальність об'єкта полягає у його розташуванні на вузькому перешийку із стрімкими скелястими берегами, у межиріччі, недалеко біля впадіння р. Збруча в р. Дністер (дод. Г, Табл. Г1).

Джерельною базою для теоретичної реконструкції були історичні картографічні матеріали: план фортеці Святої Трійці 1666 р. [245], австрійські військові карти Галичини двох періодів 1764 – 1784 рр. та 1806 – 1869 рр. [459, 460], генеральний план с. Окопи, опорний план. 1976 р. [494]; історичні описові матеріали [244, 245, 48, 326, 429]; фіксації існуючого стану [150].

Фортеця складалась із двох бастионних ліній оборони, які з'єднували два протилежні майже прямокутні береги вузького перешийка рік. До складу східної лінії оборони входило два півбастиони, один бастион, рavelін і Кам'янецька брама, а до складу західної лінії – два півбастиони, рavelін і Львівська брама. Загальна довжина східної лінії оборони становила 180 ліктів, а західної лінії – 470 ліктів. Висотна відмітка бастионів та куртин перевищувала 10 м.

На цей час колишня оборонна система фортеці є майже втрачена, як і практично вся внутрішня забудова.

Провівши натурні обстеження історичних фортифікацій, співставивши їх із описами, історичними картографічними матеріалами [245] та сучасним опорним планом села Окопи, було проведено теоретичну реконструкцію первісної оборонної системи цього містобудівного об'єкту та його внутрішнього розпланування (дод. Г, Табл. Г1). Базовими елементами при проведенні робіт із ідентифікації виступають існуючі цінні елементи історичного міста: муровані з кам'яних блоків стіни двох в'їзних брам, збережений фрагмент сторожової вежі, костел XVII – XVIII ст., збережені у вигляді значних перепадів рельєфу фрагменти бастионів та куртин.

На схемі реконструкції представлено існуючі та втрачені елементи фортеці, а також ті елементи, які збережені у видозміненому вигляді.

На основі метричних розмірів та особливостей реалізованих ліній оборони – півбастионів, бастиону та куртин можемо віднести фортифікаційну систему с. Окопів до староголландської військово-інженерної школи [313].

Історичне місто Микулинці (сmt Микулинці Теробовлянського району Тернопільської області)

Проаналізувавши історичні картографічні та описові матеріали різних періодів та сучасний опорний план сmt Микулинців, представляємо реконструкцію його розпланувальної структури на період XVII – XVIII ст. (дод. Г, Табл. Г1). Джерельну базу для проведення теоретичної реконструкції складають два блоки: історичні матеріали (картографічні, іконографічні, описові) та натурні обстеження. Головними у картографічному блоці виступають: кадастрова карта м. Микулинець 1861 р. [461], австрійські військові карти Галичини двох періодів 1764 – 1784 рр. та 1806 – 1869 рр. [459, 460], генеральний план сmt Микулинці, опорний план. 1966 р. [496]. У блоці натурних обстежень вагомими документами є обстеження пам'ятки архітектури XVI ст. (ох.н. № 679) замку в сmt Микулинцях Теробовлянського району, Тернопільської області, проведені у 1991 р. проектною групою науково-проектного інституту "Укрзахідпроектреставрація" [480] та власні фіксації [146].

У об'ємно-розпланувальній структурі історичного ядра міста на період другої пол. XVIII ст. можемо виокремити дві його головні складові – ансамбль палацово-паркового комплексу із костелом та регулярне середмістя.

Базовими елементами при проведенні робіт з ідентифікації виступають існуючі цінні елементи історичного міста: ринкова квартальна забудова із чітко відображеною первісною парцеляцією; палац XVIII ст. (частково перебудований); палацовий парк XVIII ст.; костел XVIII ст.; монастирська дзвіниця XVIII ст.; будівля монастиря XVIII ст.; замок XVI ст. (частково збережений).

Об'єкт є яскравим прикладом застосування практичного містобудування, у якому реалізовано нові принципи забудови у вже сформованому середньовічному місті. У Микулинцях було створено, у відносно аморфному міському середовищі, композицію, яка стала згодом осередком міського

ансамблю. Використовуючи пейзаж в якості одного з головних компонентів міського ансамблю, було сформовано новий міський центр. Звивисті повороти ріки Серет утворили природне середовище, яке виявилось зручним для зведення могутнього замку у XVI ст., а використання стрімких перепадів рельєфу – для розпланування середмістя за регулярним принципом у низині ріки у період XVII ст. – XVIII ст. Поруч із замком на мисі, оточеному півколом ріки Серет, було розташовано бароковий палац із парком та бароковий костел із монастирем. Оскільки історичне середовище Микулинців є збережене із невеликими змінами, це дає нам можливість провести аналіз об'ємно-просторової структури історичного ядра міста на місцевості та зробити висновки щодо особливостей його композиційного укладу і планування.

У ході дослідження було виявлено, що головні складові міської композиції розташовані вздовж єдиної осі сприйняття, яка поступово розкриває глядачеві об'єкти міського середовища. Уздовж цієї осі розміщені головні просторові доміанти історичного ядра міста – споруда костелу та споруди палацу. Своєю чергою, головна вісь сприйняття є головною планувальною віссю, вздовж якої послідовно розташовано площу ринок із ринковою забудовою, сакральні споруди, палацові споруди з бароковим садом, який також мав чітке розпланування, а замикає цю вісь споруда костелу. Отже, незважаючи на складний рельєф місцевості, будівничими та власниками міста було створено живописну і водночас регулярну осьову об'ємно-розпланувальну композицію міста, у якій вдало розташовуються головні доміанти, а інші планувальні елементи підсилюють їх значення.

5.2. Містобудівна спадщина, нововиявлені об'єкти епохи бароко Західної України та її європейський контекст.

Багата архітектурно-містобудівна спадщина барокового періоду на сучасному етапі розвитку формує неповторні образи історичних міст та селищ Західної України. Провівши комплексні дослідження значного масиву

містобудівних об'єктів на території Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської, Волинської та Львівської областей, було вибрано ряд містобудівних збережених або частково збережених об'єктів, які мають на цей час пам'яткоохоронні статуси: статуси історичних населених місць, входять до складу заповідників та мають розроблену пам'яткоохоронну документацію. Ці об'єкти формують містобудівну спадщину Західної України барокового періоду. Вона складається із 7-ми головних груп об'єктів:

- історичних міст (25);
- ансамблів середмість (25);
- замських резиденційних комплексів (18);
- оборонних комплексів (31);
- замково-палацових (14);
- палацово-паркових комплексів (10);
- сакральних комплексів (30).

Перелік головних об'єктів містобудівної спадщини Західної України барокового періоду складають:

- **історичні міста**, з-поміж яких:
  - міста: Городенка, Івано-Франківськ (Станіславів), Калуш, Бучач, Бережани, Микулинці, Вишнівець, Збараж, Почаїв, Жовква, Броди, Самбір, Червоноград (Кристинопіль), Комарно, Олика, Корець;
  - селища міського типу: Микулинці, Краковець, Богородчани, Гвіздець, Кути, Вишнівець, Білогір'я, Підкамінь;
- **історичні оборонні комплекси XVII – XVIII ст.:** замок XVII ст. у смт Чернелиці (Івано-Франківська область), замок XVI – XVIII ст. у м. Бережанах, замок XVII ст. у м. Збаражі, замок XVII ст. у м. Жовкві, замок XVII – XVIII ст. у м. Бродах.
- **замково-палацові комплекси XVII – XVIII ст.:** палацовий комплекс у с. Підгірці (Львівська область), Палацовий комплекс у м. Корець, замково-палацовий комплекс у м. Олиці;

- **історичні резиденційні комплекси XVII – XVIII ст.:** Палац Потоцьких у Івано-Франківську (Станіславові), Палац Потоцьких у Червонограді (Кристинополі);
- **палацово-паркові комплекси XVII – XVIII ст.:** Палац у смт Вишнівці, палац львівських архієпископів у с. Оброшине (Львівська область), палац Сангушків у м. Ізяслав (Хмельницька область);
- **паркові комплекси:** парк у с. Мурованому, парк у м. Жовкві;
- **історичні сакральні комплекси XVII – XVIII ст.:** Домініканський монастир у м. Богородчани, монастирський комплекс Театинців у м. Городенці, монастирський комплекс у м. Бережанах, монастир Бернардинців у м. Збаражі, монастирський комплекс собору Св. Юра у м. Львові, Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського уставу (Львівська область), Крехівський монастир святого Миколая Отців Василіян (Львівська область), Манявський скит (Івано-Франківська область), Василіянський монастир Св. Юрія у м. Червонограді (Кристинополі), Богоявленський монастир у м. Кременці;
- **квартальна забудова XVII – XVIII ст.:** забудова ринкової площі у Жовкві.

Частина цінної містобудівної субстанції барокового періоду, на жаль, сьогодні не охороняється законом та не має відповідних статусів. Опираючись на комплекс проведених досліджень, запропонуємо включити до державного реєстру нерухомих пам'яток України **щойно виявлені об'єкти культурної спадщини, такі як:**

- фортифікаційна система у м. Івано-Франківську (Станіславів).
Фрагмент;
- фортифікаційна система у м. Богородчанах. Археологічний рівень;
- фортифікаційна система у м. Калуші. Археологічний рівень;

- фортеця у с. Окопи Борщівського району Тернопільської області.
Фрагмент;
- історичне ядро смт Єзуполя (Івано-Франківська область);
- замок XVII ст. у с. Маріямполі (Івано-Франківська область).
Фрагмент;
- палацово-парковий комплекс у смт Микулинцях (Тернопільська область);
- палацово-парковий комплекс XVII – XVIII ст. у с. Язлівці (Тернопільська область);
- монастирський комплекс XVII ст. у с. Маріямполі (Івано-Франківська область);
- парк у м. Жовкві;
- парк у с. Маріямполі (Івано-Франківська область);
- квартальна забудова XVII – XVIII ст. ринкової площі у м. Самборі.

Ці барокові містобудівні комплекси – міста, замки, палацово-паркові монастирські ансамблі Західної України посідають значне місце серед об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України та Європи. Усі вони перебувають у різних станах збереженості від задовільного до археологічного. У проведеному дослідженні було розкрито архітектурно-містобудівну цінність цих об'єктів, що дає підстави зарахувати навіть фрагментарно збережений об'єкт до історико-містобудівної спадщини України та Європи. Їх значення в історії українських земель є ключовим та складається з багатьох аспектів: оборонні комплекси відігравали важливу роль у системі оборони краю від постійних нападів ординців у другій половині XV – XVII ст., православні та греко-католицькі сакральні комплекси були єдиним духовно-культурним осередком української громади, палацові комплекси в майбутньому стали музейно-виставковими центрами загальнодержавного значення, освітні школи та заклади переросли в найпрестижніші сучасні університети.

Крім того, досліджені історичні містобудівні об'єкти Західної України періоду XVII – XVIII ст. займають вагому нішу в еволюційному ланцюгу становлення Європейського барокового містобудування. Більшість із опрацьованих існуючих та втрачених історичних об'єктів архітектурної спадщини Західної України періоду XVII – XVIII ст. мають архітектурно-містобудівні риси, які їх ототожнюють із добре відомими, знаменитими прикладами барокової епохи на території сучасної Європи. Визначення місця та ролі цих цінних історичних об'єктів має ключове значення у процесі становлення сучасної української архітектурної науки.

На прикладі розглянутих історичних об'єктів Західної України розкрито роль цінних барокових комплексів у сучасній об'ємно-розпланувальній структурі міст та особливості їх історико-містобудівного розвитку. Кожен із представлених ансамблів має свій унікальний історичний шлях розвитку, впродовж періоду існування змінювався його архітектурно-містобудівний образ, функціональне призначення. Але й сьогодні ці об'єкти займають вагоме місце у процесі формування Європейського барокового містобудування. Більшість із досліджених існуючих та втрачених історичних елементів архітектурної спадщини Західної України періоду XVII – XVIII ст. мають тотожні риси.

Саме завдяки незмінним замковим, палацовим, сакральним, ландшафтним комплексам, які є домінантами історичних міст, зберігаються риси національної ідентичності у сучасній забудові міст Західної України. Представлені пам'яткові комплекси відіграють роль історико-культурного символу міста на всьому шляху його розвитку та посідають значне місце серед об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України та Європи. Тому ключовою проблемою, яку необхідно ставити перед архітекторами-науковцями та архітекторами-реставраторами, є визначення стратегії розвитку та розроблення програм регенерації цих об'єктів, які б дали можливість повною мірою розкрити історико-архітектурну цінність цих об'єктів, забезпечити їх

співіснування із сучасним середовищем міст, і максимально сприяти їх охороні та збереженню [131, 134, 137, 140].

Спільні риси об'ємно-розпланувальних структур українських та європейських міст періоду XVII – XVIII ст.

Дослідивши та зіставивши містобудівні об'єкти барокової доби західноукраїнських теренів та європейських країн барокового періоду, було виявлено спільні риси у становленні та розвитку їх містобудівних систем на всіх ієрархічних рівнях (дод. Г, Табл. Г.2). У ряді історичних українських міст виявлено об'ємно-розпланувальні риси, які дають можливість зачислити їх до архітектурно-містобудівних шкіл Європи:

- палацово-парковий комплекс у Вишнівці – риси голландської та французької школи, ймовірно, архітектор Тильман ван Гамерен;
- палацово-парковий комплекс у Крестинополі – риси голландської школи, ймовірно, архітектор Тильман ван Гамерен;
- фортифікаційна система Станіславова – риси французької фортифікаційної школи.

Аналогічні принципи розпланування середмістя та оборонної фортифікаційної системи використано при зведенні м. Калуша, італійського міста-фортеці Терра дель Соле та французького міста Бруаж, яке було реалізовано за проектом Себаст'єна ле Претра де Вобана. Містами – аналогами визначено Станіславів та Замостя (сьогодні Польща), оборонна фортифікаційна система яких є подібною – поєднує в собі середмістя та резиденцію власника, розпланування та забудова середмість реалізовані за аналогічними принципами, тотожним є взаємозв'язок палац – середмістя.

Яскравим прикладом регулярних полігональних замково-палацових комплексів типу “палаццо ін. фортецца” на Західній Україні виступає замок у Бродах, аналогами якого можуть бути польські замки Кшиштопóр та замок у Ланцюті.

Порівнявши історичне барокове польське місто Риджина та місто Микулинці, що на Тернопільщині, було виявлено тотожні риси усіх складових розпланувально-композиційної структури міст. Обидва міста мають регулярне середмістя, яке розташоване на одній просторово-планувальній осі із палацово-парковим комплексом та творить єдиний міський ансамбль. Палацовим спорудам цих двох міст також притаманні подібні риси об'ємно-планувальної структури, а саме: корпус житлової споруди палацу поєднується із флігелями за рахунок підковоподібної планувальної структури галерей.

Серед палацово-паркових об'єктів Західної України періоду XVII – XVIII ст. є зразки, які повністю відповідають знаменитим європейським реалізаціям. Характерним прикладом виступає Вишнівецький палац, об'ємно-просторове вирішення якого є ідентичним із Саксонським палацом у Варшаві, який був реалізований у 1661 р. Розташування Варшавського палацу було пов'язане із так званою саською віссю міста, Вишнівецький палац із парком та монастирський комплекс також розташовані на осі, що проходить через історичну площу ринок та головну комунікацію містечка.

Палацове будівництво барокового періоду без перебільшення можемо вважати квінтесенцією новітніх ідей, химерних поглядів та, водночас, вершиною гармонії багатокomпонентної об'ємно-просторової композиції. Саме при проектуванні та закладенні барокових резиденцій перед архітекторами, будівничими ставилось завдання створити символ влади, величі, недосяжності магната, який був замовником проекту. Тому створені на території Західної України у бароковий період знамениті родинні маєтки стоять в одному ряду із французькими, польськими, німецькими палацами та парками. Не дивлячись на великі втрати історичної джерельної бази, і сьогодні можемо представити найцікавіші приклади архітектурно-містобудівних об'єктів, що характеризують епоху (дод. Г, Табл. Г.2). Багаті композиційні прийоми та складні об'ємно-планувальні рішення були реалізовані європейськими архітекторами у період XVII – XVIII ст. на замовлення найбагатших українських та польських магнатів

тодішньої Речі Посполитої, які оселились на українських землях. До найдосконаліших та найрозвинутіших палацових барокових композицій належать: Вишнівець, Кристинопіль, Олика, Підгірці, Микулинці та ін. У процесі дослідження нами було проведено порівняння цих утворень із проектами-першоджерелами, які були реалізовані у Польщі, Франції, Німеччині у вказаний період та виявлено спільні риси.

Значним був внесок європейських архітекторів у розвиток західноукраїнського містобудування у XVII – XVIII ст., Вони із великою швидкістю розповсюджували містобудівні традиції всіх країн Європи у процесі реалізації ідей магнатських родин на території Західної України. Найбільший внесок у формування та розвиток видатних містобудівних комплексів зробили: на поч. XVII ст. "перший капітан артилерії та інженер короля" француз Гійом Левассер де Боплан, який брав участь у проектуванні та реалізації замків у Кременчуці, Барі, Підгірцях; італієць Андреа дель Аква з Венеції побудував для гетьмана Станіслава Конецпольського замки в Підгірцях [400, 421] і Бродах [307, 111, 112]; проект замку в Збаражі для родини Збараських розробив близько 1612 р. зодчий Вінченцо Скамоцці, а будівництвом цього замку керував Нікола Дюбуа з Лотарингії [182]; венеціанець Бернардо Морандо був залучений коронним гетьманом С. Жолкевським до створення м. Жовкви [33]; француз Якуб Дапрес Бланже, майор королівських військ, був багато років надвірним архітектором Вишнівецьких [321]; німецького походження архітектор і планувальник садів Йохан Георг Кнакфус упродовж 1720 – 1766 рр. працював на службі у родини Радзивілів при розбудові Олики та Жовкви [345]; архітектор та інженер французького походження Карл Бенуа працював при розбудові замку у Поморянах, фортеці у Станіславові [133].

Пропозиції щодо надання охоронних статусів цінним містобудівним об'єктам епохи бароко

На сучасному етапі розвитку значення містобудівних об'єктів, які зберегли архітектурно-містобудівні риси барокової доби, є визначальним у

формуванні архітектурного та культурного аспектів розвитку регіону. Історико-містобудівна спадщина періоду XVII – XVIII ст. потребує проведення комплексу заходів, спрямованих на її охорону та збереження. Для більшості цінних містобудівних комплексів необхідним є розроблення відповідної охоронної документації, надання статусу об'єктів культурної спадщини та включення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

На основі проведеного комплексного дослідження історико-містобудівного розвитку історичних міст Західної України з бароковими рисами та аналізу існуючого стану їх збереженості, пам'ятко-охоронних статусів міста та цінних містобудівних комплексів в його межах можемо зробити певний підсумок. На сьогодні серед об'єктів дослідження 70 % мають статус історичного міста, 5 % об'єктів є пам'ятками містобудування, 5 % об'єктів є пам'ятками садово-паркового мистецтва. Для 35 % міст та смт розроблено генеральні, історико-архітектурні опорні плани та плани зонування. 16 % цінних історичних містобудівних комплексів входять до складу державних історико-культурних заповідників. Один об'єкт є пам'яткою ЮНЕСКО – церква св. Духа у м. Рогатин. Один об'єкт є пам'яткою природи – парк у с. Маріямполі Івано-Франківської області.

Отже, на основі проведених узагальнень можемо стверджувати, що ситуація у пам'ятко-охоронній сфері є критичною та потребує невідкладного втручання. Тому у проведеному дослідженні представляємо ряд об'єктів містобудування, яким пропонуємо надати статус щойно виявлених пам'яток містобудування і таким чином розпочати процес їх збереження.

Насамперед, необхідно надати статус історичного населеного місця колишнім історичним містам, які втратили статус міста, але на території яких збережено значні релікти барокової епохи, та які на цей час позбавлені будь-яких охоронних статусів. До цих об'єктів належать історичні ядра таких колишніх міст, як Єзупіль, Чернелиця, Язлівець, Окопи Святої Трійці, Микулинці, Ляшки Муровані, Кукизів.

Пропонуємо долучити до заповідника "Давній Галич" цінні містобудівні об'єкти смт Єзупіль та с. Маріямпіль, які територіально належать до Галицького та сусіднього з ним Тисменицького р-ну Івано-Франківської області. У попередніх розділах роботи розкрито особливості історико-містобудівного розвитку цих колишніх знаменитих міст та особливості їх розпланувальної структури. Можливим є також створення туристичного освітньо-пізнавального маршруту "сmt Єзупіль – Музей історії давнього Галича у с. Крилос – Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття у с. Крилос – м. Галич – с. Маріямпіль Галицького району Івано-Франківської області".

Пропонуємо повторно включити до складу Кременецького державного заповідника Свято-Успенську Почаївську Лавру, яка позбавлена статусу пам'ятки у 2003 р. та передана в оренду РПЦ МП терміном на 49 років. Також необхідно припинити будівництво нового сакрального об'єкта, яке розпочалось на території комплексу та своїми невідповідними пропорціями нівелює весь ансамбль.

5.3. Загальні положення до регенерації цінних історичних містобудівних комплексів Західної України барокового періоду.

На сучасному етапі розвитку на теренах Західної України знаходиться понад 140 історичних містобудівних комплексів із рисами барокової урбаністики.

Цінні замкові, замково-палацові, палацово-резиденційні, сакральні, ландшафтні комплекси часто відіграють роль домінант у історичних містах та зберігають риси національної ідентичності у сучасній забудові міст Західної України. Ключовою проблемою на сьогодні є пошук шляхів збереження та охорони цих комплексів та їх складових. Першочерговим завданням є відображення цінних історико-містобудівних комплексів у історико-архітектурному опорному плані та містобудівній документації. Наступним етапом є планування стратегії розвитку та розробка програм регенерації

містобудівних об'єктів, які б дали можливість повною мірою розкрити їх історико-архітектурну цінність забезпечити співіснування із сучасним середовищем міст, і максимально сприяти їх охороні та збереженню.

В умовах прийняття нового пам'ятко-охоронного законодавства в Україні у 2010-2013 роках²⁰ на перший план виходить питання про належне збереження існуючих та регенерацію частково втрачених, цінних містобудівних комплексів. Розпочаті за роки існування незалежної України наукові дослідження історичних міст, селищ, сіл не завжди доводились до логічного завершення. Тому більшість цінних містобудівних комплексів, особливо частково втрачені, не мають відповідної охоронної документації, якою можна було б керуватись у процесі здійснення пам'ятко-охоронних заходів щодо збереження історико-культурної спадщини.

У багатьох західноукраїнських містах навіть збережені достатньо добре історичні комплекси руйнувались у процесі створення нових архітектурно-містобудівних комплексів. У результаті були втрачені або спотворені особливо цінні урбаністичні утворення періоду XVII – XVIII ст. європейського значення (у Івано-Франківську, Калуші, Богородчанах, Маріямполі, Городенці, Збаражі, Жовкві, Бродах, Червонограді, Поморянах, с. Мурованому та інших містах). Відсутність стійкої традиції збереження та відтворення історичних містобудівних комплексів приводить сьогодні до нових втрат.

У дослідженні запропоновано вирішення проблеми збереження об'єктів містобудівної спадщини XVII – XVIII ст. шляхом розроблення комплексу заходів спрямованих на регенерацію історичного середовища цінних містобудівних об'єктів.

5.3.1. Комплекс заходів спрямованих на регенерацію об'єктів містобудування

---

²⁰ Закон України „Про охорону культурної спадщини”, Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про охорону культурної спадщини”», Законі України „Про охорону археологічної спадщини”, Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини”.

Представляємо розроблений нами комплекс заходів спрямованих на регенерацію історичного середовища, який має на меті відтворення втрачених елементів історичної містобудівної структури їх охорону, а також створення умов для співіснування історико-культурної спадщини та сучасної забудови міст. Запропоновані заходи спрямовані на підвищення ролі пам'яткових комплексів та цінної історичної забудови у суспільстві.

Головними завданнями комплексу заходів спрямованих на регенерацію об'єктів нерухомої культурної спадщини виступають:

- Проведення науково-дослідних та вишукувальних робіт, виготовлення необхідної науково-проектної документації;
- Здійснення першочергових протиаварійних робіт із збереження та консервації цінних архітектурних об'єктів;
- Планове проведення ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках архітектури та цінних історичних спорудах;
- Впровадження зон охорони пам'яток (зон регулювання забудови, зон охоронюваного ландшафту, зон охорони археологічного культурного шару) на територіях із найбільшою концентрацією пам'яток;
- Розроблення пропозицій по регенерації планувально-просторових елементів міського середовища.

Базовий комплекс заходів, спрямованих на регенерацію об'єктів нерухомої культурної спадщини

Заходи спрямовані на регенерацію об'єктів нерухомої культурної спадщини пропонується застосовувати до всіх історичних складових міст та містобудівних комплексів: до історичної території середмістя, оборонної системи та палацово-замкових складових, монастирських та садово-паркових комплексів. Для реалізації заходів спрямованих на регенерацію історичного середовища міста пропонуємо застосовувати порівневий підхід.

Запропоновано 4 рівні впровадження комплексу заходів спрямованих на регенерацію цінних містобудівних об'єктів: 1 – збереження та повне

відтворення архітектурно-розпланувальної схеми; 2. фрагментарне відтворення історичного об'єкта містобудування; 3. символічне ознакування історичного об'єкта містобудування [37, 97]; 4. інформаційна регенерація.

I. рівень – збереження та повне відтворення архітектурно-розпланувальної схеми цінних історичних містобудівних об'єктів:

- консервація, реставрація та ремонт цінних історичних об'єктів;
- реконструкція дисгармонійних новобудов на території історичного ядра міста;
- регулювання поверховості сучасної дисгармонійної забудови на території історичного ядра міста;
- експонування збережених елементів історичного середовища;
- музеєфікація існуючих (нововиявлених) елементів історичної розпланувальної структури;
- пристосування під сучасну функцію цінних історичних містобудівних об'єктів;
- відновлення історичної функції у цінних історичних містобудівних об'єктах;
- відтворення історичної парцеляції квартальної забудови;
- комплексна модернізація, впорядкування та благоустрій історичного середовища;

II. рівень – фрагментарне відтворення історичного об'єкта містобудування:

- відтворення втрачених елементів історичної об'ємно-розпланувальної структури;
- відтворення історичних садово-паркових композицій;
- розкриття збереженої автентичної субстанції підземного рівня цінних елементів міської структури та подальше їх експонування;

III рівень – символічне ознакування цінних історичних містобудівних об'єктів:

- ознакування за допомогою знаків-символів втрачених елементів історичного середмістя, елементів оборонної системи, цінних історичних об'єктів;
- ознакування новою забудовою втрачених історичних споруд;
- трасування історичних абрисів втрачених елементів об'ємно-розпланувальної структури;

IV рівень – інформаційна регенерація цінних історичних містобудівних об'єктів:

- створення екскурсійно-просвітницьких маршрутів на території історичних ареалів міст;
- залучення історичних містобудівних комплексів до програм “культурного туризму”;
- віртуальне відновлення містобудівних об'єктів, влаштування віртуальних музеїв;
- розроблення 3-D реконструкцій;
- розроблення програм доповненої реальності.

Реалізація запропонованих пам'ятко-охоронних заходів дасть змогу:

- дослідити існуючий технічний стан історичних містобудівних об'єктів,
- усунути негативні фактори, що спричиняють руйнування об'єктів культурної спадщини;
- підвищити цінність збережених історичних споруд та комплексів шляхом активного їх залучення до громадського життя міст;
- зберегти унікальне історико-містобудівне середовище та пристосувати його до сучасних потреб суспільства;
- донести до мешканців та гостей міст історичні аспекти розвитку регіону та розпочати процес виховання культури належного ставлення до пам'яток архітектури та історії;
- активізувати розвиток туризму, в тому числі міжнародного, як одного з основних чинників популяризації вітчизняної містобудівної спадщини.

5.3.2. Концепція програми регенерації об'єктів містобудування

Для реалізації комплексу заходів необхідним є розроблення індивідуальних програм регенерації об'єктів містобудування. Апробацію комплексу заходів, спрямованих на регенерацію об'єктів нерухомої культурної спадщини нами здійснено шляхом розроблення концепції програм регенерації для п'яти історичних міст Івано-Франківської області Івано-Франківська (Станіславова), Єзуполя, Богородчан, Чернелиці, Маріямполья (дод. Г, Табл. Г. 3, Г.4).

Концептуальні засади програми регенерації історичного ядра міста (на прикладі Івано-Франківська (Станіславова)).

Одним із цінних історичних містобудівних комплексів України є історичне ядро міста Івано-Франківська (первісно Станіславова), яке було засноване у 1660-их роках [72, 305, 134].

У 2013 році інститутом "Укрзахідпроектреставрація" було розроблено історико-архітектурний опорний план міста, визначено "історичний ареал населеного місця", запропоновано межі заповідної території та представлено список нововиявлених пам'яток архітектури. Логічним продовженням проведеної науково-проектної роботи є розроблення Програми регенерації історичного середовища міста.

При проведенні натурних обстежень існуючого стану збереженого історичного ядра міста було виявлено елементи первісної розпланувальної та об'ємно-просторової структури. На цей період серед збережених елементів середмістя є:

- Частково збережена розпланувальна структура колишнього середмістя Станіславова XVIII ст.: збережена з невеликими змінами структура площі ринок та прилеглих кварталів; частково збережена квартальна забудова колишнього середмістя та система міських вулиць [133];
- Збережені із змінами сакральні споруди (XVIII ст.) та громадські споруди, ратуша збережена у частково перебудованому вигляді, споруди палацового

комплексу (XVIII ст.);

- Частково збережені елементи унікальної фортифікаційної бастионної системи (XVII ст.-XVIII ст.);
- На території центру міста розташовані пам'ятки архітектури національного значення, серед яких унікальна споруда пивзаводу 1767 р., Парафіяльний костел Діви Марії, святих Андрія та Станіслава (1703р.), Вірменський костел Зачаття (1763), Єзуїтський костел (1729р), та понад 500 регіонального значення, серед яких комплекс споруд колишнього палацу Потоцьких, а також елементи оборонної системи.

Розроблена концепція програми регенерації історичного середовища має на меті впровадження комплексу заходів щодо збереження, охорони та співіснування історико-культурної спадщини та сучасної забудови міста (дод. Г, табл. Г.4).

Заходи по регенерації історичного середовища пропонується застосовувати до всіх історичних складових міста, а саме до колишньої території середмістя, фортифікаційної системи (XVII – XVIII ст.) та палацу Потоцьких (XVII – XIX ст.). Для реалізації заходів, які передбачаються Програмою регенерації історичного середовища міста запропоновано поетапний підхід.

Визначено територію для впровадження перших етапів програми. Ця територія включає межі міста в мурах періоду XVII – XVIII ст. Запропоновано поділ території на зони, які поширюються радіально від первісного ядра міста – площі ринок з ратушею.

I зона включає територію площі Ринок з приринковими кварталами та територію площі Шептицького і примикаючими до неї сакральними спорудами (XVIII ст.).

II зона включає територію колишнього палацового комплексу (резиденції Потоцьких (XVIII ст.)).

III зона включає територію колишнього середмістя разом із територією

колишньої фортифікаційної системи (XVIII ст.).

Пропонується впроваджувати передбачені заходи поетапно, починаючи із першої зони і поширюючи їх дію поступово на другу і третю зони.

Для реалізації заявлених завдань стосовно регенерації історичного середовища запропоновано впровадження окремих концептуальних програм, у яких згруповані та узагальнені заходи щодо охорони та збереження історико-архітектурної спадщини. Ці заходи спрямовані на підвищення цінності збереженої історичної забудови та представлення широкому колу громадськості частково збережених елементів історико-архітектурного середовища [140]. Головні з них: розкриття збереженої автентичної субстанції пам'яток архітектури та цінної забудови: історичних конструкцій, інтер'єрів, елементів оздоблення; розкриття збереженої автентичної субстанції підземного рівня історичних споруд – цінних елементів розпланувальної структури – та подальше їх експонування; ознакування втрачених елементів історичної розпланувальної структури; музеєфікація існуючих (нововиявлених) елементів історичної розпланувальної структури; відтворення втрачених елементів історичної розпланувальної структури; трасування втрачених елементів історичної фортифікаційної системи та ін. [142].

Взявши за основу концептуальні засади програми регенерації історичного ядра міста (на прикладі Івано-Франківська (Станіславова)) запропоновано впровадження комплексу заходів спрямованих на регенерацію об'єктів нерухомої культурної спадщини для історичних міст Івано-Франківської області: Єзуполя, Богородчан, Чернелиці, Маріямполь, (дод. Г, табл. Г.3). Рівень збереженості цих унікальних історичних містобудівних об'єктів на даний час є критичним. А саме:

- Єзупіль – втрачено статус міста, із первісної історичної розпланувальної структури збережено 28 %;
- Богородчани – є статус історичного міста, із первісної історичної розпланувальної структури збережено 22 %;

- Чернелиця – втрачено статус міста, із первісної історичної розпланувальної структури збережено 27 %;
- Маріямпіль – втрачено статус міста, із первісної історичної розпланувальної структури збережено 25 %.

Для цих об'єктів нами запропоновано схему комплексу заходів з регенерації цінних історичних міст (дод. Г, табл. Г.3).

5.3.3. Рекомендації до методики ознакування втрачених цінних історичних містобудівних комплексів

У багатьох населених пунктах Західної України, які мають збережену історико-містобудівну спадщину, існує проблема представлення цінних історичних містобудівних об'єктів [37, 209, 210, 153, 354]. У випадку, коли мова йде про історичні міста-фортеці, замково-палацові, оборонні комплекси, то проблема представлення цінності таких об'єктів ускладнена недостатнім їх дослідженням, масштабністю цих споруд, численними змінами, які були внесені у планувально-просторову структуру впродовж періоду існування комплексів [86, 99, 239, 448]. Також зміни пов'язані, певною мірою, із історичними подіями в Західній Україні, приналежністю цих земель упродовж кількох століть до різних держав.

На сучасному етапі розвитку у історичних містах Західної України найменш збереженими є колишні оборонні споруди. Оскільки саме історичні замки, фортеці, оборонні сакральні комплекси першими потрапляли під удар військ, і, будучи головною перешкодою для розвитку історичних середмість, були, в першу чергу, розібрані та ліквідовані у процесі реконструкцій міст.

Тому на сьогодні склалась така ситуація, коли колишні історичні фортеці майже повністю невідомі для суспільства, оскільки рідко виникає можливість, у той чи інший спосіб, представити хоча б їхні збережені фрагменти на огляд широкому загалу глядачів. Також у переважній більшості випадків, такі містобудівні утворення не мають статусу пам'ятки, тобто не охороняються належним чином.

З метою вирішення цього завдання було досліджено приклади вдалого ознакування, музеєфікації та експонування колишніх оборонних комплексів у Європі, які, в той чи інший спосіб, представляють архітектурно-містобудівну цінність історичних об'єктів. Найпоширеніші способи ознакування історико-архітектурної спадщини нами класифіковано у декілька груп за принципом представлення втрачених об'єктів (дод. Г, табл. Г.5). Найчастіше зустрічаємо символічне ознакування втрачених цінних історичних об'єктів, представлене у вигляді інформаційних знаків-символів. До іншої групи ознакування можемо віднести площинні та об'ємно-просторові трасування контурів втрачених цінних історичних оборонних споруд. Такі трасування найчастіше виконують за допомогою контрастних типів мощення, або контрастної цегляної чи кам'яної кладки. Ще одну популярну групу ознакувань становлять макетні об'ємно-просторові композиції, які представляють зменшені копії втрачених елементів історичного середовища. Здебільшого це стилізовані макети фортець, замків, сакральних чи житлових комплексів. Наступна група ознакувань – це розкриття та експонування збережених фрагментів історичних фортифікацій. Такі експонування можуть бути підземними та надземними. Мультимедійні та інтерактивні інфобокси входять до наступної групи ознакувань. Такі пристрої дають можливість найповніше відтворити та представити об'ємно-просторову композицію втраченого історичного об'єкта у середовищі. Цікавим прикладом ознакувань є прийом асоціативного представлення втраченої історичної панорами, силуету міста за допомогою малих архітектурних форм.

У дослідженні на прикладі Станіславівської фортеці [305, 72, 133, 138] (сьогодні Івано-Франківськ) представляємо варіант символічного ознакування майже втраченої історичної фортифікаційної системи XVII – XVIII ст. [131] (дод. Г, табл. Г.6).

На території історичного ядра міста Івано-Франківська (первісно Станіславова) на сьогоднішній день є частково збережені елементи унікальної фортифікаційної системи (XVII ст. – XVIII ст.), що була реалізована на засадах

«ідеального міста», які потребують яскравого та зрозумілого представлення мешканцям та гостям міста.

Тому першим етапом проведеного дослідження виступає теоретична реконструкція фортифікаційної системи Станіславова періоду XVII – XVIII ст. що виконана на основі аналізу історичних описових, іконографічних, картографічних матеріалів²¹. Наступний етап роботи – це проведення ідентифікації збережених елементів колишньої фортеці у сучасному історичному ядрі міста.

Порівняно з розпланувальною та об'ємно-просторовою структурою, колишні фортифікації XVII – XVIII ст. перебувають у найменш збереженому стані, а їх роль у формуванні структури “ідеального” міста була ключовою, тому в концепції символічного ознакування пропонується зробити наголос саме на представленні образу бастионної фортифікаційної системи. Оскільки середовище колишнього середмістя та фортифікацій, на сучасному етапі розвитку міста Івано-Франківська, як і більшості історичних міст, є сформованим та складається з історичної та сучасної забудови, виникає потреба ознакування історичної спадщини засобами та методами, які б не перевантажували історичне ядро міста, а доповнили та виділили його найцінніші елементи.

На цей час до складу історичного ядра Івано-Франківська входять: існуючі цінні історичні споруди і пам'ятки архітектури періоду закладення міста²², частково збережені елементи первісної розпланувальної і фортифікаційної

---

²¹ У процесі роботи досліджено: Станіслав. План міських фортифікацій 1743 р. Військовий архів у Відні (не реалізований); План Станіславова 1792р., складений за участю Артура Дреклера (копія, що зберігається в Івано – Франківському краєзнавчому музеї); Кадастрова карта міста Станіславова 1848 р. [477]; План Станіславова з навколишніми селами, полями, лісами 1805 р., виконаний на замовлення міської управи; План Станіславова 1886 р. [414].

²² Пам'ятки архітектури національного значення: Парафіяльний костел Діви Марії, святих Андрія та Станіслава (1662р.) (сьогодні музей мистецтв Прикарпаття), Вірменський костел (1743-1763 рр.) сьогодні православна церква), Єзуїтський костел (1715р.) (сьогодні греко-католицька катедрa).

систем та фрагменти фортифікаційної систем, які збережені у видозміненому вигляді.

Як варіант візуального ознакування втрачених елементів давньої Станіславівської фортеці, створено проект мережу візуальних знаків-символів. Було розроблено проектну схему розташування цих знаків у місцях найвизначніших втрачених елементів історичної фортеці (дод. Г, табл. Г.6).

Такий пам'ятний знак дасть можливість у повній мірі представити символічний вигляд втраченого елемента та його місце розташування у історичному середмісті. У ролі об'єктів, які експонуватимуться за допомогою розробленого пам'ятного знаку, було обрано споруди в'їзних міських брам. За основу ідеї створення пам'ятного знаку взято історичне фасадне зображення Тисменицької брами [72, с. 301]. У ході проведеного дослідження розроблено проект і реалізовано макет пам'ятного знаку для Тисменицької брами, яка у XVII ст. розташовувалась на в'їзді у місто із півдня, на теперішній вул. Галицькій.

Макет знаку-символу став першим реалізованим елементом мережі ознакування втрачених цінних архітектурних елементів історичної Станіславівської фортеці. Наступними кроками планується розробка, реалізація і встановлення таких знаків для споруд: в'їзної брами Галицької і вхідної Вірменської фіртки, втрачених бастіонів, куртин, споруди військового арсеналу, яка примикала до міських мурів, сакральної, громадської та житлової забудови.

Проведення символічного ознакування цінних об'єктів на території історичного ядра міста дасть можливість підсилити значення історико-архітектурної спадщини у сучасному міському середовищі, донести до широкого кола жителів та гостей міста історичні аспекти розвитку міста, а також різко знизить можливість руйнування та нищення пам'яток архітектури та історії.

Запропонований варіант ознакування можна застосовувати для представлення частково втраченої архітектурної спадщини історичних палаців, фортець, сакральних комплексів, житлової та громадської забудови у історичних містах та селищах Західної України.

5.3.4. Напрямки туристичного розвитку цінних історичних фортифікаційних комплексів

У дослідженні розглянуто фортифікаційні об'єкти Західної України, найцінніший період розвитку яких припадає на добу бароко, з огляду їх збереження і використання з туристичною метою.

На цей час, на території Західної України, пристосованих та адаптованих історичних оборонних комплексів небагато, серед них найцікавішими є: замок XIV – XVII ст. у смт Олесько Львівської області, бастионний замок XVII ст. у м. Золочеві Львівської області, фортифікаційна бастионна споруда XVIII ст. у м. Ужгороді, бастионний замок XVII ст. у м. Збаражі Тернопільської області, палацовий комплекс XVIII ст. у с. Вишнівець Тернопільської області, замок у м. Дубно XV ст. Рівненської області.

На жаль, на сьогодні не існує державної програми туристичного розвитку колишніх оборонних комплексів, але є позитивна тенденція щодо пошуку шляхів пристосування та адаптації колишніх цінних фортифікаційних та замкових споруд.

Оцінка шляхів використання історико-культурного потенціалу фортифікаційної спадщини Західної України для потреб туризму на цей час перебуває в полі зору теоретиків туристичної галузі, оскільки в останні роки спостерігається підвищена увага до цінних історичних замкових, фортифікаційних, палацових об'єктів регіону.

Важливим аспектом збереження, охорони та адаптації цінних колишніх фортифікаційних комплексів є залучення їх до існуючих туристичних маршрутів, створення нових туристичних осередків та популяризація цих об'єктів за допомогою новітніх інформаційних технологій.

У дослідженні на прикладі вибраних характерних фортифікаційних об'єктів XVII – XVIII ст., що розташовані на території Західної України, представляємо можливості використання та збереження цінних історичних оборонних споруд за допомогою потенційних видів туризму (дод. Г, табл. Г.7).

Для відродження української фортифікаційної спадщини надзвичайну актуальність має культурний туризм²³, як один із найважливіших видів туризму, безпосередньо пов'язаний із проблемою збереження культурної пам'яті, культурної спадщини. У рамках культурного туризму можливим є проведення заходів, що спрямовані на ознайомлення з історичними епохами у житті фортифікацій.

Розкрити суть історичного об'єкта, такого як цінна фортифікаційна споруда, можна за допомогою фестивального туризму. Саме такий тематичний вид туризму дає можливість проводити заходи місцевого, національного чи міжнародного рівня, спрямовані на популяризацію фортифікаційної спадщини, яка збережена навіть фрагментарно. Крім того, різноманітні за масштабом та тематикою заходи фестивального типу дають можливість залучення широкого кола громадськості.

Формуванню вражень про відвідини замків, фортець, палаців сприяє подієвий туризм, за допомогою якого можливим є створення відповідної атмосфери, індивідуальних умов сприйняття об'єктів, що особливо відповідає популяризації історичних фортифікацій.

З метою представлення фортифікаційних об'єктів, які збережені тільки у підземному рівні та потребують проведення археологічних робіт необхідно розвивати археологічний туризм [99, 239], який включає відвідування місцевості, пов'язаної з археологією та археологічними розкопками.

Найвідповіднішим видом туризму щодо історичних оборонних об'єктів різного ступеня збереженості є військово-історичний туризм [20], який дає можливість за допомогою проведення реконструкцій історичних подій

---

²³ICOMOS Tourism Handbook for World Heritage Site Managers. ICOMOS, 1993.; [451].

розкрити сутність колишніх фортець, представити особливості їх функціонування.

Для представлення малозбережених замків, фортець, палацових об'єктів та їх живописних руїн особливо затребуваним є такий вид туристичної діяльності як арт-туризм²⁴. Учасники цього процесу відвідують найцікавіші, з точки зору живопису й історії, місця, працюють там на пленері, а на основі створених робіт проводять пересувні виставки, організовують майстер-класи.

Для представлення частково або повністю втрачених фортифікаційних об'єктів необхідно звертатись до креативного туризму, який відрізняється новизною підходу та дає можливість за допомогою нетрадиційних засобів та творчих рішень привернути увагу до маловідомих історичних об'єктів. Одним із цікавих напрямків у представленні майже втраченої фортифікаційної спадщини також може виступати віртуальний туризм, оскільки цей новітній вид туризму є найдоступнішим та найактивніше розвивається у сфері відтворення історичних подій, втрачених об'єктів, а також для моделювання втраченого середовища. Цей вид туризму має найбагатший спектр засобів для розкриття цінності історичних фортифікаційних споруд та проведення віртуальних подорожей у відповідні історичні епохи.

Нами запропоновано базові програмні напрямки розвитку цінних історичних фортифікацій XVII – XVIII ст., які розташовані на західноукраїнських теренах, у сфері туризму. Розроблені пропозиції можливо застосовувати до фортифікаційних об'єктів різного ступеня збереженості. Використання зазначених напрямів туристичної діяльності у стосунку до пам'яток фортифікаційного мистецтва сприятиме їх охороні, збереженню та створенню на їх основі історико-культурних осередків.

---

²⁴ Арт-туризм – вид туризму, який реалізує потенціал людини через творчість, дає можливість знайомитись з історичними й етнографічними джерелами.

Базові програмні напрямки розвитку цінних історичних фортифікацій як туристичних об'єктів

1. Розвиток існуючих фортець – туристичних об'єктів за допомогою нових видів туризму

Велика кількість історичних фортифікаційних об'єктів Західної України на цей час є туристичними об'єктами, які відомі в Україні та поза її межами. Тому на базі таких об'єктів можливе створення масштабних туристичних центрів та розвиток нових туристичних програм та маршрутів.

Пропонується поряд із найпоширенішим культурним туризмом, за рахунок якого цінні історичні об'єкти є відомими, розвивати інші види туризму. Наприклад, до одного із найцікавіших фортифікаційних об'єктів Західної України, Збараського замку, який є однією із споруд державного заповідника "Замки Тернопільщини", а також використовується як музей та виставкова галерея, пропонується застосовувати інші види туристичної діяльності. На цей час Збараський замок перебуває у доброму стані, після реставрації та відтворення, а розташування його у системі міста та відповідний рельєф сприяють проведенню на його території та в околиці реконструкцій історичних військових подій, щорічних тематичних фестивалів, креативних ігор.

Представлений напрямок розвитку історичних фортифікацій можна застосувати до Жовківського, Золочівського, Ужгородського замків.

2. Формування новостворених туристичних осередків на базі маловідомих фортець, які не були раніше задіяні в туристичній сфері

Значна частина історичних фортифікаційних об'єктів Західної України є не досліджена та зовсім невідома для суспільства. З метою охорони, збереження та популяризації таких фортець можливим є влаштування на їх території та в околицях туристичних осередків із відповідною туристичною навігацією і розвиток культурного та креативного видів туризму. З часом на базі таких об'єктів можливий розвиток музейно-виставкової функції. Прикладом може виступити бастіонний замок XVII ст. у с. Чернелиці Івано-Франківської області,

який перебуває у напівзруйнованому стані, не використовується та руйнується під згубним природнім впливом. Такий об'єкт можна зберегти, провівши комплекс заходів по збереженню, охороні та можливому використанню об'єкта. На першому етапі роботи необхідно розробити програму реставраційних та консерваційних заходів, яка включає архітектурно-археологічні дослідження, термінову консервацію аварійних частин, архітектурно-реставраційні заходи, заходи із відновлення та заміни конструкцій, які є у незадовільному стані. Наступним етапом роботи має бути пошук нової громадської креативної функції, яка сприятиме збереженню та популяризації пам'ятки. Наприклад, це може бути проведення на території та в околицях комунікативних екшн-ігор та здійснення постійних екскурсійних відпочинкових турів. Також подібні замки придатні для проведення реконструкцій історичних боїв та тематичних фестивальних заходів. Залучення цих видів туризму та розвиток інфраструктури регіону сприятиме збереженню та популяризації пам'ятки фортифікаційного мистецтва та інших цінних історичних об'єктів колишнього міста.

Представлений напрямок розвитку історичних фортифікацій можна застосовувати до Чернелицької, Бродівської фортець, палацу у Язлівці.

3.Доповнення існуючих туристичних маршрутів фортифікаційними об'єктами

Значна частина пам'яток фортифікаційного мистецтва Західної України задіяна у екскурсійних маршрутах, які користуються популярністю серед туристів. До таких популярних тематичних маршрутів та програм можна долучати невідомі дотепер цінні історичні фортеці та їх збережені фрагменти. Прикладом може виступати маловідомий історичний об'єкт, колишня фортеця Окопи Святої Трійці, що у Борщівському районі Тернопільської області. На цей час збереженими є дві в'їзні брами фортеці XVII – XVIII ст., яка знаходиться на віддалі 10 км від популярного замку в Хотині і 30 км від Кам'янець-Подільської фортеці. Тому включення цього об'єкта в туристичну програму регіону дасть

можливість популяризувати малодосліджену історичну фортецю Окопи та розвинути різні види туристичної діяльності, такі як культурний туризм, археологічний туризм та віртуальний туризм.

Представлений напрямок розвитку історичних фортифікацій можна застосовувати до історичних оборонних об'єктів у с. Маріямполі, с. Пневі Івано-Франківської області.

4. Створення віртуальних подорожей, віртуальних музеїв, 3-D реконструкцій, доповненої реальності за допомогою мультимедійних засобів на основі фортифікаційних об'єктів, які збережені тільки у підземному рівні

Для популяризації втрачених цінних історичних фортифікаційних об'єктів пропонуємо залучення новітніх технологій. Пропонуємо застосування інформаційних технологій для представлення та експонування втраченої або майже втраченої культурної спадщини (наприклад, руїни колишніх фортець, замкових комплексів) Вміло поєднані мультимедія, ефекти голографії, дають можливість доповнити існуючі автентичні елементи фортифікацій, представити еволюційні зміни комплексу, періоди розвитку споруд, продемонструвати сцени із життя людей в минулому, наприклад, військові баталії чи інші ключові історичні події.

Запропонований підхід можна застосувати до фортифікаційних об'єктів, які збережені тільки у підземному рівні та є малодослідженими, наприклад: Станіславівська фортеця XVII ст., Богородчанська фортеця XVII ст., Калуська фортеця XVI ст.

5. Створення бренду на основі втрачених фортифікаційних об'єктів

Значна частина знаменитих фортець Західної України сьогодні є зовсім не представленими у сучасному середовищі міст та не відіграють жодної ролі у суспільному житті міст, хоча саме їх історико-культурна цінність є основою формування історико-культурного середовища. У таких випадках можливим є розроблення бренду-символу на основі видатної історичної пам'яті

прославлених фортець. Прикладом може виступити історична фортеця у Бродях, яка практично не збережена, але у минулому відігравала роль унікальної оборонної споруди.

Проаналізувавши фортифікаційні об'єкти XVII – XVIII ст., які розташовані на території Західної України, можемо стверджувати, що, незважаючи на різний ступінь збереженості цих об'єктів, вони є туристично-привабливі, оскільки мають велику історичну, архітектурну, естетичну цінність, яку вони несуть у собі, часто формуючи природний чи антропогенний ландшафт. Залежно від ступеня збереженості споруди, фінансування та її популярності можливими є різні шляхи розвитку та представлення цінних історичних фортифікацій як туристичних об'єктів. Для перетворення історичних фортифікацій у туристично-привабливі об'єкти необхідним є індивідуальний підхід, підбір найвідповідніших видів туризму та пошук оригінальних туристичних магнітів. Історичні фортеці, які вже є відомими туристичними об'єктами, можна розвивати як туристичні центри регіонального значення та створювати на їх базі туристичну мережу із включенням у неї маловідомих та збережених фрагментарно об'єктів. За допомогою використання туристичного потенціалу фортифікаційних об'єктів можливе створення на їх основі загальносуспільних культурно-освітніх магнітів регіону та країни. Ключовим висновком проведеного дослідження є те, що навіть збережена у підземному рівні фортифікація чи фортеця у стані руїни може бути задіяна у туристичній сфері, навколо неї можливе формування нового туристичного осередку, та можливим є включення її у популярні туристичні програми та маршрути регіону.

Висновки до 5 розділу

1. На основі проведених комплексних досліджень розроблені теоретичні реконструкції західноукраїнських міст, які презентують три головні етапи розвитку у бароковий період. Зародження барокової традиції на наших землях демонструє теоретична реконструкція історичного міста Єзуполя (сьогодні смт Єзупіль Галицького району Івано-Франківської області), яке на період першої половини XVII ст. мало у своєму складі регулярне середмістя із житловою, громадською та сакральною забудовою, замком власника та оборонну систему.

Наступний етап розвитку проілюстровано теоретичними реконструкціями міст Калуша, Станіслава. Для цих об'єктів характерною є містобудівна композиція, до складу якої входить регулярне середмістя та резиденція магната у межах єдиної оборонної системи. Унікальним містобудівним об'єктом другого етапу, теоретичну реконструкцію якого представлено, є фортеця Окопи Святої Трійці, яка є симбіозом природних умов та бастионної фортифікації.

Завершальний етап розвитку барокового містобудування Західної України презентує теоретична реконструкція міста-ансамблю Микулинці, у об'ємно-розпланувальній структурі якого на період XVIII ст. вже відсутня оборонна складова, а домінантним елементом у міській композиції стає палацовий комплекс із характерними бароковими рисами.

2. Історичні містобудівні комплекси Західної України періоду XVII – XVIII ст. займають визначне місце серед об'єктів культурної історико-містобудівної спадщини України та Європи, яка складається із 7-ми головних груп об'єктів: історичних міст; ансамблів середмість; заміських резиденційних комплексів; оборонних комплексів; замково-палацових комплексів; палацово-паркових комплексів; сакральних комплексів.

Найвизначнішими пам'ятками барокового містобудування є: ансамбль площі ринок у м. Жовкві, палацово-паркові комплекси у с. Язлівці, смт Вишнівці, с. Підгірцях, замково-палацові комплекси у Збаражі, Олиці, замкові комплекси у с. Чернелиці, м. Золочеві та ін.

Встановлено, що об'єкти, які складають архітектурно-містобудівну спадщину Західної України барокового періоду на цей час мають різні охоронні статуси та перебувають у різних станах збереження: 15 % мають статуси заповідників та ін.; 33 % мають пам'яткоохоронні статуси та перебувають у задовільному стані збереженості; 26 % перебувають у задовільному стані, але не мають відповідних пам'яткоохоронних статусів; 14 % перебувають у критичному стані, поступово руйнуються; 12 % відомі тільки теоретично, оскільки збережені на рівні археологічних об'єктів. Тобто, унікальність та цінність багатьох об'єктів до цього часу не була розкрита та не охороняється на державному рівні.

У результаті проведеного дослідження запропоновано ряд об'єктів, які є особливо цінними і стан збереженості котрих є критичним, включити до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Пропонується надати статус пам'ятки містобудування таким об'єктам: історичне ядро м. Івано-Франківська (Станіславова), історичне ядро смт Микулинці, включити до списку історичних населених місць колишні міста: історичне ядро смт Єзуполя, історичне ядро с. Маріямполь, історичне ядро с. Чернелиця, історичне ядро с. Язлівець, історичне ядро с. Муроване, історичну фортецю у с. Окопи, повторне включення до складу заповідника сакрального комплексу в м. Почаїв.

3. Пам'яткові історичні містобудівні об'єкти Західної України періоду XVII – XVIII ст. займають вагоме місце в українській та європейській бароковій спадщині. Дослідивши та зіставивши містобудівні об'єкти барокової доби на західноукраїнських теренах та в європейських країнах, ми виявили спільні риси у становленні та розвитку їх містобудівних систем на всіх ієрархічних рівнях. Визначено міста-аналоги, у яких однотипними є оборонна фортифікаційна (часто полігональна) система, регулярне середмістя та палацова резиденція власника. У ряді міст розпланування та забудова середмість реалізовані за аналогічними принципами, тотожним є взаємозв'язок “палац – середмістя”. Виявлені тотожні риси усіх складових розпланувально-композиційної

структури міст: ряд міст мають регулярне середмістя, яке розташоване на одній просторово-планувальній осі із палацово-парковим комплексом і також подібну розпланувально-просторову та композиційну структуру палацових комплексів. Для ряду об'єктів виявлено однотипний характер житлової забудови середмістя (масштабність, поверховість, членування фасадів, наявність галерей по першому поверху).

Виявлено аналогічні регулярні полігональні замково-палацові комплекси типу “палаццо ін фортецца” та регулярні бастионні замки чотирикутного нарису. Серед палацово-паркових об'єктів Західної України періоду XVII – XVIII ст. є зразки, які повністю відповідають знаменитим європейським реалізаціям.

Отже, у розпланувальній структурі середмість, об'ємно-просторовій композиції міських ансамблів, характері квартальної забудови, у об'ємно-просторовому вирішенні сакральних споруд та комплексів, адміністративних споруд, у застосуванні особливостей фортифікаційного мистецтва міст Західної України періоду XVII – XVIII ст. домінують містобудівні ідеї та теорії, які притаманні європейському бароковому містобудівному мистецтву.

4. Запропоновані загальні положення до регенерації цінних історичних містобудівних комплексів на території Західної України спрямовані на розкриття цінності об'єктів XVII – XVIII ст. різного ступеня збереженості, які в минулому мали різноманітне функціональне призначення та індивідуальні етапи розвитку. Важливим аспектом розроблення заходів щодо охорони та збереження історичних містобудівних комплексів є звернення до барокових принципів розпланування та композиційних особливостей періоду XVII – XVIII ст.

Розроблено: концепцію та засади регенерації історичних містобудівних комплексів барокового періоду на території Західної України; сформовано головні завдання та опрацьовано методику впровадження пам'ятко-охоронних заходів; розроблено варіанти ознакування втрачених цінних історичних

містобудівних комплексів. Пропонується застосовувати заходи з регенерації історичного середовища до всіх історичних складових міст, а саме: до колишньої території середмістя, оборонної системи та палацово-замкових складових, монастирських та садово-паркових комплексів.

Запропоновано залучення інноваційних підходів для підвищення пам'ятково-культурологічного статусу існуючої архітектурно-містобудівної спадщини барокового періоду, а саме використання методик ознакування, музеєфікації та експонування для представлення втрачених цінних історичних об'єктів періоду XVII – XVIII ст. Зокрема, важливим аспектом на шляху збереження та представлення цінності історичних барокових пам'яткових комплексів виступає їх туристичний потенціал.

Результати п'ятого розділу дисертаційної роботи висвітлені в публікаціях автора: [131, 134, 137, 139, 140, 141,142 , 149, 151, 153, 154, 158, 159, 366, 367, 374].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і подано вирішення наукової проблеми визначення закономірностей і особливостей розвитку містобудування на території Західної України у період сер. XVII – кін. XVIII ст. та розроблення загальних положень спрямованих на регенерацію історичних міст і цінних містобудівних комплексів барокового періоду.

1. На основі аналізу стану сучасного наукового знання стосовно розвитку містобудування Західної України періоду XVII – XVIII ст. встановлено, що дослідження XIX – поч. XXI ст. торкались окремих аспектів вибраних об'єктів розглянутого періоду. Окремі з об'єктів розглядались тільки в площині планувальної структури, відірвано від містобудівного контексту барокової доби.

Виявлено, що попередній доробок вчених не систематизований та неповною мірою розкриває особливості суспільно-політичних, економічних, релігійно-духовних аспектів розвитку, які впливали на процес становлення містобудування у період XVII – XVIII ст. З'ясовано, що здійснені дотепер окремі дослідження містобудівного розвитку не розкривають цілісної наукової картини містобудівного процесу досліджуваного періоду у загальноєвропейському контексті. Не виявлені закономірності розвитку західноукраїнського містобудування, спільні та відмінні риси з європейськими реалізаціями та локальні, регіональні особливості об'ємно-розпланувального укладу міст та містобудівних комплексів (фортифікаційних, резиденційних, садово-паркових, сакральних-монастирських, виробничих комплексів феодалних дворів).

2. У результаті дослідження джерельної бази, архівних матеріалів, пам'яткоохоронної, містобудівної документації, натурних обстежень виявлено та ідентифіковано архітектурно-містобудівну спадщину Західної України барокової доби, яку систематизовано у 7 груп об'єктів. Це історичні міста,

ансамблі середмість, замиські резиденційні комплекси, оборонні комплекси (міста-фортеці, бастіонні регулярні замки, “палаццо ін фортецца”), замково-палацові комплекси, палацово-паркові комплекси, сакральні комплекси.

Проведена нами ідентифікація та аналіз стану збереженості понад 140 цінних історичних містобудівних об’єктів на території Західної України, які розвинулись у період сер. XVII – кін. XVIII ст., показали, що на цей час 15 % мають статуси заповідників, 33 % мають пам’яткоохоронні статуси та перебувають у задовільному стані збереженості, 26 % перебувають у задовільному стані, але не мають відповідних пам’яткоохоронних статусів, 14 % перебувають у критичному стані, поступово руйнуються, а ряд об’єктів, а саме 12% відомі тільки теоретично, оскільки збережені на археологічному рівні.

3. Виявлено, що головними передумовами прогресивного розвитку та формування містобудівної культури Західної України періоду сер. XVII – кін. XVIII ст. були історичні процеси, які відбувались у Європі: закладення підоснов нових товарно-виробничих відносин, зміна світоглядних позицій європейців, великі географічні відкриття, виникнення торгових шляхів поміж континентами, перша наукова революція, суспільний рух проти католицької церкви (Реформація).

З’ясовано, що важливим аспектом розвитку містобудування та процесу закладення нових міст–приватних резиденцій було збільшення статків магнатів за рахунок слабкої центральної влади на території Речі Посполитої, у складі якої були західноукраїнські землі. Встановлено, що кількість приватних міст з часом починає домінувати над королівськими та релігійними й становить 80 %. Внаслідок історичних обставин у досліджуваній період відбувся перерозподіл землеволодінь, розвиток мережі нових власницьких міст, виникнення замиських резиденцій, оборонних комплексів нових типів (бастейних, бастіонних, змішаного типу); сакральних, виробничих комплексів.

З'ясовано, що процес містобудування був пов'язаний з рядом чинників: соціальним, політико-правовим, релігійним, етнічним, естетико-композиційним. Пріоритетним чинником виступає економічна складова, завдяки якій місто еволюціонувало у “торгово-виробничий центр”. Новоутворені міста – резиденції знаті, стають центрами зосередження великих мануфактур і капіталу, осередками політичного і культурного життя.

4. Доведено, що розвиток містобудування Західної України барокової доби проходив двома принциповими шляхами: 1) відбувалось закладення нових приватних міст і містобудівних комплексів; 2) проводились реконструкції (модернізації, перебудови) існуючих на період XVII ст. міст.

Нові (новозакладені) міста об'єднано у дві групи: 1) міста закритого типу із регулярним середмістям, обмеженим фортифікаціями (укріплення міста, будучи на первісних етапах розвитку нерегулярними, з часом удосконалювались, стаючи регулярними – протобастіонними, бастіонними); 2) міста відкритого типу, без оборонної системи, у яких регулярне середмістя комунікувало із резиденцією власника, яка була палацового типу із парковою складовою.

Визначено головні урбаністичні підходи проведення реконструкцій (модернізації та перебудов) існуючих на період XVII ст. міст. Найхарактерніші варіанти проведення трансформацій міст у згаданий період розділено на три групи: **I** – утворення нових урбаністичних елементів у існуючій структурі міста; **II** – трансформація окремих структурних елементів міста; **III** – цілісна трансформація міста. Для **першої групи** характерними є: а) доповнення існуючої містобудівної структури новим елементом (наприклад, будівництво палацу поряд із середньовічним замком); б) виникнення нового містобудівного елемента за межами існуючої містобудівної структури (розвиток парку за межею середмістя). Перехідним прийомом є перетворення одного структурного елемента та утворення нового. Для **другої групи** характерними є:

а) перетворення одного структурного елемента (наприклад, перебудова оборонного замку на репрезентативний палац); б) перетворення кількох структурних елементів (перебудова замку і перебудова середмістя). Перехідним прийомом між II групою і III групою є трансформація всіх складових міста. Для **третьої групи** характерними є: а) розвиток паралельних міст (наприклад, утворення трьох незалежних середмість з окремими оборонними системами, які з часом об'єднуються); б) розвиток нового міста поряд із первісним, яке занепадає.

5. Визначено закономірності містобудівної діяльності доби бароко на західноукраїнських землях: закладення нових міст на вільних територіях; будівництво доріг та мостів; закладення підґрунтя розвитку міської інфраструктури; будівництво прикордонних оборонних комплексів на межі польської держави; розвиток виробничих підприємств, які виготовляли будівельні матеріали (цегельні); формування цехів за професійною ознакою; утвердження професії архітектора та реалізація містобудівних об'єктів на основі розроблених проектів; участь у проектуванні та контроль за реалізацією об'єктів власником (магнатом, церквою, представниками королівської влади).

З'ясовано закономірності розвитку **нових міст** Західної України у період XVII – XVIII ст. Це використання теоретичних концепцій містобудування, які були відомі ще з часів Відродження (ідея “ідеального міста”); закладення магнатами нових міст-ансамблів на основі осьової композиції без оборонної системи, домінантою у яких виступає палацово-парковий комплекс.

Для процесу проведення **реконструкцій** характерними є такі закономірності: паралельна модернізація резиденції магната та перебудова середньовічного середмістя; поступова втрата обороноздатності та розвиток нових елементів міста на місці первісної оборонної системи; поступова трансформація резиденції власника міста від замку з оборонною функцією до палацу з переважаючою репрезентативною функцією; набуття ансамблевості

композиційною структурою середмістя загалом та в межах окремих містобудівних утворень (замку, сакральних комплексів та ін.).

Спільними тенденціями у розвитку нових та реконструйованих міст є: включення ландшафту у об'ємно-розпланувальну композицію міста та його складових; зміна функції головної міської площі із торгової на репрезентативну; будівництво резиденцій з оборонною функцією тільки на ідеологічних засадах.

Виявлено закономірності розвитку **оборонних комплексів**: перехід від баштової оборонної системи до бастіонної фортифікації; виникнення перехідного типу резиденцій – ”палаццо ін фортецца”, у якому поєднано палацову та оборонну функції.

Розкрито закономірності розвитку **резиденційних** комплексів: поступова трансформація оборонних замків у репрезентативний палац із повною відсутністю оборонної функції; розвиток палацу як домінанти у загальноміській об'ємно-просторовій композиції; виникнення та домінування осьової композиції у формуванні заміських резиденцій із парковою складовою.

Визначено закономірності розвитку **сакральних** комплексів: перехід від сакральних комплексів оборонного типу до багатофункційних сакральних ансамблів із переважаючою репрезентативною функцією; формування сакральних ансамблів на основі осьової композиції; розвиток сакрального комплексу як одного із елементів ансамблю вищого рангу у складі міста чи містобудівного комплексу; домінуюча роль естетики як критерію у формуванні містобудівної композиції сакрального комплексу.

Виявлено ряд подібних підходів до закладення нових міст та проведення реконструкцій існуючих міст, які відображені у однакових прийомах розпланування та формування об'ємно-просторової композиції міста. Головним спільним прийомом розвитку розпланувальної структури новозакладених та реконструйованих міст є регулярність середмістя. Крім того, при закладенні

нових міст використовували об'ємно-планувальний прийом підпорядкованості розпланувальної структури середмістя оборонній системі. При реконструкції міст використовували об'ємно-планувальні прийоми трансформації середньовічної баштово-стінової оборонної системи у новітню бастионну систему та прийом розвитку (розширення) історичного середмістя шляхом утворення палацово-паркової складової.

З'ясовано, що спільними прийомами формування об'ємно-просторової композиції новозакладених та реконструйованих міст є: 1) застосування осьової композиції; 2) становлення композиційно-просторового взаємозв'язку між регулярним середмістям і резиденцією власника міста; 3) утворення ансамблю із всіх, в тому числі, різночасових складових комплексу; 4) підпорядкованість загальної композиції міста одному будинку – палацу – символу влади; 5) синтез різних мистецьких проявів у одному ансамблі; 6) гармонізація силуету міста; 7) домінування естетичної складової на всіх ієрархічних рівнях формотворення та містотворення.

6. Визначено періодизацію розвитку міст Західної України у барокову добу: **I – етап розвитку** (поч. XVII – сер. XVII ст.) характеризується наявністю регулярного середмістя; замку власника міста або старостинського замку із оборонною системою бастионною або комбінованою; оборонною системою міста баштово-стінового або комбінованого типу. Характерним для цього етапу є наявність чіткого композиційного зв'язку “*замок – середмістя*”. **II - етап розвитку** (сер. XVII – кін. XVII ст.) характеризується наявністю регулярного середмістя, замок в цей період модернізується, набуваючи бастионної оборонної системи, або перебудовується на палац, оборонна система міста – бастионного типу. **III - етап розвитку** (поч. XVIII – кін. XVIII ст.) – характеризується відсутністю оборонної функції та домінуванням композиційного зв'язку “*регулярне середмістя – палац – парк*”. Характерними ознаками міста на 3-му етапі розвитку є: регулярне середмістя із площею ринок чотирикутного нарису

із ратушею та приринковими кварталами, яка має чіткий композиційний зв'язок із палацом – резиденцією власника міста; відсутність оборонної системи міста; наявність садово-паркової складової, яка композиційно пов'язана із палацом та іншими елементами міста. У кінці барокового періоду міська структура має чітку композиційну структуру, яка поєднує: середмістя, резиденцію власника із парком, сакральні комплекси, адміністративні, громадські споруди та ін.

7. Проведено паралелі поміж європейською містобудівною культурою та західноукраїнськими реалізаціями розглянутого періоду та виявлено спільні риси у їх розвитку. У період XVII – XVIII ст. багаті магнатські родини зводили приватні містобудівні комплекси одночасно на території Західної Європи та Західної України, звертаючись до однотипних проектних рішень та втілюючи подібні архітектурно-містобудівні ідеї. Вирішальним був внесок європейських архітекторів у розвиток західноукраїнського містобудування у XVII – XVIII ст., які поширювали західноєвропейські традиції при проектуванні та реалізації західноукраїнських об'єктів.

Виявлено спільні риси містобудівних структур на всіх ієрархічних рівнях. Визначено міста-аналоги, у яких однотипними є оборонна фортифікаційна (часто полігональна) система, регулярне середмістя та палацова резиденція власника. У ряді міст розпланування та забудова середмість реалізовані за аналогічними принципами, тотожним є взаємозв'язок “палац – середмістя”. Виявлені спільні риси усіх складових розпланувально-композиційної структури міст: ряд міст мають регулярне середмістя, яке розташоване на одній просторово-планувальній осі із палацово-парковим комплексом і також подібну розпланувально-просторову та композиційну структуру палацових комплексів. Для ряду об'єктів виявлено однотипний характер житлової забудови середмістя (масштабність, поверховість, членування фасадів, наявність галерей першого поверху). Виявлено аналогічні регулярні полігональні замково-палацові

комплекси типу “палаццо ін фортецца” та регулярні бастіонні замки чотирикутного нарису.

8. Виявлено локальні риси у розвитку західноукраїнських міст та комплексів: менший їх масштаб у порівнянні із західними містобудівними реалізаціями при збереженні типових європейських композиційних схем; створення нової композиційно-містобудівної структури із різноконфесійних сакральних комплексів як рівноцінних складових міського середовища; визначальний вплив замовника (магната, церкви) на характер архітектурно-містобудівного вирішення; унікальні містобудівні композиції монастирів та сакральних комплексів ордену Василіян, який поєднував в собі та інтерпретував риси католицьких (єзуїтських монастирів та комплексів) із рисами українських православних комплексів; розпланування території містобудівних ансамблів із максимальним використанням особливостей ландшафту при створенні містобудівних композицій, панорам, силуету комплексів.

9. Запропоновано включити до Державного реєстру нерухомих пам'яток України ряд об'єктів містобудування Західної України барокового періоду, які є особливо цінними і стан збереженості котрих є критичним. Необхідно надати статус заповідних територій та статус історичного населеного місця 20-ти колишнім історичним містам, які втратили статус міста, але на території яких збережено значні релікти барокової епохи. Пропонуємо надати статус щойно виявлених пам'яток містобудування більш як десяти цінним історичним палацово-парковим та оборонним комплексам і таким чином розпочати процес їх збереження.

10. Розроблено загальні положення регенерації західноукраїнських історичних містобудівних комплексів, яка спрямована на розкриття цінності об'єктів XVII – XVIII ст. залежно від ступеня збереженості, які в минулому мали різнопланове функціональне призначення та індивідуальні етапи

розвитку. Розроблено комплекс заходів, спрямованих на регенерацію об'єктів містобудування, який базується на розкритті історичних рис розпланування та композиційних особливостей періоду XVII – XVIII ст. Запропоновано з допомогою залучення інноваційних підходів до пам'ятко-охоронної діяльності вплинути на підвищення пам'ятково-культурологічного статусу існуючої архітектурно-містобудівної спадщини барокового періоду та за допомогою методик ознакування, музеєфікації та експонування представити втрачені цінні історичні об'єкти періоду XVII – XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "Актуальні проблеми охорони та збереження пам'яток містобудування та архітектури", *Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження*, (1998), Київ, сс. 308-319.
2. "Державний історико-архітектурний заповідник у Збаражі", (2005), *Музеї України*, № 4, сс. 30-32.
3. "Законодавчі та організаційні засади охорони пам'яток та основні напрямки їх здійснення", *Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження*, (1998), Київ, сс. 51-63.
4. "Книга міст Галичини: міждисциплінарні дослідження у містознавстві", (1999), *Вісник державного університету «Львівська політехніка»*, № 379, Львів, с. 61.
5. "Конвенція з охорони всесвітньої культурної та природної спадщини", *Охорона культурної спадщини: Зб. міжнар. Документів*, АртЕк, (2002), Київ, сс. 20-31.
6. "Міжнародна хартія з охорони історичних міст, 1987 р." *Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів*, (2002), АртЕк, Київ, сс. 75-77.
7. "Міжнародна хартія з охорони історичних міст, 1987 р.", *Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів*, (2002), АртЕк, Київ, сс. 69-74.
8. "Почаїв", *Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т.*, (2014), Т. 3, ТзОВ «Терно-граф», Тернопіль, 608 с.
9. "Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р.", (2011), *Відомості Верховної Ради України*, № 24, ст. 169.
10. "Про охорону культурної спадщини: Закон України.", (2010), *Відомості Верховної Ради України*, № 9. 24 с.
11. "Про туризм: Закон України", *Правове регулювання туристичної діяльності в Україні*, Юрінком Інтер, Київ, 2002, с. 5.

12. "Рекомендації з охорони на національному рівні культурної та природної спадщини", *Охорона культурної спадщини. Зб. міжнародних документів*, (2002), АртЕк, Київ, сс. 32-53.
13. Александрович, В. (2003), "Інвентарі замків у Стрию і Калуші з кінця XVII ст.", *Україна в Центрально-Східній Європі: зб. наук. пр.*, Вип. 3, Інститут історії України НАН України, Київ, сс. 281-296.
14. Алеппский, П. *Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века: Москва : Унив. тип. , 1896-1900 . - 5 т. 27 с.*
15. Алпатов, М. В. (1935), "Архитектура и планировка Версальского парка", *Вопросы архитектуры*, Москва, сс. 93-116.
16. Алпатов, М.В. (1936), "Проблемы синтеза в искусстве барокко", *Академия архитектуры*, № 6, с. 318.
17. Алпатов, М.В. (1940), *Архитектура ансамбля Версаля*, (1940) Москва, 106 с.
18. Альохін Е. В. Історія державного та муніципального управління в Росії: Навчальний посібник.. (2006) Пенза : Пенз. держ. ун-т, с. 358
19. Амелянц А.А. (2004), *Развитие представлений об ансамбле в теории архитектуры* [Текст] : автореф. дис. ... канд. архитектуры : 18.00.01 / - М., - 22 с.
20. Аніпко, Н. (2015), "Військово-історичний туризм в середньовічних замках та фортецях України", *Науковий вісник Чернівецького університету*, Вип.744-745: Географія, Чернівецький нац. ун-т, Чернівці, сс. 83-85.
21. Артеменко, И. И. (1985-1986), *Археология Украинской ССР: Т.3*, под. ред. Артеменко, И. И. ,Наук. Думка, Київ, 575 с.
22. Асєєв, Ю. С., Вечерський, В. В., Годованюк, О. М. (2003), *Історія української архітектури*, Техніка, Київ, 472 с.
23. Атаманенко, В. (2012), "Типологія міст", *Кн. В.-К. Острозького у Південно-Східній Волині*. НУОА. Наукові записки. Серія "Історичні науки", Вип. 19, Острог, сс. 31-50.

24. Бабій, Н. (2010), "Творчість Бернарда Меретина на Прикарпатті" *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць, Вип. 17, сс. 187–195.
25. Бабій, Н. (2010), "Традиції бароко в культурі українського Прикарпаття", *Вісник ДАККІМ*: наук. журнал, № 2, сс. 99-102.
26. Бабій, Н. (2011), "Організація костюольного простору в бароковій архітектурі українського Прикарпаття", *Народознавчі зошити*, №2 (98), сс. 312-319.
27. Базен, Ж. (1994), *История истории искусства. От Вазари до наших дней*, Пер. с фр. К.А. Чекалова. Общ. ред. и послесловие Ц.Г. Арзаканяна, Прогресс-Культура, Москва, 528 с.
28. Базен, Ж. (2001), *Барокко и рококо*, Слово/ Slovo, Москва, 288 с.
29. Байцар-Артеменко, О. (2016), "Особливості формування фортифікації містечка Олики", *Current issues in research, conservation and restoration Of historic fortifications*: Collection of scientific articles. Edited by Z. Gardzinski and M. Bevz, Chelm-Lviv, сс. 7-19.
30. Балінський, М., Ліпінський, Т. (1845), *Старожитня Польща...*, Т. II, ч. 2, Варшава, 720 с.
31. Басенко, Р. (2014), "Генеза організаційно-ідеологічних засад молодіжної політики Товариства Ісуса", *Перші Полтавські студентські наукові читання зі всесвітньої історії*: матеріали доповідей і повідомлень, 20-21 березня 2014 року, ПНПУ імені В.Г. Короленка, Полтава, сс. 57-61.
32. Баранов, Н. Н. (1980), *Силуэт города*, Москва, сс. 68-72.
33. Бевз, М. (1998), "Жовква – ренесансне ідеальне місто. Українська реалізація концептуальної схеми П'єтро Катанео", *Історична, мистецька, архітектурна спадщина Жовкви. Проблеми охорони, реставрації, використання*. Зб. матеріалів укр.-пол. науково-практичного семінару, Жовква; Львів, сс. 36-43.

34. Бевз, М. (2001), "Історичні міста Галичини: проблеми вивчення і збереження", *Записки Наукового Товариства імені Шеченка. Праці Комісії архітектури та містобудування*, Т. ССХІ, НТШ, Львів, сс. 84-112.
35. Бевз, М. (2003), "Збереження та регенерація історичних центрів міст в західній та центрально-східній Європі", *Проблемы теории и истории архитектуры Украины*. Сб. науч. трудов. Архитектурное наследство и дизайн, Вып. 4, ОГАСА, Одесса, сс. 152-169.
36. Бевз, М. В. (2000), "Проблеми дослідження, систематизації та охорони планувальних укладів історичних міст (на матеріалах Галичини)", *Народознавчі зошити*. Двомісячник ІН НАНУ, Зошит 2 (32), Львів, сс. 228-237.
37. Бевз, М. (2004), *Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. дис. ... д. арх: 18.00.01, Харків, 32 с.*
38. Безсонов, С. В. (1946), *Архитектура Западной Украины*, Изд-во АН СССР, М., 95 с.
39. Беккер, А.Ю. (1972), *О сохранении градостроительных систем прошлого // Теория и практика реставрационных работ*, Стройиздат, Москва, сс. 21-24.
40. Берлач, О. (2007), "До питання дослідження пам'яток оборонної архітектури Волині", *Українська академія мистецтва*, Вип. 14, Київ, сс. 267-272.
41. Білоконь, Ю.М. (2001), *Типологія містобудівних об'єктів: Навчальний посібник*, Укрархбудінформ, Київ, 67 с.
42. Блюш, Ф. (1998), *Людвик XIV*, Ладомир, Москва, 816 с.
43. Богословский, В. А. (1958), "Виньола как теоретик архитектуры", *Ученые записки ЛГУ*, Серия исторических наук, № 252, Вып. 29, Изд-во Ленингр. университета, Л., сс. 103-150.
44. Богуцький, Ю. П., Яковлев, М. І., Яковина, М. М. (2009), "Національне законодавство з охорони культурної спадщини", *Пам'яткознавство:*

- правова охорона культурних надбань: зб. док.,* Ін-т культурології Акад. мистецтв України, Київ, сс. 26-218.
45. Богуцький, Ю.П. (2007), *Українська культура в європейському контексті*, За ред. Ю.П. Богуцького, Знання, Київ, 679 с.
  46. Боплан, Гійом Левассер де. (1990), *Опис України*, Наук. думка; Кембридж: Укр. наук. ін-т, Київ, 256 с.
  47. Брунов, Н. (1938), *Дворцы Франции XVII и XVIII веков*, Изд-во Всесоюзной Академии архитектуры, М., 70 с.
  48. Брязгунов, Ю. (1995), "Барська конфедерація: сигнал із минулого", *Неопалима кутина*, № 5-6. 48 с.
  49. Бунин, А. В. (1979), *История градостроительного искусства*, Т.1, Стройиздат, Москва, сс. 245-342.
  50. Бунин, А. В., Круглова, М. Г. (1940), *Архитектурная композиция города*, Москва, сс. 24-28.
  51. Быков, В.Е. (1958), *Архитектура Италии и Франции XVII столетия (барокко и классицизм XVII века)*, Московский архитектурный ин-т, Москва, 78 с.
  52. Веденин, Ю. А., Кулешова, М. Е., (2004), *Культурный ландшафт как объект наследия*, Институт наследия; Дмитрий Буланин, Москва; Санкт-Петербург, 620 с.
  53. Вельфлин, Г. (1930), *Основные понятия истории искусств*, Москва-Ленинград, 259 с.
  54. Вербовецький, Ю. (1997), "Центр княжого володіння: невідомі сторінки виникнення у кінці XVI – початку XVII ст. нового розпланування Збаража та міської фортифікаційної системи", *Збараж – місто в Медоборах*, № 2, с. 2, 4.
  55. Верменич, Я. В. (2004), "Теоретико-методологічні проблеми історії урбаністики" *Укр. істор. журнал*, №3, сс. 21-38.

56. Вечерський, В. (1994), "Про національний стиль в архітектурі України XVII-XVIII ст.", *Архітектурна спадщина України*, № 1, 215 с.
57. Вечерський, В. (2001), *Архітектура й містобудування України доби Гетьманщини (Особливості становлення і розвитку. 1648-1781 рр.): автореф. дис... к-та архітектури: 18.00.01*, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. – Харків, 22 с.
58. Вечерський, В. (2003), *Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць*, Ч. 2, Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури й містобудування, Київ, 560 с.
59. *Великий Скит у Карпатах*, (2013), Т. 1, Манускрипт-Львів, Івано-Франківськ, 726 с.
60. Вечерський, В. (2001), *Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини. Формування, дослідження, охорона*, Головкивархітектура, Київ, 350 с.
61. Вирський, Д. С. (2003), *Великі географічні відкриття*, Енциклопедія історії України: у 10 т., Інститут історії України НАН України, Київ, Наук. думка, Т. 1, с. 468.
62. Виппер, Б. Р. (1966), *Ренессанс. Барокко. Класицизм. Проблема стилей в европейском искусстве XV—XVIII веков*, Наука, Москва, 426 с.
63. Возницький, Б. (1967), "Творчість українського художника Іова Кондзелевича", *Львівська картинна галерея: Виставки. Знахідки, Дослідження*, Львів, сс.45-57.
64. *Всеобщая история искусств*, (1962), Т 3, Искусство, Москва, сс. 152-153.
65. Вуйцик, В. (2004), "Василіанський монастир у Хрестинополі та архітектор Йоган Зельнер", *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*, № 14, сс. 228-237.
66. Вуйцик, О.І. (2009), "Розвиток сентиментального (ностальгійного) туризму в Україні", *Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії*. Зб. наук. пр., За ред. І.В.Смаля, Вип. 3, МІЛАНІК, Ніжин, сс. 40-46.

67. Гаврилів, Б., Миронюк, І., Угорчак, Ю. (2011), *Вшанування пам'яті "Руської трійци"*, Ів-Франківськ, 170 с.
68. Горбик, О.О. (2003), "Дуалізм українського бароко: православне національне українське бароко та європейсько-католицьке колоніальне бароко на території України", *Українська академія мистецтва: Зб. наук. пр.*, Вип. 10, Тов. "ДІА", Київ, сс. 204-215.
69. Гошко, Т. (2002), *Нариси з історії Магдебурзького права в Україні XIV-поч. XVII ст.*, Афіша, Львів, 253 с.
70. Грабовецький, В. (1992), *Нариси історії Прикарпаття XVI–XVII ст.: у 3 т.*, Т.1, Івано-Франківськ, сс. 204-205.
71. Грабовецький, В. (1997), *Історія Калуша: з найдавніших часів до початку XX ст.*, Відродження, Дрогобич, 224 с.
72. Грабовецький, В. (1999), *Історія Івано-Франківська*, Ч.1, Нова Зоря, Івано-Франківськ, 301 с.
73. Грабовецький, В. (2004), *Скит Манявський*, Галичина: проблеми середньовічної історії, Івано-Франківськ : «Плай», сс. 208-214.
74. Груза, И. (1972), *Теория города*, Стройиздат, Москва, сс. 18-27.
75. Грушевський, М. (1991-1992), *Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн.*, Т.8, Наукова Думка, Київ, 640 с.
76. Гуссерль, Э. (1991), "Идея феноменологии", *Ступени*, № 3, сс. 198-218.
77. Гутнов, А. Э. (1984), *Эволюция градостроительства*, Москва, сс. 10-45.
78. Дасса, Ф. (2002), *Барокко. Архитектура между 1600 и 1750 годами*, Москва, 160 с.
79. Дейчаківський, І. (1997), *Єзупіль*, Івано-Франківськ, 192 с.
80. Дмитриева, С. Л. (2016), "Влияние зодчества итальянского барокко на развитие европейской культовой архитектуры XVII – первой половины XVIII века", *Культурная жизнь Юга России*. Краснодарский государственный институт культуры (Краснодар), №3, сс. 52-55.

81. Долинська, М. (1996), "Ретроспективна метода дослідження забудови середмістя Львова (на прикладі Plateae Ruthenicae)", *Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини*. Збірник наукових праць, Львів, сс. 56-62.
82. Драган, М., Свенціцький, І., Пещанський, В. (1926), *Скит Манявський і Богородчанський іконостас*, Жовква, 58 с.
83. Ернст, Ф. (1919), *Українське мистецтво XVII – XVIII віків*, Криниця, Київ, 32 с.
84. *Європейська хартія міст II: Маніфест нової урбаністики*, (2008), Страсбург, 13 с.
85. Жила, В. (1985), *Збаражчина*. Збірник статей, матеріалів і споминів про Збаразький район у двох томах, 2 Том, Наукове Товариство ім. Шевченка. Укр. архів, Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 523 с.
86. Жукова, О. В. (2006), "Про охорону пам'яток фортифікаційного будівництва України на початку XXI ст.", *Культура та інформаційне суспільство XXI ст.*: Матеріали наук. конф. молодих вчених, ХДАК, Хрків, сс. 62-63.
87. Замки Тернопілля, (2007), *Галицька брама, (травень-червень, №5-6, 48 с.*
88. Захватович, Я. (1956), *Польская архитектура до пол. XIX ст.*, Budownictwo i architektura, Варшава, 32 с.
89. Зимницька, С. (2013), "Проблема зміни віри представниками роду князів Вишневецьких у вітчизняній та зарубіжній історіографії другої пол. XIX – першої пол. XX ст. ", *Наукові записки. Серія "Історичні науки"*, –Вип. 20, сс. 157-163.
90. Ильинская, И. (1984), *Восстановление исторических объектов ландшафтной архитектуры*, Стройиздат, Ленинград, 151 с.
91. *Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область.*(1968), Головна редакція УРЕ АН УРСР, Київ, 980 с.
92. Ісаєвич, Я. (1966), *Братства і їх роль в розвитку української культури XVI – XVII ст.*, Наук. думка, Київ, 249 с.

93. *Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область*, (1970), Головна редакція УРЕ АН УРСР, Київ, 745 с.
94. *Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область*, (1973), Головна редакція УРЕ АН УРСР, Київ, 682 с.
95. *Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область*, (1973), Головна редакція УРЕ АН УРСР, Київ, 370 с.
96. *Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область*, (1971), Головна редакція УРЕ АН УРСР, Київ, 639 с.
97. Каплінська, М. В. (2015), *Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури*, Львів, 157 с.
98. Квятковський, Л. (2013), "Архітектура замку в Чернелиці", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*. Зб. наук. праць за результ. IV міжнародної конференції молодих науковців, Вип. 4, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс. 76-81.
99. Кепін, Д. (1999), "Зарубіжний досвід популяризації пам'яток первісної археології та його використання для потреб туризму в Україні", *Туристично-краєзнавчі дослідження*, Вип. 2, Київ, сс.540-551.
100. Кириченко, Ю. М. (2011), "Поширення магдебурзького права та його особливості в містах України", *Форум права*, № 4, сс. 361-366.
101. Клименко, В.А., Чубур, Н.В. (2013) *Історія сучасного світу*, Навчально-методичний посібник, Київ, Центр учбової літератури, сс. 6-15.
102. Ковальчик, Є. (1991), "Пізньюбарокові магнатські резиденції на Волині та Львівщині", *Українське бароко та європейський контекст*, Київ, сс. 50-63.
103. Коломиєць, М. (1996), *Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах*, Брошнів, 265 с.
104. Колосок, Б. В. (1991), "Архітектура Луцька періоду барокко", *Українське бароко та європейський контекст*, Київ, сс. 30-45.

105. Компан, О. С. (1963), *Міста України в другій пол. XVII ст.*, Вид. АН УРСР, Київ, 388 с.
106. Кондель-Пермінова, Н. (2008), "Інтеграція пам'яток архітектури та містобудування у сучасний соціокультурний контекст", *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. пр. ІПСМ АМУ*, Вип. 5, Київ, сс. 94-110.
107. *Консервація і реставрація пам'яток архітектури. Методичний посібник*, (1996), Київ-Львів, 586 с.
108. Кордуба, М. (1941), *Історія Холмищини і Підляшшя*, Краків, 123 с.
109. Королько, А. (2010), *Покуття. Історико-етнографічний нарис*, Манускрипт, Львів, 455 с.
110. Коць, М. П. (2000), *Картографія та історія України*. Збірник наукових праць, Видання Львів-Київ-Ньюйорк, 362 с.
111. Кравцов, С. (1991), "Містобудівельні принципи та семантика деяких міст Галичини", *Українське бароко та європейський контекст*, Київ, сс. 45-50.
112. Кравцов, С.Р. (1993), *Принципы регулярного градостроительства Галичины XIV-XVII веков: дисерт. к-та архитектуры: 18.00.01*, Всесоюзный научно-исследовательский институт теории архитектуры и градостроительства (ВНИИТАГ), Москва, 221 с.
113. Кравцов С. Івано-Франківськ. Історико-архітектурний нарис. Звіт про НДР. – НТШ у Львові, 1992. – 21с.
114. Крип'якевич, І. П. (1991), *Історичні проходи по Львові*, Каменярь, Львів, 167 с.
115. Кушніренко, М. М. (1996), *Методи передпроектного аналізу в містобудуванні*, КДТУБА, Київ, 110 с.
116. Лаврик, Г. І. (2002), *Основи системного аналізу в архітектурних дослідженнях і проектуванні*, КНУБА, Київ, 140 с.
117. Лавров, В. А. (1977), *Развитие планировочной структуры исторически сложившихся городов*, Стройиздат, Москва, сс. 42-78.

118. Лебедев, Г. (1989), "Національна своєрідність архітектури", *Образотворче мистецтво*, №1, сс. 27-29.
119. Ленченко, В. О. (1997), "Архітектура XVI – XVIII ст. в Україні", *Археологія доби укр. Козацтва XVI – XVIII ст.: навч. посібник*, Інститут змісту і методів навчання, Київ, сс. 135-156.
120. Иконников, А. В. (1972), *Архитектура города. Эстетические проблемы композиции*, Москва, сс. 5-12.
121. Лесик, Д. (2007), *Жовква в світлі археологічних досліджень*, Вісник Інституту археології, Вип. 2, сс. 155-163.
122. Лесик, О.В. (1993), *Замки та монастирі України*, Світ, Львів, 173 с.
123. Лившиц, Н.А. (1964), *Искусство XVII века. Италия. Испания. Фландрия. Голландия. Франция. Исторические очерки*, Искусство, Москва, 480 с.
124. Липка, Р., Вуйцик, В. (1987), *Зустріч зі Львовом. Путівник*, Каменярь, Львів, 175 с.
125. Лисицкий, А. В. (2004), *Культурное наследие как ресурс устойчивого развития: дис. ... канд. культурологи*, Москва, 166 с.
126. Литвинов, А. І., Смоляк, О. М. (2006), "Методологічні проблеми адаптації і збереження історичної забудови міст Поділля", *Містобудування та терит. планув.*, Вип. 23, сс. 138-146.
127. Лібман, М. Я. (1991), "Деякі особливості архітектури барокко в Середній та Східній Європі", *Українське бароко та європейський контекст*, Київ, сс. 23-30.
128. Логвин, Г. Н. (1991), "Українське бароко в контексті європейського мистецтва", *Українське бароко та європейський контекст*, Наукова думка, Київ, сс. 10-23.
129. Лозинський, Р. (2005), "Урбанізація Галичини у часі і просторі", *І*, №36, Львів, сс. 2-6.
130. Лукомська, З. (2016), "Представлення цінності ландшафтної складової історичних барокових міст Західної України у сучасному міському

- середовищі" *Жовква крізь століття*. Випуск IV. Львів: «Растр-7» сс. 50-60.
- 131.** Лукомська, З. (2016), "Символічне ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці)", *Памятки Тустані в контексті освоєння карпат у доісторичну добу та в середньовіччі: проблеми їх збереження та використання*. III міжнародна наукова конференція: Збірник тез, Львів, сс. 150-152.
- 132.** Лукомська, З. (2004), "Втілення принципів європейського містобудування XVI – XVII ст. при закладенні міста Івано-Франківська", *Науковий вісник, ЛДЛУ*, Випуск 14.4, Львів, сс. 27-34.
- 133.** Лукомська, З. (2004), "Місто Івано-Франківськ – історія і сучасність", *Вісник НУ "Львівська політехніка". Архітектура*, № 505, Львів, сс. 197-201.
- 134.** Лукомська, З. (2005), "Збереження та пристосування елементів історико-архітектурної спадщини. (На прикладі історичного центру м. Івано-Франківська)", *Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Святогірськ, 25-27 травня 2005р.*, Слов'янськ, сс. 84-89.
- 135.** Лукомська, З. (2009), "Моделювання розвитку розпланувано-композиційної структури середмістя (на прикладі міста Івано-Франківська)", *Проблеми теорії і історії архітектури України. Сборник научных трудов*, Випуск 9, Одеса, сс. 82-88.
- 136.** Лукомська, З. (2010-2011), "Палац Потоцьких у місті Івано-Франківську", *Українознавчі студії: наук.-теорет. журнал інституту українознавства при Прикарпатському університеті*, 11-12, Івано-Франківськ, сс. 397-406.
- 137.** Лукомська, З. (2011), "Екскурсійний маршрут на території історичного центру міста Івано-Франківська", *Туризмознавство: наукові та практичні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 вересня 2011р.)*, Факел, Івано-Франківськ, сс. 169-175.

138. Лукомська, З. (2011), "Івано-Франківськ: силует міста, його смислове навантаження в минулому і сьогодні", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, № 716 : Архітектура. Ландшафт дахів історичного центру міста: проблеми збереження і регенерації, сс. 149-152.
139. Лукомська, З. (2011), "Пристосування колишнього палацу Потоцьких у місті Івано-Франківську під музейно-виставковий комплекс", *Проблеми розвитку міського середовища: Наук-техн. Збірник*, Вип. 5-6, НАУ, Київ, сс.144-155.
140. Лукомська, З. (2014), "Концепція програми регенерації історичного ядра міста Івано-Франківська", *Українознавчі студії: наук.-теорет. журнал інституту українознавства при Прикарпатському університеті*, Вип. 16, Івано-Франківськ, сс. 397-406.
141. Лукомська, З. (2014), "Особливості пристосування цінних історичних палацових комплексів (на прикладі палацу Потоцьких XVII – XVIII ст. У Івано-Франківську)", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип. 3, КНУБА, сс. 32-42.
142. Лукомська, З. (2014), "Стратегія регенерації середовища історичного містобудівного комплексу (на прикладі міста Івано-Франківська)", *Проблеми розвитку міського середовища: наук.-техн.зб*, Вип.1 (11), НАУ, Київ, сс. 79-92.
143. Лукомська, З. (2017), "Містобудівна спадщина Івано-Франківської області XVII – XVIII ст. ", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип. 13, Київ, сс. 230-247.
144. Лукомська, З. (2015), "Об'єкти містобудівної спадщини XVII – XVIII ст. на території Івано-Франківської області. Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій", *Зб. наук. праць за результ. VII міжнародної конференції молодих науковців*, Вип. 7, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс.172-186.

145. Лукомська, З. (2015), "Особливості історико – містобудівного розвитку міста Стрия", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 38, КНУБА, Київ, сс. 334-342.
146. Лукомська, З. (2015), "Реалізація барокових містобудівних традицій на прикладі міста Микулинців", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"* : Архітектура, № 836, сс. 189-196.
147. Лукомська, З. (2017), Інтердисциплінарний підхід пошуку шляхів дослідження цінних історичних комплексів, *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, КНУБА, Вип. 49, Київ, сс. 330-343.
148. Лукомська, З. (2017), Історичні містобудівні комплекси XVII – XVIII ст. у сучасній об'ємно-розпланувальній структурі міст Тернопільщини, *Науковий вісник будівництва, ХНУБА*, Вип. 4 (90), Харків, сс.42-48.
149. Лукомська, З. (2016), "Шляхи збереження історичних оборонних споруд XVII – XVIII ст. на території Західної України", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 45, КНУБА, Київ, сс. 75-87.
150. Лукомська, З. (2017), "Історична фортеця Окопи Святої Трійці на Тернопільщині", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, № 836 : Архітектура, сс. 189-196.
151. Лукомська, З. (2017), "Методика ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці)", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип.10, КНУБА, сс. 197-204.
152. Лукомська, З. (2017), "Розпланувально-просторова структура історичного міста Єзуполя періоду XVII ст.", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 47, КНУБА, Київ, сс.116-125.
153. Лукомська, З., Баб'як, Н. (2014), "Інтерактивний музей Станіславівських фортифікацій", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації*

- історичних фортифікацій. Зб. наук. праць за заг. ред. М. Бевза, Число 6, "Растр-7", Львів, сс. 48-53.*
- 154.** Лукомська, З., Баб'як, Н. (2014), "Інтерактивний музей Станіславівських фортифікацій", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб. наук. праць за результ. V міжнародної конференції молодих науковців*, Вип. 6, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс. 48-53.
- 155.** Лукомська, З., Лукомська, Г. (2013), "Інвентаризація цінної історичної забудови – перший крок до її збереження", *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології*, Вип. 9, Фенікс, Київ, сс. 97-104.
- 156.** Лукомська, З., Малишко, О. (2015), "Містобудівна спадщина Калуша періоду XV – XVIII ст.", *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології*, Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України, Вип. 11, Фенікс, Київ, сс. 183-188.
- 157.** Лукомська, З., Поліщук Л. (2016), "Особливості містобудівного розвитку історичного міста Почаєва", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип.10, КНУБА, сс. 197-204.
- 158.** Бевз М., Лукомська, З. (2017), Замок як туристичний об'єкт: реставраційний та адаптаційний аспекти (на прикладі вибраних замків західної України), *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortification – Сучасні проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*, Число 9, Chelm – Львів, сс.34-46.
- 159.** Лукомська, З., Прокопців, П. (2014), "Ознакування історико-архітектурної спадщини колишньої фортеці станіславова (Івано-Франківська)", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб.*

- наук. праць за результат. V міжнародної конференції молодих науковців*,
Вип. 6, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс. 24-33.
- 160.** Лукомський, Г. (1911), "Бароко Українське", *Apollon*, 3, Санкт – Петербург., с. 151.
- 161.** Любащенко, В. (1996), "Зародження реформації. Віросповідна сутність протестантизму", *Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій*, Поліс, Київ, с. 255.
- 162.** Макаров, А. (1994), Світло українського бароко, Мистецтво, Київ, с. 288.
- 163.** Малевич, А. (1984), *Збараж: іст.-краєзн. Нарис*, Каменяр, Львів, 46 с.
- 164.** Маркузон, В.Ф., (1969), "Архитектура Италии конца XVI – начала XIX в.", *Всеобщая история архитектуры*, Том VII., Стройиздат, Москва. с. 612.
- 165.** Мартинів, Ю. (2014), "Формування архітектурного комплексу Почаївської Лаври В 1831-1920 рр.", *Історія. Вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*, №1 (127), Тернопіль, сс. 150-154.
- 166.** Мартинів, Ю. І. (2013), "Діяльність Почаївської Лаври по збереженню пам'яток історико-культурної спадщини", *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*, Сер.: Історичні науки, Вип. 3.35, сс. 71-75.
- 167.** Мартинів, Ю. І. (2013), "Почаївський монастир у XVII — початку XVIII століття", *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*, Сер.: Історичні науки, Вип. 3.34, сс. 53-57.
- 168.** Мацюк, О. (2009), *Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки*, 2-ге вид., випр. і доп., Центр Європи, Львів, 200 с.
- 169.** Микулина, Е. М. (1983), *Исторические ландшафты в градостроительном проектировании: учебное пособ*, Изд-во МАРХИ, Москва, 106 с.
- 170.** Михайлишин, О.Л. (2002), "Містобудівні особливості локалізації палацово-паркових ансамблів Волині у другій половині XVIII – першій половині XIX століття", *Архітектурна спадщина України. Традиції та*

- новаторство у містобудуванні України, за ред. В. Тимофієнка, Вип. 5, НДІТІАМ, Київ, сс. 247-269.*
- 171.** Михайлишин, О.Л. (2013), *Архітектура і містобудування Західної Волині 1921 – 1939 рр. Монографія*, Дятлик М., Рівне, 352 с.
- 172.** Михайловський, Е.В. (1971), *Реставрація пам'яток архітектури. Розвиття теоретических концепцій*, Строиздат, Москва, 190 с.
- 173.** Могитич, І. (1996), "Проблеми збереження традиційної архітектурної спадщини", *Вісник Укрзахідпроектреставрація*, № 4, Укрзахідпроектреставрація, Львів, сс. 17-18.
- 174.** Могитич, І. Р. (1987), "Оборонні споруди. Дзвінниці", *Народна архітектура Укр. Карпат XV – XX ст.*, Наук. Думка, Київ, сс. 181-194.
- 175.** Могитич, Р.І. (2006), "Урбаністичне середовище Львова у XVI –другій половині XVII ст.", *Вісник Укрзахідпроектреставрація*, Ч. 16, інститут «Укрзахідпроектреставрація», Львів, сс. 20-38.
- 176.** Навроцький, В. (1884), *Етнографічні і географічні уривки. Місто Калуш. Твори видані посмертно з портретом и жит'єписом*, Академічне Братство, Львів, 125 с.
- 177.** Нагірний, В. (1997), "Чернелицький замок", *Матеріали III Прикарпатської історико-краєзнавчої наукової конференції*, Коломия, сс. 38-39.
- 178.** *Нариси історії архітектури Української РСР (До жовтневий період)*, (1957), Редкол.: Г. В. Головка та ін., Держбудвидав УРСР, Київ, 560 с.
- 179.** *Наукове обґрунтування організації історико-архітектурного заповідника в центральній частині міста Бережани Тернопільської області (керівник роботи Бевз М.)*, (1999), НДР. НУЛП, НДЛ. 104, Львів, 60 с.
- 180.** Нельговский, Ю. А. (1979), "Некоторые особенности замков Подольских земель Украины XVI – нач. XVII вв.", *Архитектурное наследство*, Вып. 27, Стройиздат, Москва, сс. 89-96.

181. Нельговський Ю. А., Годованюк, Е. М. (1986), "Каменные замки Западной Украины конца XVI – первой пол. XVII ст.", *Архитектурное наследство*, №. 34, Стройиздат, Москва, сс. 125-133.
182. Нельговський, Ю. (1997), "Замок князів Збараських", *Вісник історії краю*, № 2, с. 4.
183. Нельговський, Ю. (1986), *Каменные замки Западной Украины конца XVI – первой пол. XVII ст.* Архитектурное наследство, Вып. 34, Москва: Стройиздат, сс. 125-133.
184. Нельговський, Ю. П. (1983), "Ренесанс в архітектурі України XVI – перш. пол. XVII ст.", *Укр. мистецтво в міжнародних зв'язках*, Наук. думка, Київ, сс. 42-53.
185. Никифорова, Л. В. (2001), *Феномен дворца в художественной культуре западноевропейского барокко: автореф.: дис. ... канд. культурол. наук*, Санкт-Петербург, с 23.
186. Оконченко, І., Оконченко О., (2005), "Жовква. Укріплення", *І*, №36, Львів, сс. 4-7.
187. Оконченко, О. М. (2014), "Объемно-пространственная структура бастионных замков Западной Украины", *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences Wien*, № 9–10, "East West", Vienna, сс. 3-7.
188. Олійник, О. (1994), "Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом", *Архітектурна спадщини України. Маловивчені проблеми історії архітектури і містобудування*, За ред. В. Тимофієнка, Вип. 1, Київ, сс. 57-75.
189. Олійник, О. П. (2014), *Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні (Проект)*, Архитектура и престиж, Середняк Т.К., Київ, 134 с.
190. Омельчук, Б. А. (2013), "Шляхетські замки західного поділля у світлі архітектурно-археологічних досліджень", *Вісник Національного*

- університету "Львівська політехніка". *Держава та армія*, № 752, сс. 30-34.
- 191.** Опис Вишневецького замку. [Вміщений у Інвентарі маєностей князів Вишневецьких, що знаходилися у Кременецькому і Летичівському повітах Волинського і Подільського воєводств]. 1748 р.– ІР НБУВ, ф.1, с.150.
- 192.** *Охорона культурної спадщини в Україні: Зб. нормативних документів*, ХІК, (2003), Київ, с. 5, 21, 33.
- 193.** *Охорона культурної спадщини: Зб. міжнародних документів.*, (2002), АртЕк, Київ, с. 21, 27.
- 194.** *Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР*,(1985), Киев, 334 с.
- 195.** Патон, Б. Є. (2001), *Історія української культури: у 5 т.*, Т. 2, Наукова думка, Київ, 848 с.
- 196.** Паньків Б. (1982), Міста і містечка Галицької землі, *Жовтень*, № 9, 96 с.
- 197.** Петришин, Г. П. (1996), "До питання формування мережі міст України XIV – XIX ст.", *Арх. спадщина України*, Вип. 3, ч. 2, сс. 56-88.
- 198.** Петришин, Г. П. (1998), "Кількісні та якісні характеристики урбанізаційного процесу Галичини в контексті України та Польщі в період Ренесансу", *Вісник ДУ "ЛІП". "Архітектура"*, № 358, Львів, сс. 14-21.
- 199.** Петришин, Г. П. (2006), *Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., які навчаються за напрямом «Архітектура»*,: Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», Львів, 212 с.
- 200.** Петришин, Г. П. (2006), *Карта Ф. фон Міга" (1779-1782рр.) як джерело до містознавства Галичини*, НУ "Львівська політехніка", Львів, 292 с.
- 201.** Полек, В. (1994), *Майданами та вулицями Івано-Франківська*, "Світло і тінь", Львів, 90 с.
- 202.** Підставка, Р. (2015), *До питання спорудження замкового палацу Язловця: іконографічна ретроспектива*, Археологія і фортифікація України. V 233

- Всеукраїнська наук.-практ. конф. приурочена 125-й річниці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Кам'янець-Подільський: «Медобори- 2006», сс. 188-192.
- 203.** Підставка, Р. (2010), "Язловець – ключ Поділля", Відлуння віків, № 2(13), сс. 65-69.
- 204.** Підставка, Р. (2014), "Замок у Вишнівці: історія виникнення, становлення та локалізації", *Historical and Cultural Studies*, Volume 1, № 1, сс. 69-76.
- 205.** Підставка, Р., Рибчинський, О. (2013), *Язловець – 640. Історія, архітектура, туризм*, Вид.: Лібра terra, Тернопіль, 128 с.
- 206.** Пламеницька, О. (2011), "Деякі аспекти хронології та типології Бережанського замку в контексті формування урбаністичної системи міста", *Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці*, № 18, Київ, сс. 257-270.
- 207.** Пляшко Л. А. (1980), *Подорож до міста XVIII ст.*, Наукова думка, Київ, 155с.
- 208.** Посацький, Б. С. (1985), *Реконструкція сформованих міст*, Львів, 75 с.
- 209.** Прибега, Л. (2012), "Музеефікація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини: (Методологічний аспект)", *Українська академія мистецтва*, Вип. 19, сс. 159–166.
- 210.** Прибега, Л. В. (2004), "Історичне середовище як пам'яткоохоронна категорія", *Українська академія мистецтва*, Вип. 11, сс. 177-185.
- 211.** Процак, Р. (1997), "Тасмниці Калуської землі. Про походження назв населених пунктів Калущини", *Дзвони Підгір'я*, 2 серпня, с. 2.
- 212.** Ремешило-Рибчинська, О.І. (2007), "Архітектура магнатських резиденцій XVII–XVIII ст. і специфіка їх просторового наповнення (на прикладі палацово-паркового комплексу в с. Підгірці)", *Вісник НУ "ЛП"*, *Архітектура*, сс.146-153.
- 213.** Рибчинський, О. (2010), "З історії Збараської ратуші", *Народне слово*, 19 березня, С. 2.

- 214.** Рибчинський, О. В. (2004), "Ідеологічне підґрунтя формування архітектури ратуш в містах Галичини", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, *Архітектура*, № 505, сс. 146-149.
- 215.** Рибчинський, О.В. (2001), "Архітектура забудови ринкових площ міст та містечок Галичини кінця XVIII – початку XX століття", *Збірник НУ "Львівська політехніка"*, "Архітектура", НУ "Львівська політехніка", № 429, Львів, сс.174-177.
- 216.** Рибчинський, О.В. (2008), "Архітектура бароко (XVII – XVIII ст.)", *Архітектура. Архітектура Львова: час і стилі. XIII – XXI ст.*», Центр Європи, Львів, сс.127-160.
- 217.** Рибчинський, О.В. (2009), "Ринкові площі як головний публічний простір Галицького міста", *Містобудування та територіальне планування: Науково-технічний збірник*, Вип. 33, КНУБА, Київ, сс. 364-37.
- 218.** Рибчинський, О.В. (2015), "Розвиток планувальної структури Червонограда (Кристинополя) протягом XVII – початку XXI ст.", *Містобудування та територіальне планування*, № 55 КНУБА, Київ, сс. 343-349.
- 219.** Ричков, П. (1993), *Україніка в збірках Австрії. Бібліотеки, архіви, музеї: Попередній довідник*, Київ, 48 с.
- 220.** Ричков, П. А. "Українська архітектурна спадщина товариства Ісуса. Коротка антологія", *Архітектурна спадщина України. Традиції та новаторство у містобудуванні України*, за ред. В. Тимофієнка, Вип. 5, НДІТІАМ, Київ, сс.169-195.
- 221.** Ричков, П. А. (1992), "Місто-фортеця Броди – пам'ятка містобудівного мистецтва", *Тези доп. наук.-техн. конф., присвяченої 70-річчю УІВГ*, УІВГ, Рівне, сс.58-59.
- 222.** Ричков, П. А. (1996), *Ринкові площі*, Пам'ятки України, № 2, сс. 28-31.
- 223.** Ричков, П. А. (1993), *Градостроительное искусство Западной Украины XV-XIX вв.: дис. д-ра архитектуры*, НИИТИАГ, Москва, 819 с.

224. Ричков, П. А. (1994), "Містобудівне мистецтво України в контексті магдебурзького права", *Міське самоврядування: історія та сучасність*, Рівне, 1994.
225. Ричков, П. А. (1996), "Градостроительная эволюция Станислава в XVII-XIX веках", *Архитектурное наследие*, Вып. 41, Москва, сс. 81-89.
226. Ричков, П. А. (2008), "Олицький замок Радзівілів", *Мистецька світлиця*, №9, Рівне, сс. 237-250.
227. Ричков, П.А., Луц, В. Д. (2000), *Почаївська Свято-Успенська Лавра*, Техніка, Київ, 136 с.
228. Родічкіна, О. (2015), *Старовинні маєтки України = The Old Estates of Ukraine: Книга-альбом*, Мистецтво, Київ, 384 с.
229. Ротенберг, Е. И. (1971), *Западноевропейское искусство XVII века*, Вып. 4, «Искусство», серия «Памятники мирового искусства», Москва, 520 с.
230. Рудницький, А. М. (1971), *Розвиток міст західних областей УРСР та їх соціалістична реконструкція: Учбовий посібник для студентів архітектурної спеціальності Львівського політехнічного інституту*, Львів, 56 с.
231. Рудницький, А.М. (1974), *Архітектурна композиція у містобудівництві. /Нарис теорії/: Конспект лекцій для студентів архітектурного факультету ЛПИ*, Львів, 58 с.
232. Русяєва, М. (2004), "Бучацька ратуша (1751 р., Тернопільщина)", *100 найвідоміших шедеврів України*, Автограф, Київ, сс. 387-390.
233. Рымашевский, Б., Борусевич, В. (1990), "Реконструкционные и реставрационные проблемы старых городов Польши", *Архитектурно-историческая среда*, Стройиздат, Москва, сс. 223-401.
234. Рычков, П. А. (1993), *Градостроительное искусство Западной Украины XV – XIX веков: Автореф. дис. на соиск. научн. степени докт. арх.*, Москва, 32 с.

235. Рычков, П. А. (1996), "Градостроительная эволюция Станислава в XVII-XIX веках", *Архитектурное наследство*, Вып. 41, Стройиздат, Москва, сс. 81-89.
236. Саваренская, Т. Ф. (1984), *История градостроительного искусства. Рабовладельческий и феодальный периоды : Учебник для вузов*, Москва, с. 376.
237. Саваренская, Т. Ф. (1987), *Западноевропейское градостроительство XVII – XIX веков*, Москва, сс. 65-68.
238. Савин, А. Н. (1930), *Век Людовика XIV*, Государственное издательство, Москва, 248 с.
239. Сафонова, Т. (2013), "Элементы архітектурно-археологічних пам'яток в дизайні міського середовища", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій: зб. наук. пр. за результатами 4-ї міжнародної конференції молодих науковців*, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс. 128-133.
240. Сенюк, Б. (2007), *Гвіздець – місто. Історія Гвіздця і межівних сіл*, Івано-Франківськ, 240 с.
241. Сим, Н.М. (2014), *Архитектура Южной Испании эпохи барокко. Проблема сложения национального стиля: автореф.: дис. ... канд. искусствоведения*, Москва, 240 с.
242. Сіреджук, П. (2011), "Відомі й невідомі сторінки скрижалей Манявського Скиту", *Карпати: людина, етнос, цивілізація*, Вип. 3, Івано-Франківськ, сс. 27-34.
243. Січинський, В. (1949), *Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І)*, Т. 3, Мюнхен, Нью-Йорк, сс. 809-810.
244. Скочиляс, І. (1990), "Окопи Святої Трійці: історія села", *Надзбручанська правда*, 14, 21 квітня, 5, 19 травня.
245. Скочиляс, І. (1990), "План фортеці Окопів Святої Трійці", *Надзбручанська правда*, 25 травня, с.1.

246. Скрипник, Г. (2011), *Історія українського мистецтва: у 5 т.*, НАН України, 1-90 ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, т.3, Київ, 1088 с.
247. Славчук, Ю. "Микулинці" (1983), *Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний історико-мемуарний збірник: В III т.*, Т. III, Друкарня ОО. Василян, Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, сс. 301-309.
248. Слободян, В. (2001), "Контрреформація і українське християнство", *II Історія релігії в Україні : у 10 т.*, Т. 4 : Католицизм, сс. 79-91.
249. Смеречанський, Р., Каглян, О., Миронюк, І., Никифорок, В. (2014), *Віків минулих твердь*, Лілея-НВ, Івано-Франківськ, 198 с.
250. Собчук, В. (2008), "Почаїв", *Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т.*, редкол.: Г. Яворський та ін., Т. 3, Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», Тернопіль, сс. 126-127.
251. Стасюк, О. (2000), "До проблеми інвентаризації пам'яток архітектури", *Региональные проблемы архитектуры и градостроительства*, №2, Одесса, сс. 143-151.
252. Тарас, В. (2016), "Барокові сади Галичини: Етапи розвитку та типи ландшафтно-планувальних укладів барокових садів Галичини", *Народознавчі зошити*, № 4 (130), сс. 949-974.
253. Тимофієнко, В. (2004), "Охорона культурної спадщини та проблеми забудови центрів сучасних міст", *Художня культура. Актуальні проблеми*, Вип. 1, Муз. Україна, Київ, сс. 91-106.
254. Тимофієнко, В. І. (1995), *Енциклопедія архітектурної спадщини України: Темат. словник*, УАА, Київ, 365 с.
255. Тимочко, Н. О. (2005), *Економічна історія України: Навч. посіб*, КНЕУ, Київ, 204 с.
256. Толкачова, Н. (2010), "Звичаєве право України: особливості розвитку", *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, Вип. 85, сс. 105-113.

257. Томан, Р. (2000), *Барокко: Архитектура. Скульптура. Живопись*, пер. А. Михайлова [и др.], Konemann Verlagsgesellschaft mbH, Кельн, 504 с.
258. Топилко, С. (1999), "До питання розпланування ренесансних містечок Галичини", *Вісник ДУ "Львівська політехніка", "Архітектура"*, № 379, Львів, сс.190-198.
259. Топилко, С. (1999), "Методика мірничого аналізу ренесансних містечок Галичини", *Вісник ДУ "Львівська політехніка", "Архітектура"*, № 375, Львів, сс.217-219.
260. Топилко, С. (2001), "Закладення та творення просторового укладу ренесансних містечок в Галичині", *Вісник НУ "Львівська політехніка", "Архітектура"*, № 439, Львів, сс.285-291.
261. Топилко, С. (2001), "Методологічна послідовність дослідження мілих міст і містечок Галичини, закладених у період Ренесансу", *Науково-технічний збірник КНУБА "Містобудування та територіальне планування"*, Вип. №10, КНУБА, Київ, сс.218-222.
262. Топилко, С. І. (2003), *Архітектурно-планувальна структура містечок Галичини, закладених у другій половині XVI-XVII століттях: Автореф. дис... канд. архітектури: 18.00.01*, Національний ун-т "Львівська політехніка", Львів, 18 с.
263. Топилко, С. І. (2011), *Композиційно-просторова організація містечок Галичини, закладених у другій половині XVI–XVII ст.*, сс. 293-300.
264. Тронько, П.Т. (голова редколегії) (1968), *Історія міст і сіл Української РСР. В 26-ти т.*, Том 3, Головна редакція Української советської енциклопедії АН УРСР, Львівська область, 979 с.
265. Тюрменко, І. І., Горбул, О. Д. (2004), *Феномен українського бароко. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб.*, Центр навчальної літератури, Київ, 368 с.

266. Углик, І. (2015), "Этнокультурный фактор в организации предметной среды культуры шляхты белорусских земель XVIII в.", *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, ХДАДМ, Вип. 1, сс.73-76.
267. Ульріх фон Вердум (1983), "Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672...через королівство польське...", *Жовтень*, №№ 9-10, с.100.
268. Ульріх фон Вердум (1983), "Щоденник", *Жовтень*, № 10, с. 100.
269. Фархутдинова, С.Г. (2005), *Диалогическая природа культуры барокко: автореф. дис. ... канд. культурологши*, Нижневартовск, 143 с.
270. Федорів, Т., Мандрик, О. (2011), *Збараж: погляд крізь віки. Іст.-краєзн. нарис*, Рушник, Збараж, 116 с.
271. Федункив, З. (2015), "Эволюция оборонительных сооружений бастионных регулярных замков Западной Украины", *Вопросы истории фортификации. Альманах*, № 5, Изд.: Остров, сс.15-28.
272. Федунків, З. (2005), "Замок і палац у Маріямполі", *Краєзнавець Прикарпаття*, № 5, Івано-Франківськ, сс. 38-41.
273. Федунків, З. (2008), "Таємниці Маріямпільської твердині", *Галичина*, Івано-Франківськ, 17 – 23 квітня. с. 15.
274. Федунків, З. (2015), "Оборонні об'єкти Богородчан: історія і фортифікаційно-планувальні особливості", *Краєзнавець Прикарпаття*, №1, Івано-Франківськ, с. 27.
275. Федунків, З.Б. (2015), "Замок і міські укріплення м. Калуша XVI – XVIII ст. в світлі історичних та картографічних джерел", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць*, За заг. ред. М.В. Бевза, Ч. 7, «Растр», Львів, сс. 297-305.
276. Федунків, З.Б. (2015), "Локалізація замку і міських укріплень м. Калуш XVI–XVIII ст. за історичними та картографічними матеріалами", *Праці Центру пам'яткознавства. Збірник наукових праць*, №27, Київ, сс. 278-290.

277. Федунків, З.Б. (2015), "Теоретична реконструкція Чернелицького замку", *Пам'ятки України. Історія та культура. Науково-популярний ілюстрований журнал*, №7-9 (215-217) (липень-вересень), сс. 12-25.
278. Федунків, З.Б. (2016), "Еволюція оборонних укріплень бастіонних регулярних замків Західної України", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-технічний збірник*, Відпов. ред. М. М. Дьомін, Вип. №43: у 2-х частинах, Ч. 1, КНУБА, Київ, сс. 332-342.
279. Хіхляч, Б. М. (2009), "Архітектура василіанських монастирів Поділля XVIII століття", *Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр.*, Вип. 16, сс. 65-78.
280. Целевич, Ю. (1887), *Історія скиту Манявського*, Львів,
281. Челебі, Е. (1980), "Опис фортеці Збараж", *Збаражчина: зб. ст., матеріалів і споминів*, ред. В. Жила, Т. 1, Нью-Йорк–Торонто, сс. 177-178.
282. Черкасова, Е. (2013), "Методика виявлення показателів інтегрованої оцінки культурного насліддя історических городских центрів на основі аналізу факторів еволюції історических городів і населених місць", *Досвід та перспективи розвитку міст України*, Вип. 24, сс. 144-154.
283. Черкес, Б. С., Юрик, Я. М. (2013) "Методологічні основи дослідження міської ідентичності та її об'єктів-символів", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Архітектура*, № 757, сс. 3-6.
284. Черкес, Б.С. (2008) *Національна ідентичність в архітектурі міста: монографія*, НУ "Львівська політехніка", Львів, 268 с.
285. Чечот, И.Д. (1982) "Барокко как культурологическое понятие: Опыт исследования К. Гурлита", *Барокко в славянских культурах*, Наука, Москва, сс.326-349.
286. *Чешибіси-Єзупіль-Жовтень: Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини*, (1975), Т. I, Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен, с. 766.

287. Чобіт, Д. (1998), *Підгірці: історико-архітектурна перлина України*, Просвіта, Броди, 63 с.
288. Чорненька, Н. (2013), "Ностальгичний туризм як окремий напрям у туризмі: поняття, функції, ознаки", *Вісник львівського університету. Серія географічна*, Випуск 43, Ч. 1, сс. 309-314.
289. Шевченко, Т. М. (2002), "Доми Товариства Ісуса, їх фундатори і благодійники на українських землях Речі Посполитої: 1572-1647", *Етнічна історія народів Європи*, № 13, сс. 86-92.
290. Шиян, Л. (2015), "Вишневецька резиденція в просторовій структурі Вишневця", *Наукові записки НЗ "Замки Тернопілля"*, №5, Збараж, сс. 60-63.
291. Шуази, О. (1937), *История архитектуры: В 2-х т., Т. 2*, Изд-во Всесоюзной академии архитектуры, Москва, 694 с.
292. Якимович, А. (2004), *Новое время. Искусство и культура XVII–XVIII веков*, СПб., 440 с.
293. Якимович, Б. (2014), "Парафіяльний Костел і монастир у м. Городенці Івано-Франківської області", *Україна та українці: події далекі і близькі. Вибрані праці*, Львівський національний університет ім. І. Франка, Львів, сс.130-137.
294. Якшин, А. М. (1979), *Графоаналитический метод в градостроительных исследованиях и проектировании*, Москва, сс. 3-5.
295. Яргина, З. (1984), *Градостроительный анализ*, "Стройиздат", Москва, 239 с.
296. Яргина, З. (1986), *Основы теории градостроительства*, Москва, сс. 138-159.
297. Ясінський, М. (2014), "Основні чинники, що негативно впливають на зміну житлової забудови історичних ареалів малих міст", *Проблеми розвитку міського середовища*, Вип.2 (12), сс. 57-66.

298. "Splendeurs de Versailles et de ses jardins", (1998), Preface de Paul-Louis Tenailon, Pans, 133 p.
299. Adamczyk, J. L. *Fortyfikacje stałe na polskim przedmurzu od połowy XV do końca XVII wieku*, (2004), Politechnika Świętokrzyska, 249 s.
300. Aftanazi, R. *Materiały do dziejów Rezydencji*, (1990), T. VII A, Warszawa, 114 s.
301. Aftanazy, R. (1995), "Mikulińce. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej", *Województwo ruskie. Ziemia Halicka i Lwowska: w 7 t., t.7*, Zakład Narodowy imienia Ossolinskich. Wydawnictwo, Wrocław– Warszawa – Kraków, ss.116-123.
302. *Akta grodzkie i ziemskie*, (1863-1935), w 25 t., T. 12, Lwów, 564 s.
303. Baliński, M., Lipiński, T. (1885), *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statycznym*, T. II, Warszawa, 986 s.
304. Barącz, S. (1855), *Pamiętnik dziejów polskich: z aktów urzędowych lwowskich i rękopisów*, Lwów, 235 s.
305. Barącz, S. (1858), *Pamiętnik miasta Stanisławowa*, Lwów, 191 s.
306. Barącz, S. (1862), *Pamiętniki Jazłowieckie*, Lwów, 140 s.
307. Barącz, S. (1865), *Wolne miasto handlowe Brody*, Lwów: Druk. Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 197s.
308. Benevolo, L. (1980), *The History of the City*, Cambridge., p.1011
309. Betlej, A. (2010), *Sibi, deo, posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku*, Kraków, ss.50-52.
310. Bevz, M., Okonchenko, O. (2015), *Zamek w Brodach: fazy rozwojowe fortyfikacji*, *Budownictwo i Architektura*, 14 (4), ss. 5-18.
311. Blunt, A. (1977), *Art and Architecture in France, 1500-1700*, Penguin books, Harmondsworth, 471 p.
312. Bernatowicz, T. (1997), *"Entre eventail et étoile". Zwierzynce w osiemnastowiecznej Polsce i ich europejskie związki*. Originalveroeffentlichung in: *barok* 4, № 1, ss. 105-118.
313. Bogdanowski, J. (1988), *Mały słownik terminologiczny dawnej architektury*

obronnej w Polsce, 2 wyd, Kraków, ss.3-88.

- 314.** Bogdanowski, J. (1996), "Problemy rozwojowe miast – twierdz w byłej Galicji", *Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини*, Збірник наукових праць, Львів, pp. 28-32.
- 315.** Brinckmann, A. E, *Die Baukunst des 17 und 18, Jahrhunderts*, s 1.
- 316.** Czernecki, J. (1939), *Mały król na Rusi i jego stolica Krystynopol. Z pamiętnika klasztornego 1766 – 1787*, Księgarnia J. Czernecki, Kraków, 501 s.
- 317.** Czołowski, A. (1890), *Z przeszłości Jezupola i okolicy*, Przewodnik Naukowy i Literacki, Lwów, 162 s.
- 318.** Czołowski, A. (1892), *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*, Teka Konserwatorska Galicyi wschodniej, Lwów, 70 s.
- 319.** Czołowski, A. (1892), *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*, Teka Konserwatorska Galicyi Wschodniej, R.I., Druk. W. Szykowskiego, Lwów, ss. 3-70.
- 320.** Czołowski, A. (1912), *Podhorce*, Sztuka, Lwów, 138 s.
- 321.** Czołowski, A., Janusz, B. (1926) *Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego*, Nakładem Powiatowej Organizacji Narodowej, Tarnopol,
- 322.** d'Alerac E. P. (1699), *Les anecdotes de Pologne ou mémoires secrets du Règne de Jean Sobieski III du Nom*, Amsterdam, 299 s.
- 323.** Dudkiewicz, M., Dąbski, M. (2012), *Historia architektury rezydencjonalnej Lubelszczyzny i towarzysząca jej zieleń komponowana w świetle dawnych wydawnictw*, Acta Sci. Pol., Formatio Circumiectus, 11 (4), ss. 29-38.
- 324.** Dybaś, B. (1998), *Fortece Rzeczypospolitej: Studium z dziejów budowy fortyfikacji stałych w państwie polsko-litewskim w XVII wieku*, Toruń, 381 s.
- 325.** Egli, E. (1959-1962), *Geschichte des Staedtebaues*, T. I-III, Zurich,
- 326.** Finkel, L. (1889), *Okopy św. Trójcy: Dwa epizody z dziejów Polski*, Lwów, 69 s.
- 327.** Freytag (1631) *Architectura militaris nova et aucta, oder neue vermehrte Fortification, von Regular Vestungen, von Irregular Vestungen und Aussen wercken, von praxi offensiva und defensiva*, Leyden, 194 s.

328. Giżycki, F. K. (1829), *Budownictwo zastosowane do potrzeb ziemianina polskiego*, Estr XIX wyd. 2 t. 8, N. Glücksberg, Warszawa, 320 s.
329. Gloger, Z. (1900–1903), *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1-4. Druk P. Laskauera i W. Babickiego, Warszawa, ss. 316, [1], 332, II, 350, 523, [5].
330. Gruszecki, A. (1962), *Bastionowe zamki w Malopolsce*, Warszawa, 320 s.
331. Guerquin, B. (1960), "Zamek Jazłowiecki", *Polska Akademia Nauk. Sekcja Architektury i Urbanistyki. Studia i materiały do Teorii i Historii Arhitektury i Urbanistyki*, T. II, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 165 s.
332. Gutkind, E.A. (1971), *International History of City Development*, New York, 512 s.
333. Hauser, Z. (1998), "Warownia nad Seretem", *Spotkania z zabytkami. Kultura. Tradycje. Pamiatki*, №10, ss. 17-18.
334. Hornung, Z. (1959), "Na śladach działalności artystów francuskich w Polsce", *Teka Komisji Historii Sztuki*, t. 1, Toruń, ss. 250-254.
335. Hornowa, E. (1963), *Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi halickiej w latach 1590-1648*, Opole, 283 s.
336. Janusz, B. (1918), *Zabytki przedhistoryczne Galicji wshodniej*, VI, Lwów, 310 s.
337. Kalinowski, W. (1963), "Miasta polskie w XVI i pierwsezej połowie XVII wieku", *Kwartalnik architektury urbanistyki*, t. VIII, z. 3-4, ss. 167-191.
338. Kalinowski, W. (1966), *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*, skrypt, Toruń, 612 s.
339. Kalinowski, W. (1986), "Rozwój miast w Polsce", *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja*, t. 1, Miasta historyczne, Pod red. W. Kalinowskiego, Arkady, Warszawa, ss. 16-47.
340. Koch, W. (1996), *Style w architekturze, arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*, Warszawa, 528 s.
341. Konopczynski, W. (1991), *Konfederacja Barska*, t. 1, Warszawa, s. 146.
342. *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawniego wojewódstwa ruskiego*,

- (2006), t. 14, Kraków, 582, [2], ss. 28-29.
- 343.** Kowalczyk, J. (1976), "Wille w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII stulecia", *Kwart. Arch. i Urb.*, t. XXI, z. 4, ss. 295-296.
- 344.** Kowalczyk, J. (1994), "Zamość. Citta ideale in Polonia", *Krajobrazy. Studia i materialy*, Warszawa, ss. 48-49.
- 345.** Kowalczyk, J. (1997), *Rezydencje późnobarokowe na Wołyniu*, t. IV, Warszawa, ss. 48-87.
- 346.** *Krajowy raport o stanie zabytków*, (2004), Pracownia Rejestru i Ewidencji Zabytków KOBiDZ, Warszawa,
- 347.** Krasny, P., Ostrowski, J. K. (2009), "Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny Marii i dawny klasztor Misjonarzy w Horodence", *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, cz. I, t. 18, Antykwa, drukarnia «Skleniarz», Kraków, ss. 79-105.
- 348.** Krawcow, S. (1981), Stanisławów w XVII – XVIII w. "Układ przestrzenny i jego symbolika", *Kwartalnik architektury urbanistyki*, ss. 3-19.
- 349.** Krawcow, S. (1983), "O układzie przestrzennym miasta Brody w XVI – XVII w.", *Kwartalnik architektury urbanistyki*, ss. 3-14.
- 350.** Kręglewska-Foksowicz, E. (196), Rydzyna. Urbanistyka i zabytki, Wydawnictwo poznańskie, Poznań, 68 s.
- 351.** Kryczyński, W. (1894), Zamek w Podhorcach, Złoczów.
- 352.** Kryczyński, W. (1914), Pałac podhorecki w roku 1717. Opis podług inwentarza z 1717 roku. Złoczów.
- 353.** Książek, M. (1988), Zagadnienia genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych XVI i XVII wieku w Południowej Małopolsce, Kraków, s. 162.
- 354.** Kubiak, E. (2002), "Koncepcja dworu szlacheckiego a siedziby duchowieństwa", *Dwór polski: zjawisko historyczne i kulturowe*, Red. A. Sieradzka, SHS, Kielce, ss. 113-135.
- 355.** Kulejewska-Topolska, Z. (1964), *Nowe locacje w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII wieku. Studium historyczno-prawne*, Poznań, 143 s.

- 356.** Kusnierz, K. (1983), "Zarys rozwoju przestrzennego Brzeżan w XVI i XVII wieku", *Teka komisji urbanistyki i architektury*, t. XVII, ss. 99-106.
- 357.** Kusnierz, K. (1988), "Zagadnienia kompozycji zabytkowych zespołów urbanistycznych a problemy ich selekcji w procesach rewaloryzacji", *Materiały II Międzynarodowego Sympozjum Konserwacji Zabytków Architektury i urbanistyki*, Kraków, ss. 218-223.
- 358.** Kuśnierz, K. (1993), "Rynek prywatnego miasta w Małopolsce w XVI–XVII wieku. Rozwiązania przestrzenne i funkcjonalne ośrodków gospodarczych", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, Rok XL, nr. 2, Warszawa, ss. 293-301.
- 359.** Kusnierz, K. (2000), "Bieżące problemy ochrony miasta zabytkowego na przykładzie Tarnobrzega", *Studia i materialy*, 25(37), Warszawa, ss. 9-20.
- 360.** Kusnierz, K. (2001), "Problemy rewaloryzacji małego miasta w Małopolsce na przełomie stuleci", *Dziedzictwo kulturowe fundamentem rozwoju cywilizacji. Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska*, praca zb., red. nauk. A. Kadłuczka, Kraków, 2001, ss. 523-525.
- 361.** Laugier, M. (1755), *Essai sur l'architecture*, Paris, ss.34-38.
- 362.** Lavedan, P. (1952), *Histoire de l'Urbanisme*, Vol. 3, Paris, 537 s.
- 363.** Lavedan, P. (1941), *Histoire de L'urbanisme, Renaissance et Temps modernes*, Paris, 383 s.
- 364.** Loziński, W. (1921), *Życie polskie w dawnych wiekach*, Lwów, 218 s.
- 365.** Loziński, W. (1960), *Prawem i Lewem*, t. 2, Warszawa, ss. 92-93.
- 366.** Łukomska, Z. (2011), "Ochrona i adaptacja elementów dziedzictwa architekturno-urbanistycznego (na przykładzie centrum historycznego miasta Iwano-Frankiwska)", *Karta krakowska 2000 – 10 lat później. Praca zbiorowa pod redakcją A. Kadłuczki*, Wydawnictwo PK, Kraków, ss.183-199.
- 367.** Łukomska, Z. (2015), "Transformacja funkcji – nowe życie zabytku. Uzasadnienie wyboru funkcji, do której można przystosować zabytek architektury", *Architectus: pismo Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej*, 1(41), Wrocław, ss. 21-30.

- 368.** Lukomska, Z. (2016), "An interdisciplinary approach focused on finding ways for research of valuable historic complexes", *Current issues in research, conservation and restoration Of historic fortifications*, Вип. 8, Видавництво Львівської політехніки, Chelm – Lviv, pp.141-148.
- 369.** Lukomska, Z. (2016), "Unchanged elements of the hictoric environment in cities of Western Ukraine", *IV / VII Miedzynarodowa konferencja architektura bez granic "Miasto – stolica kultury. Wyzwania i efekty*, 18 – 19 listopada, PW Wydzial Architektury, Wroclaw, ss. 30-31.
- 370.** Lukomska, Z., Lukomska, H. (2013), "Inventory of Valuable Historical Recreational Facilities of Hytsulland", *Geodesy, Architecture & Construction. Proceedings of the 5th International Conference of Young Scientists GAC*, Видавництво Львівської політехніки, Львів, pp. 28-31.
- 371.** Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2014), "Role of architectural theories in transformation of the historic environment", *Architecture confrontation with the past, Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw university of Technology*, Wrocla, ss. 131-145.
- 372.** Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2015), "Disclosure of the value of urban heritage in Western Ukraine as a way to its preservation", *Czasopismo techniczne. Architektura*, 7-A, ss. 39-50.
- 373.** Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2015), "Disclosure of the value of urban heritage in Western Ukraine as a way to its preservation", *Technical Transactions. Architecture*, Iss. 7-A (10), Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, ss. 39-50.
- 374.** Łukomska, Z., Prokopciw, P. (2013), "Wyeksponowanie światłem wartości architektonicznych Twierdzy Ivano-Frankowsk – (Stanisławów)", *Wartościowanie zabytków architektury*, praca zbiorowa pod redakcją B. Szmygina, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa, ss. 173-180.
- 375.** Macejowski, J. (1974), Sarmatyzm jako formacja kulturowa, *Teksty*, № 4, s. 19.

- 376.** Maciejowska-Bujak, K. (2002), "Problematyka ochrony zespołów dworskich", *Dwór polski: zjawisko historyczne i kulturowe*, Red. A. Sieradzka, SHS Kielce, ss. 13-21.
- 377.** Majdecki, L. (2007), *Historia ogrodów*, T. 1, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, 458 s.
- 378.** Marcinek, R. (1995), "Okopy świętej Trójcy", *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, T. XXVII, ss. 217-229.
- 379.** Millon, H.-A. (1965), *Baroque and rococo architecture*, George Braziller, New York, 127 p.
- 380.** Miłobadzki, A. (1980), *Architektura polska XVII w.*, Warszawa, s.15.
- 381.** Miłobędzki, A. (1978), *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Warszawa, s. 116.
- 382.** Motak, M. (1999), "Elementy nowatorskie i tradycyjne w kompozycjach urbanistycznej wybranych renesansowych założeń miejsko-rezydencjonalnych w Polsce", *Studia z historii architektury i urbanistyki*, Kraków, ss. 196-215.
- 383.** Munch, H. (1946), *Geneza rozplanowania miast Wielkopolskich XIII – XV wieku*, Kraków, s. 214.
- 384.** Munter, G. (1957), *Idealstädte. Ihre Geschichte vom 15-17 Jahrhundert*, Berlin, 361 s.
- 385.** Naronowicz-Naronski J. (1957), *Architectura militaris, to jest budownictwo wojenne – Warszawa*.
- 386.** Norberg, Schulz Ch. (1974), *Late Baroque and Rococo Architecture*, Abrams, New York, 415 p.
- 387.** Naronowicz-Naronski J. (1957), *Budownictwo wojenne*, wyd. J. Nowakowa, rys. 11, Warszawa, s. 10.
- 388.** Orłowicz, M. (1919), *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów, 42 s.
- 389.** Opaliński, Ł. (2009) *Krótką nauką budowniczą dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego Krakow, 1659 r. — (Репринт з оригіналу*

- 1659 r. ze zbírki biblioteki Курницької академії наук Польщі, Biblioteka Kórnicka, PAN, Grafika, 62 s.
- 390.** Paszkowski, Z. (2003) Transformacja obszarów średniowiejskich w wybranych miastach europejskich. Szczecin, s. 372.
- 391.** Patte, P. (1765), *Monuments eriges en France a la gloire de Louis XV*. Paris, s. 56-59.
- 392.** Pawłowski, K. (1986), "Zasady ochrony, odbudowy i rewaloryzacji historycznych zespołów urbanistycznych", *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja*, T. 1, Miasta historyczne, Pod red. W. Kalinowskiego, Arkady, Warszawa, ss. 48-92.
- 393.** Pawłowski, K. K. (1970), *Francuska myśl urbanistyczna epoki Oświecenia. Geneza, rozwój i rola w kształtowaniu metod planowania miast w Europie*, PWN, Warszawa, s. 217.
- 394.** Pawłowski, K. (1983), "Partycypacja społeczeństwa w rewaloryzacji i ochronie zabytków – stan, doświadczenia, potrzeby", *Ochrona zabytków*, Nr. 1-2, Warszawa, ss. 5-8.
- 395.** Persowski, F. (1926), *Osady na prawie polskim, niemieckim i włoskim w ziemi Lwowskiej*, Lwów, s. 4.
- 396.** Plewiński, A. (1886), *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska*, T. 3, Warszawa, s. 392.
- 397.** Płuska, Ir. (2009), "800 lat cegielnictwa na ziemiach polskich – rozwój historyczny w aspekcie technologicznym i estetycznym", *26/2009 Conservation News Wiadomości Konserwatorskie*, Warszawa, ss. 26-54.
- 398.** Polak, T. (1997), "Zamki na Kresach", *Białoruś, Litwa, Ukraina*, Warszawa, ss. 192-193.
- 399.** *Polski słownik biograficzny*, (1962), T. X, Wrocław, s. 238.
- 400.** Przyłęcki, S. (1841), "Opisanie pałacu w Podhorcach", *Dniestrzanka — zbiór artykułów wierszem i prozą ku zabawie i nauce wydal Stanisław Jaszowski*, Lwów, s. 9.

401. Pudełko, J. (1964), "Próba pomiarowej metody badania planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienie działki", *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, t. IX, z. 1, s. 8.
402. Radziwiłł, A. S. (1972), *Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632- 1656*, t. III: 1640- 1647, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 25.
403. Reynold (1944), *Le XVII siècle. Le classique et le baroque*, Montréal, s. 48.
404. Rolska-Boruch, I. (2009), *Domy pańskie na Lubelszczyźnie od późnego gotyku do wczesnego baroku*, Wyd. KUL, Lublin, s. 254.
405. Rosenau, H. (1972), *The Ideal City, Its Architectural Evolution*, (Published by Routledge Kegan & Paul (1983), London, s. 312.
406. Ross, J. (1974), "Kaplica zamkowa w Podhorcach", *Biul. Hist. Szt.*, t. XXXVI, s. 51.
407. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, (1883), T. IV, Warszawa. ss. 654-659.
408. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, (1886), T. VII, Warszawa, s. 287.
409. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich*, (1890), Warszawa, T. 11, ss. 345-354.
410. Sosnowski, O. (1935), "O planach osiedli sprzezonych w Polsce", *Biuletyn historii sztuki i kultury*, T. 4, N. 2, Warszawa, ss. 69-78.
411. Strykowski, M. (1846), *Kronika polska, litewska, żmudska i wszystkiej Rusi etc.*, T. II, Warszawa, ss. 57-59.
412. Stupnicki, H. (1869), *Galicya pod względem geograficzno-topograficzno-historycznym*, Lwów, 77-78.
413. Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, B. (1880-1914), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich*, T. III, 1882, Warszawa, 1040 s.
414. Szarlowski, A. (1887), *Stanisławów i powiat Stanisławowski*, Stanisławów, ss. 204-205.

415. Szarlowski, A. (1887), Stanisławów i powiat Stanisławowski, Stanisławów, ss. 212-225.
416. Szmygin, B. (1996), "Doktryny i zasady konserwatorskie a współczesne możliwości ich realizacji", *Ochrona Zabytków*, № 49/4 (195), Warszawa, ss. 347-350.
417. Szpakowska, E. (2011), "Architektura miasta idealnego, wprowadzenie", *Przestrzeń i Forma. Rocznik*, tom nr 16, ss. 121-154.
418. Szpakowska, E. (2011), *Architektura miasta idealnego; pr. doktorska*, Kraków, 271 s.
419. Szpakowska, E. (2012), "Atlas miast idealnych. XVI – XVIII wiek", *Przestrzeń i forma '17*, nr 17, ss. 165-188.
420. *Sztuka miast i mieszczaństwa XV-XVIII wieku w Europie Środkowowschodniej*, (1990), pod red. J. Harasimowicza, PWN, Warszawa, s. 319.
421. Szyszko-Bohusz, A. (1924-1925), "Podhorce", *Sztuki Piękne*, t. I, ss. 149-164.
422. Tołłoczko, Z. (2006), "Barok i rokoko na Łotwie. Pałac książąt Kurlandii w Jelgawie. Kartki z dziejów budowy i konserwacji", *Wiadomości Konserwatorskie*, №20, ss.17-22.
423. Tołwinski, T. (1947), *Urbanistyka. Budowa miasta w przeszłości*, T.1, Warszawa, s. 482.
424. Tomkowicz. S. (1923), *Ołyka. Prace Komisji Historii Sztuki*, T. 3, Zesz.1, Kraków, ss.1–37.
425. Verlet, P. (1988), *Le château de Versailles*, Fayard, Paris, 740 p.
426. Wagilewicz, I. (1848), *Monaster Skit w Maniawie*, Lwów, ss. 13-14.
427. Wagner, M. (1997), *Stanisław Jabłonowski (1634–1702). Polityk i dowódca*, Cz. 2, Siedlce, s. 163.
428. Wojciechowski, S. (1967), "Zasiedlenie szlacheckie w województwie lubelskim w drugiej połowie XVI w.", *Rocznik Lubelski 10*, ss. 139-152.
429. Wojtasik, J. (1967), "Ostatnia rozprawa zbrojna z Turkami i Tatarami w 1698 r.", Cz. I, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, T. XIII/1, ss. 63-127.

430. Wróblewska, G. (1977), *Rozplanowanie nowożytnych miast w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII wieku*, Państwowe Wydawn. Naukowe, Warszawa, 222 p.
431. Wyrobisz, A. (1974), *Rola miast prywatnych w Polsce XVI i XVII wieku*, *Przegląd Historyczny*, T. LXV, ss. 19-46.
432. Zarębska, T. (1964), "O związkach urbanistyki węgierskiej i polskiej w drugiej połowie XVI w.", *K.A.i U.*, T. 9, Z. 4, ss. 259-280.
433. Zarębska, T. (1971), *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*, Warszawa, ss. 15-33.
434. Zarębska, T. (1984), "Miasto idealne, renesansowa mrzonka czy program działania", *Architektura*, Nr 420, Warszawa, ss.26-29.
435. Zarębska, T. (1986), *Początki polskiego piśmiennictwa urbanistycznego*, PWN, Warszawa-Lódź, 475 s.
436. Zarębska, T. (1995), "Badania historyczno-urbanistyczne. Metoda analiz przestrzennych", *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, Nr 1/95, Warszawa, ss. 15- 24.
437. Zaucha, T. (2003), "Kościół parafialny p. w. św. Antoniego w Chernelicy", *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej*, Red. Jan K. Ostrowski, Cz. 1, T. 18, Kraków, ss. 53-55.
438. Zbigniew, B. (1981), *Pałac w Podhorcach*, *Rocznik Historii Sztuki*, t. XIII, s. 97
439. Żelechowska, K., Ciolek G. (1939), "Ze studiów nad założeniami ogrodowymi Wołynia", *Biuletyn historii sztuki i kultury*. Kwartalnik wydawany przez zakład architektury Polskiej i historii sztuki politechniki Warszawskiej, Marzec, Warszawa, ss.19-46.
440. Zielińska, Z. (1984), "Potocki Mikołaj Bazyli h. Pilawa (1706?–1782)", *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXVIII/1, zeszyt 116, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 114.
441. *Ziemie ruskie Rzeczypospolitej*, *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. Epoka przełomu z wieku XVI na XVII, Dział II., karty 2-3, Warszawa-Wienna,

(1899-1904).

442. Żytkowicz, H., Chłapowski, K. (2001), *Lustracja województwa ruskiego, podolskiego i bełskiego, 1564–1565*, Cz. 2, Warszawa, 289 s.
443. Żywicka, A. (2013), "Specyfika rezydencji "palazzo in fortezza" na przykładzie Pałacu Krzyztopor w Ujezdzie", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій* : зб. наук. праць за результатами 4-ої Міжнародної конф. молодих науковців, [30–31 травня 2012 р., Львів, Белз], НУ "Львівська політехніка", Вид. Львівської політехніки, Львів, сс. 58-64.

Електронні ресурси

444. "Історія єзуїтів в Україні", режим доступу: http://jesuits.org.ua/?page_id=842/.
445. "Про затвердження Списку історичних населених місць України: Постанова Кабінету Міністрів України", режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF>.
446. "Суспільно-Політичний лад і право на Українських землях у складі Речі Посполитої в кінці XVII-XVIII ст.", режим доступу: http://pidruchniki.com/1931071054954/pravo/suspilno-politichniy_lad_pravo_zahidnoukrayinskih_zemlyah_druga_polovina_xvii_druga_polovina_hviii
447. Жукова, О. В. (2004), "Музеєфікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження", режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/arox/2004/zhukova.html>.
448. Жукова, О. В. (2004), "Музеєфікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження", режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/arox/2004/zhukova.html>
449. Іванов, В. М. (2017), "Історія держави і права України", режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/ictoriua-prava/48-ivanov1/1085-6-61--.html>

450. Ісіченко, І. "Історико-культурні параметри епохи Бароко". режим доступу: <http://www.bishop.kharkov.ua/>
451. Кузьмук, О. (2002-2016), "Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності", режим доступу: // http://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm
452. Мещеряков, В. В. (2015), "Сучасні підходи до вдосконалення механізмів державного регулювання зі збереження та популяризації історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури", режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=890/>.
453. Міщук, Г. А. (2012), "Польський сарматизм", режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8258>
454. Прибега, Л. В. "Історико-типологічні особливості пам'яток оборонної архітектури України XIII – XVIII ст.", режим доступу: <http://www.spadshina.com.ua/index.php?sID=32&itemID=75>.
455. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1088р від 06.08.2008 «Стратегія розвитку туризму і курортів». режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2008-p
456. Шевердін, М. М. (2010), "Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої", режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10smmtrp.pdf>
457. "Galicia Composite Voivodeship Administrative Map 1938", available at: <https://maps.geshergalicia.org/galicia/galicia-voivodeship-1938/>
458. "Bohorodczany Town Cadastral Map 1851/1878", available at: <https://maps.geshergalicia.org/cadastral/bohorodchany-bohorodczany-1878/>
459. "First Military Survey (1764-1784)", available at: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?bbox=879183.0575391878%2C5555798.22001256%2C4220398.437940812%2C7013605.22346744&layers=osm%2C5%2C42>

460. "The Sekond Military Survey (1806-1869)", available at:
<http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey/?zoom=14&lat=49.39116&lon=25.6154>.
461. "Mikulińce Town Cadastral Map 1861, with Neighboring Villages", available at:
<http://maps.geshergalicia.org/cadastral/mykulyntsi-mikulince-1861/>.
462. "The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments", available at:
<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>.
463. "Three Austrian Military Surveys of Galicia: 1784, 1869, 1887", available at:
<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=881128.9222391881%2C5627244.70214256%2C4222344.3026408125%2C7085051.705597441&layers=osm%2C1%2C73>
464. Bernatowicz, T. (1997), "Entre eventail et etoile. Zwierzyńce w osiemnastowiecznej Polsce i ich europejskie związki", режим доступу:
http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/3594/1/Bernatowicz_Entre_eventail_et_etoile_1997.pdf
465. Kost, B. (2014), "Boska polichromia z Gwoźdźca" режим доступу:
<http://kuriergalicyjski.com/index.php/zabytki/3028-boska-polichromia-z-gwo-d-ca>
466. Kozłowska, I. (2007), "Szczecińskie fortyfikacje nowozytne. Rozprawa doktorska", режим доступу:
http://pbc.gda.pl/Content/8063/phd_kozłowska_izabela.pdf

Неопубліковані джерела

Центральний Державний історичний архів України у Львові

467. Кадастрова карта м. Бучач 1847 р. Ф. № 186 ; оп № 1; спр. № 5724.
468. Кадастрова карта м. Городенка, 1852 р., Ф. № 186; оп.7, спр. 9.
469. Кадастрова карта м. Єзупіль, 1847 р., Ф. № 186; оп.11, спр.295.

470. Кадастрова карта м. Калуш, 1850 року. Ф. № 186. – Опис № 1. – Справа 6576.
471. Кадастрова карта м. Краківець, 1849 р., Ф. № 186; оп.9, спр.206.
472. Кадастрова карта м. Ляшки Муровані, 1853 р., Ф. № 186; оп.10, спр.858.
473. Кадастрова карта м. Самбір, 1853 р., Ф. № 186; оп.10, спр.1253.
474. Кадастрова карта м. Язлівець 1827 р. Ф. № 186 ; оп № 14; од.зб №111, арк. 3.
475. Кадастрова карта м. Язлівець, 1853 р., Ф. № 186; оп.10, спр.1253.
476. Кадастрова карта м.Кристинопіль, 1854 р., Ф. № 186; оп.1, спр.1251.
477. Кадастрова карта м.Станіславова 1848 р.,Ф.186. - оп.11. – спр. №220.

Архів Українського спеціалізованого науково-реставраційного інституту
”Укрзахідпроектреставрація”

478. Пам’ятка архітектури XVII ст. Святомиколаївський монастир ЧСВВ в с. Крехові Жовківського р-ну, Львівської обл. Історична довідка, Львів. 1992. Шифр 91-258.
479. Пам’ятка архітектури XV ст. – XIX ст. (ох.н. № 437) комплекс Унівського монастиря-фортеці в с Міжгір’я Перемишлянського району Львівської обл. Успенська церква XVI ст. Попередні роботи. Том 1., Кн.1., Львів, 1989 р. шифр 89-264-ПП 1-01-01.
480. Пам’ятка архітектури XVI ст. (ох.н. № 679) замок в снт Микулинцях Тербовлянського району, Тернопільської області. Фотофіксація. Том I. Книга I. шифр 91-015. 1991 р.
481. Пам’ятка архітектури XVIII ст. Палацовий комплекс в селищі Оброшине, Пустомитівського району, Львівської області. Паспортизація об’єкту. Том I. 1979 р.
482. Паспорт архітектурно-ландшафтного комплексу Святомиколаївського монастиря ЧСВВ в с. Крехові Жовківського р-ну, Львівської обл. Історична довідка, Львів. 1992. Шифр 91-227.

483. Технічна документація на пам'ятку архітектури XVII ст. Скит в Маняві Івано-Франківської області. 1970 р.
484. Історико-архітектурний опорний смт Краковця Яворівського району Львівської області. 2012 р.

**Архів Управління містобудування та архітектури Івано-Франківської
Обласної адміністрації**

485. Генеральний план м. Богородчани. Опорний план. 1981 р.
486. Генеральний план м. Городенка. Опорний план. 1977 р.
487. Генеральний план м. Єзупіль. Опорний план. 1979 р.
488. Генеральний план м. Калуша. Опорний план. 1976 р.
489. Генеральний план м. Маріямпіль. Опорний план. 1976 р.
490. Генеральний план м. Чернелиця. Опорний план. 1976 р.

**Архів Управління містобудування та архітектури Тернопільської Обласної
адміністрації**

491. Генеральний план м. Бережан. Опорний план. 1991 р.
492. Генеральний план м. Вишнівець. Опорний план. 1962 р.
493. Генеральний план м. Збаража. Опорний план. 1976 р.
494. Генеральний план м. Почаїв. Опорний план. 1979 р.
495. Генеральний план с. Окопи . Опорний план. 1976 р.
496. Генеральний план с. Яблунівка (Язлівець). Опорний план. 1978 р.
497. Генеральний план смт Микулинці. Опорний план. 1966 р.

Архів кафедри Архітектури та реставрації НУ "Львівська політехніка"

498. Історико-архітектурний опорний план м. Жовква, 2007 р. НУ "ЛП", НДЛ – 104.

ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.

499. *Inwentarze, wizytacje, fundacje...* Фонд 141. О. Чоловського, Опис I, Спр. 565.

Івано-Франківський Краєзнавчий музей

500. *План Станіслава 1792р., складений за участю Артура Дрекслера.*

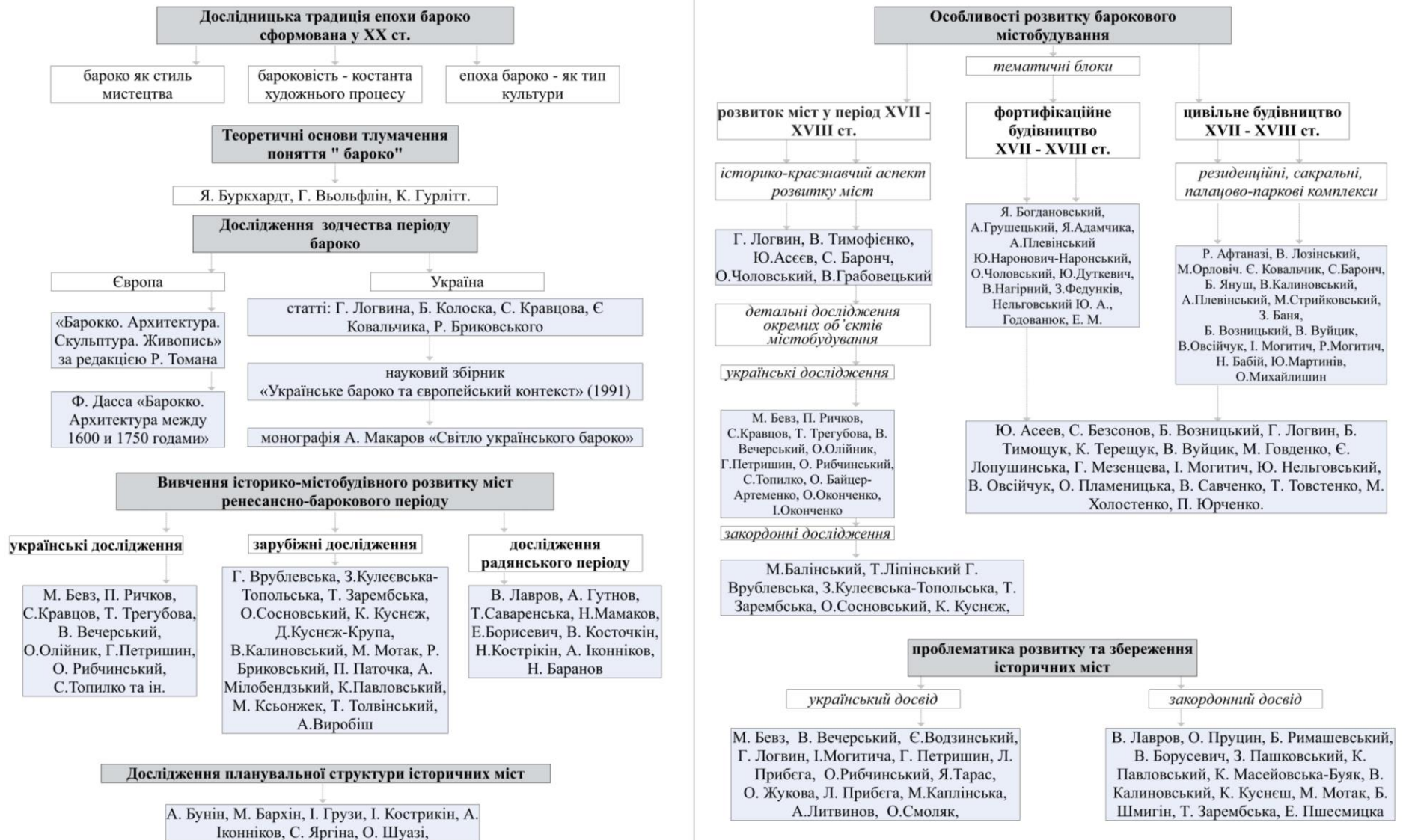

ДОДАТКИ

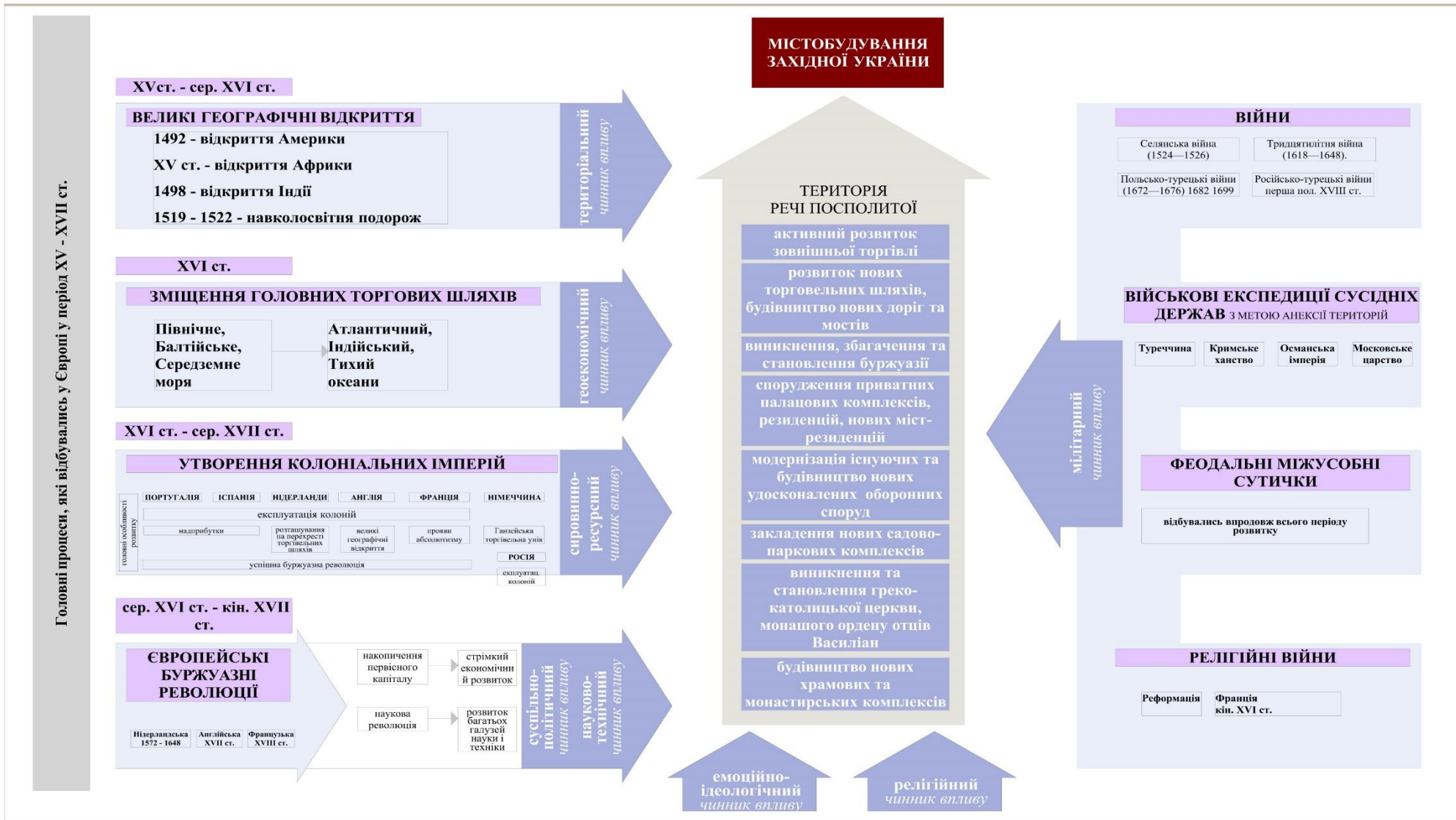
ДОДАТОК А
Ілюстрації до першого та другого розділів

Таблиця А.1.

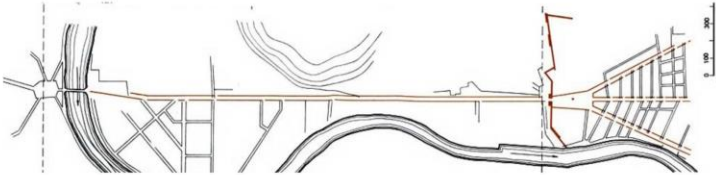

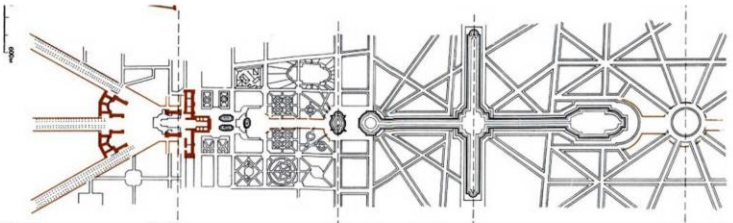
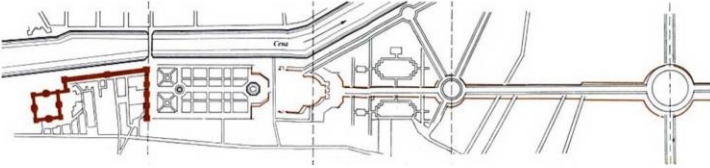
Систематизація та узагальнення результатів досліджень авторів, які займалися вивченням містобудування періоду Бароко (опрацювання автора)

Вплив геополітичної ситуації у Європі на розвиток містобудування Зх. України у період XVII-XVIIIст.(опрацювання автора)

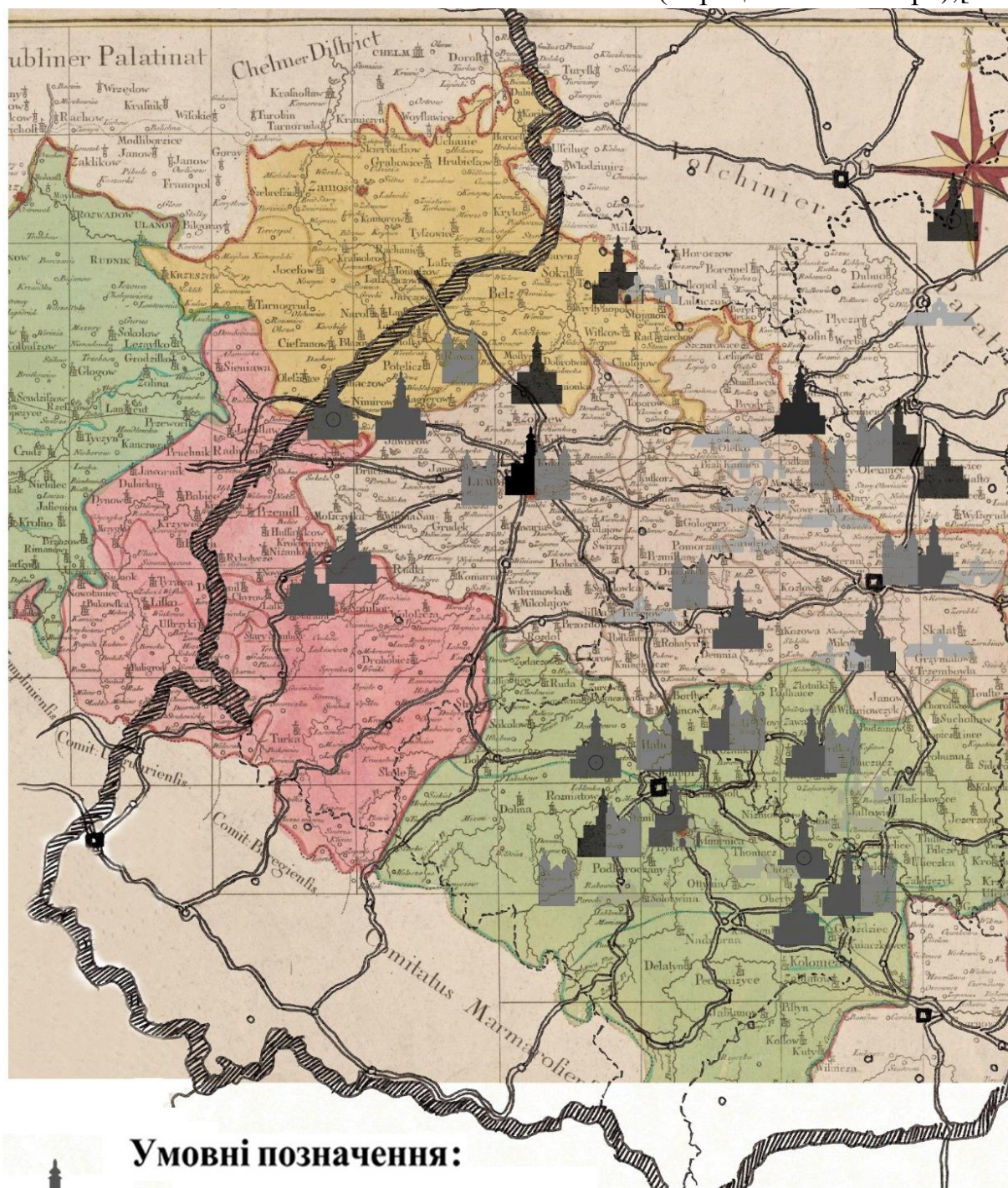

Зародження барокових рис у містобудуванні Європейських країн у період XVII – XVIII ст. (опрацювання автора)

Європейські країни	Міста	Період виникнення барокових рис	Проект	Запроваджене нововведення	Автор (ініціатор) проекту	Реалізований генплан
Італія	Рим	1580 ті рр.	променеві магістральні вулиці дель Пополо у центрі міста	вперше застосовано променеву композицію	Доменіко Фонтанна	
Італія	Рим	кін. XVI ст.	віа Фламінія	вперше рівна довга вулиця - відіграє роль планувальної осі	Доменіко Фонтанна	
Франція	Рішельє	1638 - 1641	проект міста	вперше застосовано осі	Андре Ленотр	
Франція	Версаль	1660 ті рр.	проект міста	вперше єдина осьова композиція всього містобудівного комплексу	Андре Ленотр	
Франція	Париж	1667 р.	проект Єлисейських полів	вперше застосування круглої у плані площі	Андре Ленотр	

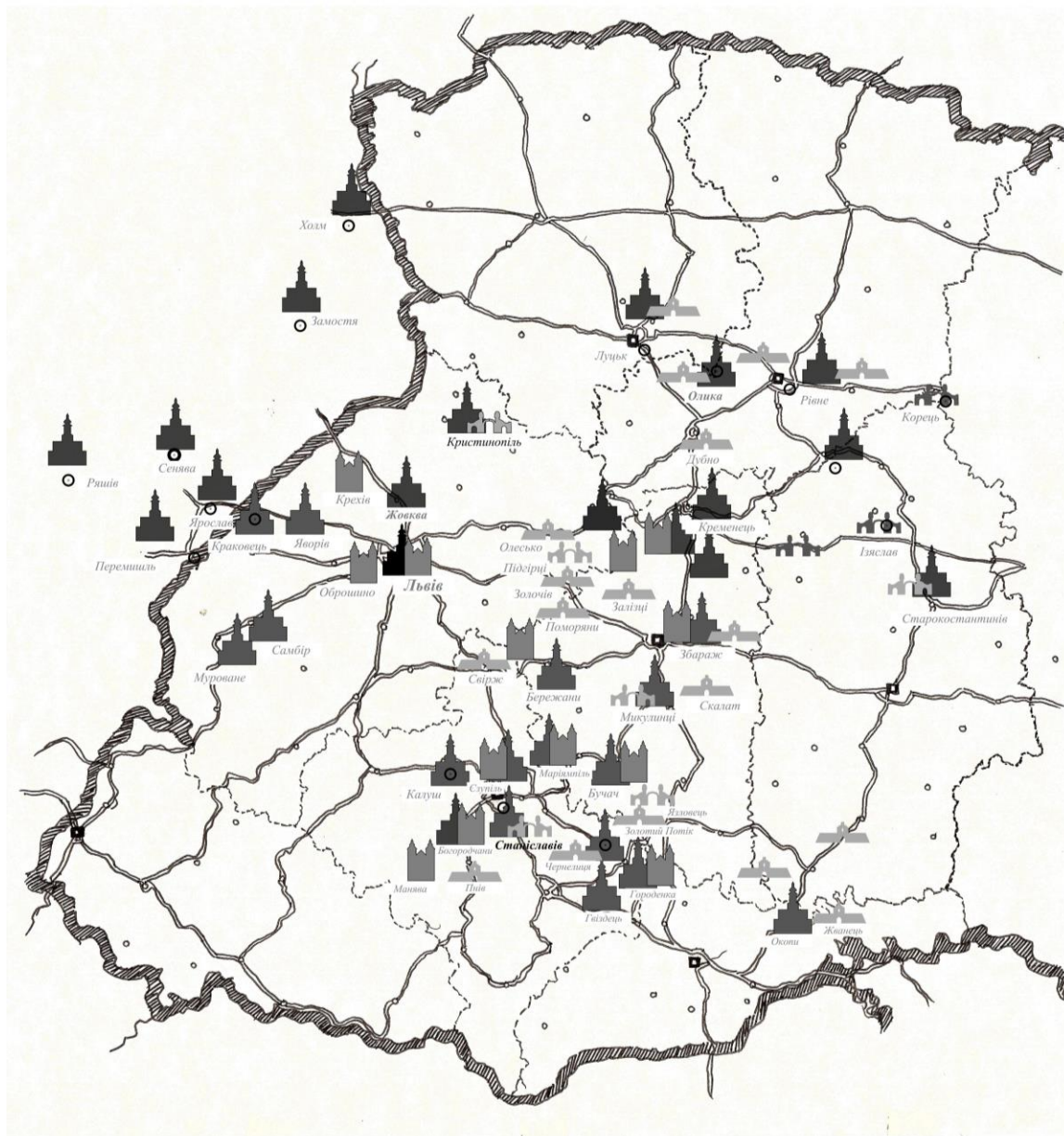

Розвиток і виникнення міст та містобудівних комплексів на західноукраїнських землях у період XVII - XVIII ст. у контексті історичної картографії. (опрацювання автора), [457]

Таблиця А.5.
 Схема розташування об'єктів дослідження
 у межах території сучасної Західної України. (опрацювання автора)

Умовні позначення:

- міста
- палацово-паркові резиденції
- сакральні комплекси
- замкові комплекси
- сучасний кордон України

Таблиця А.6. (початок)
Каталог містобудівних об'єктів Західної України із бароковими рисами
(опрацювання автора)

I. МІСТА				
№	Назва історичного міста	Датування об'єкта (надання магд. пр. або перша згадка)	Ново- закла- дене	Рекон- стру- йоване
1.	БЕРЕЖАНИ Тернопільська обл.	1530 – магд. право		
2.	БІЛОГІР'Я (ЛЯХІВЦІ) Хмельницька обл.	1780-ті рр. – магд. право та будівництво замку		
3.	БІЛЬШІВЦІ (сьогодні смт) Івано-Франківська обл.	1436 – перша згадка XVII ст. – одержує статус міста		
4.	БОГОРОДЧАНИ (сьогодні смт.) Івано-Франківська обл.	1631 - локаційний привілей М. Потоцького кін XVII ст. – магд. право		
5.	БРОДИ Львівська обл.	1584 – магд. право		
6.	БУЧАЧ Тернопільська обл.	близько 1393 – магд. право, повторно – 1515		
7.	ВИШНІВЕЦЬ (сьогодні смт) Тернопільська обл.	кінець XV століття – магд. право		
8.	ГВІЗДЕЦЬ (сьогодні смт) Івано-Франківська обл.	1785 - знову отримав статус міста		
9.	ГОРОДЕНКА Івано-Франківська обл.	1630-і рр. локаційний привілей 1668 –магд. право привілей короля Яна II		
10.	ЄЗУПІЛЬ (сьогодні – селище міського типу) Івано-Франківська обл.	1597 – магд. право(повторне надання)		
11.	ЖОВКВА Львівська обл.	1368 – заснування с. Винники, 1594 – закладення міста і замку 1603 – магд. право		
12.	ЗАМОСТЯ (пол. <i>Zamość</i>) Польща	1580 – магд. право		
13.	ЗБАРАЖ Тернопільська обл.	1689 – магд. право (поновлення)		
14.	ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (СТАНІСЛАВІВ) Івано-Франківська обл.	1662 – магд. право 1662 -локаційний привілей		
15.	ІЗЯСЛАВ Хмельницька обл.	1579 – перша згадка		

Таблиця А.6. (продовження)

16.	КАЛУШ Івано-Франківська обл.	1549 – магд. право 1616 – 1630рр. – відбудова міста		
17.	КОМАРНО Львівська обл.	1471 – перша письмова згадка 1473 – магд. право		
18.	КОРЕЦЬ Рівненська обл.	1150 – перша згадка		
19.	КРАКОВЕЦЬ (сьогодні смт) Львівська обл.	1425 – магд. право		
20.	КРЕМЕНЕЦЬ Хмельницька обл.	1064 – перша письмова згадка		
21.	КУКИЗІВ (сьогодні село) Львівська обл.	1538 – магд. право		
22.	МАРІЯМПІЛЬ (сьогодні село) Івано-Франківська обл.	1691 – магд. право 1670-і рр. Привілей короля Яна III Собеського		
23.	МИКУЛИНЦІ (сьогодні смт) Тернопільська обл.	1595 - привілей короля Зигмунта III 1595 – магд. право		
24.	МУРОВАНЕ (сьогодні село) Львівська обл.	1454 – перша згадка		
25.	ОКОПИ СВЯТОЇ ТРИЦІ (сьогодні село) Тернопільська обл.	1692 - перша писемна згадка 1700 – магд. право		
26.	ОЛИКА Рівненська обл.	1149 – перша писемна згадка 1564 – магд. право		
27.	ПІДКАМІНЬ (сьогодні смт) Львівська обл.	1441 – перша згадка		
28.	ПОЧАЇВ Тернопільська обл.	1442 – перша згадка 1778 – статус міста		
29.	РЯШІВ (пол. <i>Rzeszów</i>) Польща	1354 –магд. право		
30.	САМБІР Львівська обл.	1241 - перша згадка 1390 – магд. право		
31.	СИНЯВА (пол. <i>Sieniawa</i>) Польща	Засноване в Іпол. XVIIст.		
32.	ЧЕРВОНОГРАД (КРИСТИНОПІЛЬ) Львівська обл.	1692 – заснування містечка		
33.	ЧЕРНЕЛИЦЯ (сьогодні смт) Івано-Франківська обл.	1592 - локаційний привілей II-га пол. XVI ст. – одержує права міста		

Таблиця А.6. (продовження)

34.	ЯВОРІВ Львівська обл.	1376 – перша письмова згадка 1569 – магд. право		
35.	ЯЗЛІВЕЦЬ (сьогодні село) Тернопільська обл.	1519 - привілей короля Зигмунта I Старого 1519 – магд. право		
36.	ЯРОСЛАВ (пол. <i>Jarosław</i>) Польща	Засноване в 1031р. 1375 – магд. право		
II. ЗАМКИ				
№	Назва замкового (замково-палацового) комплексу	Датування об'єкта	Ново-закладений	Реконструований
37.	Замок в м.Бережани	XIV – XIX		
38.	Замок в м.Броди	XVII – XIX		
39.	Замок в м.Бучач	XV – XVIII		
40.	Замок в м.Дубно	XV – XIX		
41.	Єзупільський замок	XV – XVIII		
42.	Жванецький замок	XV – XIX		
43.	Замок в м.Жовква	кін. XVI – XVII		
44.	Залозецький замок	XVI – XVIII		
45.	Зіньківський замок	XV – XIX		
46.	Золотопотіцький замок	XVI – XVIII		
47.	Золочівський замок	XVI – XIX		
48.	Корецький замок	XV – XVIII		
49.	Кудринецький замок	XVII – XVIII		
50.	Маріямпільський замок	XVII – XIX		
51.	Замок в с.Муроване	XVI – XIX		
52.	Олеський замок	XV – XIX		
53.	Олицький замок	XVI – XIX		
54.	Пнівський замок	XVI – XIX		
55.	Поморянський замок	XVI – XVIII		
56.	Свіржський замок	XVI – XX		
57.	Сидорівський замок	XVII – XVIII		
58.	Скалатський замок	XVI – XIX		
59.	Раковецький замок	XVI – XVIII		
60.	Чернелицький замок	XVII – XVIII		
61.	Ужгородський замок	XIV – XVIII		
III. ПАЛАЦИ				
№	Назва палацового комплексу	Датування об'єкту	Ново-закладений	Реконструований
62.	ПАЛАЦ АРХІЄПІСКОПІВ с.Оброшине, Львівська обл.	1730		
63.	КРИСТИНОПОЛЬСЬКИЙ ПАЛАЦ ПОТОЦЬКИХ м.Червоноград, Львівська обл.	1756 - 1762		

Таблиця А.6. (продовження)

64.	ПІДГОРЕЦЬКИЙ ПАЛАЦ (палаццо інфортецца) Львівська обл.	1635 - 1640		
65.	ПАЛАЦ ПОТОЦЬКИХ м.Івано-Франківськ (Станіславів)	XVII		
66.	ПАЛАЦ ПОТОЦЬКИХ-РЕЙВ м.Микулинці, Тернопільська обл.	XVIII		
67.	ПАЛАЦ САНГУШКІВ м.Ізяслав,Хмельницька обл.	1754 – 1770		
68.	ПАЛАЦ СИНЯВСЬКИХ с.Рай,Тернопільська обл.	сер. XVIII		
69.	ЯЗЛІВЕЦЬКИЙ ПАЛАЦ Тернопільська обл.	XVII		
IV. САКРАЛЬНО-МОНАСТИРСЬКІ КОМПЛЕКСИ				
№	Назва сакрального (сакрально-монастирського) комплексу	Датування об'єкта	Ново-закладений	Реконструований (перебуд)
70.	МОНАСТИР СВ. МИКОЛАЯ ОТЦІВ ВАСИЛЯН МОНАСТИР ЧСВВУГКЦ с. Крехів, Жовківський район, Львівська область	1612		
71.	СВЯТО-УСПЕНСЬКА УНІВСЬКА ЛАВРА СТУДІЙСЬКОГО УСТАВУ с. Унів, Перемишлянського району, Львівської області	кін. XVI - XVII		
72.	СВЯТОЮРСЬКИЙ КОМПЛЕКС м. Львів	1744 - 1762		
73.	БЛАГОВЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР ЧИНУ СВ. ВАСИЛЯ ВЕЛИКОГО (Підгорецький, Пліснеський, Василянський) с. Підгірці, Бродівський район, Львівська область	XVIII		
74.	МОНАСТИР ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЕВА ХРЕСТА ГОСПОДНЬОГО УГКЦ (колишнійдомініканськиймонастир) смт. Підкамінь, Бродівський район, Львівська область	XVII - XVIII		
75.	КОЛИШНІЙ МОНАСТИР КАПУЦИНІВ (фондосховищеЛьвівськоїнаціональноїкартинноїгалереї) м. Олесько, Буський район, Львівська область	1737 - 1739		
76.	ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТИР м. Жовква, Львівська область	1653 - 1655		
77.	МОНАСТИР РЕФОРМАТИВ ТА КОСТЕЛ СВ. МИХАЙЛА м. Рава-Руська, Львівська область	перша пол. XVIII		

Таблиця А.6. (продовження)				
78.	БЕРНАРДИНСЬКИЙ МОНАСТИР м. Самбір, Львівська область	XVII		
79.	МОНАСТИР БЕРНАРДИНІВ З КОСТЕЛОМ ДІВИ МАРІЇ м. Сокаль, Львівська область	XVII		
80.	КОСТЕЛ СВ. МИКОЛАЯ І МОНАСТИР ДОМІНІКАНЦІВ м. Белз, Львівська область	XVII		
81.	БЕРНАРДИНСЬКИЙ МОНАСТИР (КОЛИШНІЙ КОСТЕЛ СВЯТОГО ДУХА) м. Червоноград, Львівська область	1692		
82.	МОНАСТИР КАРМЕЛІТІВ З КОСТЕЛОМ СВ. ГАННИ с. Сусідовичі, Старосамбірський район, Львівська область	кін. XVI – XVII		
83.	МОНАСТИР КАРМЕЛІТІВ ІЗ КОСТЕЛОМ БЛАГОВІЩЕННЯ сmt. Більшівці, Галицький район, Івано-Франківська область	XVIII		
84.	КОСТЕЛ НЕПОРОЧНОГО ЗАЧАТТЯ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ МАРІЇ ТА МОНАСТИР ТЕАТИНІВ м. Городенка, Івано-Франківська область	XVIII		
85.	МАНЯВСЬКИЙ СКИТ с. Манява, Богородчанський район, Івано-Франківська область	XVII		
86.	БЕРНАРДИНСЬКИЙ МОНАСТИР м. Гвіздець, Коломийський район, Івано-Франківська область	1721 – 1735		
87.	КОЛИШНІЙ МОНАСТИР КАПУЦИНІВ ТА СЕСТЕР МИЛОСЕРДЯ с. Маріямпіль, Галицький район, Івано-Франківська область	XVIII		
88.	ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТИР сmt. Богородчани, Івано-Франківська область	1742 – 1762		
89.	ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТИР сmt. Єзупіль, Тисменицький район, Івано-Франківська область	сер. XVIII		
90.	СВЯТО-УСПЕНЬСЬКА ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА м. Почаїв, Тернопільська область	XVIII		
91.	КРЕМЕНЕЦЬКИЙ КОЛЕГІУМ З ЄЗУЇТСЬКИМ КОСТЕЛОМ м. Кременець, Тернопільська область	1743		

Таблиця А.б. (закінчення)				
92.	БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ МОНАСТИР м. Кременець, Тернопільська область	1633		
93.	МОНАСТИР БЕРНАРДИНІВ З МИКОЛАЇВСЬКИМ КОСТЕЛОМ м. Бережани, Тернопільська область	XVII		
94.	МОНАСТИР ТА ЦЕРКВА ОО. ВАСИЛІАН, ТА ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОЛЕГІУМ ІМЕНІ СВ. ЙОСАФАТА м. Бучач, Тернопільська область	XVII		
95.	МОНАСТИР ОО. ВАСИЛІАН (не існуючий) с. Завалів, Підгаєцький район, Тернопільська область	XVII		
96.	ЗАГАЄЦЬКИЙ МОНАСТИР СВ. ІОАННА МИЛОСТИВОГО с. ВеликіЗагайці, Тернопільська область	1626		
97.	КОЛЕГІАЛЬНИЙ КОСТЕЛ СВЯТОЇ ТРИЦІ сmt. Олика, Ківерцівського району, Волинської області	1635 - 1640		
98.	СОБОР РІЗДВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ м. Холм, Люблінського воєводства у Польщі	XVIII		

Таблиця А.7. (початок) (опрацювання автора)

Стан збереження історичних фортифікацій періоду XVII-XVIIIст., розташованих на території Західної України

№ п/п	Назва об'єкту	Датування об'єкту	АРХІТЕКТУРНИЙ ОБ'ЄКТ					АРХЕОЛОГІЧНИЙ ОБ'ЄКТ				Технічний стан			
			Збережена цілісна об'ємно-планувальна структура фортифікацій					Збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій	Збережений підземний рівень фортифікацій		Збережені археологічні залишки фортеці				
			Башти, вежі, бастіони	Брама, інші будівлі	Палац	Прясла стін, куртини, міст	Археологічний		Доступний						
ЗАМОК, фортеця															
1.	Замок у м. Бережани	XIV -XIX					■							■	
2.	Замок у м. Броди	XVII -XIX					■								■
3.	Замок у м. Бучачі	XV -XVIII					■								■
4.	Замок у м. Дубно	XV -XIX	■	■	■	■							■		
5.	Єзупільський замок	XV -XVIII						■							
6.	Замок Жванецький	XV -XIX					■								■
7.	Замок у м. Жовква	кін. XVI - XVII	■	■	■	■							■		
8.	Залозецький замок	XVI — XVIII					■								■
9.	Зіньківський замок	XV -XIX					Частина вежі		■						■
10.	Золотопотіцький замок	XVI - XVIII	■	■	■	■									■
11.	Золочівський замок	XVI - XIX	■	■	■	■					■		■		
12.	Корецький замок	XV -XVIII					Частина вежі								■
13.	Кудринецький замок	XVII -XVIII					Частина вежей та стін								■
14.	Маріямпільський замок	XVII -XIX					Частина брами				■				■

Таблиця А.7. (закінчення)

15	Замок у с. Мурваному	XVI - XIX					Фрагмент стіни								■
16	Олеський замок	XV - XIX		■	■	■						■			
17	Олицький замок	XVI - XIX	■	■	■	■							■		
18	Пнівський замок	XVI - XIX					Фрагмент стін, веж								■
19	Поморянський замок	XVI - XVIII	■		■				■						■
20	Свіржський замок	XVI - XX	■	■	■	■			■				■		
21	Сидорівський замок	XVII - XVIII					Фрагмент стін, веж								■
22	Скалатський замок	XVI - XIX	■			■			■				■		
23	Раковецький замок	XVI - XVIII					вежа								■
24	Чернелицький замок	XVII - XVIII					Фрагменти бастионів, брами		■						■
25	Ужгородський замок	XIV - XVIII	■	■	■	■			■				■		
26	Збаразький замок	XVII - XIX	■	■	■	■							■		
27	Підгорецький замок	XVII - XIX	■	■	■	■						■		■	
28	Вишнівецький замок	XVII - XX		■	■	■						■	■		
МІСТО - ФОРТЕЦЯ															
29	Станіславів	XVII - XIX					Фрагменти бастионів		■	■	■				
30	Богородчани	XVII - XIX						■		■					
31	Калуш	XVII - XVIII						■		■	■				
32	Жовква	кін. XVI - XVII						■			■				
33	Броди	XVII - XIX						■		■					
33	Окопи Св. Трійці	XVII - XVIII					Фрагменти брам					■			■
34.	Маріямпіль	XVII - XIX						■		■	■				■

Таблиця А.8. (початок)

Загальний перелік сакральних комплексів Західної України із бароковими
рисами

(опрацювання автора)

№	Назва об'єкта	Дата побудови (перебудови)	Зображення
<i>Львівська область</i>			
1.	<p>МОНАСТИР СВЯТОГО МИКОЛАЯ ОТЦІВ ВАСИЛЯН МОНАСТИР ЧСВВУГКЦ с. Крехів, Жовківський район, Львівська область</p>	<p>1612 р. <i>(заснований як православний)</i></p>	
2.	<p>СВЯТО-УСПЕНСЬКА УНІВСЬКА ЛАВРАСТУДІЙСЬКОГО УСТАВУ с. Унів, Перемишлянського району, Львівської області</p>	<p>Кін. XVIст. - XVIIст.</p>	
3.	<p>СВЯТОЮРСЬКИЙ КОМПЛЕКС м. Львів</p>	<p>1744 –1762 рр.</p>	

4.	<p>БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО</p> <p><i>(Підгорецький, Пліснеський, Василіанський)</i></p> <p>с. Підгірці Бродівський район Львівська область</p>	XVIIIст.	
5.	<p>МОНАСТИР ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЕВА ХРЕСТА ГОСПОДНЬОГОУТКЦ (колишній домініканський монастир)</p> <p>смт. Підкамінь, Бродівський район, Львівська область</p>	XVII– XVIII ст.	
6.	<p>КОЛИШНІЙ МОНАСТИР КАПУЦИНІВ (фондосховище Львівської національної картинної галереї)</p> <p>м. Олесько, Буський район, Львівська область</p>	1737 – 1739 рр.	
7.	<p>ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТИР</p> <p>М. Жовква, Львівська область</p>	1653 - 1655 рр.	

8.	<p>МОНАСТИР РЕФОРМАТИВ ТА КОСТЕЛ СВЯТОГО МИХАЙЛА</p> <p>м. Рава-Руська, Львівська область</p> <p>архітектор Паоло Фонтана</p>	<p>перша пол. XVIII ст.</p>	
9.	<p>БЕРНАРДИНСЬКИЙ МОНАСТИР</p> <p>м. Самбір, Львівська область</p>	<p>XVII ст.</p>	
10.	<p>МОНАСТИР БЕРНАРДИНІВ З КОСТЕЛОМ ДІВИ МАРІЇ</p> <p>М. Сокаль, Львівська область</p>	<p>XVII ст.</p>	
11.	<p>КОСТЕЛ СВ. МИКОЛАЯ І МОНАСТИР ДОМІНІКАНЦІВ</p> <p>м. Белз, Львівська область</p>	<p>XVII ст.</p>	

12.	<p>БЕРНАРДИНСЬКИЙ МОНАСТИР (КОЛИШНІЙ КОСТЕЛ СВЯТОГО ДУХА)</p> <p>м. Червоноград, Львівська область</p>	1692 р.	
13.	<p>МОНАСТИР КАРМЕЛІТІВ З КОСТЕЛОМ СВЯТОЇ ГАННИ</p> <p>с. Сусідовичі, Старосамбірський район, Львівська область</p>	Кін. XVI – XVII ст.	
<i>Івано-Франківська область</i>			
14.	<p>МОНАСТИР КАРМЕЛІТІВ ІЗ КОСТЕЛОМ БЛАГОВІЩЕННЯ</p> <p>смт.Більшівці, Галицький район, Івано-Франківська область</p>	XVIII ст.	
15.	<p>КОСТЕЛ НЕПОРОЧНОГО ЗАЧАТТЯ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ МАРІЇ ТА МОНАСТИР ТЕАТИНІВ</p> <p>м. Городенка, Івано-Франківська область</p>	XVIII ст.	

16.	<p>МАНЯВСЬКИЙ СКИТ</p> <p>с. Манява, Богородчанський район, Івано-Франківська область</p>	XVIII ст.	
17.	<p>БЕРНАРДИНСЬКИЙ МОНАСТИР</p> <p>м. Гвіздець, Коломийський район, Івано-Франківська область</p>	1721- 1735 рр.	
18.	<p>КОЛИШНІЙ МОНАСТИР КАПУЦИНІВ ТА СЕСТЕР МИЛОСЕРДЯ</p> <p>с. Маріямпіль, Галицький район, Івано-Франківська область</p>	XVIII ст.	
19.	<p>ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТИР</p> <p>смт. Богородчани, Івано-Франківська область</p>	1742– 1762 рр.	

20	<p>ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТІР</p> <p>смт. Єзупіль, Тисменицький район, Івано-Франківська область</p>	Сер. XVIII ст.	
<i>Тернопільська область</i>			
21	<p>СВЯТО-УСПЕНСЬКА ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА</p> <p>м. Почаїв, Тернопільська область</p>	XVIII ст.	
22	<p>КРЕМЕНЕЦЬКИЙ КОЛЕГІУМ З ЄЗУЇТСЬКИМ КОСТЕЛОМ</p> <p>м. Кременець, Тернопільська область</p>	1743	
23.	<p>БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ МОНАСТІР</p> <p>м. Кременець, Тернопільська область</p>	1633	

24.	<p>МОНАСТИР БЕРНАРДИНІВ З МИКОЛАЇВСЬКИМ КОСТЕЛОМ</p> <p>м. Бережани, Тернопільська область</p>	XVII ст.	
25.	<p>МОНАСТИР ТА ЦЕРКВА ОТЦІВ ВАСИЛІАН, ТА ІСТОРИКО- ФІЛОСОФСЬКИЙ КОЛЕГІУМ ІМЕНІ СВ. ЙОСАФАТА</p> <p>м. Бучач, Тернопільська область</p>	XVII ст.	
27.	<p>МОНАСТИР ОТЦІВ ВАСИЛІАН</p> <p>с. Завалів, Підгаецький район, Тернопільська область</p>	XVII ст.	неіснуючий
28.	<p>ЗАГАЄЦЬКИЙ МОНАСТИР СВЯТОГО ІОАННА МИЛОСТИВОГО МП</p> <p>с. Великі Загайці, Тернопільська область</p>	1626	

Рівненська область

29.	<p>КОЛЕГІАЛЬНИЙ КОСТЕЛ СВЯТОЇ ТРИЦІ</p> <p>смт. Олика, Ківерцівського району, Волинської області</p>	<p>1635-1640 рр.</p>	
30.	<p>СОБОР РІЗДВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ</p> <p>м. Холм Люблінського воєводства у Польщі</p>	<p>XVIII ст.</p>	

Таблиця А.9. (початок)

Стан збереження історичних міст Західної України, в яких присутні барокові риси(опрацювання автора)

П/п	НАЗВА МІСТА та датування барокового періоду розвитку	Охоронний статус історичного ядра міста (окремих елементів) <i>категорія охорони</i>	Стан збереження історичного ядра міста періоду XVII - XVIII ст. (%)	Стан збереження:								Примітки		
				добрий	задовільний	незадовільний	аварійний	збереження ландшафтного оточення	археологічний рівень	збережені фрагменти	не збережено			
											X			
Містотворчі елементи розпланувальної структури періоду XVII - XVIII ст.														
Оборонна система міста	Замок (палацова резиденція)	Середмістя			Сакральні комплекси	Виробничо- промисловий комплекс <i>Або громадський Навчальний лікувальний</i>	Ландшафто- паркова складова							
		<i>Територія площі ринок</i>	<i>Ратуша</i>	<i>Будівлиці</i>										
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ														
1	ГОРОДЕНКА 1630-і рр. локаційний привілей (1668)-магд. пр. привілей короля Яна II Яну Потоцькому 1195-перша згадка У 15 ст. зведено замок	Історичне місто Охоронний статус елементів міського історичного ядра барокового періоду	22		Замок Х.Стежеського (1628) <i>неіснуючий - простежується</i>				Монастир із костелом Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії, 1760	Успенська церква (сер. XVIII ст.)	Вірм. Костел (поч. XVIII ст.)	Синагога		
				X		X								
2	БОГОРОДЧАНИ 1631 р. Локаційний привілей М. Потоцького (кін XVII ст.) - магд. пр. 1441- перша письмова згадка	Історичне місто Охоронний статус елементів міського історичного ядра барокового періоду	22	Бастіонна п'ятикутна <i>простежується</i>	Замок Потоцьких-Косаковських др. пол. XVII ст.	Розвинене (Ратуша - по центру)			Домініканський монастир 1742-1762 рр.	Домініканський костель - 1745				
					X	X								
3	ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (СТАНІСЛАВІВ) (1662р.) - магд. пр. 1662 р. Локаційний привілей	Історичне місто Охоронний статус елементів міського історичного ядра барокового періоду	50	Бастіонна восьмикутна <i>простежується</i>	Резиденція Потоцьких 1672 -1685				Єзуїтський костел монастир 1720-ті	Парафіяльний костел	Вірменський костел	Колегія Єзуїтська	Пивоварний завод	Парк на території резид., міські парки, бельведер
													X	X

Таблиця А.9. (продовження)

4	МАРІЯМШЛЬ (1691) - магд. пр. 1670-і рр. Привілей короля Яна III Собеського 1378 - перша згадка про село	Немає охоронного статусу	25	Бастіонна	Замок Белзських 1630-ті Яблонівських (1692)					Костел і монастир Капуцинів 1737, 1757		Парк	
5	КАЛУШ 1549 р. Локаційний привілей (1549) - магд. пр. (1616 - 1630) - відбудова міста	Історичне місто	14	Протобастіонна або бастейна	Замок старостинський перша пол. XVI ст.						Солеварня		
6	ЄЗУПЛЬ (ЧЕШИБІСИ) (1597) - магд. пр -повторне надання. 1435р. - перша письмова згадка про село	Немає охоронного статусу	28	Земляні вали і рови з кількома бічними укріпленнями у вигляді малих веж	Замок Потоцьких XVII ст.					Домініканський монастир з костелом сер. XVII		Парк при замку	
7	ЧЕРНЕЛИЦЯ 1592 р. Локаційний привілей с. Чернелиця II-га пол. XVI ст. права міста	Немає охоронного статусу Елементи	27	Дерев'яні укріплення вали ?	Замок Чарторийських бастіонний 1659					Костел домінікан (1661)	Фільварок у передмісті		
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ													
8	БУЧАЧ (близько 1393 - повторно 1515)	Історичне місто Елементи	62	20 %	1580-ті - Початок XVII ст. - перебудова Стефана Потоцького					Монастир василіан 1751	Церква Воздвиження Чесного Хреста 1765-1771		
9	БЕРЕЖАНИ 1375 р. - перша писемна згадка 1530 р. - магдебурзьке право	Історичне місто Державний історико-архітектурний заповідник у м. Березани (Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2001 р. №1508)	36	Бастіонна	Замок Сенявських 1530 - початок будівництва 1554 р.					Троїцький собор 1768 Миколаївська церква 1691 Костел Петра та Павла XVII ст Костел Петра та Павла Костел Різдва Діви Марії XVIII ст.		Парк на місці колишн. фортифікацій замку	

Таблиця А.9. (продовження)

10	МИКУЛИНЦІ 1595 р. Привілей короля Зигмунта III 1096-перша писемна згадка або 1084 - польська вікіпедія 1595-магдебурзьке право	Історичне місто Елементи (Замок входить до складу Національний заповідник «Замки Тернопілля»)	44		Замок Сенявських, Зборовських, Конецпольських - 1550-55 р. Палац - середина XVIII ст.				Костел Пресвятої Трійці 1761 - 1779 з монастирем			Ландшафтний парк біля палацу
11	ВИШНІВЕЦЬ 1395 Кін. XIV ст. - перша писемна згадка кінець 15 століття-магд.пр.	Історичне місто Елементи Пам'ятка архітектури національного значення - Палацово-парковий комплекс XIV-XIX ст. Філія Національного заповідника «Замки Тернопілля»)	45	Бастіонна	Замок 1395, перебудова 1640 пізніше перебудований на палац 1730-ті рр.				Костел святого Станіслава (1757)	Синагога	Костел святого Станіслава (1757) з монастирем	Ландшафтний парк біля палацу кінець XVII
12	ЯЗЛІВЕЦЬ (ЯБЛУНІВКА) 1519 р. Привілей короля Зигмунта I Старого від чопового 1412.- перша писемна згадка 1519 магд.пр.	Немає охоронного статусу Елементи Палац - пам. арх., нац. знач. № 1575	40		Палац 1747 Станіславом Понятовським північне крило Палац 1747 Станіславом Понятовським південне крило				Костел Успіння Пречистої Діви Марії	Каплиця Благовських	Церква Святого Миколая (1551 р.)	Ландшафтний парк біля палацу
13	ОКОПИ СВЯТОЇ ТРІЦІ 1692 р.- перша писемна згадка 1700 - магд.пр.	Немає охоронного статусу Елементи Частини фортеці - пам. арх., нац. знач. № 1572	43	Фортеця, 1692 Частини фортеці - пам. арх., нац. знач. № 1572					Костел Святої Трійці, XVII ст. перебудова 1748			

Таблиця А.9. (продовження)

14	ЗБАРАЖ 1212 перша згадка XIII ст. - перша писемна згадка 1689 - магд.пр. (поновлення)	Історичне місто Національний заповідник «Замки Тернопілля») Основний об'єкт заповідника - замок князів Збараських, Елементи Костел та монастир бернардинців XVII-XVIII ст. на балансі Національного заповідника «Замки Тернопілля»	54		Перший замок 1393, новий замок Й. і Х. Збараських 1626-1631 рр. пам. арх. нац. знач. № 661/0					Костел та монастир бернардинців XVII-XVIII ст.	Свято-Успенська церква, колишній Тригітарський костел-монастир 1755-1758 рр.	Вокресенська церква 1760-1764			
15	ПОЧАЇВ 1442 -перша згадка 1778 - (статус міста)	Історичне місто Елементи З 2001р. до 2003 р. кременецько-почаївський державний історико-архітектурний заповідник	35							Православний чол. Успенський монастир 1597, сформувався протягом XVII ст., Свято-Успенський собор 1780-ті і братський корпус					
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ															
16	ЖОВКВА 1594 закладення міста і замку 1603 - магд. право	Історичне місто Державний історико-архітектурний заповідник Жовква	64	Вежева та бастионна системи	Палац XVII - XVIII ст.					Костел Св. Лаврентія XVII ст.	Синагога	Домініканський монастир (XVII-XVIII ст.)	Василіанський монастир (XVII-XX ст.)		Замковий парк (XVII ст.) - парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення
17	БРОДИ 1084 - перша згадка 1584 - магд.пр.	Історичне місто	59		Замок XVII-XVIII ст., В середині XVIII палац					Церква Пресвятої Трійці 1792	Церква святого Юра XVII ст.	Велика бродівська	Церква Різдва Пресвятої Богородиці 1600	Костел Воздвиження Чесного Живот. Хреста, XVI ст.	

Таблиця А.9. (продовження)

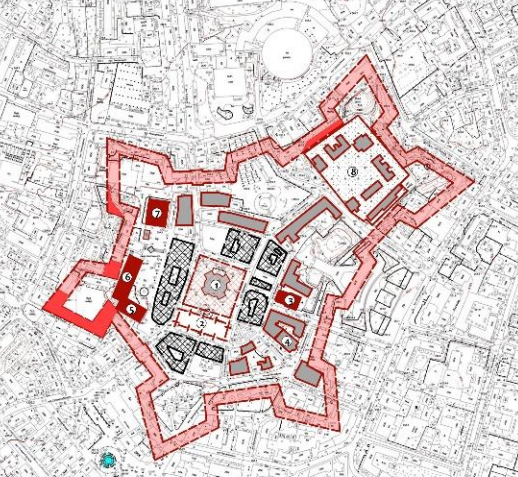

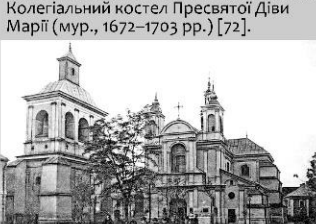

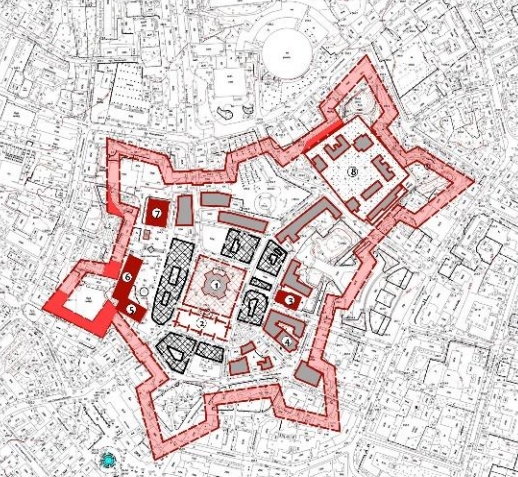

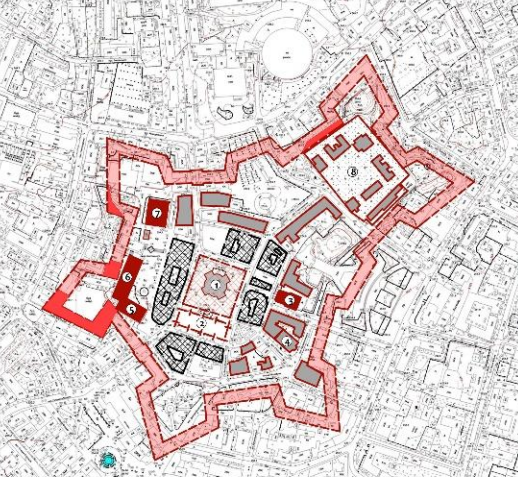

18	сmt КРАКОВЕЦЬ Яворівського району 1425 - магд.пр.	Історичне місто	27		Замок Острозького Олександра 1590 р. двір - палац Ігнація Цетнера 18 ст.					Костел святого апостола Якуба	Синагога		Ландшафт- ний парк з рідкісними рослинами
19	САМБІР 1241 перша згадка 1390 - магд. право	Історичне місто	55		Замок					Парафіяльний костел Матері Божої і шастя святого Івана Хрестителя (1530-1568)	Церква Різдва Пресвятої Богородиці XVIII ст.	Костел та монастир оо. Бернардинців XVII ст.	
20	МУРОВАНЕ 1454 - перша згадка	Немає охоронного статусу	35		Замок - палац XVI - XVIII ст.					Колишній парафіяльний костел Св. Йосифа Обручника (XVIII ст.)	Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Св. мученика Георгія (XVIII ст.)		Парк
21	КУКИЗІВ 1538 - магдеб право	Немає охоронного статусу	5		Палац XVII ст. короля Яна III Собеського, існував до XIX ст.								
22	ЧЕРВОНОГРАД (КРИСТИНОПЛЬ) 1692 -заснування містечка	Історичне місто План зонування (за істор.-арх. регламентом)	41		Палац XVIII ст. Франциск Потоцький					Колш. Бернардинський костел Зіслання св. Духа (1692-1704). Зараз церква Святого Володимира	Свято-Юрський монастир оо. Василіян XVIII ст.		Парк
23	КОМАРНО 1471 - перша письмова згадка 1473 - магдебурське право	Історичне місто	46		Замок бастионний, палац Ланцкоронських XIX ст.					Дерев'яна церква Архангела Михайла, 1754 р.,	Костьол Різдва Богородиці, середина XVIII ст.		

Таблиця А.9. (закінчення)

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ													
24	ОЛИКА 1149 - перша писемна згадка 1564 - магд.пр.	Історичне місто	51	Луцька брама	Олицький замково-палацовий комплекс, XVI - XVIII ст.					Колегіальний костел Святої Трійці, збудований у 1635-1640	Костел святих Петра і Павла	Стрітенська церква XVIII ст.	Парк при замку
25	КОРЕЦЬ 1150 - перша згадка	Історичне місто	32		Замок Корецьких XVI - XVII ст. перебудований у 1780 р. Чарторийськими у резиденціальний палац з використанням замкових руїн					Кляштор, перебудований у 1863-1880 в візантійсько-російському стилі	Парафіяльний костюл св. Антонія (первісно вознесіння Діви Марії) 1706		

Еволюція розпланувальних структур історичних міст Західної України (опрацювання автора)

ІСТОРИЧНЕ МІСТО СТАНІСЛАВІВ (ІВАНО-ФРАНКІВСЬК)				
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН		
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ	
<p>Колегія єзуїтів (30-40і роки XVIII століття) [201 с.22].</p> 	<p>Станіславів. План міських фортифікацій 1743р. Прорис. Військовий архів у Відні. (Не реалізований) [133].</p> 	<p>План Станіславова 1792р., складений за участю Артура Дрекслера. Копія, що зберігається в Івано-Франківському краєзнавчому музеї [133].</p> 	<p>Використано інженерно-геодезичну підоснову 2010р. М 1:2000</p> 	<p>Вигляд на колишній костел єзуїтів та колегію XVIII ст. (сьогодні на морфологічний корпус ІФНМУ і Катедральний собор) (фото автора).</p>
<p>Колегіальний костел Пресвятої Діви Марії (мур., 1672–1703 рр.) [72].</p> 	<p>План Станіславова з навколишніми селами, полками, лісами. 1805р. виконаний на замовлення міської управи [133].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> 	 <p>Колегіальний костел Пресвятої Діви Марії, 1672–1703 рр. (сьогодні художній музей) (фото автора).</p> 	
<p>Площа перед палацовим комплексом Потоцьких [72].</p> 	<p>Кадастровий робочий план (карта) міста Станіславова 1848року. [276 с.77].</p> 	<p>Кадастрова карта міста Станіславова 1848року. ЦДДА України у Львові. - Ф.186. - Оп.11. - Справа №220 [133].</p> 	<p>Площа Ринок (фото автора).</p> 	
<p>Панорама міста - вигляд на Вірменський костел (1743-1763)</p> 	<p>Stanislawow</p> 	<p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок залишки оборонної системи приринкові квартали пам'ятки архітектури цінна забудова втрачені пам'ятки архітектури межі історичного палацового комплексу Потоцьких XVII-XVIIIст. <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Площа Ринок з ратушею 2. Втрачений квартал 3. Вірменський костел, 1762 р. (сьогодні Покровський собор УАПЦ) 4. Колишня синагога XIX ст. 5. Костел єзуїтів, 1753–1763 рр. (сьогодні Кафедральний Собор Святого Воскресіння) 6. Будівля колегії єзуїтів, 1744 р. 7. Колегіальний костел Пресвятої Діви Марії, 1672–1703 рр. (сьогодні художній музей) 8. Ансамбль споруд палацового комплексу Потоцьких XVII-XVIIIст. <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p> 	<p>Костел єзуїтів, 1753–1763 рр. (сьогодні Кафедральний Собор св.Воскресіння) (фото автора).</p> <p>Вірменський костел, 1762 р. (сьогодні Покровський собор УАПЦ) (фото автора).</p> 	

ІСТОРИЧНЕ МІСТО КАЛУШ															
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН													
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ												
<p>Площа Ринок [71].</p> <p>Панорама центральної частини міста [70].</p> <p>Солеварня [70].</p> <p>Костел св. Валентина (1844 р.) [71].</p> <p>Ратуша по вул. Конопницької [103].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Кадастрова карта м. Калуша 1850 року. (Фрагмент) [470].</p> 	<p>Використано генеральний план міста Калуша [438].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td>межі історичної площі Ринок</td> <td></td> <td>пам'ятки архітектури</td> </tr> <tr> <td></td> <td>територія втраченого Старостинського замку XVII ст.</td> <td></td> <td>ціна забудова</td> </tr> <tr> <td></td> <td>межі втраченої оборонної системи міста-фортеці</td> <td></td> <td>втрачена ціна історична забудова</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Територія історичної площі Ринок 2. Втрачена Ратуша 3. Втрачена українська церква 4. Костел св. Валентина 5. Територія Старостинського замку XVII ст. (тепер сквер) 6. Втрачена Львівська брама 7. Втрачена Галицька брама 8. Церква св. Архистратига Михаїла. <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>		межі історичної площі Ринок		пам'ятки архітектури		територія втраченого Старостинського замку XVII ст.		ціна забудова		межі втраченої оборонної системи міста-фортеці		втрачена ціна історична забудова	<p>Вигляд на історичну площу ринок (фото автора)</p> <p>Народний дім (1907 р.) (фото автора)</p> <p>Панорама історичної частини міста (фото автора)</p> <p>Костел св. Валентина (1844 р.) (фото автора)</p> <p>Руїни історичної ратуші (XIX ст.) (фото автора)</p>
	межі історичної площі Ринок		пам'ятки архітектури												
	територія втраченого Старостинського замку XVII ст.		ціна забудова												
	межі втраченої оборонної системи міста-фортеці		втрачена ціна історична забудова												

ІСТОРИЧНЕ МІСТО БОГОРОДЧАНИ															
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН													
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ												
<p>Монастир Домініканів (1742–1762 рр.) [342].</p> <p>Костел Домініканів (1745 р.) [342].</p> <p>Вигляд на костел з Площі Ринок [274].</p> <p>Палати духовенства келії (1762 р.) [342].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини і періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини і періоду 1806 – 1809 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Кадастрова карта м. Богородчани 1848 року. (фрагмент) [458].</p> 	<p>Використано генеральний план міста [485].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td>межі історичної площі Ринок</td> <td></td> <td>цінна забудова</td> </tr> <tr> <td></td> <td>втрачена оборонна система</td> <td></td> <td>територія палацу власників</td> </tr> <tr> <td></td> <td>пам'ятки архітектури</td> <td></td> <td>втрачена цінна історична забудова</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історична площа Ринок 2. Костел і монастир Домініканів (1742–1762 рр.) 3. Територія палацу власників. 4. Церква св. Івана Богослова (1934 р.) 5. Втрачені візантійські брами <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>		межі історичної площі Ринок		цінна забудова		втрачена оборонна система		територія палацу власників		пам'ятки архітектури		втрачена цінна історична забудова	<p>Костел і монастир Домініканів (1742–1762 рр.) (фото автора).</p> <p>Костел і монастир Домініканів, (1742–1762 рр.) східний фасад (фото автора).</p> <p>Вигляд на костел і монастир Домініканів (1742–1762) (фото автора)</p> <p>Сучасний вигляд центральної площі (історична площа Ринок).</p>
	межі історичної площі Ринок		цінна забудова												
	втрачена оборонна система		територія палацу власників												
	пам'ятки архітектури		втрачена цінна історична забудова												

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ЧЕРНЕЛИЦЯ (сьогодні смт. Чернелиця, Городенківського р-ну, Івано-Франківської обл.)									
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН							
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ						
<p>Ринкова площа в Чернелиці (1960-х рр.)</p> <p>Домініканський костел (св.Антонія), 1661 р. [249].</p> <p>Домініканський костел (св.Антонія), 1661 р. Фрагменти інтер'єру і вхідного portalу [249].</p> <p>Замок М.Чарторийського (1630-ті рр. – 1659 р.) [249].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> 	<p>Використано генеральний план Чернелиці [490].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td> межі історичної площі Ринок</td> <td> пам'ятки архітектури</td> </tr> <tr> <td> приринкові квартали</td> <td> цінна забудова</td> </tr> <tr> <td> територія замку-резиденції власників міста XVII ст.</td> <td> втрачені пам'ятки архітектури</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Територія історичної площі Ринок 2. Приринкові квартали зі збереженою первісною парцеляцією 3. Домініканський костел св. Антонія, 1661 р. 4. Замок М. Чарторийського, 1630-ті рр. - 1659 р. 	 межі історичної площі Ринок	 пам'ятки архітектури	 приринкові квартали	 цінна забудова	 територія замку-резиденції власників міста XVII ст.	 втрачені пам'ятки архітектури	<p>Домініканський костел св.Антонія, 1661 р. (фото автора)</p> <p>Замок М.Чарторийського, (1630-ті рр. – 1659 р.) (фото автора)</p> <p>Руїни вхідного portalу і бастіону замку М.Чарторийського, (1630-ті рр. – 1659 р.) (фото автора)</p> <p>Руїни замку М.Чарторийського, (1630-ті рр. – 1659 р.) (фото автора)</p>
 межі історичної площі Ринок	 пам'ятки архітектури								
 приринкові квартали	 цінна забудова								
 територія замку-резиденції власників міста XVII ст.	 втрачені пам'ятки архітектури								

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ГОРОДЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Вигляд на вул. Пилсудського [249 с.195].</p> <p>Вигляд на територію замкового комплексу і костел Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії з монастирем театинців (1743-1769 рр.) [249 с.14].</p> <p>Вигляд на костел і центральну площу [249 с.71].</p> <p>Костел театинців (1743-1769 рр.) [249 с.28].</p> <p>Костел театинців (1743-1769 рр.) [249 с.33].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Кадастрова карта м. Городенки 1852р. [468].</p> 	<p>Використано генеральний план міста Городенка [486].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок втрачені квартали приринкової забудови пам'ятки архітектури цінна забудова межі колишнього замкового комплексу територія костелу з монастирем <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Костел та монастир театинців, 1743-1769 рр. 2. Вірменський костел, 1706 р. 3. Синагога, 1743 р. - реконструкція 1885 р. 4. Церква Успіння Пресвятої Діви Марії, 1763 р. 5. Історичний міст, XVIII ст. 6. Межі втраченого замку власників міста 	<p>Костел театинців (Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії) та монастир театинців (1743-1769 рр.) (фото автора)</p> <p>Вірменський костел (1706 р.) (фото автора)</p> <p>Синагога (1743 р. - реконструкція 1885 р.) (фото автора)</p> <p>Церква Успіння Пресвятої Діви Марії (1763 р.) (фото автора)</p> <p>Історичний міст XVIII ст. (фото автора)</p>

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ЄЗУПІЛЬ (сmt. Єзупіль Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.)

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

ІСНУЮЧИЙ СТАН

ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ

ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

ФОТОФІКСАЦІЯ

Площа Ринок [143]

Площа Ринок. Єзупіль в часи графа Войцеха. Електронний ресурс [152].

Дзвіниця

Костел Успіння Діви Марії (Домініканів) XVI—XVII ст.

Монастирський корпус (1598 р.) Головний фасад.

Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].

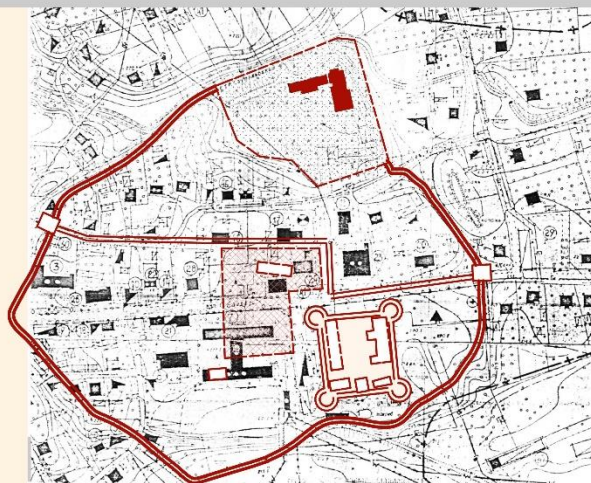
Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].

Єзупіль. Кадастрова карта, 1847 р. [469]

Використано генеральний план сmt. Єзупіль [438].

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- межі історичної площі Ринок
- пам'ятки архітектури
- межі втраченого замкового комплексу
- територія монастирського комплексу
- втрачена цінна історична забудова
- межі втраченої оборонної системи міста

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Територія історичної площі Ринок
2. Костел Успіння Діви Марії і монастирський комплекс (XVI—XVII ст.)
3. Палац Войцеха Дідушицького (1848–1909)
4. Втрачені візні брами

250 0 250 500 750 1000 1250

Костел Успіння Діви Марії (XVI—XVII ст.) (фото автора)

Костел Успіння Діви Марії (XVI—XVII ст.) Західний фасад. (фото автора)

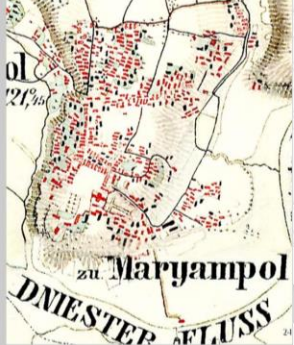
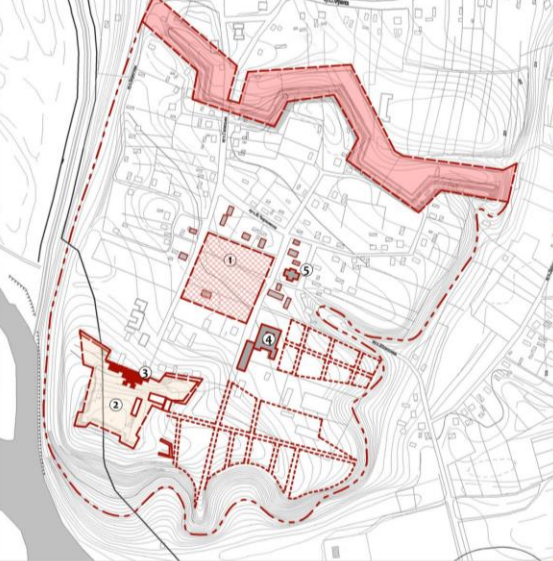

Вигляд на історичну забудову в межах історичної площі Ринок. (фото автора)

Монастирський корпус (1598 р.) Фрагмент інтер'єру. (фото автора)

ІСТОРИЧНЕ МІСТО МАРІЯМПІЛЬ (с. Маріямпіль, Галицького р-ну Івано-Франківської обл.)			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Вигляд на костел і церкву Воздвиження [272].</p> <p>Вигляд на центральну площу [272].</p> <p>Фасад костелу Святої Трійці, 1736 - 1741 рр. [272].</p> <p>Панорама села Маріямпіль [273].</p> <p>Костел Святої Трійці 1736 - 1741 рр. [273].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Ситуаційний план Маріямпіля (1809 р.)</p>	<p>Використано генеральний план с.Маріямпіль [489].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок межі втраченої оборонної бастийної системи міста-фортеці пам'ятки архітектури цінна забудова історичні межі палацу власників втрачені пам'ятки межі історичного паркового комплексу, XVII-XVIII ст. межі історичного міста-фортеці кінця XVII ст. <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історична площа Ринок 2. Територія палацу власників міста, 1692 р. (сьогодні дендропарк) 3. Палацова брама і залишки бастиону 4. Костел Святої трійці, 1736-1741 рр. (сьогодні жіноча колонія) 5. Церква Врздвиження Чесного Хреста (1930 р.) 	<p>Вигляд на історичну площу Ринок (фото автора)</p> <p>Залишки вхідної частини до палацового саду XVII-XVIII ст. (фото автора)</p> <p>Костел Святої Трійці 1736 - 1741 рр. (сьогодні жіноча колонія) (фото автора)</p> <p>Залишки в'їзної палацової брами, кінець XVII ст. (фото автора)</p>

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ВИШНІВЕЦЬ (СЕЛО ВИШНІВЕЦЬ)			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Історична площа Ринок [191].</p> <p>Вигляд на історичну площу ринок та костел Святого Михаїла XVII ст. [40].</p> <p>Вішнівець, палац Вишневецького. План (близько 1720-1744) [345 с.51].</p> <p>Втрачений костел Святого Михаїла XVII ст., що входив до комплексу монастиря Кармелітів Босих. [345 с.63]</p> <p>с. Вишнівець. Палац, інтер'єр [345 с.73].</p> <p>с. Вишнівець. Палац, інтер'єр [345 с.73].</p> 	<p>Вішнівець, замок князя М. С. Вишневецького. План 1720 - 1744. [345, с. 51].</p> <p>Вішнівець, палац Вишневецького. План [439 с.43].</p> <p>Вішнівець, палац Вишневецького. План [439 с.43].</p> 	<p>Використано генеральний план с.Вишнівець [492].</p> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Територія площі Ринок. 2. Церква св. Вознесіння XVI ст. (кошиця замкова церква) 3. Палац Вишневецьких (сьогодні музей) 4. Навчальний заклад (колишній монастирський корпус XVII ст.) 5. Втрачений костел св. Михаїла 6. Синагога XVII ст. 7. Головна (східна) брама та мур XVIII ст. 8. Господарські споруди палатку 9. Територія історичного парку. <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> — межі історичної площі Ринок — територія історичного палаткового комплексу родини Вишневецьких XVII-XVIII ст. — територія історичного палаткового парку XVIII ст. — територія втраченого монастиря кармелітів XVIII ст. ■ пам'ятки архітектури ■ цінна забудова 	<p>Вигляд на церкву св. Вознесіння XVI ст. (кошиця замкова церква). Реконструкція 1872, відбудова 1992. (фото автора)</p> <p>Брама палацу князів Вишневецьких XVIII ст. (фото автора)</p> <p>Палац князів Вишневецьких XVIII ст., внутрішній двір (сьогодні музей) (фото автора)</p> <p>Брама палацу князів Вишневецьких XVIII ст. (фото автора)</p>

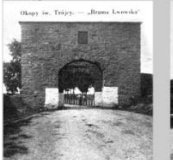

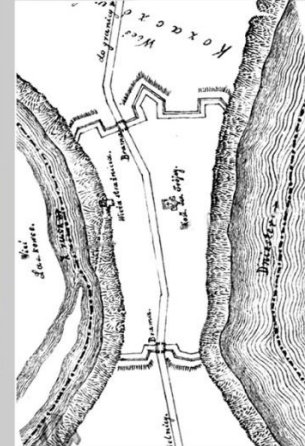
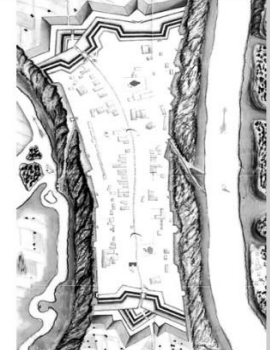
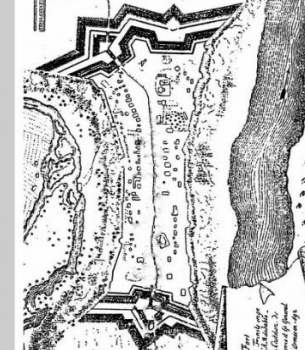
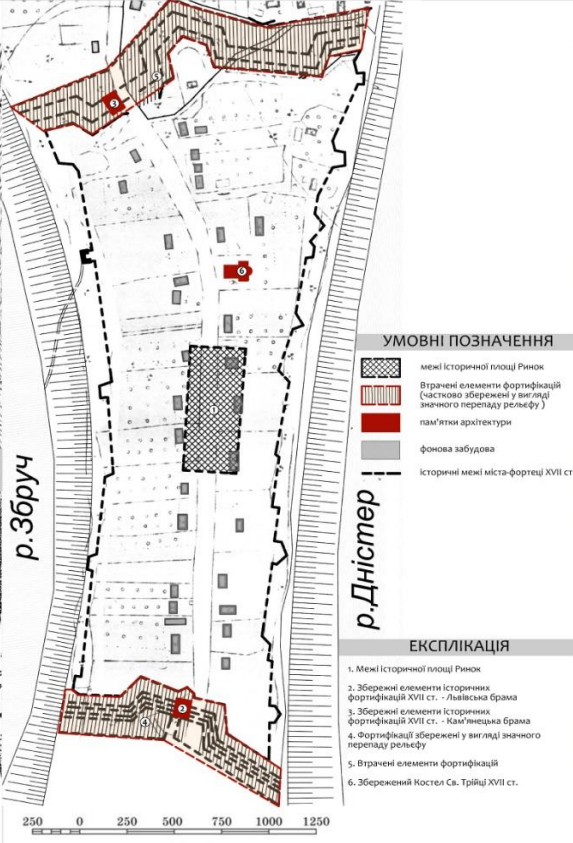

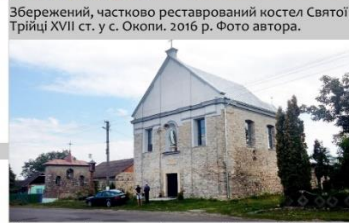

ІСТОРИЧНЕ МІСТО МИКУЛИНЦІ			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ		ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Вигляд на костел XVIII ст. [301 с.123].</p> <p>Вигляд на площу ринок [146].</p> <p>Вигляд на монастирську споруду XVIII ст. [146].</p> <p>Вигляд на палац із входу. Фото перед. 1939 р. [301 с.117].</p> <p>Вигляд на праву галерею палацу [301 с.120].</p> 	<p>Австрійська війсьмова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська війсьмова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Кадастрова карта [461].</p> 	<p>Використано генеральний план м.Микулинці [497].</p> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історична площа ринок 2. Замок XVI ст. (частково збережений) 3. Палац XVIII ст. (частково перебудований) 4. Палацовий парк XVIII ст. 5. Костел XVIII ст. 6. Будівля монастиря XVIII ст. <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок приринкові квартали зі збереженою парцеляцією пам'ятки архітектури ціна забудова межі палацового ансамблю замок XVI ст. 	<p>Микулинський костел Пресвятої Трійці та монастир, 2015 р. (фото автора).</p> <p>Вигляд на парковий фасад колишнього палацового комплексу XVIII ст. у Микулинцях (сьогодні лікувальний заклад), 2015 р. Фото автора.</p> <p>Вигляд на головний фасад колишнього палацового комплексу XVIII ст. у Микулинцях (сьогодні лікувальний заклад), 2015 р. Фото автора.</p> <p>Вигляд на парковий фасад та галерею колишнього палацового комплексу XVIII ст. у Микулинцях, 2015 р. Фото автора.</p> <p>Вигляд на забудову південної сторони історичної площі ринок у Микулинцях, 2015 р. Фото автора.</p>

Таблиця А.10. (продовження)

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ОКОПИ СВЯТОЇ ТРІЙЦІ (СЕЛО ОКОПИ БОРЩІВСЬКОГО Р-НУ, ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛ.)

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКАЦІЯ
<p>Костел св. Трійці, XVII ст. Зображення з книги Людвіга Фінкеля "Окопи Святої Трійці" (Львів, 1889)</p> <p>Интер'єр костелу, листівка 1925 р. [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/49434103_02.jpg</p> <p>Костел св. Трійці, початок ХХ ст.</p> <p>Панорама на с. Окопи, 1916 р. [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/meinosterreich1916.jpg</p> <p>Львівська брама фортеці в Окопах. Польська пошта. [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/brama-lyvovka.jpg</p> <p>Кам'янецька брама фортеці в Окопах. Польська пошта. [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/brama-kamianetska.jpg</p> 	<p>The First Military Survey (1763 - 1787) [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/okopy38.jpg</p> <p>План Окопів за О.Чоловським. [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/okopy38.jpg</p> <p>[Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/okopy-sw-trojcy-plan.jpg</p> <p>[Електронний ресурс] http://mskifa.narod.ru/okopy.html</p> 	 <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок втрачені елементи фортифікацій (частково збережені у вигляді значного перепаду рельєфу) пам'ятки архітектури фонові забудова історичні межі міста-фортеці XVII ст. <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Межі історичної площі Ринок 2. Збережені елементи історичних фортифікацій XVII ст. - Львівська брама 3. Збережені елементи історичних фортифікацій XVII ст. - Кам'янецька брама 4. Фортифікації збережені у вигляді значного перепаду рельєфу 5. Втрачені елементи фортифікацій 6. Збережений Костел св. Трійці XVII ст. 	<p>Збережений фрагмент історичної фортеці Окопи Святої Трійці XVII - XVIII ст. [Електронний ресурс] http://www.castles.com.ua/uploads/pics/okopy38.jpg</p> <p>Збережений, частково реставрований костел Святої Трійці XVII ст. у с. Окопи. 2016 р. Фото автора.</p> <p>Збережений фрагмент історичної фортеці Окопи Святої Трійці XVII - XVIII ст. Кам'янецька брама. 2016 р. Фото автора.</p> <p>Збережені фрагменти західної оборонної бастионної лінії історичної фортеці Окопи Святої Трійці XVII - XVIII ст. 2016 р. Фото автора.</p>

ІСТОРИЧНЕ МІСТО БЕРЕЖАНИ (адміністративний центр Бережанського району Тернопільської області)									
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН							
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ						
<p>Замок Сенявських на поч. XX ст. (за: F. Stattner, Jak Sieniasay..._bs) [356 с.103].</p> <p>Головний фасад замкової каплиці на поч. XX ст. (за: F. Stattner, Jak Sieniasay..._bs) [356 с.103].</p> <p>Вигляд на історичну площу Ринок, 1930 р. (за: F. Stattner, Jak Sieniasay..._bs) [356 с.104].</p> <p>Панорама міста XIX ст. (original WAP-Wawel, Teka Scimdra, nr 210) [356 с.104].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Бережани. План фортифікацій 1720 р. (за: Kalinowski, op.cit., s.179) [356 с.100].</p> <p>Бережани. План міста 1755 р. (за: J. Czernecki, Brzezany..., s.26) [356 с.100].</p> <p>Кадастрова карта 1846 р.</p> 	<p>Використано генеральний план міста Бережани [491].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td> межі історичної площі Ринок</td> <td> історичні межі міста-фортеці</td> </tr> <tr> <td> приривкові квартали зі збереженою парцеляцією</td> <td> пам'ятки архітектури</td> </tr> <tr> <td> історичні межі замку</td> <td> цінна забудова</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історична площа Ринок з ратушею. 2. Троїцький собор, 1768 р. (перевбудований у 1893—1903 рр.) 3. Вірменський костел, 1710 р. 4. Костел Різдва Діви Марії (сьогодні костел Петра і Павла), 1600-1626 рр. 5. Бережанський замок 1554 р. (фортеця з палацом) <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p> 	межі історичної площі Ринок	історичні межі міста-фортеці	приривкові квартали зі збереженою парцеляцією	пам'ятки архітектури	історичні межі замку	цінна забудова	<p>Вигляд на бережанський замок.</p> <p>Руїни бережанського замку.</p> <p>Вигляд на замкову стіну. Фото автора.</p> <p>Вигляд на замок. Фото автора.</p> <p>Панорама міста Бережани. Фото автора.</p>
межі історичної площі Ринок	історичні межі міста-фортеці								
приривкові квартали зі збереженою парцеляцією	пам'ятки архітектури								
історичні межі замку	цінна забудова								

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ЗБАРАЖ			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ		ФОТОФІКСАЦІЯ
Збараж. Замкова брама, XVII ст. [85].	Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].	Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].	Використано генеральний план міста Збаража [493].
Збараж. Замкова брама, XVII ст. [54].	Кадастрова карта м. Збараж, 1830-1863 http://maps.geshergalicia.org/ .	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	
Площа Ринок [54].	УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ		Вигляд на в'їзну браму до історичного замку-резиденції родини Збараських (сьогодні заповідник "Замки Тернопілля" (Фото автора)
Вигляд на Тринітарський костел і монастир [85].	ЕКСПЛІКАЦІЯ		Елемент історичної оборонної фортифікаційної системи XVII-XVIII ст. (Фото автора)
	<ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок приричкові квартали зі збереженою парцеляцією територія палацового комплексу межі втраченої оборонної системи міста замок XVII-XVIII ст. пам'ятка архітектури межі історичного середмістя межі збереженої оборонної системи міста 		Воскресенська церква 1760-1764 рр. (Фото автора)
	<ul style="list-style-type: none"> 1. Історична площа Ринок 2. Костел св. Антонія та монастир бернардинів XVII-XVIII ст. 3. Свято-Успенська церква (колишній Тринітарський костел та монастир XVIII ст) 4. Воскресенська церква 1760-1764 рр. 5. Замок родини Збараських XVII-XVIII ст. (сьогодні заповідник "Замки Тернопілля") 		Свято-успенська церква XVIII ст. (Фото автора)
			Вигляд на північний квартал історичної площі Ринок (Фото автора)

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ПОЧАЇВ			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Загальний вигляд Почаївської лаври із площі ринок [167].</p> <p>Загальний вигляд Почаївської лаври із площі ринок [95].</p> <p>Загальний вигляд Почаївської лаври з півдня. Акварель Т.Шевченка 1846р. [227 с.74]</p> <p>Загальний вигляд Почаївської лаври [167].</p> 	<p>"Облога Почаївського монастиря 1675р." Мідьорит Н.Зубрицького. 1704р. [227 с.28]</p> <p>"Коронування ікони Почаївської Богородиці" гравюра Стрельбицького. 1780-ті роки [227 с.99]</p> 	<p>Використано генеральний план міста Почаєва [494].</p> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Успенський собор з братським корпусом. (1782р.) 2. Територія історичного монастирського села Юридика. (1597р.) 3. Територія історичного міста Новий Почаїв. (1778р.) 4. Гіпотетичні межі історичної площі Ринок. 	<p>Вигляд на Почаївську Лавру. Фото автора. 2018р.</p> <p>Вигляд на Почаївську Лавру. Фото автора. 2018р.</p> <p>Вигляд на Почаївську Лавру. Фото автора. 2018р.</p> <p>Вигляд на історичне середмістя Почаєва. Фото автора. 2018р.</p>

ІСТОРИЧНЕ МІСТО КРИСТИНОПІЛЬ (МІСТО ЧЕРВОНОГРАД, ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

ІСНУЮЧИЙ СТАН

ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ

ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

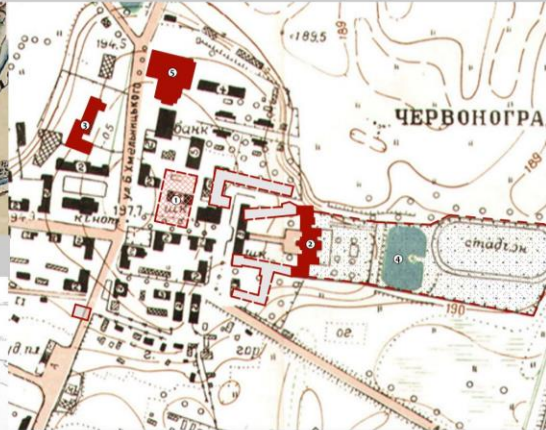
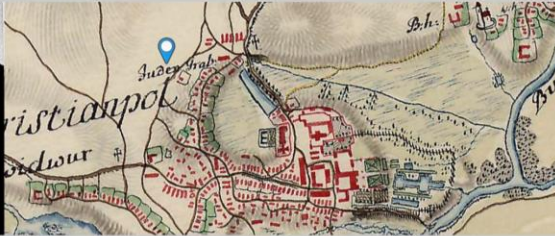
СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

ФОТОФІКСАЦІЯ

Костел Бернардинів [316].

Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].

Колійний бернардинський костел Зіслання св. Духа, 1692 - 1704 (сьогодні церква Святого Володимира) (фото автора).

Монастир Св. Юра Чину святого Василя Великого [316]

Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].

План Кристинопільського палацу [316].

Палац Потоцьких (1756-1762 рр.) (фото автора).

З листівки - "Замок в Кристинополі", "Ринок в Кристинополі", "Костел Бернардинів", "Міст на р. Буг в Кристинополі"

Кадастрова карта, 1854 р. [476].

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- межі історичної площі Ринок
- втрачена цінна забудова
- пам'ятки архітектури
- межі палацового комплексу

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Межі історичної Площі ринок
2. Кристинопільський замок (палац Потоцьких), 1756-1762 рр.
3. Свято-Юрський монастир оо. Василян, 1763 р.
4. Місце історичного палацового парку, сучасний стан.
5. Колійний бернардинський костел Зіслання св. Духа, 1692 - 1704 (сьогодні церква Святого Володимира)

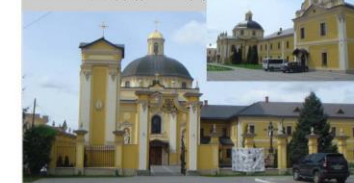
250 0 250 500 750 1000 1250

Фрагмент бруківвання історичної ринкової площі.

Вигляд на територію історичного палацового парку, сучасний стан (фото автора).

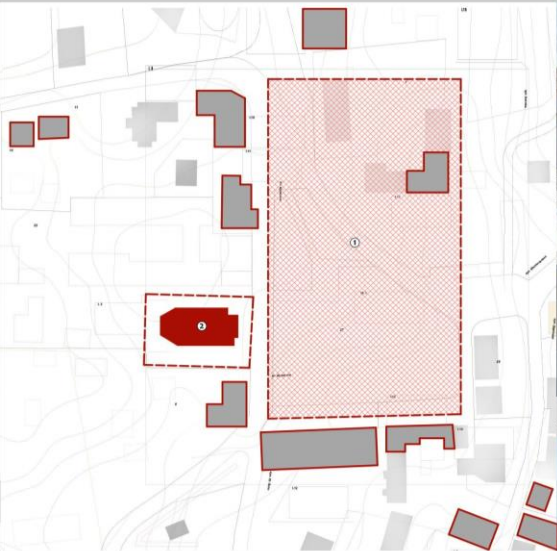

Свято-Юрський монастир ОО Василян, 1763 р. (фото автора).

Площа Ринок в Кристинополі [316].

ІСТОРИЧНЕ МІСТО КРАКІВЕЦЬ			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Площа Ринок.</p> <p>Місто — Гітчин. Сторона краківська — Радошівська з Краківця 1811 року. Відомо, що тут був, як і в інших місцях, як і в інших, до цього часу історичний, який вважався за давніми звичаями.</p> <p>Костьол святого апостола Якуба, 1785 - 1787рр.</p> <p>Костьол і Апелія в Краківці</p>	<p>Перше військове дослідження (1763-1787) [459]</p> <p>Друге військове дослідження (1806-1869) [460]</p> <p>Краківець. Центральна частина. Фрагмент кадастрового плану 1849 р. [471]</p> <p>Резиденція І. Петгера, парк скотів. Фрагмент кадастрового плану села Гітчин (село — Гітчин). [471]</p> 	<p>Використано сучасну геодезичну підоснову М 1:2000</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> межі історичної площі Ринок пам'ятки архітектури цінна забудова <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> Межі історичної площі Ринок. Костьол святого апостола Якуба, 1785 - 1787рр. <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>	<p>Вигляд на історичні приринкові квартали. Фото автора. 2018р.</p> <p>Вигляд на історичні приринкові квартали. Фото автора. 2018р.</p> <p>Костьол святого апостола Якуба, 1785 - 1787рр. Фото автора. 2018р.</p> <p>Вигляд на історичні приринкові квартали. Фото автора. 2018р.</p>

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ЖОВКВА											
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН									
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ								
<p>Вигляд на середмістя Жовкви [498].</p> <p>Вигляд на середмістя Жовкви [498].</p> <p>Вигляд на жовківську синагогу (XVII ст.) [498].</p> <p>Вигляд на костел Св. Лаврентія (XVII ст.) [498].</p> <p>Вигляд на середмістя Жовкви [498].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини і періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Брульон-план м. Жовква, 1841 р. [498].</p> <p>Кадастровий план м. Жовкви 1854 р. [498].</p> 	 <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td> межі історичної площі Ринок</td> <td> цінна забудова</td> </tr> <tr> <td> втрачена цінна забудова</td> <td> межі замкового комплексу</td> </tr> <tr> <td> збережені земляні укріплення</td> <td> межі архітектурних ансамблів</td> </tr> <tr> <td> пам'ятки архітектури</td> <td> межі пам'ятки містобудування</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Замок, 1594 р. (охоронний № 385) 2. Костел і дзвіниця, 1620 р. 3. Костел домініканів з келіями, 1653 р. 4. Василіанська церква і дзвіниця, 1612 р. 5. Синагога, 1687 р. 6. Башти і мурі міста XVII ст. 7. Троїцька церква, 1720 р. 8. Будинки XVII ст. на площі ринок. 9. Церква Різдва, 1705 р. 10. Монастир домініканів, 1682-1787 р. 11. Монастир Василіан, 1780-1790 р. 12. Церква і шпиталь св. Лазаря, 1735 р. 	межі історичної площі Ринок	цінна забудова	втрачена цінна забудова	межі замкового комплексу	збережені земляні укріплення	межі архітектурних ансамблів	пам'ятки архітектури	межі пам'ятки містобудування	<p>Вигляд на забудову площі Ринок у Жовкві (фото автора).</p> <p>Вигляд на площу Ринок та монастир ОО Василіан у Жовкві (фото автора).</p> <p>Вигляд на площу Ринок, монастир ОО Василіан, костел Св. Лаврентія та замкову вежу у Жовкві (фото автора).</p> <p>Домініканський костел, 1653 р. (фото автора).</p> <p>Споруди Жовківського замку, 1594 р. (фото автора).</p>
межі історичної площі Ринок	цінна забудова										
втрачена цінна забудова	межі замкового комплексу										
збережені земляні укріплення	межі архітектурних ансамблів										
пам'ятки архітектури	межі пам'ятки містобудування										

ІСТОРИЧНЕ МІСТО ЛЯШКИ МУРОВАНІ			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Св. мученика Георгія, 1753 р. Дзвинця.</p> <p>Замок Мнішеків, 1556 р. (Фото до і після Першої світової війни)</p> <p>Фрагмент замкової стіни. Замок в Ляшках Мурованих, 1861 р.</p> <p>1930 р. Гербовий картуш і напис "В пам'ять Миколая Тарла"</p> 	<p>Перше військове дослідження (1763-1787) [459]</p> <p>Друге військове дослідження (1806-1869) [460]</p> <p>Кадастрова карта [472]</p> <p>План замку і парку, 1734 р. [319]</p> 	<p>СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> історичні межі замку втрачена цінна забудова збережені земляні укріплення цінна забудова межі історичних пам'яток межі історичного замкового парку межі замкового комплексу межі історичної парадної площі перед замково-палацовим комплексом межі історичної площі Ринок історичний торговий шлях <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> Замок Мнішеків 1556 р. (сьогодні руїни замку і вали). Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Св. мученика Георгія, 1753 р. Дзвинця, XVIII ст. Дзвинця, XVIII ст. Колишній парафіяльний костел Св. Йосифа Обручника (XVIII ст.). Межі історичного парку. <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>	<p>Колишній парафіяльний костел Св. Йосифа Обручника (XVIII ст.) і дзвинця та Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Св. мученика Георгія (XVIII ст.). Фото автора. 2018р.</p> <p>Руїни замково-палацового комплексу Мнішеків. Фото автора. 2018р.</p> <p>Вигляд на історичні приринкові квартали міста Ляшки Муровані. Фото автора. 2018р.</p> <p>Руїни замку. Фото автора. 2018р.</p>

ІСТОРИЧНЕ МІСТО БРОДИ			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Палац Потоцького у Бродівському замку, XVIII ст. [349]</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Перше військове дослідження (1763-1787) [459]</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Використано сучасну геодезичну підоснову М 1:2000</p>	<p>Схема розташування цінних історичних споруд у сучасній структурі населеного пункту</p> 	<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>
<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Схема розташування цінних історичних споруд у сучасній структурі населеного пункту</p> 	<p>Палац Потоцького в Бродівському замку.</p>
<p>Каземати у Бродівському замку, XVII ст. [349]</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Схема розташування цінних історичних споруд у сучасній структурі населеного пункту</p> 	<p>Споруди замку (каземати), 1630-1635 рр. (фото автора).</p>
<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Схема розташування цінних історичних споруд у сучасній структурі населеного пункту</p> 	<p>Синагога, 1742 р. (фото автора).</p>
<p>Будівлі на Площі ринок. [349]</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p> <p>Бродівський замок, 1630-1635 рр.</p>	<p>Схема розташування цінних історичних споруд у сучасній структурі населеного пункту</p> 	<p>Синагога, 1742 р. (фото автора).</p>

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

межі історичної площі Ринок	пам'ятки архітектури
межі історичного міста-фортеці	межі палацового комплексу

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Межі історичної Площі ринок
2. Бродівський замок, 1630-1635 рр.
3. Палац Потоцького в Бродівському замку.
4. Церква святого Юра, 1625 р.
5. Церква Різдва пресвятої Богородиці, 1600 р.
6. Церква Воздвиження Чесного Хреста, XVII ст.
7. Синагога, 1742 р.

Таблиця А.10. (закінчення)

ІСТОРИЧНЕ МІСТО САМБІР

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН									
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ								
<p>Вигляд на ратушу у м.Самборі.</p> <p>Вигляд на ринкову забудову м.Самборі.</p> <p>Вигляд на ринкову забудову м.Самборі.</p> <p>Костел Іоана Христителя (XVI ст.) у м.Самборі.</p> <p>Костел Св. Станіслава (XVII - поч. XVIII ст.) у м.Самборі.</p> 	<p>Друге військове дослідження (1806-1869) [460]</p> <p>Перше військове дослідження (1763-1787) [459]</p> <p>Кадастрова карта 1853р. [473].</p> <p>Кадастрова карта 1933 р.</p> 	<p>Використано сучасну геодезичну підоснову М 1:2000</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td> межі історичної площі Ринок</td> <td> межі втраченої оборонної системи міста</td> </tr> <tr> <td> ринкові квартали зі збереженою парцеляцією</td> <td> пам'ятні архітектури</td> </tr> <tr> <td> збережені історичні межі замку</td> <td> втрачені історичні межі замку</td> </tr> <tr> <td> втрачені історичні межі сакрального комплексу</td> <td> історичний торговий шлях</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історична площа Ринок з ратушею, 1638–1668 рр. 2. Церква Різдва Пресвятої Богородиці, 1738 р. 3. Костел Святого Станіслава і монастир Бернардинців, 1698 р. (1987 року костел відреставровано і пристосовано під концертний зал органної музики) 4. Костел Святого Іоана Христителя, 1530 р. <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>	 межі історичної площі Ринок	 межі втраченої оборонної системи міста	 ринкові квартали зі збереженою парцеляцією	 пам'ятні архітектури	 збережені історичні межі замку	 втрачені історичні межі замку	 втрачені історичні межі сакрального комплексу	 історичний торговий шлях	<p>Вигляд на приринкові квартали. Фото автора. 2017р.</p> <p>Вигляд на Костел Св.Іоана Христителя. Фото автора. 2017р.</p> <p>Костел Св.Іоана Христителя. Фото автора. 2017р.</p> <p>Ратуша. Фото автора. 2017р.</p> <p>Костел Св.Станіслава. Монастир Бернардинців. Фото автора. 2017р.</p>
 межі історичної площі Ринок	 межі втраченої оборонної системи міста										
 ринкові квартали зі збереженою парцеляцією	 пам'ятні архітектури										
 збережені історичні межі замку	 втрачені історичні межі замку										
 втрачені історичні межі сакрального комплексу	 історичний торговий шлях										

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН													
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКАСІЯ												
<p>Вигляд споруди палацу XVIIст. зі сторони парку [205]</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1809 рр. (фрагмент) [460].</p> 	<p>Використано генеральний план с. Язлівця (фрагмент) [496].</p> 	<p>Язлівецький палац (XVIII ст.). Фасад від парку (фото автора).</p> 											
<p>Вигляд споруди палацу XVIIст. з півдня [205]</p> 	<p>Кадастрова карта XIX ст. [475].</p> 	<p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <table border="0"> <tr> <td></td> <td>історичні межі замку</td> <td></td> <td>цінна забудова</td> </tr> <tr> <td></td> <td>територія комплексу оборонно-житлових споруд (замок, палац)</td> <td></td> <td>залишки оборонної системи замку (руїни)</td> </tr> <tr> <td></td> <td>пам'ятки архітектури</td> <td></td> <td>втрачена цінна забудова</td> </tr> </table> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> Комплекс нижнього замку. Будівля палацу, XIV—XVII ст. (сьогодні - обласна фізіопульмонологічна лікарня реабілітації та монастир) Руїни верхнього замку, XIV—XVII ст. Костел Успіння Пречистої Діви Марії, бл.1590 р. Вірменський храм, бл 1551р. (сьогодні - церква святого Миколая Чудотворця) <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>		історичні межі замку		цінна забудова		територія комплексу оборонно-житлових споруд (замок, палац)		залишки оборонної системи замку (руїни)		пам'ятки архітектури		втрачена цінна забудова	<p>Язлівецький палац. Фрагмент інтер'єру (фото автора).</p>
	історичні межі замку		цінна забудова												
	територія комплексу оборонно-житлових споруд (замок, палац)		залишки оборонної системи замку (руїни)												
	пам'ятки архітектури		втрачена цінна забудова												
<p>Вигляд на руїни замку і палац XVII ст. [205]</p> 			<p>Головна алея парку Язлівецького палацу (фото автора).</p> 												
<p>Вигляд на гору замкову та частину палацу з півночі. [205]</p> 			<p>Вигляд на Язлівецький палац зі сторони замку (фото автора).</p> 												

ІСТОРИЧНИЙ ЗАМКОВО-ПАЛАЦОВИЙ КОМПЛЕКС У смт. ОЛИКА (ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛ.)			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Руїни Олики, граф. мал. Ю.Крашевського, 1840 р.</p> <p>Замок у Олиці.</p> <p>Замок у Олиці. Головний фасад.[345, с. 56].</p> <p>Замок у Олиці. В'їзна брама.[345, с.55].</p> 	<p>Фрагмент військової карти Генштабу, 1889 р. [29]</p> <p>Замок у Олиці. План 1750 - 1760 рр.[345, с. 54].</p> 	 <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ пам'ятки архітектури цінна забудова територія замково - палацового комплексу втрачена оборонна система міста <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Олицький замок, 1564 р. 2. Колегіальний костел Святої Трійці, 1635-1640 рр. 3. Луцька брама, 1630-ті рр. 	<p>Олицький замок, 1564 р. Фото автора.</p> <p>Колегіальний костел Святої Трійці, 1635-1640 рр. Фото автора.</p>

ІСТОРИЧНИЙ ПАЛАЦОВИЙ КОМПЛЕКС У с. ОБРОШИНО (ПУСТОМИТІВСЬКИЙ Р-Н, ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.)			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Головний фасад і план палацу Архієпископів, 1730-ті рр. [481]</p> <p>Фрагменти інтер'єру палацу Архієпископів, 1930-ті рр. [481]</p> <p>Брама палацу в 1930-ті рр. [481]</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Палацовий комплекс Архієпископів. Схеми плану.</p> 	<p>Палац Архієпископів. Головний фасад. [481].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <p>■ пам'ятки архітектури □ межі історичного палацового парку</p> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Палац Архієпископів, 1730-ті рр. 2. Прибранні корпуси. 3. Флігель. 4. Житловий корпус. 5. Господарський корпус. 6. Палацові сади. 	<p>Прибранні корпуси. Фото автора.</p> <p>Палац Архієпископів, 1730-ті рр. Головний фасад. Фото автора</p> <p>Палац Архієпископів, 1730-ті рр. Фасад зі сторони парку. Фото автора</p> <p>Вигляд на палацовий парк. Фото автора</p>

ІСТОРИЧНИЙ ПАЛАЦОВИЙ КОМПЛЕКС У с. ПІДГІРЦІ (БРОДІВСЬКИЙ Р-Н, ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.)

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

ІСНУЮЧИЙ СТАН

ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ

ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

ФОТОФІКАЦІЯ

Підгорецький замок, 1635-1640 рр. [287]

Фрагмент інтер'єру, 1939 р. [334]

Фрагмент в'їзних брам, 1939 р. [334]

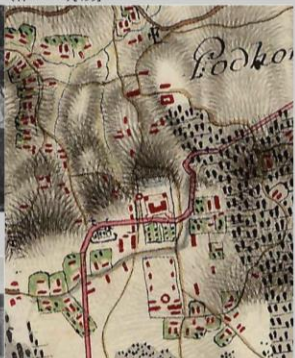
Костел св. Йосифа, 1752-1766 рр. [334]

Вигляд на замок з південної сторони, 1939 р. [421]

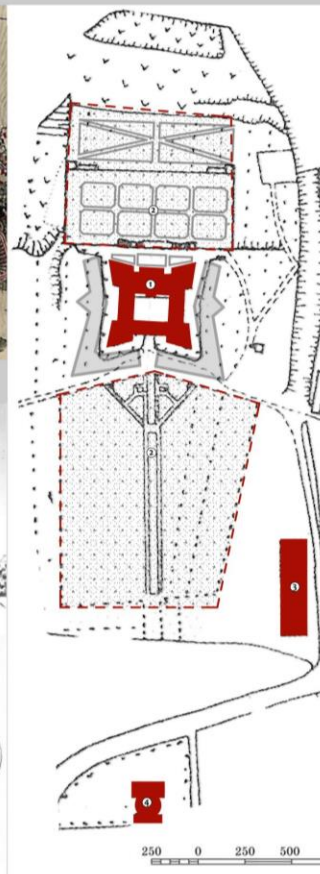
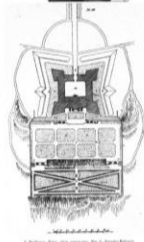
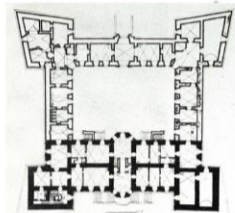
Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].

Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].

Головний фасад палацу в Підгірцях. Фрагмент плану. (1956р.) [438]

Головний фасад Підгорецького замку. Фото автора. 2018р.

Фрагменти палацового комплексу. Фото автора. 2018р.

Костел святого Йосифа УГКЦ (1752-1766рр). Фото автора. 2018р.

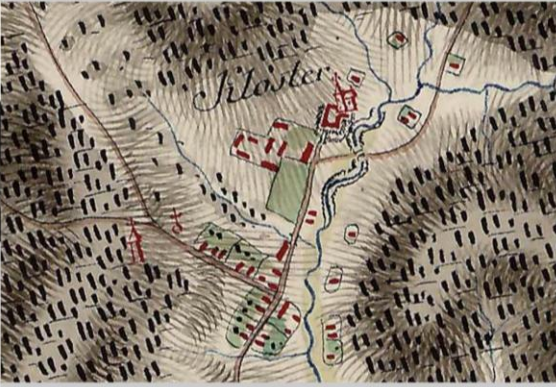

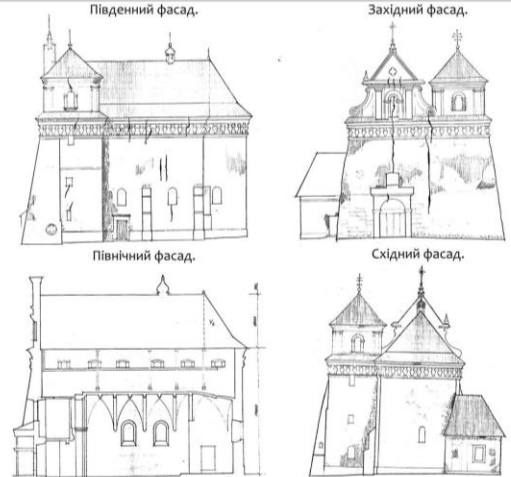
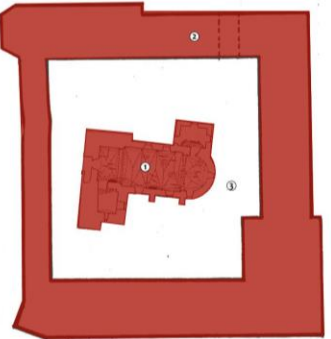

Підгорецький замок. Фото автора. 2018р.

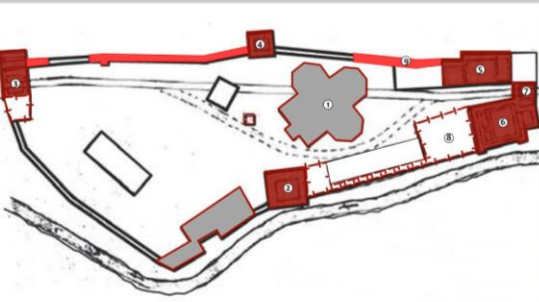

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Вигляд на ансамбль Св. Юра від вул. Устияновича, 1920 р. [114]</p> <p>Комплекс собору святого Юра. 1916 р. [114]</p> <p>Ярмарок біля церкви Св. Юрія на літографії А. Лянге 1844 р. [124]</p> <p>Площа Св. Юра на фото 1890-х років [124]</p> 	<p>Фрагмент плану Львова 1782 р. [459]</p> <p>Фрагмент карти Львова 1894 року</p> <p>Фрагмент кадастрового плану Львова 1849 р.</p> <p>Фрагмент топогеодезичного знімку Львова 1920-х років</p> <p>План комплексу собору Св. Юра 1771 р. Клеменса Фесінгера</p> 	<p>СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> пам'ятки архітектури межі історичного монастирського парку (сади комплексу св. Юра) <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> Комплекс будівель собору святого Юра: Собор святого Юра; Дзвіниця; Митрополичий палац; Капітульні будинки: ліве крило, північний корпус; Будинки стайні при огорожі; Брами: «від базару», «від городу» Сади комплексу будівель собору святого Юра. <p>250 0 250 500 750 1000 1250</p>	<p>Панорамний вигляд на монастирський комплекс святого Юра (1744-1762 рр.) у м. Львові. Фото автора</p> <p>Вигляд на монастирський комплекс святого Юра (1744-1762 рр.) з вул. Листопадового чину в м. Львові. Фото автора</p> <p>Вигляд на монастирський комплекс святого Юра (1744-1762 рр.) з площі в м. Львові. Фото автора</p> <p>Вигляд на монастирський комплекс святого Юра (1744-1762 рр.) Фрагменти. Фото автора</p>

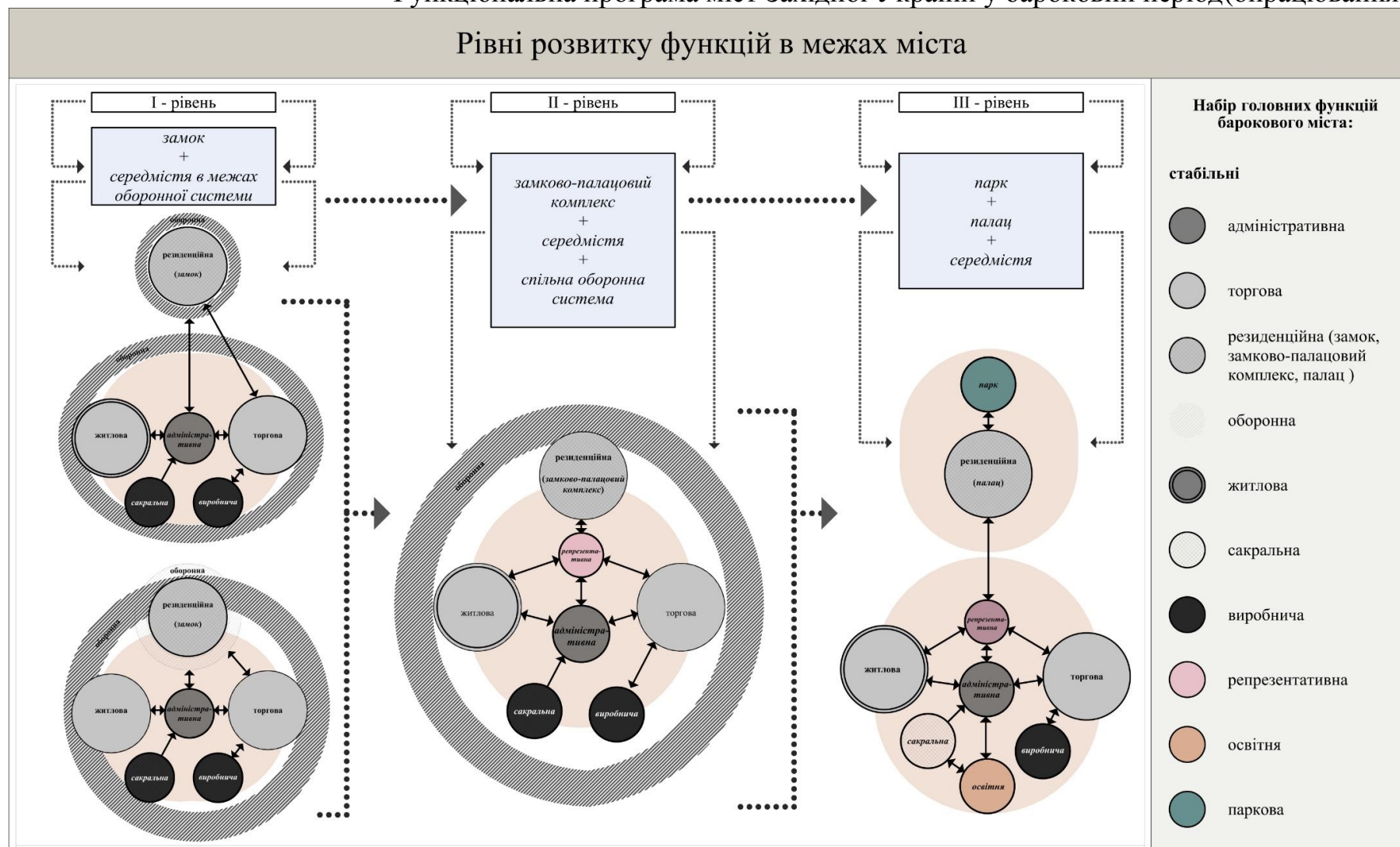
ІСТОРИЧНИЙ МОНАСТИРСЬКИЙ КОМПЛЕКС У с.УНІВ (ПЕРЕМИШЛЯНСЬКИЙ Р-Н, ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.)			
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН	
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ФОТОФІКСАЦІЯ
<p>Вид комплексу з заходу [479].</p> <p>Західний фасад оборонної церкви. Портал входу [479].</p> <p>Примикання фронту до стіни четвертого ярусу давниці [479].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> 	<p>Оборонна церква Успіння Пресвятої Богородиці, XIV—XVIII ст. Фасади [479].</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оборонна церква Успіння Пресвятої Богородиці; 2. Монастирські споруди; 3. Внутрішній монастирський двір. 	<p>Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського уставу XIV—XVIII ст. Фото автора</p> <p>Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського уставу XIV—XVIII ст. Фото автора</p> <p>Внутрішній монастирський двір. Фото автора</p> <p>Оборонна церква Успіння Пресвятої Богородиці, XIV—XVIII ст. Фото автора</p>

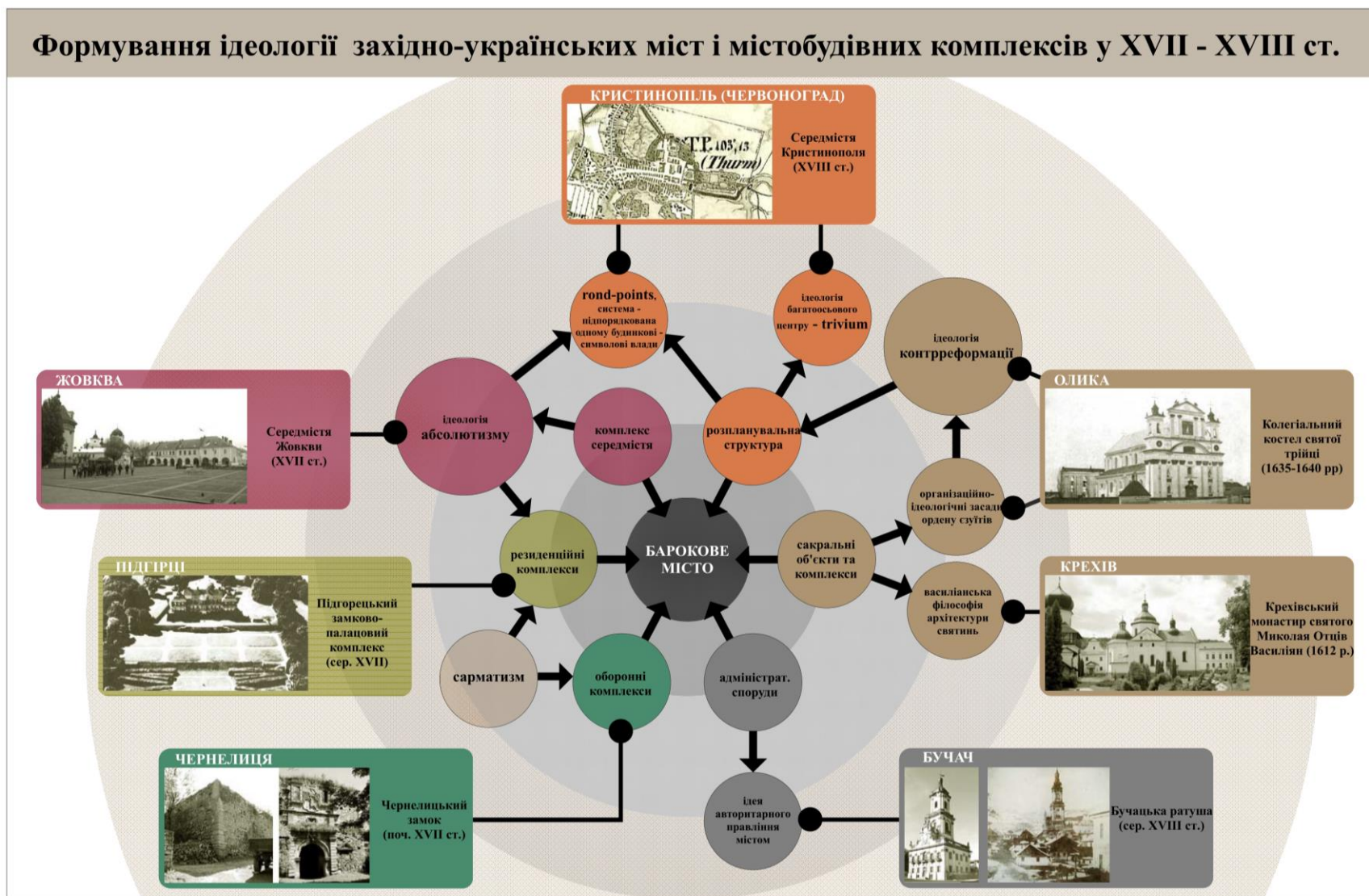
ІСТОРИЧНИЙ МОНАСТИРСЬКИЙ КОМПЛЕКС "МАНЯВСЬКИЙ СКИТ" (біля с. Манява, Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл.)				
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК		ІСНУЮЧИЙ СТАН		
ІСТОРИЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ	ІСТОРИЧНІ КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ		ФОТОФІКСАЦІЯ	
<p>Будівлі рефектарія і в'їзна брама зі сторони подвір'я [483].</p> <p>Дзвіниця зі сторони подвір'я [483].</p> <p>Вежа "вістерія" зі східної сторони подвір'я [483].</p> <p>Манявський скит, панорама [483].</p> <p>Церква Воздвиження Чесного Хреста [483].</p> 	<p>Австрійська військова карта Галичини I періоду 1764 – 1784 рр. (фрагмент) [459].</p> <p>Австрійська військова карта Галичини II періоду 1806 – 1869 рр. (фрагмент) [460].</p> <p>Скит Манявський. Ситуаційний план руїн, 1914 р.</p> 		<p>СХЕМА РОЗТАШУВАННЯ ЦІННИХ ІСТОРИЧНИХ СПОРУД У СУЧАСНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ</p> <p>УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ залишки історичної оборонної системи ■ пам'ятки архітектури втрачені пам'ятки архітектури цінна забудова <p>ЕКСПЛІКАЦІЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Церква Воздвиження Чесного Хреста. 2. Вежа "вістерія" (скарбниця) зі східної сторони подвір'я 3. Надбрамна вежа-дзвіниця 4. Оборонна вежа. 5. Келії 6. Трапезна 7. В'їзна вежа (надбрамна) 8. Кухня та келії 9. Мури. 	<p>Вигляд на Манявський Христо-Воздвиженський чоловічий монастир і Христо-Воздвиженську церкву (фото автора).</p> <p>Внутрішній двір Манявського скиту. Дзвіниця і мури (фото автора).</p> <p>Вигляд на оборонну вежу з муром і церкву Воздвиження Чесного Хреста (фото автора).</p> <p>Іконостас Богородчанський, 1698—1705 рр. (експонується в Національному музеї у Львові).</p>

ДОДАТОК Б
Ілюстрації до третього розділу

Формування ідеології західно-українських міст і містобудівних комплексів у XVII - XVIII ст.

Аналіз об'ємно-розпланувальної структури міст Західної України на період XVII – XVIIIст. (опрацювання автора)

№	Назва міста	Характер розвитку міста у барокову добу			Тип міста	Містотворчі елементи планувальної структури						
		Новозакладене	Реконструйоване	Відбуд. (відновлене)		Тип містобудівної композиції	Оборонна система	Замок (палацова резиденція)	Середмістя	Сакральні комплекси	Передмістя	Громадський комплекс
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ												
1.	ГОРОДЕНКА 1630-і рр. локаційний привілей, 1668 - магд. пр., привілей короля Яна II Яну Потоцькому 1195- перша згадка	+			компактний <i>з регулярною приринковою забудовою</i>	?	Замок Х.Стжемеського (1628) <i>неіснуючий – простежується</i>	Розвинуте (Рагуша - по центру)	Монастир із костеломНепорочного Зачаття Пречистої Діви Марії, 1760 Успенська церква (сер. XVIII ст.) Вірменський Костел (поч. XVIII ст.) Синагога	3		
2.	БОГОРОДЧАНИ 1631 р. локаційний привілей М.Потоцького, кін. XVII ст. – магд. пр., 1441- перша письмова згадка	+			компактний-полігональний <i>з радіальним розташуван-ням квартальної забудови</i>	Бастіонна пятикутна (<i>простежується</i>)	Замок Потоцьких-Косаковських, II пол. XVII ст.	Розвинуте (Рагуша - по центру) <i>ринкова площа не простідується</i>	Домініканський монастир (мурований) 1742–1762 рр. костел – 1745	+		-

Таблиця Б.3.(продовження)

3.	ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (СТАНІСЛАВІВ) 1662р. – магд. пр., 1662 р.-локаційний привілей	+			сполучений <i>композицій-ний взаємозв'язок поміж середмістям та резиденцією власника</i>	бастіонна восьмикутна (простежується)	Резиденція замок Потоцьких 1672-1685	Розвинуте (Ратуша - по центру)	Тринітарський монастир 1720-ті	4	Колегія Єзуїтська	Парк на тер.резид, міські парки, бельведер
4.	МАРІЯМПІЛЬ 1691 – магд. пр., 1670-і рр.- привілей короля Яна III Собеського 1378 – перша згадка про село	+			компактний <i>підпорядко-ваний ландшафту</i>	Бастіонна	замок Белзецьких 1630-ті рр. (перша лінія оборони) Яблоновських 1692 (друга лінія оборона)	розвинуте	парафіяльний костел Святої Тройці (1736 - 1741) (неіснуючий) Костел і монастир Капуцинів 1737-1757 синагога	2	Навчальний заклад 1753р.,	Парк
5.	КАЛУШ 1549 р.-локаційний привілей, 1549 – магд. пр., 1616-1630рр. – відбудова міста			+	простий <i>чотири-кутний геометричний</i>	протобастіонна або бастейна	Замок (збудований за розпорядженням короля), перша пол. XVI ст. замок старостинський	Чотирикутне розвинуте	Парафіяльний костел Святого Валентина 1841 – 1845 (зведений на місці первісного XVII ст.)	3	Солеваріння	Парк при замку
6.	ЄЗУПІЛЬ (ЧЕШИБІСИ) 1597 – магд. пр –повторне надання, 1435р. – перша письмова згадка про село	+			компактний <i>з регулярною приринковою забудовою</i>	земляні вали і рови з бічними укріпленнями у вигляді малих веж	Замок Потоцьких з кам'яними укріпленнями 1600-ті, перебудова – 1680-ті	Чотирикутна (квадратна)	Домініканський монастир (1597)	2		Парк при замку

Таблиця Б.3.(продовження)

7.	ЧЕРНЕЛИЦЯ 1592 р.- локаційний привілей, II пол. XVI ст.-права міста	+			лінійний-мисовий	дерев'яні укріплення вали	Замок Чарторийських 1659 <i>бастионний</i>	Видовжена, з ратушею по центру	Костел домінікан (1661) <i>існуючий</i>	+	Фільварку передмісті	
ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ												
8.	БУЧАЧ 1393– магд. право, повторно - 1515				розвинутий поліосьовий		замок Бучацьких-Могил-Потоцьких 1379 р. 1580-ті -перебудова Бучацьких-Творовських Початок XVII ст. – перебудова СтефанаПотоцького		монастир ченців василіан 1751 Церква Воздвиження Чесного Хреста 1765–1771			
9.	БЕРЕЖАНИ 1530 – магд. пр., 1375 р. — <i>перша писемна згадка</i>		Розбудова		сполучений	бастионна	Замок Сенявських	Розвинуті три ринки	Церква Пресвятої Трійці 1768 (переб. кін. XIX ст.) Замковий костел Св. Трійці (XVI - XVIII) Костел Св. Ап. Петра та Павла (XVII ст.)	3		Парк на місцях колиш. фортифікаційзамку
10.	МИКУЛИНЦІ 1595- привілей короля Зигмунта III, 1595 – магдебурзьке право, 1096 - <i>перша писемна згадка</i>	+			розвинутий моноосьовий послідовний	?	Палац - середина XVIII ст.	Розвинуте (ринокізвнутріринковими кварталами)	Костел Пресвятої Трійці 1761 – 1779 з оборонним монастирем ордену святого Вінцента, закритий в 1785	+		Ландшафтний парк біля палацу

Таблиця Б.3.(продовження)

11.	ВИШНІВЕЦЬ кін. XV ст. – магд.пр., <i>1395- перша писемна згадка</i>		+		розвинутий моноосьовий	бастіонна	Замок 1395, перебудова 1640 (Збарзькі-Вишневецькі), пізніше перебудований на палац 1730-ті рр. (арх. Я. Бланже)	+	Костел святого Станіслава (1757) з монастирем			Ландшафтний парк біля палацу кінець XVIIст
12.	ЯЗЛІВЕЦЬ (ЯБЛУНІВКА) 1519 р. - привілей короля Зигмунта I, 1519-магд.пр., 1412 - перша писемна згадка		+		розвинутий поліосьовий	Середньовічний замок, кілька буд. періодів	Замок та палац Язловецьких XIV—XVIIст. перебудова нижнього замку на палац 1747р. Станіславом Понятовським	Розвинуте, трапецевидної форми з внутрішніми	оборонний костел Успіння 1589-1590 сакральні споруди усіх общин	+		Ландшафтний парк біля палацу
13.	ОКОПИ СВЯТОЇ ТРІЙЦІ 1700 - магд.пр. надане поселенню навколо фортеці, 1692 р. - початок будівництва військової фортеці - перша писемна згадка	+			компактний підпорядкований ландшафту	бастіонна	фортеця, 1692 Станіслав Ян Яблоновський,		Костел Святої Трійці, між 1692 і 1699, перебудова у стилі бароко - 1748	+		-
14.	ЗБАРАЖ 1689 – магд.пр., 1212 - перша згадка про місто княжої доби			+	розвинутий	бастіонна	перший замок 1393, новий замок Збарзьких 1626–1631рр.		Костел Св. Антонія та монастир бернардинців (XVII – XVIII ст.) Свято-Успенська церква (XVIII ст.), Воскресенська церква (XVIII ст.)			

Таблиця Б.3.(продовження)

15.	ПОЧАЇВ 1778 – статус міста, 1442 – перша згадка	+			осьовий		Свято-Успенська Почаївська Лавра 1713-1791 р.	+	православний чоловічий Успенський монастир 1597, заснований Г. Гойською, комплекс сформувався протягом XVII ст., Свято-Успенський собор 1780-ті (проект Готфріда Гофмана); проект перебудови П. Полейовського (1775) і братський корпус	+		
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ												
16.	ЖОВКВА 1368 – заснування с.Винники, 1594 закладення міста і замку, 1603 – магд. право	+			сполучений	Мішана (вежева + бастионна)	замок Станіслава Жолкевського 1594-1610, Ян III Собеський перебудував в 1685-1694 на барокову резиденцію, 1740 - 1753 – розбудова Михайла Радзивіла, рококо		Костел Св. Лаврентія (поч. XVII ст) Монастир ОО. Василян (XVII ст) Домініканський монастир (XVII ст.) Синагога (XVII ст.)			Бароковий парк за межею міста
17.	БРОДИ 1584 – магд. пр., 1084 – перша згадка	+			сполучений	бастионна	замок XVII-XVIII ст. 1630-1635 – С. Конецпольський будує бастионний замок, Гійом Леввасер де Боплан, Андреадель Аква, в сер. XVIII ст. С. Потоцький розбудує замок у пізньобарокову палацову резиденцію		Церква Різдва Пресвятої Богородиці (XVII ст.) Церква Св. Юра (XVII ст.) Костел Воздвиження Чесного Животворящого Хреста (кін. XVII ст.) Велика синагога (XVIII ст.)			

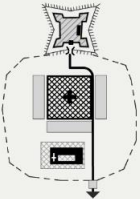
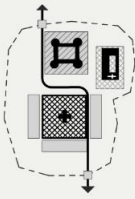
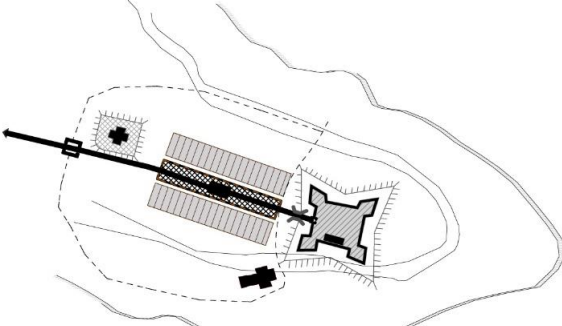
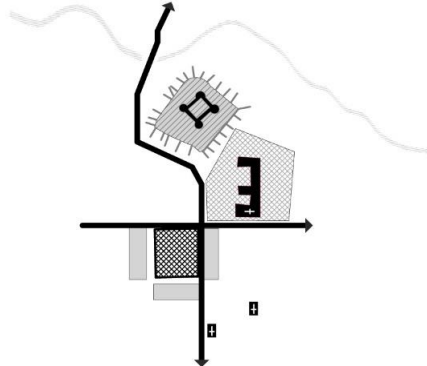
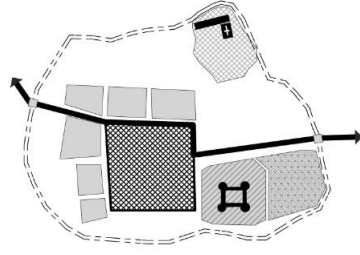

Таблиця Б.3.(продовження)

18.	КРАКІВЕЦЬ 1425 – магд. пр.				розвинутий поліосьовий		двір – палац Ігнація Цетнера 18 ст.		Костел Св. Якова (кін. XVIII ст.)			Ландшафтний парк з рідкісними деревами
19.	САМБІР 1390 – магд. право, 1241 - перша згадка		+		розвинутий	Мішана (вежева + бастионна)	оборонний монастир Бернардинців (1751р.) з костелом св. Станіслава 18 ст., костел Івана Хрестителя, 1637		Костел Св. Станіслава і монастир бернардинців (XVIII ст.) Церква Різдва Пр. Богородиці (XVIII ст.) Костел Й. Хрестителя (XVII ст.)			
20.	МУРОВАНЕ 1454 – перша згадка		+		розвинутий поліосьовий	?	початок будови замку Андрієм Тарло – 16ст. перебудова Є. Мнішеком у палацову резиденцію – поч. 17ст.		костел Св. Йосифа Обручника (XVIII ст.) Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Св. мученика Георгія (XVIII ст.)			Розвинутий парк
21.	КУКІЗИВ 1538 – магд. право		+		моноосьовий		палац XVIIст. короля Яна III Собнського, існував до XIX ст.					Розвинутий парк
22.	ЧЕРВОНОГРАД (КРИСТИНОПЛЬ) 1692 – заснування містечка		+		розвинутий поліосьовий	відсутня	замок Даниловичів XVIIст., перебудований Каролом Понінським на палац у 1820 р. в класицистичному стилі		Колишній бернардинський костел Зіслання св. Духа (XVII – XVIII ст.) Святоюрський монастир ОО. Василян (XVIII ст.)			Розвинутий парк
23.	КОМАРНО 1473 – магд. право, 1471 – перша письмова згадка		+		розвинутий моноосьовий		замок бастионний, палац Ланцкоронських XIXст.		дерев'яна церква Архангела Михаїла, 1754 р., костел Різдва Богородиці, середина XVII ст.	+		

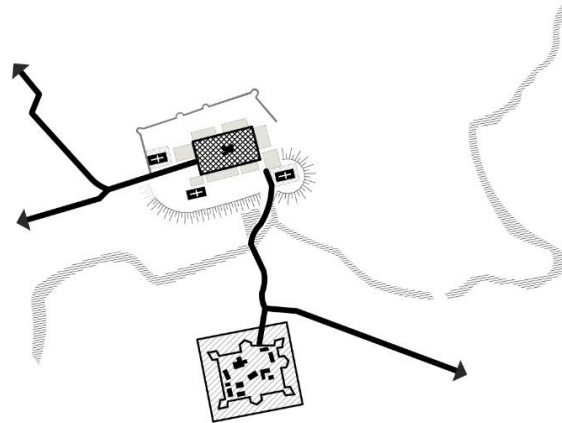

Таблиця Б.3.(закінчення)

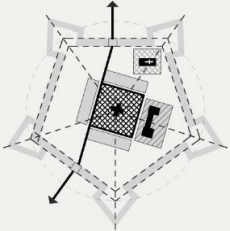
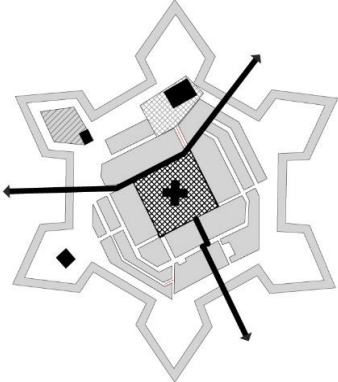
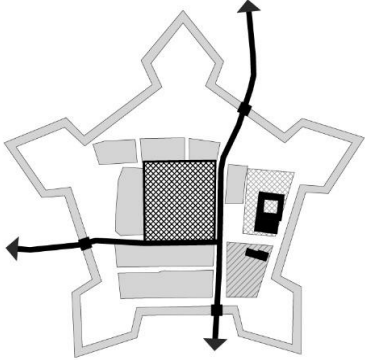

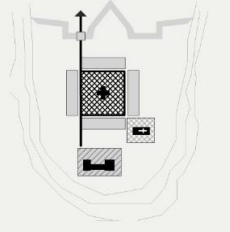
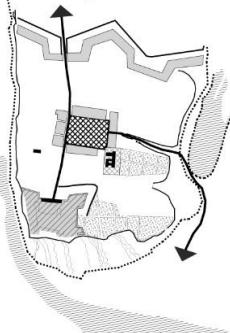
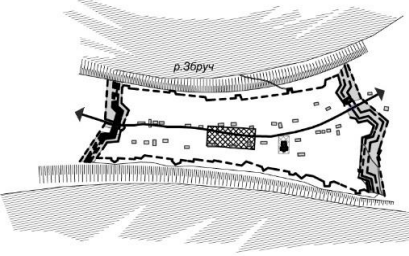
24.	ОЛИКА 1564 - магд.пр., 1149 - перша писемна згадка		+		складний розгалужений	Замок чотирикутний з вежами	замок Радзивилів 16ст., реконструкція Альбрехта Станіслава Радзивила 1640р., палац 17-18 ст. - південно- східний корпус замку	Ратуша з вежею	Колегіальний костел Святої Трійці(XVII ст.) Костел Св. Петра і Павла (XVII ст.)	+		
25.	КОРЕЦЬ 1150 – перша згадка		+		компактний підпорядкований ландшафту		замок Корецьких XVI- XVII ст. перебудований у 1780р. Чарторийськими у резиденційний палац з використанням замкових руїн		Францисканський Свято-Троїцький монастир (XVII ст.) Парафіяльний костел св. Антонія 1706.			Розвинутий парк
26.	ІЗЯСЛАВ поєднання двох міст: Старого Заслава (перша згадка 1390 рік) і Нового Заслава (перша згадка 1579 рік)		+		складний розгалужений		резиденція Острозьких- Заславських, замок староміський з 1456р.Юрія Васильовича Острозького, замок новоміський з XVI ст., палац Сангушків з 1754-1770	суkenнці XVII ст.	Каплиця-руїна, Костел парафіяльний св. Яна Хрестителя 1599 р., костел св. Юзефа і монастир оо. місіонерів 1747-1755, костел св. Михайла і монастир бернардинів фундації князя Я. Заславського (проект Ю. Мадлена 1602- 1630), реконструйований у 1727- 1744, Синагога велика XVI ст., синагога новоміська XVIII ст.			

Розпланувальна схема середмістя історичних міст			
Тип містобудівної композиції	Варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України		Базові елементи об'ємно-планувальної структури міст Західної України
<p>лінійний - мисовий</p> <p>компактний</p> 	<p>ЧЕРНЕЛИЦЯ II-га пол. XVI ст. права міста</p> <p>ГОРОДЕНКА (1668)-магд. пр.</p> 	<p>ЄЗУПІЛЬ (ЧЕШИБІСИ) (1597) - магд. пр <i>1435 р. - перша письмова згадка про село</i></p> 	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу головні транспортні комунікації міста сакральні споруди адміністративні споруди водойма парковий комплекс

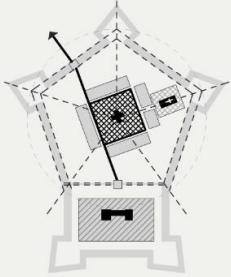
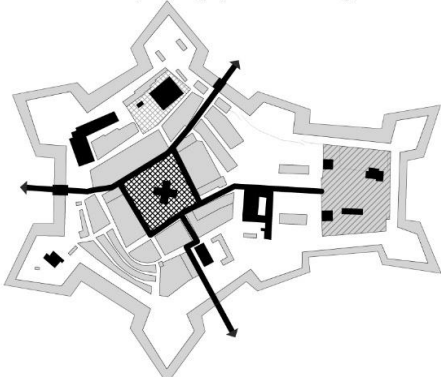
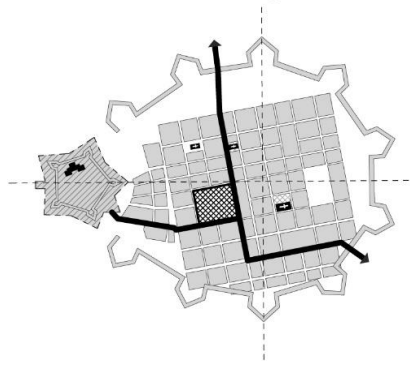

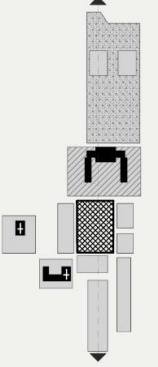
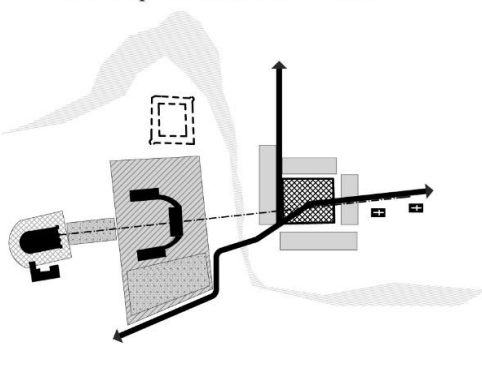
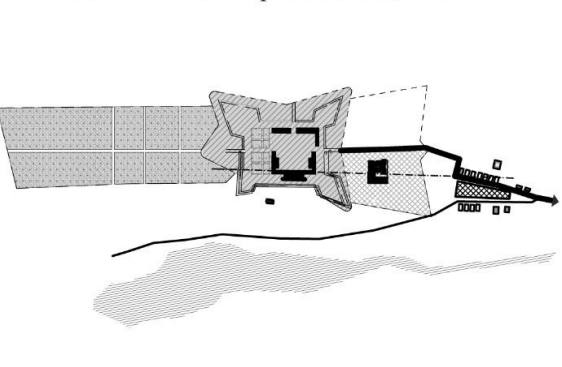
Таблиця Б.4.(продовження)

Розпланувальна схема середмістя історичних міст			
Тип містобудівної композиції	Варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України		Базові елементи об'ємно-планувальної структури міст Західної України
<p>розвинутий</p> 	<p>ЗБАРАЖ 1689 - магд.пр. <i>XIII ст. - перша писемна згадка</i></p> 	<p>САМБІР</p> 	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу головні транспортні комунікації міста сакральні споруди адміністративні споруди водойма парковий комплекс
<p>простий</p> 	<p>КАЛУШ (1549) - магд. пр. (1616 - 1630) - відбудова міста</p> 		

Таблиця Б.4.(продовження)

Розпланувальна схема середмістя історичних міст			
Тип містобудівної композиції	Варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України		Базові елементи об'ємно-планувальної структури міст Західної України
<p>компактний - полігональний</p> 	<p>ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (СТАНІСЛАВІВ) (1662р.) - магд. пр.</p> 	<p>БОГОРОДЧАНИ (кін XVII ст.) - магд. пр. <i>1441- перша письмова згадка</i></p> 	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу головні транспортні комунікації міста сакральні споруди адміністративні споруди водойма парковий комплекс
<p>компактний підпорядкований ландшафту</p> 	<p>МАРІЯМПІЛЬ (1691) - магд. пр. <i>1378 - перша згадка про село</i></p> 	<p>ОКОПИ СВЯТОЇ ТРИЦІ 1700 р. - магд.пр. <i>1692 р.- перша писемна згадка</i></p> 	

Таблиця Б.4.(продовження)

Розпланувальна схема середмістя історичних міст			
Тип містобудівної композиції	Варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України		Базові елементи об'ємно-планувальної структури міст Західної України
<p>сполучений</p> 	<p>ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (СТАНІСЛАВІВ) (1662р.) - магд. пр.</p> 	<p>БРОДИ 1584 - магд.пр.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу головні транспортні комунікації міста сакральні споруди адміністративні споруди водойма парковий комплекс
<p>розвинутий - моноосьовий</p> 	<p>МИКУЛИНЦІ 1595- магдебурзьке право 1096- перша писемна згадка</p> 	<p>ВИШНІВЕЦЬ кінець 15 століття- магд.пр. кін. XIV ст. - перша писемна згадка</p> 	

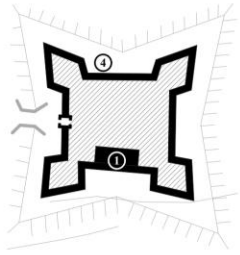
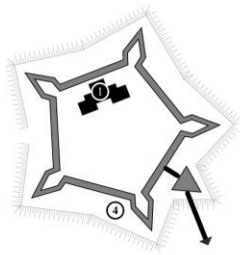
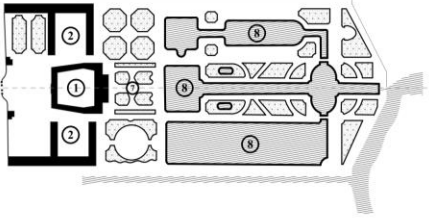
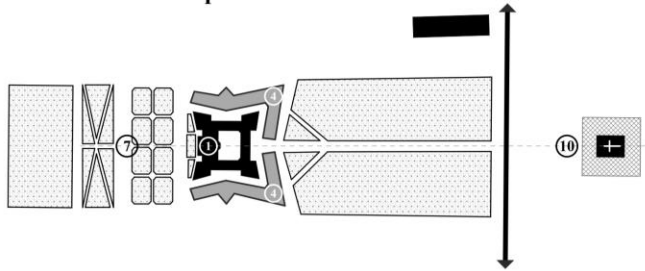
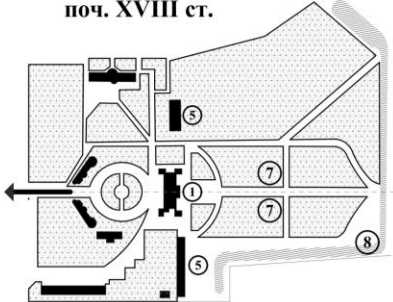

Таблиця Б.4.(продовження)

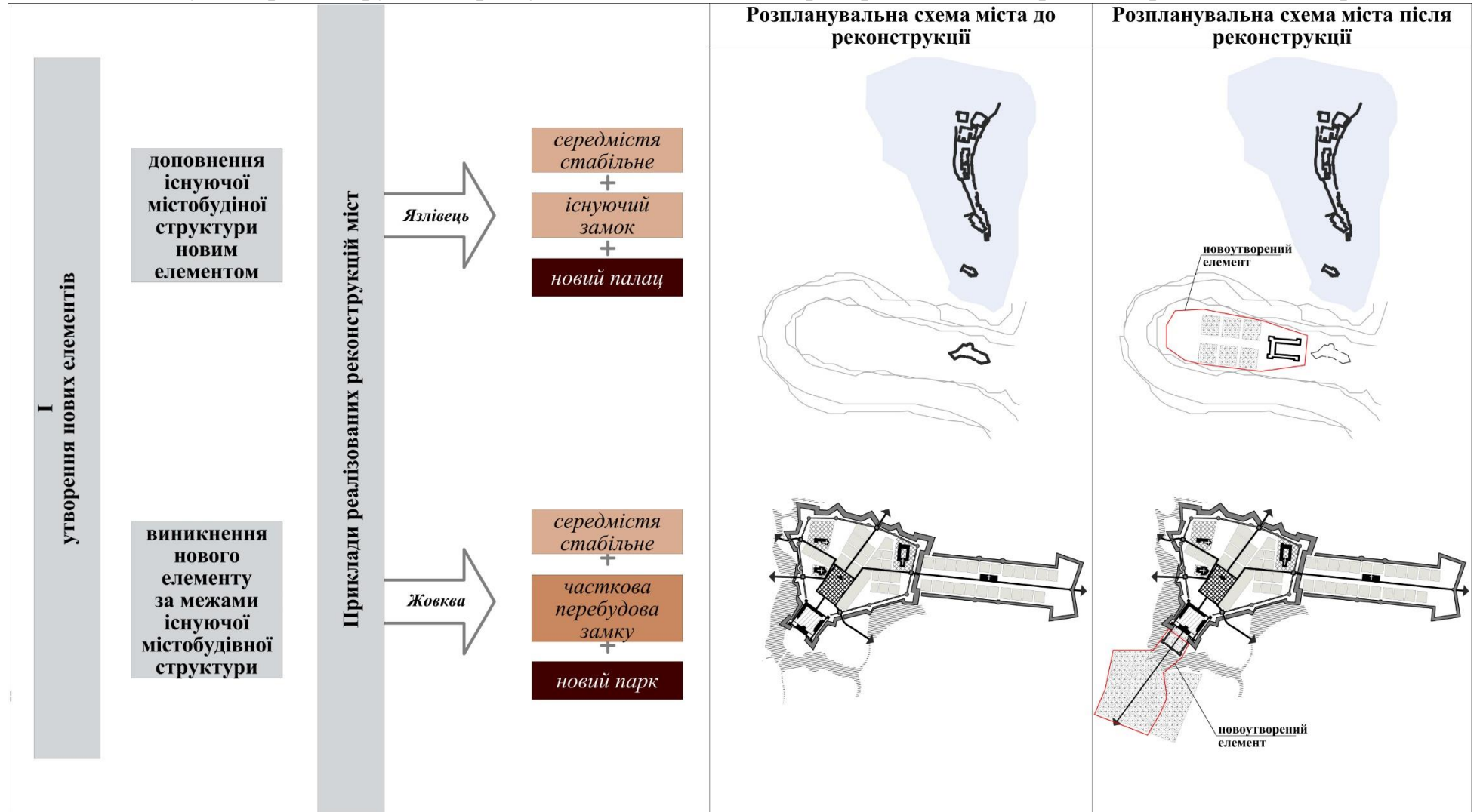
Розпланувальна схема середмістя історичних міст			
Тип містобудівної композиції	Варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України	Базові елементи об'ємно-планувальної структури міст Західної України	
розвинутий - поліосьовий	<p>КРАКІВЕЦЬ</p> 	<p>МУРОВАНЕ</p> 	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу головні транспортні комунікації міста сакральні споруди адміністративні споруди водойма парковий комплекс

Таблиця Б.5 (опрацювання автора).

Особливості розвитку резиденційних комплексів Західної України у період XVII – XVIII ст.

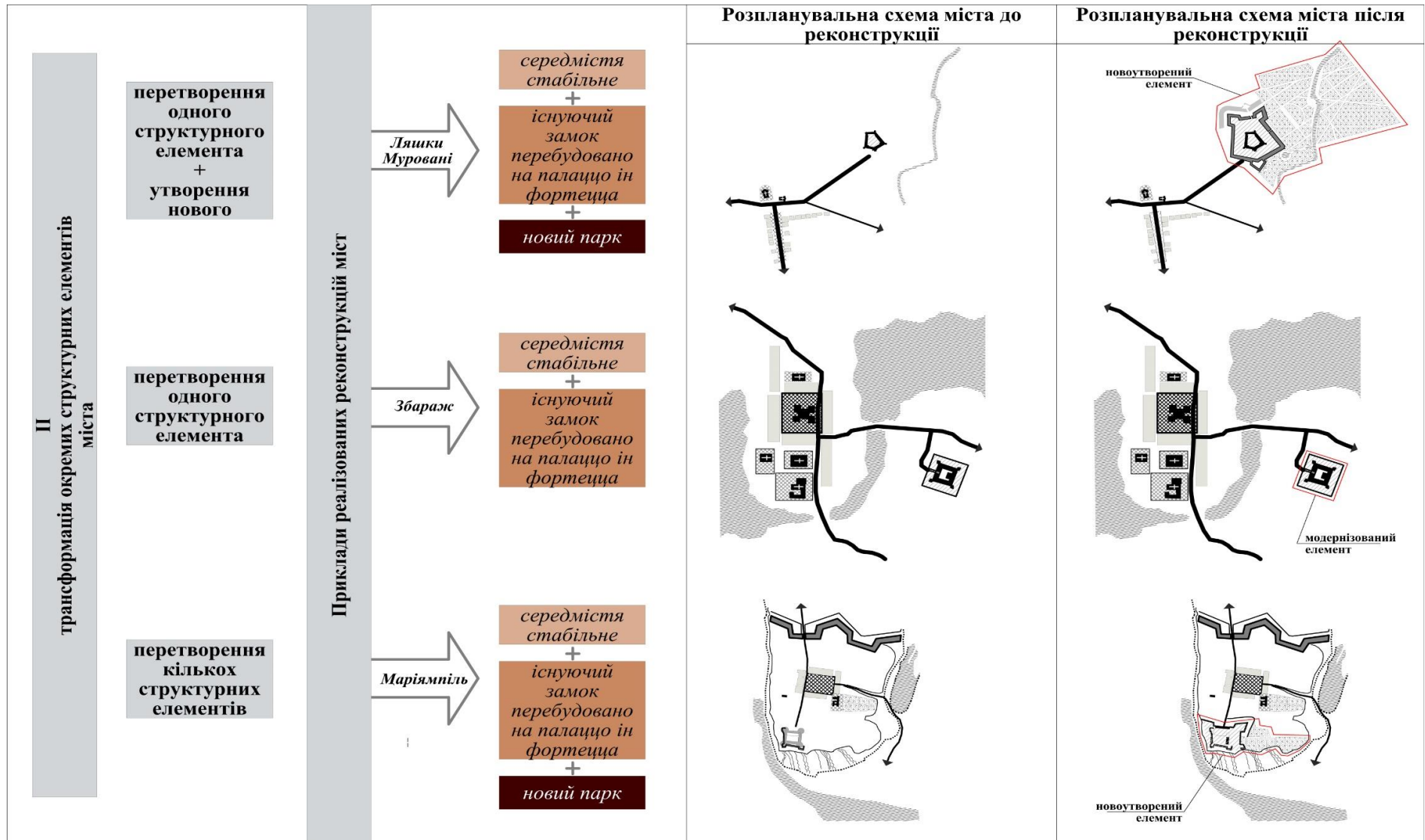
Елементи розпланувальної структури барокових міст Західної України				
Резиденція власника міста				
етапи роз- ви- тку	I етап бастіонний замок	II етап замково-палацовий комплекс "палацо in фортеця"	III етап палац палац з парком	Експлікація
міська	<p>Чернелиця сер. XVII ст.</p> 	<p>Броди сер. XVII ст.</p> 	<p>Кристинопіль сер. XVIII ст.</p> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Палацова споруда 2. Флігель 3. Оранжерея 4. Оборонна система 5. Допоміжні споруди 6. Кухня 7. Партер 8. Водний канал
заміська	<p>Підгірці сер. XVII ст.</p> 	<p>Оброшино поч. XVIII ст.</p> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Палацова споруда 2. Флігель 3. Оранжерея 4. Оборонна система 5. Допоміжні споруди 6. Кухня 7. Партер 8. Водний канал 9. Альтанки 10. Сакральна споруда 	

Містобудівні реконструкції періоду XVII - XVIII ст. на території Західної України (опрацювання автора)

Таблиця Б.6.(продовження)

Таблиця Б.6. (закінчення)

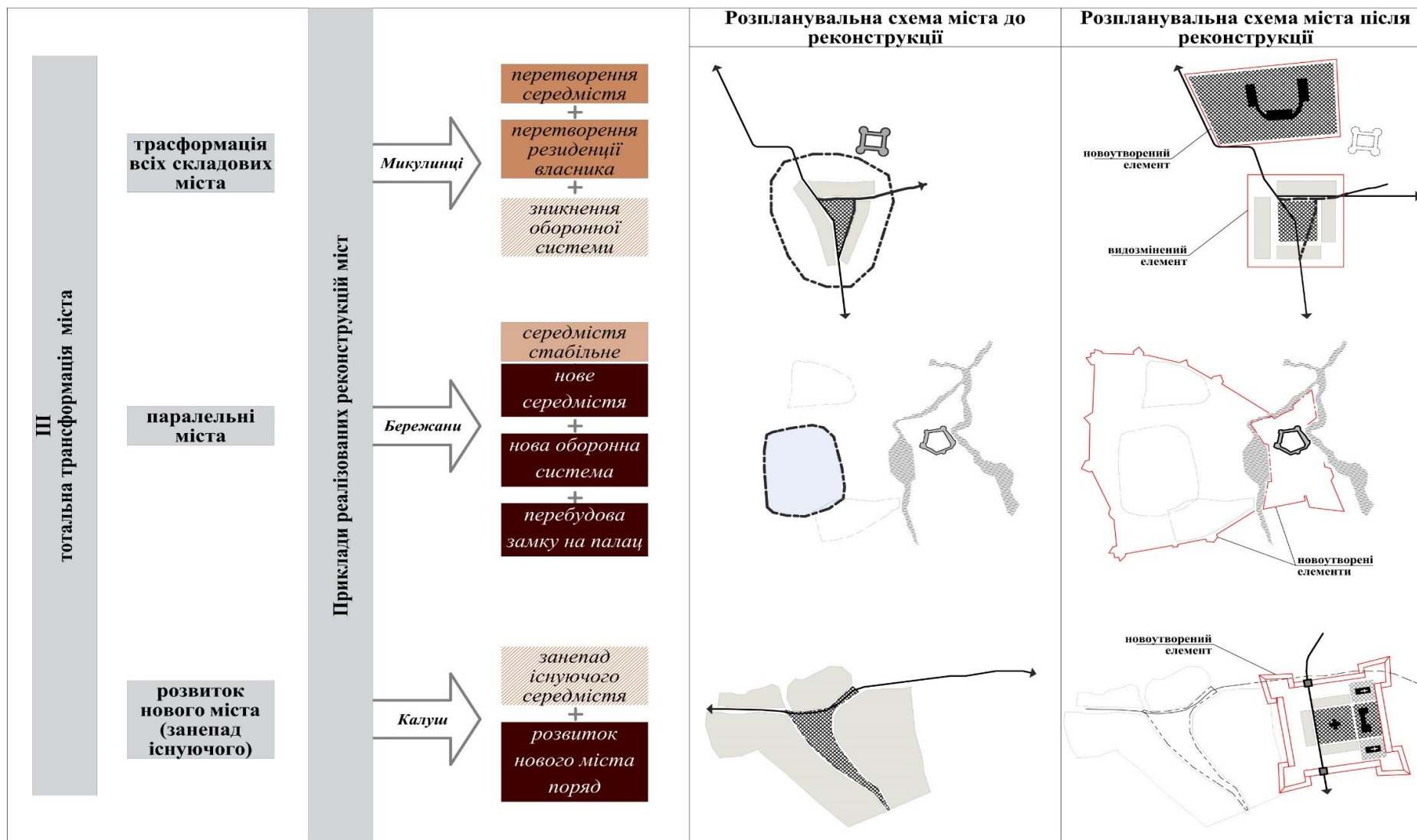
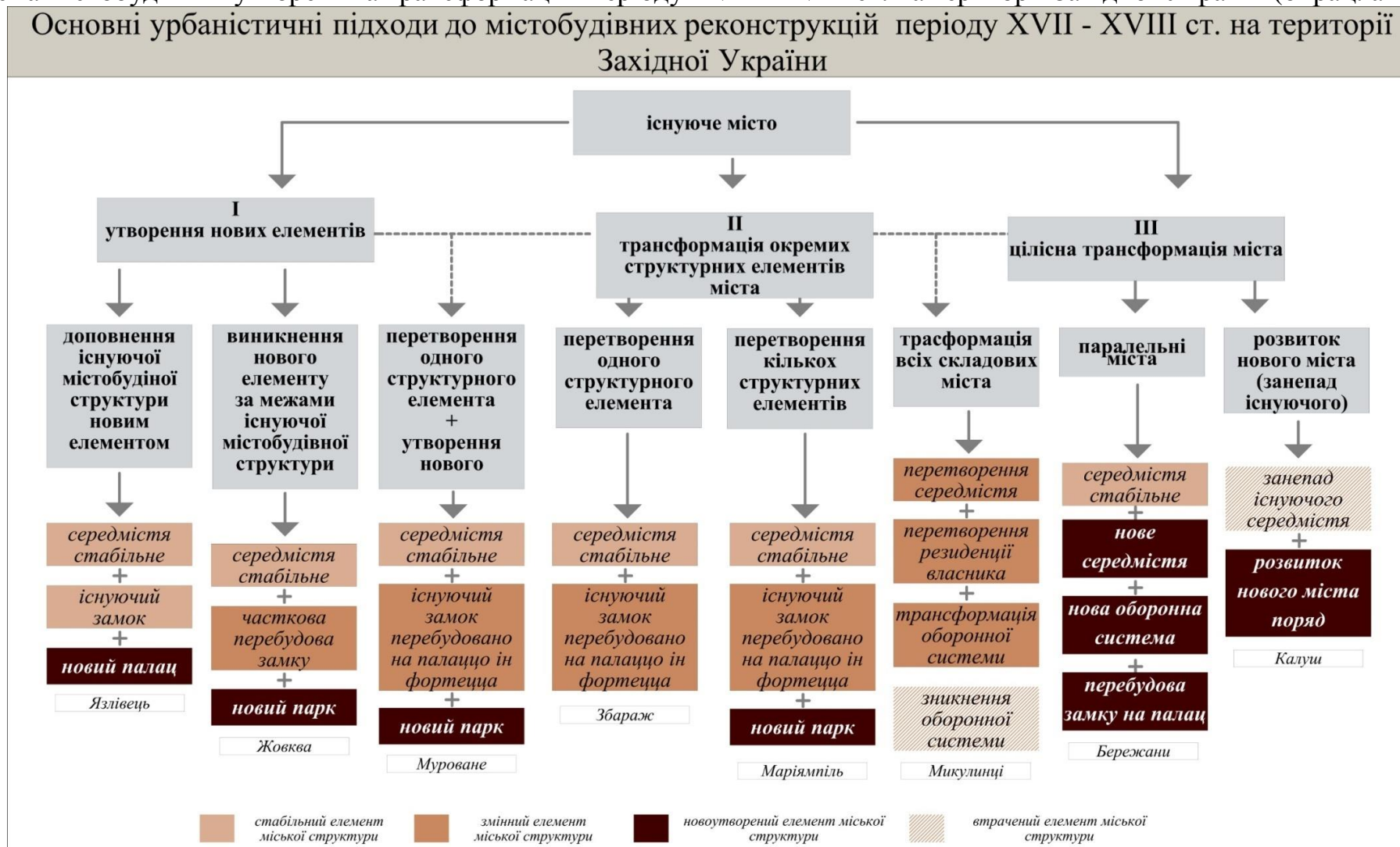
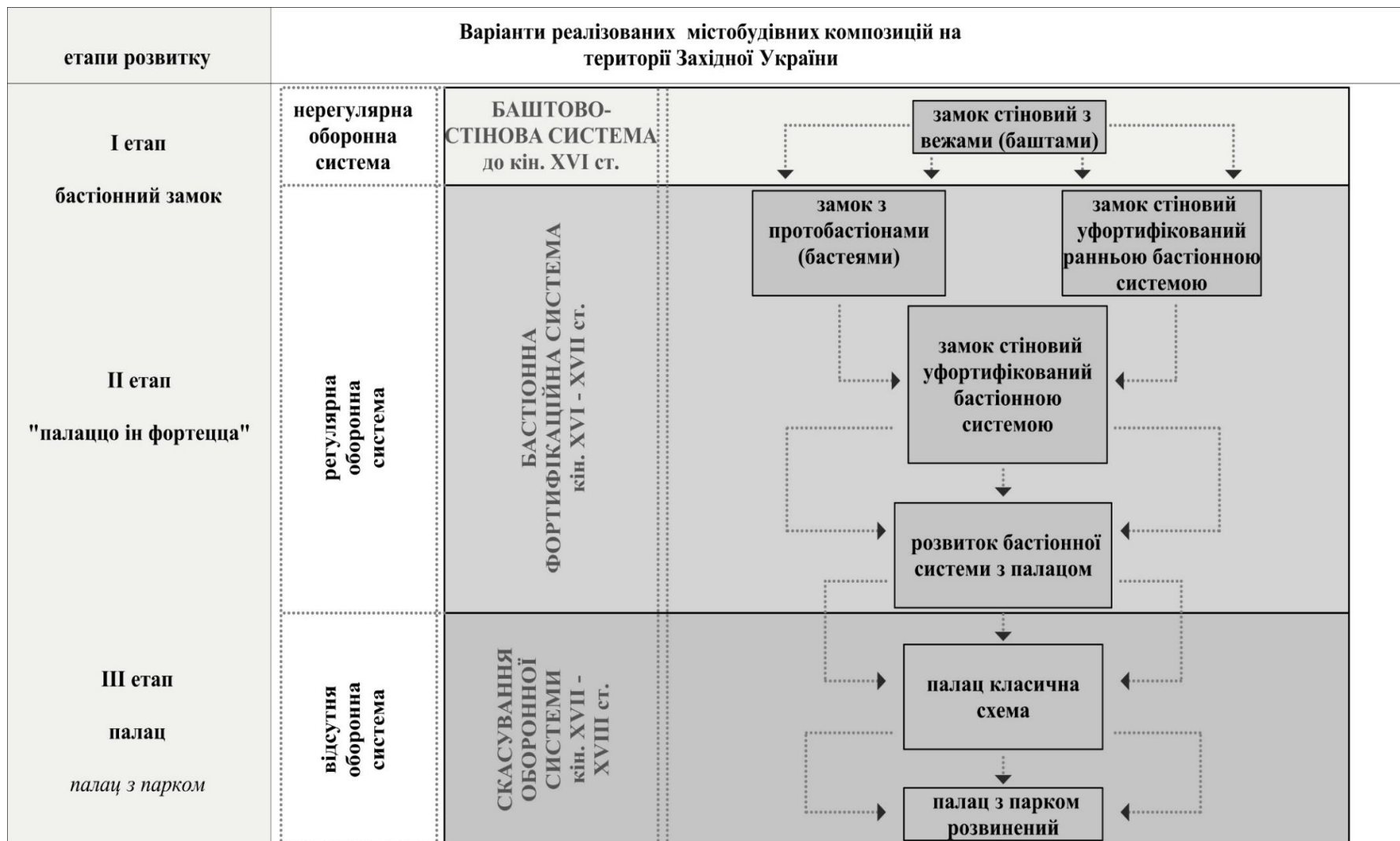

Схема містобудівних утворень та трансформацій періоду XVII - XVIII ст. на території Західної України (опрац. автора)

Таблиця Б.8.

Схема еволюції резиденції власника міста «замок – замково-палацовий комплекс – палац» (опрацювання автора)

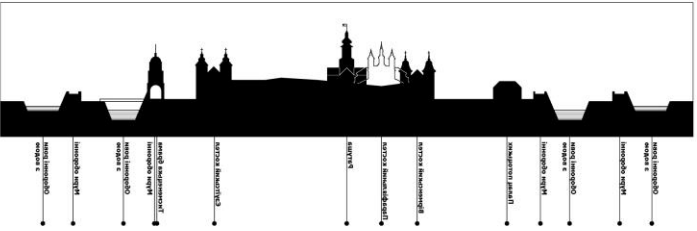
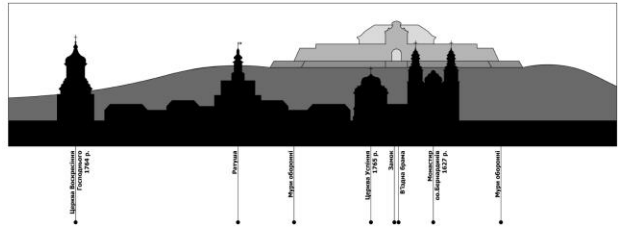
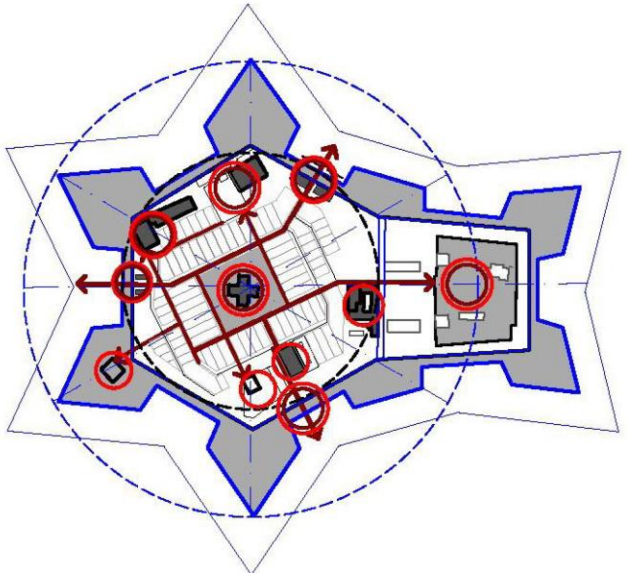
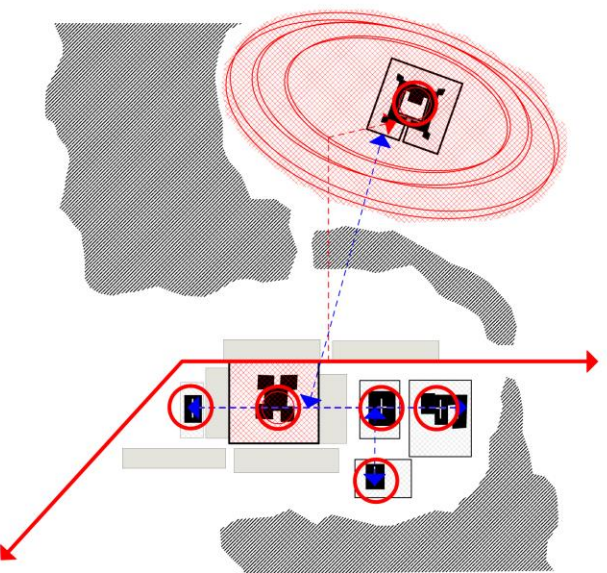

ДОДАТОК В
Ілюстрації до четвертого розділу

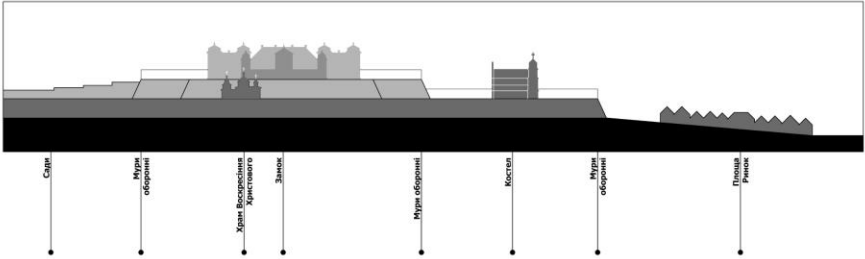
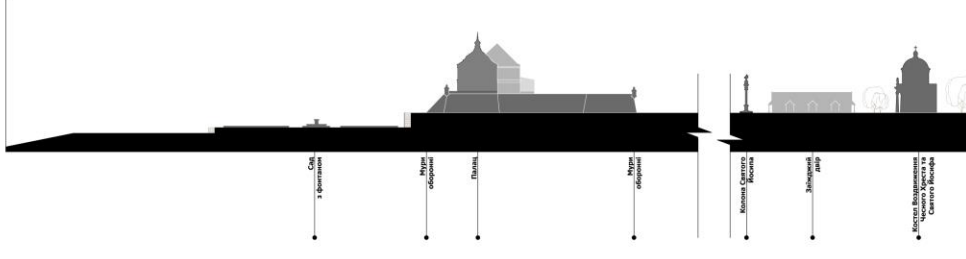
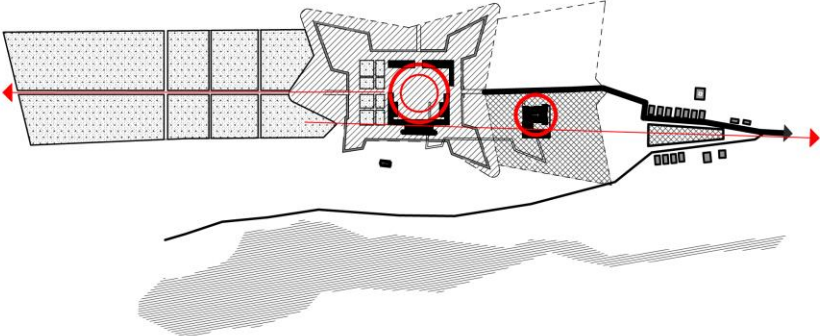
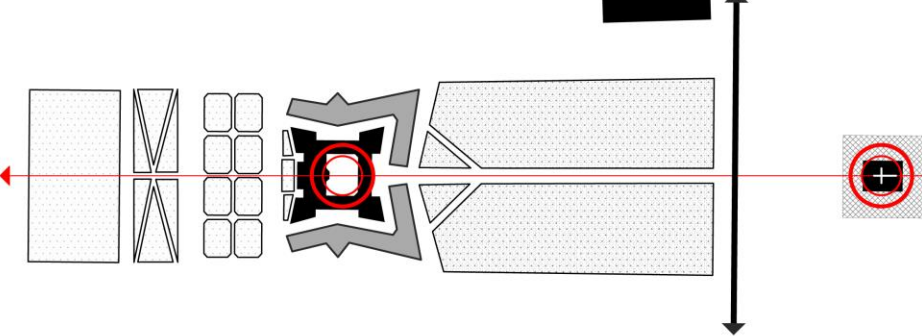

Таблиця В.1(початок)

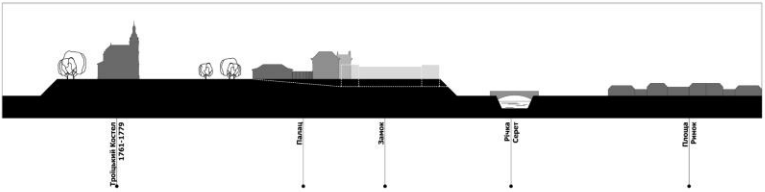
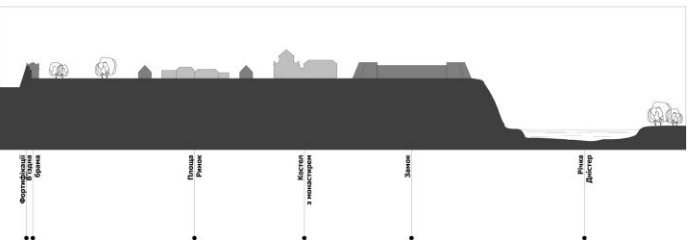
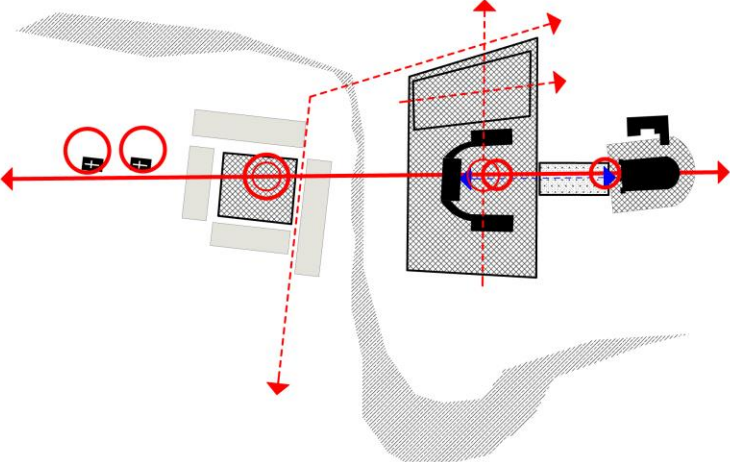
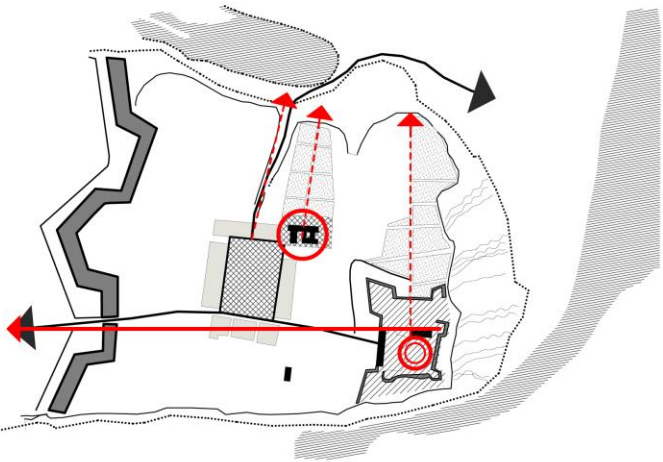
Композиційно-просторовий уклад барокових міст (опрацювання автора)

Принципова схема міського композиційно-просторового укладу історичних міст періоду XVII-XVIIIст.			
назва міста	СТАНІСЛАВІВ	ЗБАРАЖ	<p>Базові елементи композиційної структури міст Західної України</p> <p>Композиційні елементи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ансамблі і комплекси квартальна забудова міські площі ландшафтна складова <p>Композиційні прийоми:</p> <ul style="list-style-type: none"> головні просторово-композиційні осі другорядні композиційні осі модульна сітка середмістя система фортифікацій <p>Композиційні домінанти:</p> <ul style="list-style-type: none"> територіальні домінанти висотні домінанти природні домінанти композиційно-містобудівні домінанти візуально-просторові зв'язки
тип композиції	радіальна полігональна складна	мультиосьова розгалужена	
силует міста			
композиційна структура			

Таблиця В.1.(продовження)

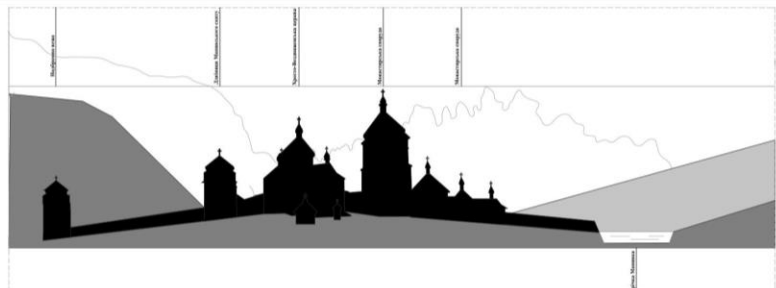

Принципова схема міського композиційно-просторового укладу історичних міст періоду XVII-XVIIIст.		
назва міста	ВИШНІВЕЦЬ	ПІДГІРЦІ
тип композиції	<i>лінійна моноосьова</i>	<i>лінійна моноосьова</i>
силует міста		
композиційна структура		
Базові елементи композиційної структури міст Західної України	<p>Композиційні елементи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ансамблі і комплекси квартална забудова міські площі Ландшафтна складова <p>Композиційні прийоми:</p> <ul style="list-style-type: none"> головні просторово-композиційні осі другорядні композиційні осі модульна сітка середмістя система фортифікацій <p>Композиційні домінанти:</p> <ul style="list-style-type: none"> територіальні домінанти висотні домінанти природні домінанти композиційно-містобудівні домінанти візуально-просторові звязки 	

Таблиця В.1. (продовження)

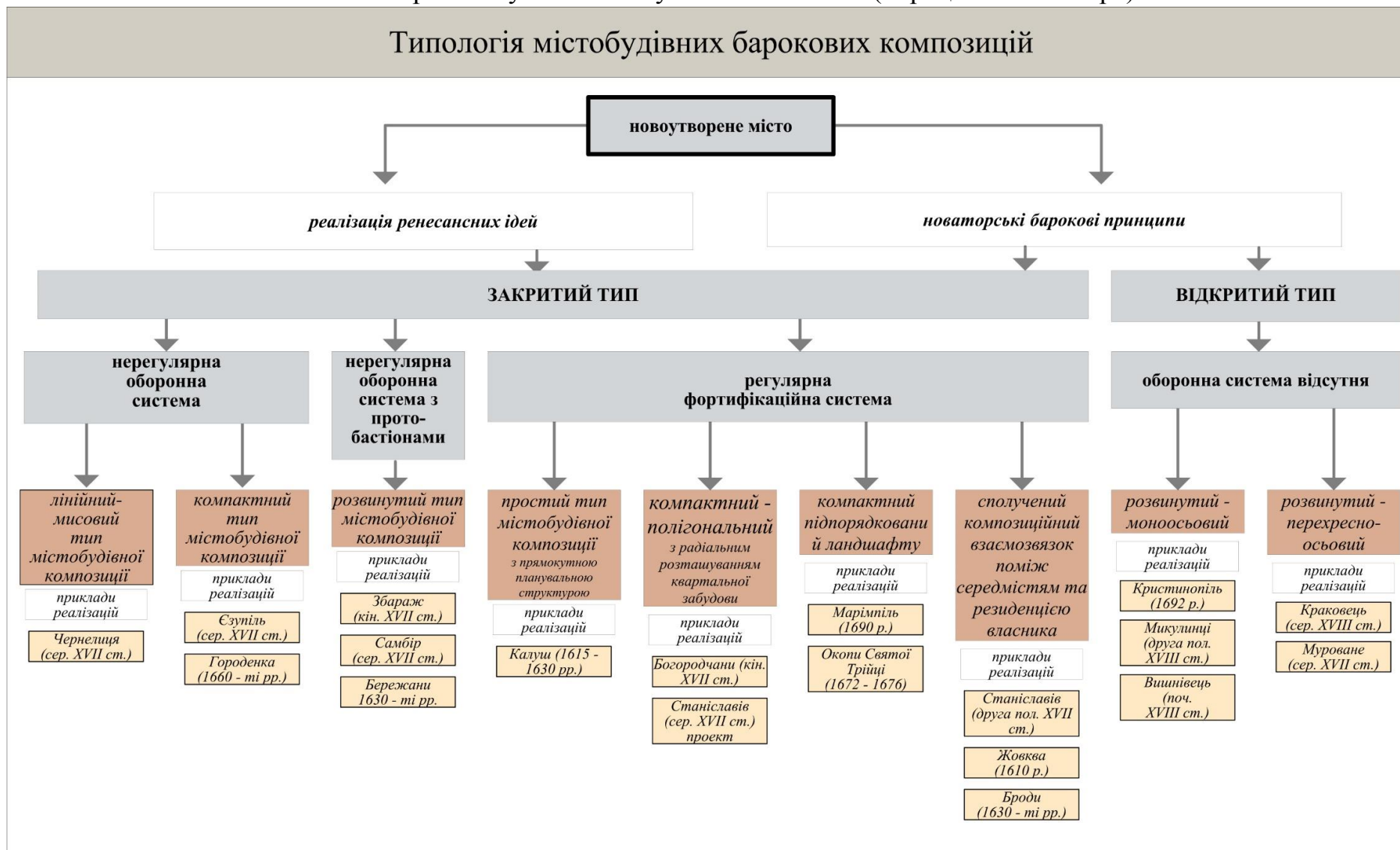
Принципова схема композиційної організації території історичних міст			
назва міста	МИКУЛИНЦІ	МАРІЯМПІЛЬ	Базові елементи композиційної структури міст Західної України
тип композиції	моноосьова композиція	розгалужена	
силует міста			<p>Композиційні елементи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ансамблі і комплекси квартальна забудова міські площі ландшафтна складова <p>Композиційні прийоми:</p> <ul style="list-style-type: none"> головні просторово-композиційні осі другорядні композиційні осі модульна сітка середмістя система фортифікацій <p>Композиційні домінанти:</p> <ul style="list-style-type: none"> територіальні домінанти висотні домінанти природні домінанти композиційно-містобудівні домінанти візуально-просторові зв'язки <p>планувальні осі</p>
композиційна структура			

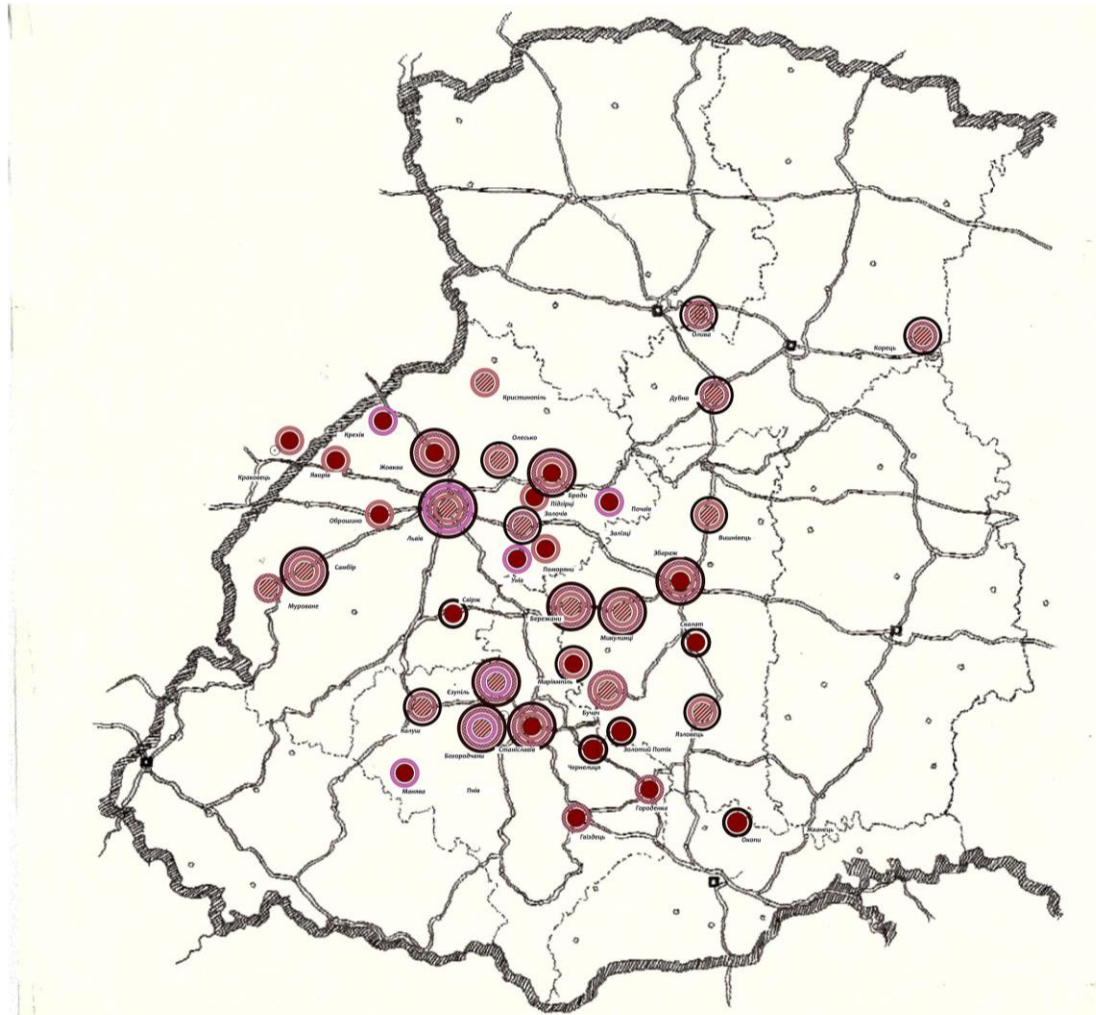
Таблиця В.1 (закінчення)

Принципова схема міського композиційно-просторового укладу історичних міст періоду XVII-XVIIIст.		
назва міста	ОКОПИ СВЯТОЇ ТРИЦІ	МАНЯВСЬКИЙ СКИТ
тип композиції	<i>лінійна моноосьова</i>	<i>лінійна моноосьова</i>
силует міста		
композиційна структура		
Базові елементи композиційної структури міст Західної України	<p>Композиційні елементи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ансамблі і комплекси квартална забудова міські площі Ландшафтна складова <p>Композиційні прийоми:</p> <ul style="list-style-type: none"> головні просторово-композиційні осі другорядні композиційні осі модульна сітка середмістя система фортифікацій <p>Композиційні домінанти:</p> <ul style="list-style-type: none"> територіальні домінанти висотні домінанти природні домінанти композиційно-містобудівні домінанти візуально-просторові зв'язки 	

Типологія розпланування міст у XVII - XVIII ст. (опрацювання автора)

**ТИПИ МІСТ ТА МІСТОБУДІВНИХ КОМПЛЕКСІВ БАРОКОВОГО ПЕРІОДУ
НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ**

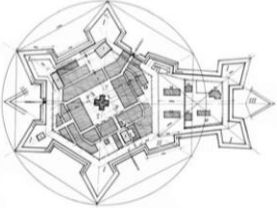
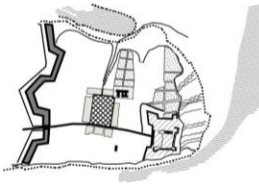
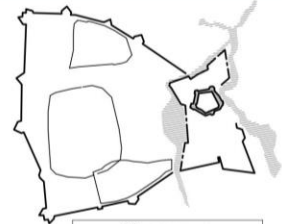
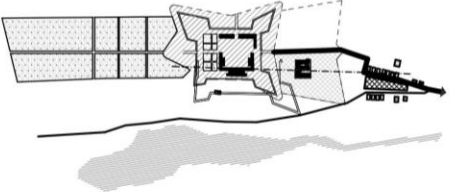

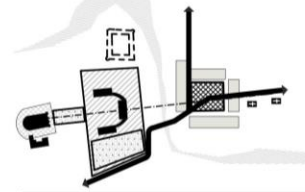
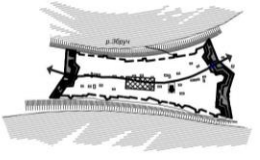

Умовні позначення:

- новозакладені міста та комплекси
- ▨ реконструйовані міста та комплекси
- виробничі центри
- замиські резиденції
- сакральні центри
- оборонні комплекси
- мультифункційні міста

Таблиця В.4.
(опрацювання автора)

Закономірності розвитку міст у барокову епоху на території Західної України		
<p>1. Використання теоретичних концепцій містобудування, які були відомі ще з часів Відродження для розпланування міст. (викор. ідеї ідеального міста)</p> <p>Станіславів (1660 ті)</p>	<p>2. Закладення магнатами так званих нових міст на новонабутих територіях з метою створення центрів своїх маєтностей.</p> <p>Маріямпіль (1691)</p>	<p>3. Паралельна модернізація резиденції магната та перебудова середньовічного міста.</p> <p>Бережани</p>
<p>4. Поступова втрата обороноздатності (оборонної системи міста) та розвиток нових елементів міста на місці первісної оборонної системи.</p> <p>Вишнівець (1730 ті.)</p>	<p>5. Поступова трансформація резиденції власника міста від замку з оборонною функцією до палацу з переважною репрезентативною функцією.</p> <p>Ляшчы Муровані (1734)</p>	<p>6. Набуття ансамблевості композиційною структурою середмістя загалом та в межах окремих містобудівних утворень (замку, сакральних комплексів та ін.).</p> <p>Микулинці (сер. XVIII ст.)</p>
<p>7. Активне включення особливостей ландшафту у об'ємно-розпланувальну композицію міста та його складових.</p> <p>Околи Святої Трійці (1692)</p>	<p>8. Зміна функції головної міської площі із торговельної на репрезентативну.</p> <p>Жовква XVII ст.</p>	<p>9. Будівництво резиденцій з оборонною функцією тільки на ідеологічних засадах.</p> <p>Оборонний замок князя Й. О. Ябуновського п'ятикутний у плані із чотирма двохрусними вежами на насипному острові із розвідним мостом. Інтер'єр замку був надзвичайно пишним із наявністю так званої "гронної зали", у якій приймав магнат.</p> <p>Ляхівці (1745)(сьогодні Білогір'я)</p>

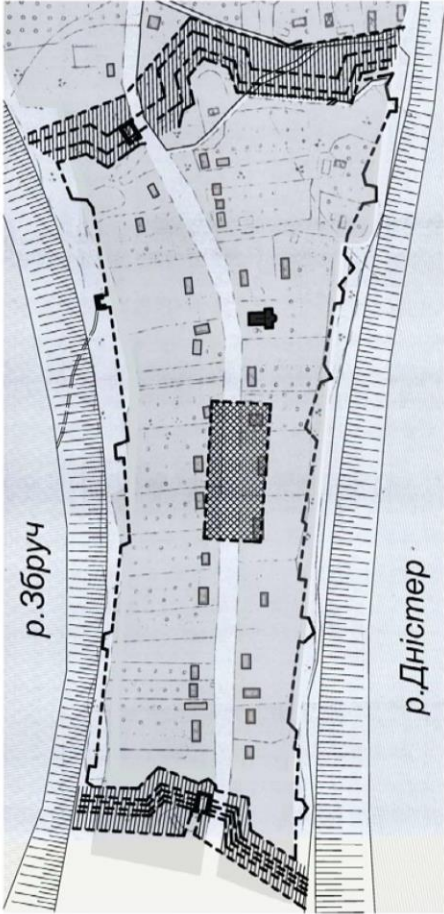

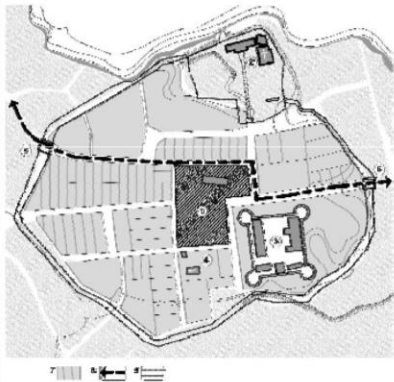
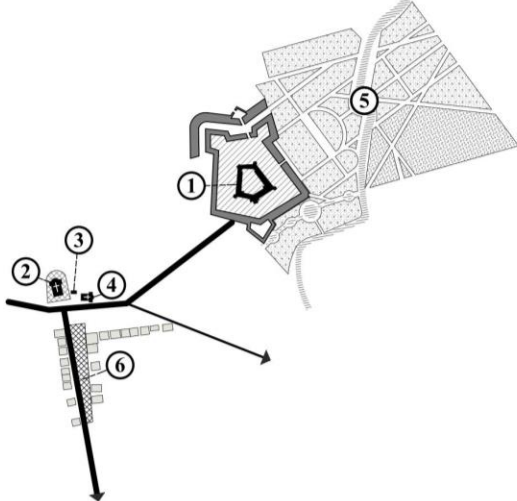

Періодизація розвитку міст Західної України у бароковий період (опрацювання автора).

Схема розпланувально-просторової структури історичних міст			
Етапи розвитку	Головні складові частини міста	Варіанти реалізованих містобудівних композицій на території Західної України	Базові елементи об'ємно-планувальної структури міст Західної України
<p>I етап</p> <p><i>Міста: Городенка, Езупіль, Чернелиця, Самбір, Олика, Збараж</i></p>	<p>середмістя із нерегулярною оборонною системою + замок</p>	<p>Варіант а. Замок в межах оборонної системи міста</p> <p>Варіант б. Замок окремо розташований</p> 	 <ul style="list-style-type: none"> площа ринку приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу головні транспортні комунікації міста сакральні споруди адміністративні споруди водойма парковий комплекс
<p>II етап</p> <p><i>Міста: Богородчани, Станіславів, Маріямпіль, Калуш, Окоти Св. Трійці, Жовква, Броди.</i></p>	<p>середмістя із регулярною оборонною системою + замок-палац</p>	<p><i>композиційний зв'язок замок - середмістя</i></p> 	
<p>III етап</p> <p><i>Міста: Микулинці, Кристинопіль, Краківець, Ляшки Муровані, Вишнівець.</i></p>	<p>регулярне середмістя + палац із парком відсутня оборонна функція</p>	<p><i>композиційний зв'язок всіх елементів міста</i></p> 	

ДОДАТОК Г
Ілюстрації до п'ятого розділу

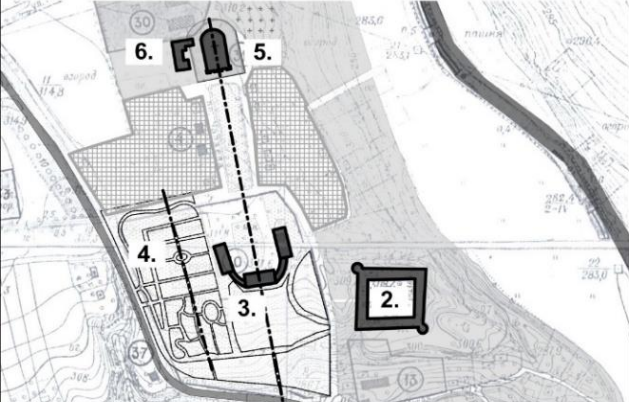

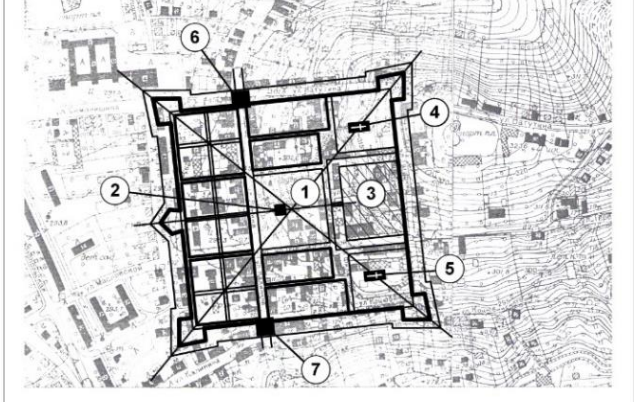
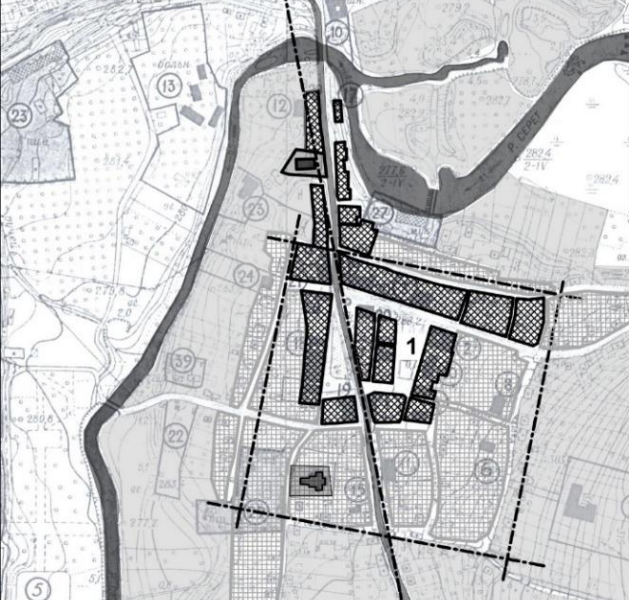

Таблиця Г.1.(початок)

Теоретичні реконструкції розпланувальних структур міст Зх. України періоду сер.XVII - кін.XVIIIст. (опрацювання автора)

Історичне місто Окопи Святої Трійці	Умовні позначення	Історичне місто Єзупіль	Умовні позначення
 <p>р.Збруч</p> <p>р.Дністер</p>	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали Бастіонна оборонна система міста Візні брами <p>Експлікація:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Збережені елементи історичних фортифікацій XVII ст., 2. Фортифікації збережені у вигляді значного перепаду рельєфу., 3. Втрачені елементи фортифікацій. 4.Межі історичної площі Ринок. 5.Збережений Костел Св. Трійці XVII ст. 		<p>Експлікація:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Територія ринкової площі; 2. Споруди домініканського костелу та монастиря; 3. Замок; 4.Територія української церкви 5. В'їзна брама західна; 6. В'їзна брама східна; 7.Квартали житлової забудови; 8. Головний торговий шлях; 9. Межі оборонної системи міста.
		<p>Історичне місто Ляшки Муровані (с. Муроване Старосамбірського р-ну Львівської обл)</p> 	<p>Умовні позначення</p> <ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали Бастіонна оборонна система міста <p>Експлікація:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Замок Мнішеків 1556р. (сьогодні руїни замку і вали); 2. Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і Святого Мученика Георгія 1753р.; 3. Дзвіниця XVIIIст.; 4. Кошиній парафіяльний костел Святого Йосифа Обручника XVIIIст.; 5. Межі історичного парку. 6. Територія істор. ринкової площі.

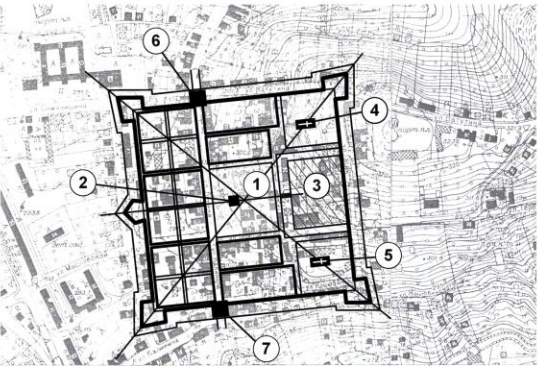

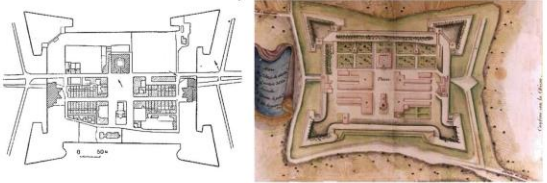
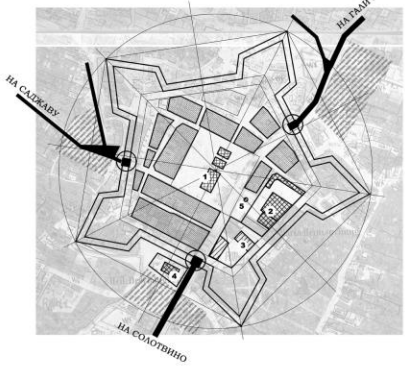

Таблиця Г.1.(закінчення)

Історичне місто Микулинці	Умовні позначення	Історичне місто Калуш	Умовні позначення
	<ul style="list-style-type: none"> площа ринок приринкові квартали резиденція власників міста (замок, палац, двір) оборонна система територія сакрального комплексу 		<p>Експлікація:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Площа ринок; 2. Ратуша; 3. Територія Старостинського замку; 4. Костел св. Валентина; 5. Церква св. Михаїла; 6. В'їзна брама Львівська; 7. В'їзна брама Галицька
	<p>Експлікація:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Площа ринок; 2. Замок XVI ст. (частково збережений); 3. Палац XVIII ст. (частково перебудований); 4. Палацовий парк XVIII ст.; 5. Костел XVIII ст.; 6. Будівля монастиря XVIII ст. 	<p>Історичне середмістя Івано-Франківська (Станіслава)</p> 	<p>Умовні позначення</p> <p>Експлікація:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Площа ринок; 2. Ратуша; 3. Територія палацу; 4. Костел Непорочного зачаття Св. Діви Марії, Св. Андрія і Св. Станіслава; 5. Єзуїтський Костел; 6. Вірменський Костел; 7. В'їзна брама Тисменецька; 8. В'їзна брама Галицька; 9. Фіртка Вірменська;

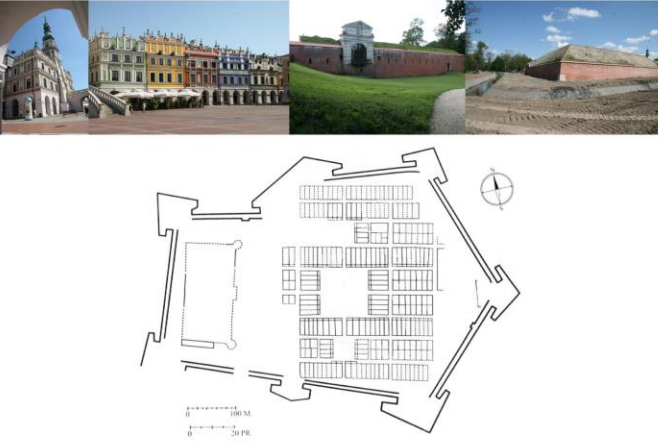
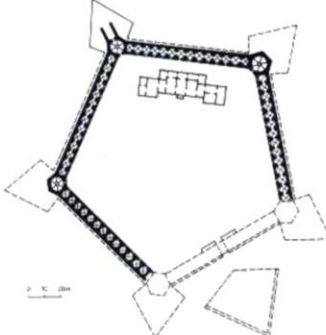
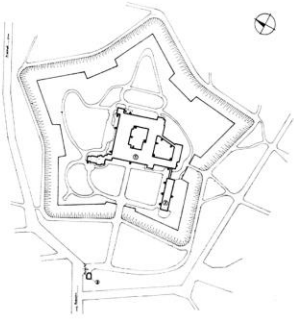
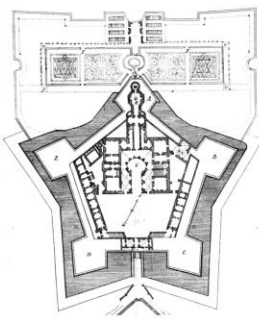

Таблиця Г.2. (початок)

Об'єкти історико-містобудівної спадщини барокового періоду (XVII-XVIII ст.) Зх.України та Європи.(опрацювання автора)

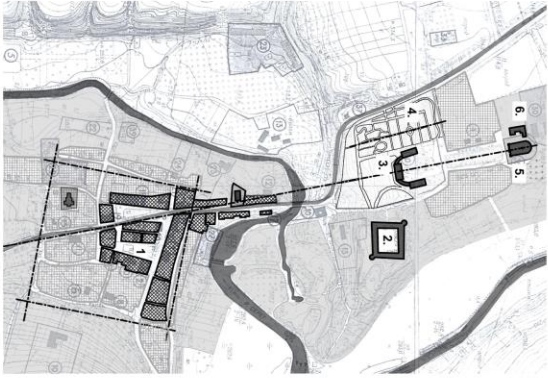

Елемент містобудівної структури		Розпланувальна структура новоутвореного міста (закритого типу з прямокутною планувальною структурою)		Подібні риси
Середмістя	Розпланувальна структура	<p>Західна Україна</p> <p>м. Калусь (1616-1630рр.)</p> 	<p>Європа</p> <p>м. Бруаж 1630 - 1685 (Франція) <i>автор Себастьєн ле Претр де Воан</i></p> <p>м. Терра дель Соле (Італія) <i>автор Козімо Медічі</i></p> 	<p>Регулярний чотирикутний нарис фортифікацій з наріжними бастионами</p> <p>Середмістя та резиденційний комплекс в межах єдиної оборонної системи</p> <p>Подібна розпланувальна структура середмістя - чотирикутна площа ринок по центру до неї примикає резиденційний комплекс</p> <p>бічне розташування площі по відношенню до головної торгової комунікації</p>
		<p>Середмістя</p> <p>Нарис оборонної системи</p> <p>м. Богородчани (XVIIст.)</p> 	<p>м. Пальма Нова (1593р., Італія)</p> 	<p>Регулярний полігональний нарис фортифікацій з наріжними бастионами</p> <p>Розташування площі ринок у геометричному центрі багатокутника</p>

Таблиця Г.2. (продовження)

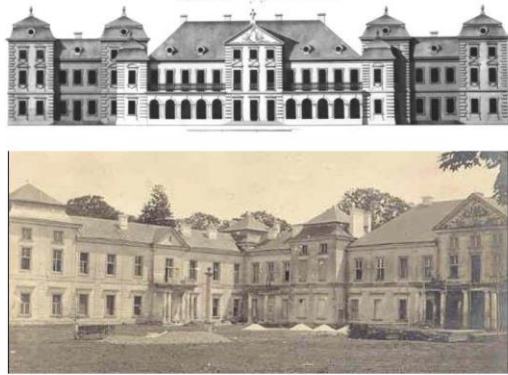
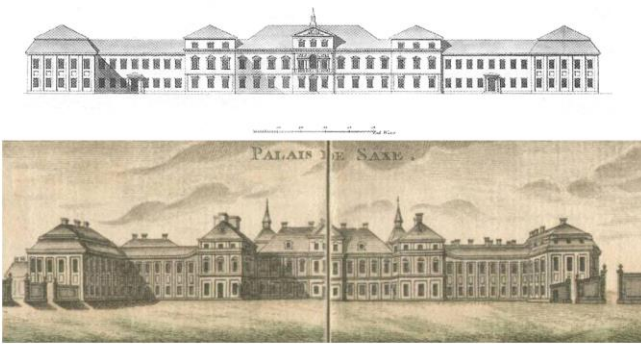
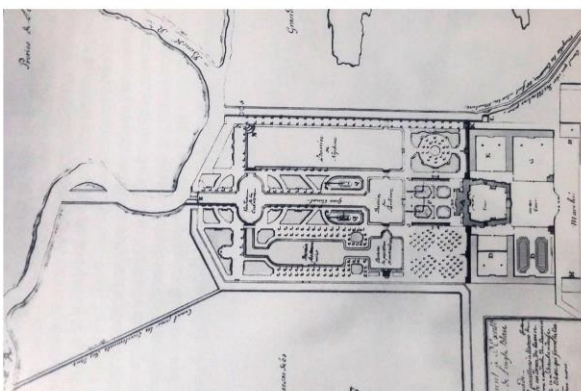
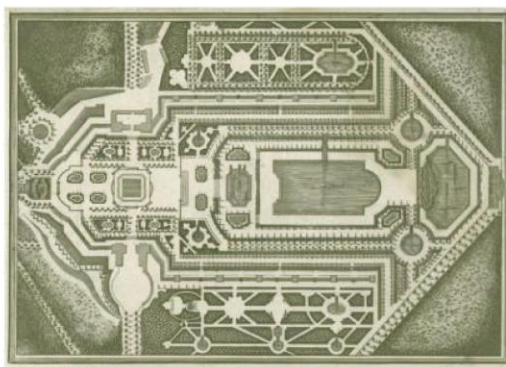
Елемент містобудівної структури		Розпланувальна структура новоутвореного міста		Подібні риси	
Середмістя	Взаємозв'язок - середмістя + резиденція	<p>Західна Україна</p> <p>м. Станіславів (1660рр.)</p> 	<p>Європа</p> <p>м. Замостя (1580р.)</p> 	<p>Регулярний полігональний нарис фортифікацій з наріжними бастионами</p> <p>Середмістя та резиденційний комплекс в межах єдиної оборонної системи</p> <p>Композиційно-осьовий зв'язок - площа ринок - резиденція власника міста</p>	
		<p>Замково-резиденційний комплекс новоутвореного міста</p>		<p>Подібні риси</p>	
Резиденція власника	Оборонна система	<p>замок у м. Броди (1630-1635рр.)</p> 	<p>замок у м. Ланцут (1-а пол. XVIIст.)</p> 	<p>замок у м. Криштофор (1620-1644рр.)</p> 	<p>Регулярний полігональний нарис фортифікацій з наріжними бастионами</p> <p>Розташування палацової споруди в межах багатокутника фортифікації</p> <p>Планувальна структура підпорядкована чіткій осьовій композиції</p>

Таблиця Г.2. (продовження)

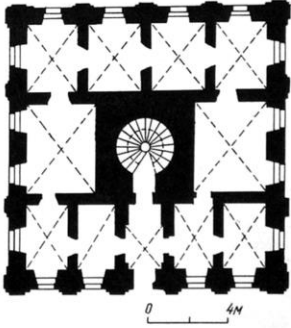

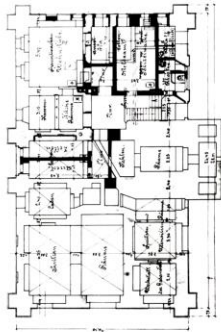
Елемент містобудівної структури		Забудова площі ринок		Подібні риси
Середмістя	Характер забудови	<p>Західна Україна м. Микулинці (1595р.)</p> <p><i>Pozdrowienie z Mikuliniec.</i></p>	<p>Європа м. Ридзина (поч. XVIIIст.)</p> 	<p>Регулярна парцеляція приринкових кварталів</p> <p>Проведення приринкової забудови з урахуванням будівельного еталону</p>
		Розпланувальна структура міста		Подібні риси
Місто	Композиційно-розпланувальна структура міста	<p>Микулинці</p> 	<p>м. Ридзина</p> 	<p>Композиційно-осьовий зв'язок - площа ринок - резиденція власника міста</p> <p>Палацова споруда - центр загальноміської композиції</p> <p>Планувальна структура підпорядкована чіткій осьовій композиції</p>

Таблиця Г.2. (продовження)

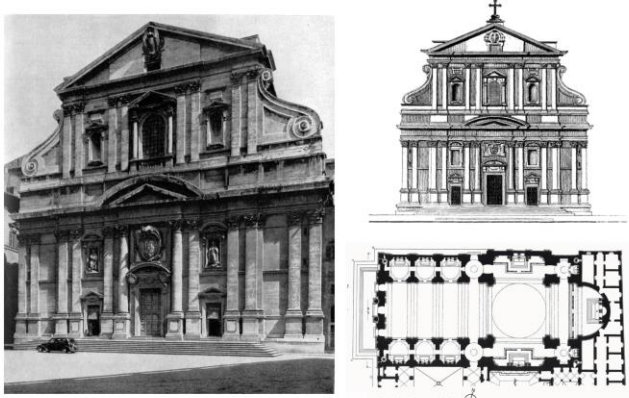

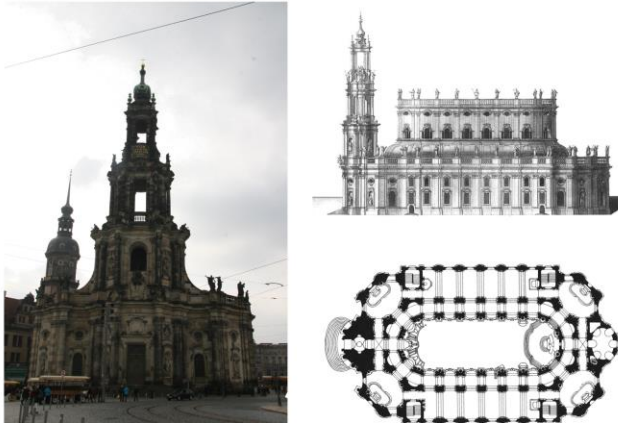
Елемент містобудівної структури		Палацово-паркові комплекси		Подібні риси
Палацово-парковий комплекс	Фасадне вирішення	<p>Західна Україна</p> <p>м. Вишнівець (1730р.)</p> 	<p>Європа</p> <p>м. Варшава Palais de Saxe (поч. XVIIIст.)</p> 	<p>Застосування подібних принципів до формування об'ємно-планувальної структури палацово-паркового комплексу взагалі, та палацової споруди зокрема</p> <p>розташування комплексу на стратегічній композиційно-просторовій осі загальноміського ансамблю</p>
				Подібні риси
Палацово-парковий комплекс	Планувальна структура	<p>Палац у м. Кристинополі (Червонограді) 1756-1762рр.</p> 	<p>Вілла Гамберая (1610-1630рр.) поруч Флоренції</p> 	<p>Планувальна структура підпорядкована чіткій осьовій композиції</p> <p>У композиційно-просторових вирішеннях домінування принципів регулярності та симетрії</p> <p>Зонування палацово-паркового комплексу</p>
				Подібні риси

Таблиця Г.2. (продовження)

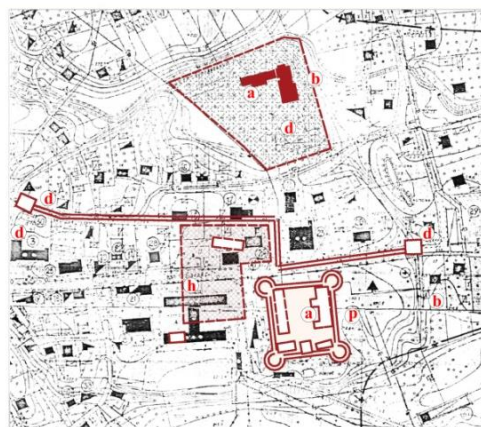
Елемент містобудівної структури		Забудова площі ринок		Подібні риси
Середмістя	Характер забудови	<p>Західна Україна</p> <p>м. Жовква (1594р.) Житлові квартали</p> 	<p>Європа</p> <p>м. Замостя (1580р.)</p> 	<p>Регулярна парцеляція приринкових кварталів</p> <p>Проведення приринкової забудови з урахуванням будівельного еталону</p> <p>Однотипні метрично-ритмічні закономірності вирішення фасадів</p>
		Забудова площі ринок		
Середмістя	Споруда ратуші	<p>м. Бучач Ратуша (сер. XVIIIст.)</p> 	<p>м. Лешно, Ратуша (1637-39рр., відбудова в 1707-1708рр.)</p> 	<p>Однотипні об'ємно-просторові вирішення</p> <p>Подібний прийом застосування вежі-домінанти</p> <p>Поділ вежі на ярусність</p>

Таблиця Г.2. (закінчення)

		Сакральні споруди		Подібні риси
Сакральний комплекс	Об'ємно-просторове вирішення костелу	<p>Західна Україна</p> <p>Колегіальний костел Святої Трійці 1635 - 1640 м. Олика</p> 	<p>Європа</p> <p>Іль Джезу (Італія, м. Рим) 1568-1584рр.</p> 	<p>Ідентичне композиційне вирішення фасадів</p> <p>Однотипне членування фасадів</p> <p>горизонтальна осьова композиційна вісь</p>
		<p>Костел Пресвятої Трійці в м. Микулинці (1761-1779рр.)</p> 	<p>Дрезденський катедральний собор Святої Трійці (Katholische Hofkirche), м. Дрезден 1739р.</p> 	<p>Розташування домікант і акцентів в об'ємно-просторовому вирішенні</p> <p>однотипна планувальна структура</p> <p>багаторушність об'ємно-просторового вирішення</p>

Схема комплексу заходів з регенерації цінних історичних міст Західної України (опрацювання автора).

СЗУПІЛЬ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

	межі історичної площі Ринок		територія монастирського комплексу
	пам'ятки архітектури		втрачена цінна історична забудова
	межі втраченого палацового комплексу		

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Територія історичної площі Ринок
2. Костел Успіння Діви Марії і монастирський комплекс (XVI—XVII ст.)
3. Палац Войцеха Дядушицького (1848–1909)
4. Втрачені вітні брами

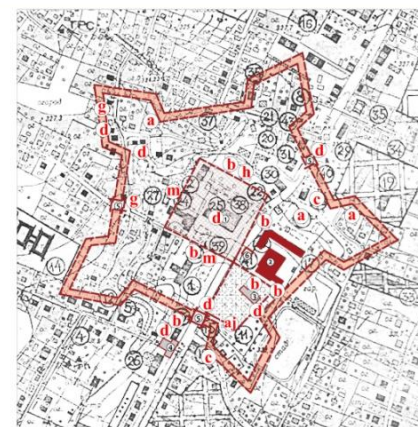
ЧЕРНЕЛИЦЯ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

	межі історичної площі Ринок		пам'ятки архітектури
	приринкові квартали		втрачені пам'ятки архітектури
	територія замку-резиденції власників міста XVII ст.		цінна забудова

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Територія історичної площі Ринок
2. Приринкові квартали зі збереженою первісною парцеляцією
3. Домініканський костел св. Антонія, 1661 р.
4. Замок М. Чарторийського, 1630-ті рр. - 1659 р.

БОГОРОДЧАНИ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

	межі історичної площі Ринок		цінна забудова
	втрачена оборонна система		територія палацу власників
	пам'ятки архітектури		втрачена цінна історична забудова

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Історична площа Ринок
2. Костел і монастир Домініканів (1742–1762 рр.)
3. Територія палацу власників
4. Церква св. Івана Богослова (1934 р.)
5. Втрачені вітні брами

МАРІЯМПІЛЬ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

	межі історичної площі Ринок		цінна забудова
	межі втраченої оборонної бастионної системи міста-фортеці		втрачені пам'ятки архітектури
	пам'ятки архітектури		історичні межі палацу власників
	втрачені пам'ятки		межі історичного паркового комплексу, XVII-XVIII ст.
	межі історичного міста-фортеці кінця XVII ст.		

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Історична площа Ринок
2. Територія палацу власників міста, 1692 р. (сьогодні дендропарк)
3. Палацова брама і залишки бастиону
4. Костел Святої трійці, 1736-1741 рр. (сьогодні жіноча колонія)
5. Церква Врджиння Чесного Хреста (1930 р.)

Запропоновано принципи регенерації історичного середовища та методичку впровадження заходів:

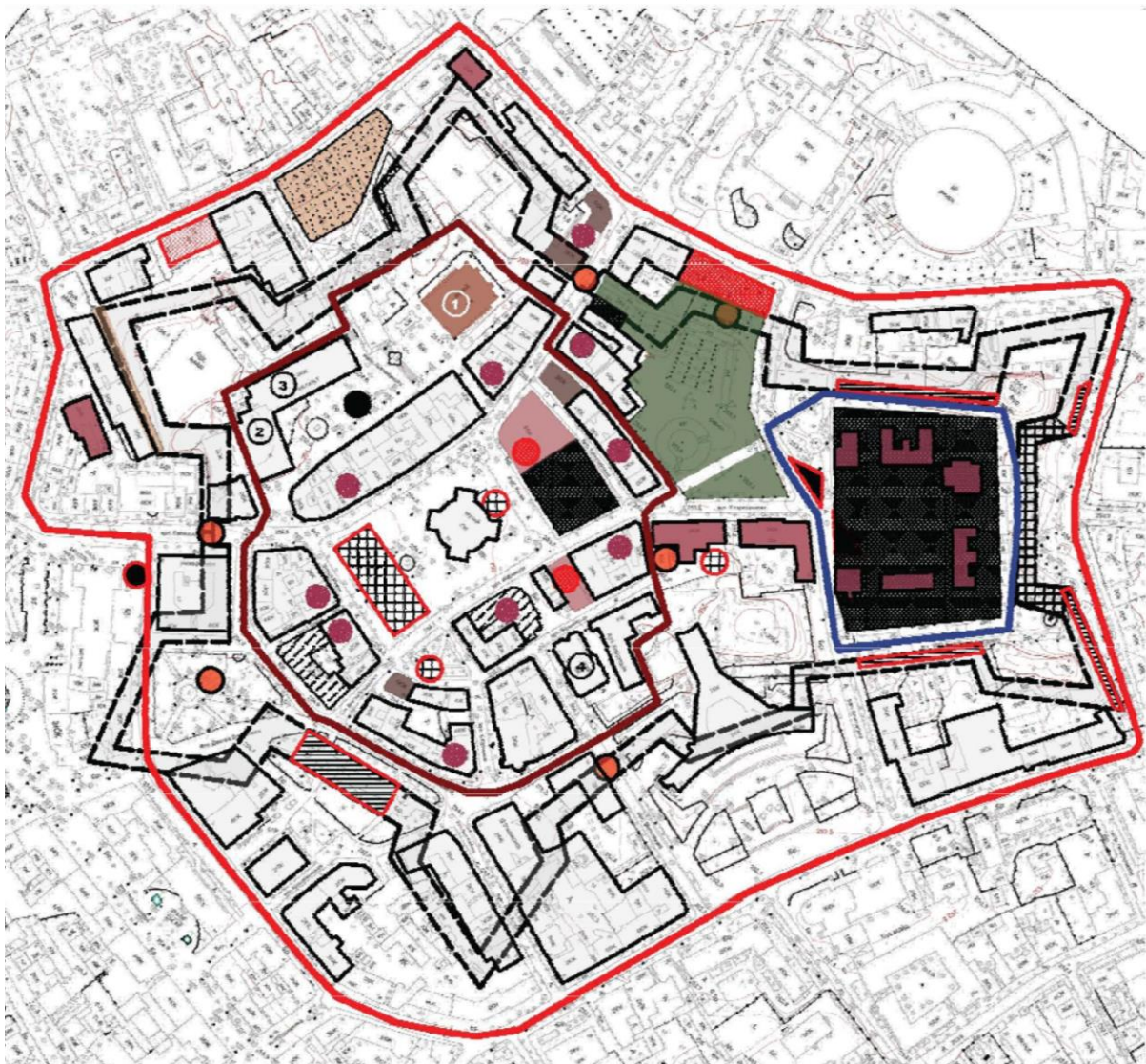
- a** – консервація, реставрація та ремонт цінних історичних об'єктів (а на схемах);
b – розкриття збереженої автентичної субстанції підземного рівня збережених цінних елементів міської структури та подальше їх експонування (b на схемах);
c – експонування збережених елементів історичного середовища (c на схемах);
d – ознакування за допомогою знаків-символів втрачених елементів історичного середмістя, елементів оборонної системи, цінних історичних об'єктів (d на схемах);
e – ознакування новою забудовою втрачених історичних споруд (e на схемах);
f – музефікація існуючих (нововиявлених) елементів історичної розпланувальної структури (f на схемах);
g – відтворення втрачених елементів історичної об'ємно-розпланувальної структури (g на схемах);

- h** – трасування історичних абрисів втрачених елементів об'ємно-розпланувальної структури (h на схемах);
j – пристосування під сучасну функцію цінних історичних об'єктів (j на схемах);
k – відновлення історичної функції у цінних історичних об'єктах (k на схемах);
m – відтворення історичної парцеляції кварталної забудови (m на схемах);
n – реконструкція дисгармонійних новобудов на території історичного ядра міста (n на схемах);
o – регулювання поверховості сучасної дисгармонійної забудови на території історичного ядра міста (o на схемах);
p – відтворення історичних садово-паркових композицій (p на схемах).

Таблиця Г.4. (опрацювання автора)

Схема комплексу заходів з регенерації історичного ядра міста Івано-Франківська (Станіслава)

СПОГЛЯДАЧА

ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

1. Парафімальний костел Діви Марії, святого Андрія та Станіслава (1703р.)
2. Єзуїтський костел (1729р.)
3. Будівля колишньої в'язниці мисли (поч. XVIII ст.)
4. Вірменський костел Змента (1763)

МІСЦЕВА ІСГОРОВАНИЦЬКА

- ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ
- ЦЕНА ІСГОРОВАНИЦЬКА КВАРТАЛЬНА ЗАСУБ'ЄДНА
- МЕЛІ КОЛИШНЬОЇ ФОРТИФІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ XVII СТ.

МЕЛІ ЗОНА ПОШИРЕННЯ ЗАХОДІВ ПО ОХОРОНІ ТА ЗБЕРЕЖЕННЮ ІСГОРОВАНИЦЬКОГО ЯДРА МІСТА:

- I-зона (територія площі Ринок з примісними кварталами та територією площі Щепицького і примісними до неї сакральних спорудами (XVIII ст.))
- II - зона (територія колишнього палациного комплексу (роздавець Пятницьких (XVIII ст.))
- III - зона (територія колишнього середмістя разом із територією колишньої фортифікаційної системи (XVIII ст.))

КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ ТА ОХОРОНІ ІСГОРОВАНИЦЬКОГО ЯДРА МІСТА

- ⊕ РОБІТКИ ЗАРОБНОЇ РЕСТАВРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ
- ОЗНАЧЕННЯ ВІСНОВАНИХ ЄВАНГЕЛІО ІСГОРОВАНИЦЬКОЇ РОЗДАВАНЬНОЇ СТРУКТУРИ
- РЕКОНСТРУКЦІЯ ІСГОРОВАНИЦЬКОЇ РОЗДАВАНЬНОЇ СТРУКТУРИ
- ВІДТВОРЕННЯ ВІСНОВАНИХ ЄВАНГЕЛІО ІСГОРОВАНИЦЬКОЇ РОЗДАВАНЬНОЇ СТРУКТУРИ
- ТРАСОВАННЯ ВІСНОВАНИХ ЄВАНГЕЛІО
- ЕКСПЛУАТАЦІЯ ЗАРОБНОЇ СЛУЖБИ
- ВІДТВОРЕННЯ ІСГОРОВАНИЦЬКОЇ ПАМ'ЯТКИ
- КОНСЕРВАЦІЯ, РЕСТАВРАЦІЯ ЗАРОБНОЇ ІСГОРОВАНИЦЬКОЇ БУДІВЕЛІ ТА СЛОБІД
- ПОГОДОВИ РІВНОЇ ІСГОРОВАНИЦЬКОЇ БУДІВЕЛІ ТА СЛОБІД
- РЕКОНСТРУКЦІЯ ДИХ АРХІТЕКТУРИ НОВОБІД
- ВІСНОВАННЯ АБО ВІСНОВАНИХ ДИХ АРХІТЕКТУРИ НОВОБІД (РЕКЛАМА, ВІСНОВАННЯ, ФОРМА, ВОЛІ СЛОБІД)
- ВІСНОВАНИХ РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ПОВЕРХОВИ
- ЗНАЧЕННЯ ПОВЕРХОВИ СІСНОВАНИХ ДИХ АРХІТЕКТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ ІСГОРОВАНИЦЬКОГО ЯДРА МІСТА
- КРЕДИТОВИ ЗАХІДИ ПО КВАЛІТЕТНОЇ МОДЕРІЗАЦІЇ (САНАЦІЇ) ТА ІНТЕР'ЮСНОВАНИХ СЕРЕДОВИЩА
- ЗНАЧЕ ЧИСТІ

Способи ознакування втрачених цінних історичних містобудівних комплексів.

Площинні та об'ємно-просторові трасування контурів втрачених цінних історичних оборонних споруд (найчастіше виконують за допомогою контрастних типів мощення, або контрастної цегляної чи кам'яної кладки)

Трасування історичних втрачених споруд на площі ринок у місті Холмі

Ознакування втрачених цінних історичних об'єктів представлено у вигляді інформаційних знаків-символів

Ознакування втрачених історичних фортифікацій міста Кракова знаками-символами

Розкриття та експонування збережених фрагментів історичних фортифікацій (можливо влаштовувати підземні та надземні розкриття)

Експозиція фрагментів оборонних мурів у історичному ядрі міста Ярослава

Макетні об'ємно-просторові композиції, які представляють зменшені копії втрачених елементів історичного середовища

Макет історичного Кракова

Представлення об'ємно-просторової композиції втраченого історичного об'єкта у середовищі за допомогою мультимедійних та інтерактивних інфобоксів

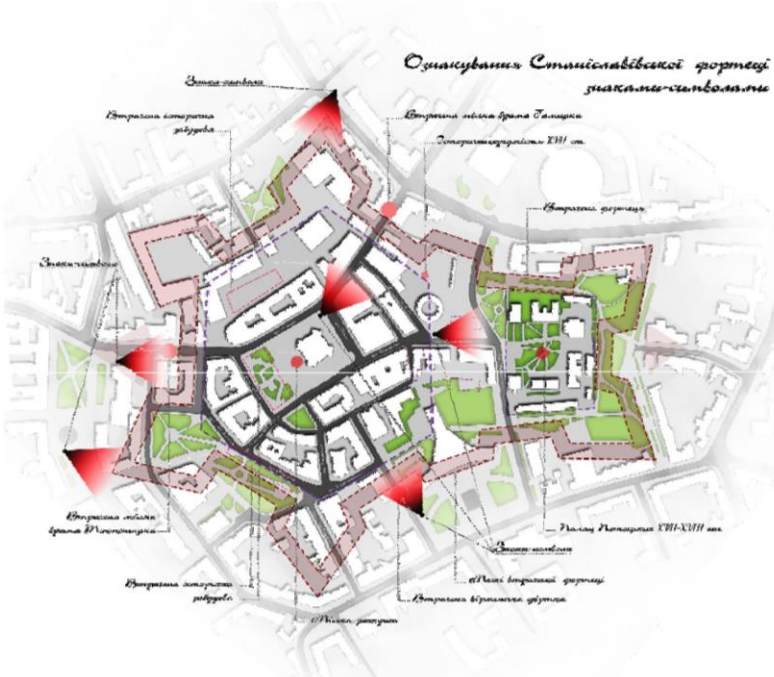
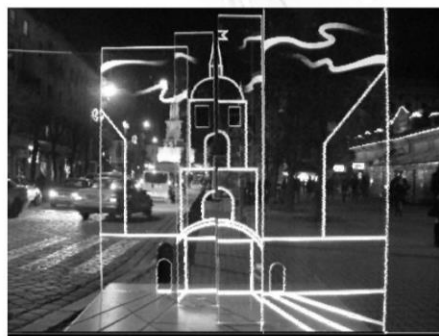
Інтерактивний інфобокс у споруді історичного манежу, який пристосований під виставкову галерею в місті Ланцюті

Асоціативне представлення втраченої історичної панорами, силуету комплексу за допомогою малих архітектурних форм

Історична панорама вулиці у місті Брно представлена у вигляді малої архітектурної форми

Проект символічного ознакування історичного ядра міста Івано-Франківська (Станіславова)

Таблиця Г.7. (початок)
 Застосування видів туристичної діяльності до фортифікаційних об'єктів
 Західної України різного ступеня збереженості (опрацювання автора)

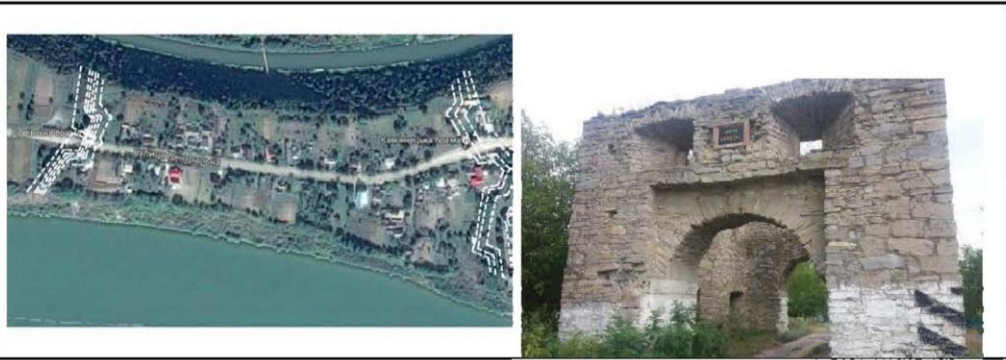
СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТУ	СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ	ПОТЕНЦІЙНИЙ ВИД ТУРИЗМУ
1. ЗАМОК XVII СТ. У М. ЗВАРАЖІ, ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ.		
Збережена цілісна об'єктно-планувальна структура фортифікацій (історичний статус – добрий)	Заповідник, музей, виставковий зал	Культурний, фестивальний, військово-історичний туризм
		
2. ЗАМОК КНІ. XVI - XVII СТ. У М. ЖОВКВИ, ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ.		
Збережена цілісна об'єктно-планувальна структура фортифікацій (історичний статус – добрий)	Частьково; інформаційно-туристичний центр, музеї, адміністративні	Культурний, фестивальний, військово-історичний туризм
		
3. ЗАМОК XVII СТ. У М. ЗЛОТОВИ, ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ.		
Збережена цілісна об'єктно-планувальна структура фортифікацій (історичний статус – добрий)	Музей-заповідник, міська Львівської області виставки. Входить до туристичного маршруту «Золота пішхола Львівщини»	Культурний, фестивальний, військово-історичний, креативний туризм
		
4. ЗАМОК XVII СТ. У С. ПІДТРИП, ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ.		
Збережена цілісна об'єктно-планувальна структура фортифікацій. Збережено виступівки та значущі елементи (збережені всі основні елементи фортифікації у задовільному стані)	використовується для виставок	Культурний, фестивальний, військово-історичний, креативний туризм
		
5. ЗАМОК XVII СТ. У СМТ ЧЕРНЕЛІВЦЯ, ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ.		

Таблиця Г.7. (продовження)

<p>Збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій. Збережений підземний рівень фортифікацій. <i>(збережені фрагменти бастіонів, брами в аварійному стані)</i></p>	<p>не використовується</p>	<p>Культурний, військово-історичний, креативний, ностальгичний, арт-туризм, віртуальний туризм</p>
		
<p>6. ЗАМОК XVII—XVIII СТ. У М. БРОДИ. ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ.</p>		
<p>Збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій. <i>(збережені прясла стін, палац у аварійному стані)</i></p>	<p>не використовується</p>	<p>Культурний, військово-історичний, креативний, ностальгичний, арт-туризм, віртуальний туризм</p>
		
<p>7. ЗАМОК-ФОРТЕЦЯ XVII СТ. У С. МАРІВЦІ. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ.</p>		
<p>Збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій. Збережене містобудівне та ландшафтне оточення. <i>(частина в'їзної брами в аварійному стані)</i></p>	<p>не використовується</p>	<p>Культурний, військово-історичний, креативний, ностальгичний, арт-туризм, віртуальний, водний туризм</p>
		
<p>8. МІСТО-ФОРТЕЦЯ XVII СТ. У С. ОКОШІ. ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ</p>		
<p>Збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій. Збережене містобудівне та ландшафтне оточення. <i>(частково збережені дві в'їзні брами в аварійному стані)</i></p>	<p>не використовується</p>	<p>Культурний, археологічний, віртуальний, водний туризм</p>

Таблиця Г.7. (закінчення)

9. МІСТО-ФОРТЕЦЯ XVI СТ. У М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (КОЛИШН. СТАНІСЛАВІВ)

<p>Збережені фрагменти об'ємно-планувальної структури фортифікацій. Збережений підземний рівень фортифікацій. Збережені археологічні залишки фортеці. Збережене містобудівне та ландшафтне оточення. (фрагменти бастионів у незадовільному стані)</p>	<p>Збережений фрагмент бастиону – мистецька галерея</p>	<p>Культурний, фестивальний, археологічний, віртуальний туризм</p>
---	---	--

10. МІСТО-ФОРТЕЦЯ XVII СТ. У М. КАЛУЩ, ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ.

<p>Збережений підземний рівень фортифікацій (археологічний)</p>	<p>не використовується</p>	<p>Культурний, археологічний, віртуальний туризм</p>
---	----------------------------	--

ДОДАТОК Д

Акти впровадження результатів дисертаційної роботи

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

В.о. директора ДП "Український
регіональний спеціалізований
науково-реставраційний інститут

"Укрзахідпроектреставрація"

Курець Ю. М.

20.05 2017 р.

АКТ

про впровадження результатів докторської дисертаційної роботи кандидата архітектури **Лукомської Зоряни Володимирівни** на тему "Містобудування Західної України періоду бароко (кін. XVII – кін. XVIII ст.)" на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, при виконанні містобудівної документації "Історико-архітектурний опорний план м. Івано-Франківська "

Комісія у складі голови в. о. Директора ДП "Український регіональний спеціалізований науково-реставраційний інститут "Укрзахідпроектреставрація" Ю. М. Курця та членів комісії: Зав. архівом Львівська Г. Б. цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи Лукомської З. В. на здобуття наукового ступеня доктора архітектури були використані у науково-проектній роботі із виготовлення "Історико-архітектурного опорного плану м. Івано-Франківська" виконаній на замовлення Державного підприємства Державний інститут проектування міст "Містопроект". Науково-проектна робота виконувалась у 2013 р. за безпосередньої участі автора (Договір № 65 від 01 липня 2013 р.).

У роботі на основі результатів дослідження автором було виконано Розділ I "Історичний та планувальний розвиток населеного пункту". До складу якого входять підрозділи:

- Коротка історична довідка: історія заснування міста, особливості розвитку міста у ХІХст., особливості розвитку міста у ХХст.;
- Природні особливості місцевості, що визначають своєрідність планування та просторової побудови населеного пункту: а) ключові елементи природного ландшафту, його основні осі та вузли б) ступінь перетворень природного ландшафту людиною в процесі містобудівного розвитку населеного пункту;
- Основні етапи розвитку планування та історичного формування забудови населеного пункту.

До складу науково-проектної роботи входять розроблені автором реконструкції етапів історико-містобудівного формування міста, аналіз композиційно-розпланувальної структури міста, реконструкція оборонної системи міста та ідентифікація її збережених елементів. На основі проведених З. Лукомською досліджень було об'єктивно визначено межі історичного ареалу міста та охоронні зони пам'яток, визначено щойно виявлені пам'ятки містобудування.

Голова комісії:

В.о. директора

ДП "Український регіональний спеціалізований науково-реставраційний інститут "Укрзахідпроектреставрація"

Курець Ю. М.

члени комісії: *Зел. о.р.*

Александрівська Т.Б.

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор

Музею мистецтв Прикарпаття.

Дейнега Михайло Ярославович.

м.Івано-Франківськ

06.06.2017 р.

АКТ

про впровадження результатів докторської дисертаційної роботи кандидата архітектури Лукомської Зоряни Володимирівни на тему "Містобудування Західної України періоду бароко (кін. XVII – кін. XVIII ст.)" на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, при виконанні проектних та вишукових робіт по пристосуванню приміщення музею (Костел непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії, святого Андрія і святого Станіслава (1672-1703 р.)) об'єкта культурної спадщини національного значення № 230 в м. Івано-Франківську

Комісія у складі голови _директора Музею мистецтв Прикарпаття Дейнеги М.Я., заступника директора Яковини Л.Т, завідувача фондосховищем Доскалюка В.Ю цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи Лукомської З. В. на здобуття наукового ступеня доктора архітектури були використані у науково-проектній роботі з пристосування споруди приміщення музею (Костелу непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії, святого Андрія і святого Станіслава (1672-1703 р.)) об'єкта культурної спадщини національного значення № 230 в м. Івано-Франківську, а саме – у госпдоговірній роботі «НДІ проект реконструкція» на замовлення Музей мистецтв Прикарпаття. Дана науково-проектна робота виконувалась у 2015 р. за безпосередньої участі автора (Договір № 1123- 15 від 27.11.2015р.)

У роботі на основі результатів дослідження було розроблено:

- концепт-ідею з консервації, реставрації та ремонту цінних історичних елементів споруди;
- пропозиції з розкриття збереженої автентичної субстанції підземного рівня збережених цінних елементів споруди та подальше їх експонування;
- пропозиції з розкриття та експонування збережених цінних елементів споруди;
- пропозиції з відтворення втрачених елементів історичної об'ємно-розпланувальної структури споруди;

Голова комісії:

Члени комісії :

Дейнега М.Я.,

Яковини Л.Т,
Доскалюка В.Ю

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор з науково-педагогічної роботи

доктор технічних наук, професор

Мандрик О. М.

2017 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів положень докторської дисертаційної роботи
кандидата архітектури Лукомської Зоріани Володимирівни в учбовий процес

Цей акт про те, що наукові висновки, результати та рекомендації докторської дисертації канд. арх., професора кафедри архітектурного проектування Лукомської З. В., яка присвячена дослідженню містобудування Західної України періоду XVII – XVIII ст., впроваджені у навчальний процес ІАБТ ІФНТУНГ при розробці програм та викладанні курсів лекцій: ”Основи реконструкції та реставрації будівель та споруд” у 2011/2012, 2012/2013, 2013/2014, 2014/2015, 2015/2016 н.р. для студентів IV – курсу спеціальності “191 Архітектура та містобудування”, “Архітектурно-містобудівна спадщина Західної України” у 2015/2016, 2016/2017 н.р. для студентів IV – курсу спеціальності “191 Архітектура та містобудування”, ”Реконструкція та модернізація архітектурних комплексів” у 2011/2012, 2012/2013, 2013/2014, 2014/2015, 2015/2016 н.р. для студентів V – курсу спеціальності “191 Архітектура та містобудування”.

Впровадження основних положень докторської дисертації професора Лукомської З. В. в теоретичні і практичні заняття сприяє підвищенню якості курсових і дипломних проєктів, а також професійній підготовці студентів-архітекторів.

Директор Інституту архітектури,
будівництва і туризму ІФНТУНГ,
канд. т.н., професор

Василишин Я.В.

ДОДАТОК Е

Список публікацій за темою дисертації

Список публікацій за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лукомська, З. (2004), "Місто Івано-Франківськ – історія і сучасність", *Вісник НУ "Львівська політехніка", Архітектура*, № 505, Львів, сс. 197-201.
2. Лукомська, З. (2011), "Івано-Франківськ: силует міста, його смислове навантаження в минулому і сьогодні", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, № 716: Архітектура. Ландшафт дахів історичного центру міста: проблеми збереження і регенерації, сс. 149-152.
3. Лукомська, З. (2014), "Особливості пристосування цінних історичних палацових комплексів (на прикладі палацу Потоцьких XVII – XVIII ст. у Івано-Франківську)", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип. 3, КНУБА, сс. 32-42.
4. Лукомська, З. (2015), "Особливості історико – містобудівного розвитку міста Стрия", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 38, КНУБА, Київ, сс. 334-342.
5. Лукомська, З., Поліщук Л. (2016), "Особливості містобудівного розвитку історичного міста Почаєва", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип.10, КНУБА, сс. 197-204.
6. Лукомська, З. (2017), "Інтердисциплінарний підхід пошуку шляхів дослідження цінних історичних комплексів", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 49, КНУБА, Київ, сс. 330-343.
7. Лукомська, З. (2017), "Містобудівна спадщина Івано-Франківської області XVII – XVIII ст.," *Архітектурний вісник*, Вип. 13, КНУБА, Київ, сс. 230-247.
8. Лукомська, З. (2017), "Історичні містобудівні комплекси XVII – XVIII ст. у сучасній об'ємно-розпланувальній структурі міст Тернопільщини," *Науковий вісник будівництва*, Вип. 4 (90). ХНУБА, Харків, сс.42-48.
9. Лукомська, З., Лукомська, Г. (2013), "Інвентаризація цінної історичної забудови – перший крок до її збереження," *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з*

мистецтвознав., архітектурознавства і культурології, Вип. 9, Фенікс, Київ, сс. 97-104.

10. Лукомська, З., Малишко, О. (2015), "Містобудівна спадщина Калуша періоду XV – XVIII ст.", *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознав., архітектурознавства і культурології*, Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України, Вип. 11, Фенікс, Київ, сс. 183-188.

11. Łukomska, Z. (2011), "Ochrona i adaptacja elementów dziedzictwa architekturno-urbanistycznego (na przykładzie centrum historycznego miasta Iwano-Frankiwska)", *Karta krakowska 2000 – 10 lat później. Praca zbiorowa pod redakcją A. Kadluczki*, Wydawnictwo PK, Kraków, ss.183-199.

12. Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2015), "Disclosure of the value of urban heritage in Western Ukraine as a way to its preservation", *Technical Transactions. Architecture*, Iss. 7-A (10), Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, ss. 39-50.

13. Бевз, М., Лукомська, З. (2017), "Замок як туристичний об'єкт: реставраційний та адаптаційний аспекти (на прикладі вибраних замків Західної України)", *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortification – Сучасні проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій*, Число 9, Chelm – Львів, сс.34-46.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

14. Лукомська, З. (2011), "Пристосування колишнього палацу Потоцьких у місті Івано-Франківську під музейно-виставковий комплекс", *Проблеми розвитку міського середовища: Наук-техн. Збірник*, Вип. 5-6, НАУ, Київ, сс.144-155.

15. Лукомська, З. (2014), "Стратегія регенерації середовища історичного містобудівного комплексу (на прикладі міста Івано-Франківська)", *Проблеми розвитку міського середовища: наук.-техн.зб.*, Вип.1 (11), НАУ, Київ, сс. 79-92.

16. Лукомська, З. (2017), "Методика ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці)", *Архітектурний вісник КНУБА*, Вип.11-12, КНУБА, сс. 78-88.

17. Łukomska, Z. (2015), "Transformacja funkcji – nowe życie zabytku. Uzasadnienie wyboru funkcji, do której można przystosować zabytek architektury", *Architectus: pismo Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej*, 1(41), Wrocław, ss. 21-30.

18. Лукомська, З. (2015), "Реалізація барокових містобудівних традицій на прикладі міста Микулинців", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*: Архітектура, № 836, сс. 189-196.

19. Лукомська, З. (2017), "Історична фортеця Окопи Святої Трійці на Тернопільщині", *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, № 856: Архітектура, сс. 178-186.

20. Лукомська З. (2018), "Туристичний потенціал історичної фортифікації періоду XVII – XVIII ст. міст Західної України", *Проблеми теорії і історії архітектури України. Сборник научных трудов*, Выпуск 18, Одеса, сс. 103-114.

Матеріали конференцій:

21. Lukomska, Z. (2016.) "Unchanged elements of the historic environment in cities of Western Ukraine", *Architecture in the forming of cities culture. Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw University of Technology*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, ss. 107– 125.

22. Lukomska, Z., Polishchuk, L., Lukomska, H. (2014), "Role of architectural theories in transformation of the historic environment", *Architecture confrontation with the past, Monograph of Faculty of Architecture of Wroclaw university of Technology*, Wrocław, ss. 131-145.

23. Lukomska, Z. (2016), "An interdisciplinary approach focused on finding ways for research of valuable historic complexes", *Current issues in research, conservation and restoration Of historic fortifications*, Вип. 8, Видавництво Львівської політехніки, Chelm – Lviv, pp.141-148.

24. Лукомська, З. (2005), "Збереження та пристосування елементів історико-архітектурної спадщини. (На прикладі історичного центру м. Івано-Франківська)", *Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Святогірськ, 25-27 травня 2005р.*, Слов'янськ, сс. 84-89.
25. Лукомська, З. (2011), "Екскурсійний маршрут на території історичного центру міста Івано-Франківська", *Туризмознавство: наукові та практичні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 вересня 2011 р.)*, Факел, Івано-Франківськ, сс. 169-175.
26. Лукомська, З. (2016), "Представлення цінності ландшафтної складової історичних барокових міст Західної України у сучасному міському середовищі" *Жовква кризь століття*. Випуск IV. Львів: «Растр-7» сс. 50-60.
27. Лукомська, З. (2016), "Символічне ознакування втраченої історико-архітектурної спадщини (на прикладі Станіславівської фортеці)", *Пам'ятки Тустані в контексті освоєння карпат у доісторичну добу та в середньовіччі: проблеми їх збереження та використання. III міжнародна наукова конференція: Збірник тез*, Львів, сс. 150-152.
28. Лукомська, З., Прокопців, П. (2014), "Ознакування історико-архітектурної спадщини колишньої фортеці Станіславова (Івано-Франківська)", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб. наук. праць за результат. V міжнародної конференції молодих науковців*, Вип. 6, Видавництво Львівської політехніки, Львів, сс. 24-33.
29. Lukomska, Z. (2016), "Unchanged elements of the historic environment in cities of Western Ukraine", *IV / VII Międzynarodowa konferencja architektura bez granic "Miasto – stolica kultury. Wyzwania i efekty*, 18 – 19 listopada, PW Wydział Architektury, Wrocław, ss. 30-31.
30. Lukomska, Z., Lukomska, H. (2013), "Inventory of Valuable Historical Recreational Facilities of Hytsulland", *Geodesy, Architecture & Construction. Proceedings of the 5th International Conference of Young Scientists GAC*, Видавництво Львівської політехніки, Львів, pp. 28-31.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

31. Łukomska, Z., Prokopciw, P. (2013), "Wyeksponowanie światłem wartości architektonicznych Twierdzy Ivano-Frankowsk – (Stanisławów)", *Wartościowanie zabytków architektury*, praca zbiorowa pod redakcją B. Szmygina, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa, ss. 173-180.
32. Лукомська, З. (2004), "Втілення принципів європейського містобудування XVI – XVII ст. при закладенні міста Івано-Франківська", *Науковий вісник, ЛДЛУ*, Випуск 14.4, Львів, сс. 27-34.
33. Лукомська, З. (2015), "Об'єкти містобудівної спадщини XVII – XVIII ст. на території Івано-Франківської області", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наук. праць*, Число 7, Растр, Львів, сс.189-204.
34. Лукомська, З., Баб'як, Н. (2014), "Інтерактивний музей Станіславівських фортифікацій", *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Зб. наук. праць*, Число 6, "Растр-7", Львів, сс. 48-53.
35. Лукомська, З. (2010-2011), "Палац Потоцьких у місті Івано-Франківську", *Українознавчі студії: наук.-теорет. журнал інституту українознавства при Прикарпатському університеті*, 11-12, Івано-Франківськ, сс. 397-406.
36. Лукомська, З. (2014), "Концепція програми регенерації історичного ядра міста Івано-Франківська", *Українознавчі студії: наук.-теорет. журнал інституту українознавства при Прикарпатському університеті*, Вип. 16, Івано-Франківськ, сс. 397-406.
37. Лукомська, З. (2009), *Моделювання розвитку розплановано-композиційної структури середмістя (на прикладі міста Івано-Франківська)*, *Проблеми теорії і історії архітектури України. Сборник научных трудов*. Випуск 9, Одеса, 2009, сс. 82-88.
38. Лукомська, З. (2017), "Розпланувально-просторова структура історичного міста Єзуполя періоду XVII ст.", *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн.збірник*, Вип. 47, КНУБА, Київ, сс.116-125.